

Szekér Nóra

A MAGYAR KÖZÖSSÉG
TÖRTÉNETE

2009

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA

A MAGYAR KÖZÖSSÉG TÖRTÉNETE

PHD ÉRTEKEZÉS

Témavezető: Dr. M. Kiss Sándor kandidátus

Szerző: Szekér Nóra

Budapest
2009. február

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	2
A MAGYAR KÖZÖSSÉG TÖRTÉNETÉNEK KEZDETE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI MAGYARORSZÁGON	4
A KEZDETEK	4
SZERVEZETI FELÉPÍTÉS	8
A VIDÉKI MAGYAR KÖZÖSSÉG	20
A KÖZÖSSÉG IDEOLÓGIÁJA	24
A KÖZÖSSÉG GYAKORLATI TEVÉKENYSÉGE	71
A MAGYAR KÖZÖSSÉG AZ ELLENÁLLÁSBAN	90
A MAGYAR KÖZÖSSÉG TÖRTÉNETE 1945 UTÁN	123
A SZERVEZETI KERETEK ÚJJÁSZERVEZŐDÉSE	123
A KÖZÖSSÉG POLITIKAI VONALÁNAK 1945 UTÁNI TEVÉKENYSÉGE	149
WEISSHAUS ALADÁR MOZGALMA ÉS A MAGYAR KÖZÖSSÉG	159
WEISSHAUS ALADÁR ÉS MOZGALMA	159
KAPCSOLAT A MAGYAR KÖZÖSSÉGGEL	171
A VÁD	179
UTÓSZÓ	184
IRODALOMJEGYZÉK	190

MELLÉKLET: ÉLETRAJZOK

ELŐSZÓ

„AZ FKGP szétdarabolására irányuló taktikában alapvető változást hozott a kommunisták számára az az információ, mely szerint 1946. december közepén a biztonsági szervek egy illegális szervezkedés nyomaira bukkantak. Ebből kreálták a Magyar Közösség pere néven ismertté vált ügynevezett »köztársaság ellenes összeesküvést«, amely kapóra jött az MKP-nak. Nem kellett mást tennie, mint a kisgazdapárt felé kiterjeszteni, s nagyobb bomlási folyamatot tudott ezáltal elindítani az FKGP-ben, mint eddig bármikor. 1946 decembere és 1947 júniusa között olyan szövevényes ügybe keveredik a fiatal magyar demokrácia, amelynek minden vonulata Kovács Béla elhurcolásához és Nagy Ferenc lemondatásához, a kisgazdapárt hatalomból történő kiszorításához vezet”¹ – foglalja össze Palasik Mária a Magyar Közösség kapcsán kirobbant összeesküvési per politikai következményeit.

A Közösség kapcsán kirobbant koncepciós persorozat, mely 229 vádlott részvételével 7 per megrendezését jelentette, a II. világháború utáni magyar történelem alakulása szempontjából sorsdöntő pillanat. Azon túl, hogy Varga Bélát, Nagy Ferencet a perrel és a Magyar Közösséggel összefüggésben sikerült lemondásra és emigrációba kényszeríteni, Kovács Bélát törvénytelen módon, minden bírósági eljárás nélkül a Szovjetunióba hurcolni, a Kisgazdapártot és a Parasztszövetséget végérvényesen meggyengíteni, az is egyértelművé vált, hogy nem egy demokratikus rendszer, hanem egy kemény diktatúra van kibontakozóban. E perben alkalmazott módszerekkel a szovjet irányítás alatt álló kommunista párt világossá tette, hogy a magyar politikai élet játékszabályai már nem a jogállamiság mentén működnek. E pertől kezdve a magyar politikai élet a diktatórikus rendszerek logikája szerint működik, amikor a hivatalos állásponttól eltérő politikai koncepció gyanúja is az összeesküvés vádjával fenyeget.

Ebben a sorsdöntő politikai színdarabban főszerepet osztottak a Magyar Testvéri Közösségre. A persorozat koncepciójának megfelelően a Közösség a fő bűnbak: minden

¹ PALASIK MÁRIA: *A szalámitaktika első szakasza*, Társadalmi Szemle, 8–9(1995), 144–152, 144.

bomlasztó és a fiatal magyar „demokráciát” veszélyeztető cselszövés melegágya, a reakciós és fasiszta elemek gyülekezőhelye. A szakirodalom a közösségi perekkel, mint a magyarországi kommunista diktatúra első koncepció persorozatával számos tanulmányban, monográfiában foglalkozott, annak minden következményét részletesen elemezve. Ennek ellenére a Magyar Közösség történetének tudományos igényű feldolgozása ez idáig nem történt meg. A tudományos munkákban, egy-két tanulmánytól valamint Kiss András 1969-ben megjelent munkájától² (mely lényegében a perben felvázolt koncepció újrafogalmazása) és Csicsery-Rónay István 1998-ban megjelent kötetétől³ eltekintve, a Közösség kizárólag csak a per kapcsán kerül szóba. Ez idáig nem történt meg hitelt érdemlően e titkos társaság történetének a per koncepciózus megközelítésétől független elemzése.

E dolgozatban arra teszek kísérletet, hogy ezt a munkát elvégezzem; a Közösség történetét, a politikai életben, a különböző történelmi korszakokban betöltött szerepét ismertessem, a titkos társaság szellemi irányultságát és programját mindenféle koncepciótól megtisztítva felvázoljam.

² KISS ANDRÁS: *A Magyar Közösségtől a Földalatti fővezérségig*, Bp., 1969.

³ CSICSERY-RÓNAY ISTVÁN, CSERENYEY GÉZA, *Koncepció per a Független Kisgazdapárt szétzúzására*, Bp. 1998.

A MAGYAR KÖZÖSSÉG TÖRTÉNETÉNEK KEZDETE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI MAGYARORSZÁGON

A KEZDETEK

Csicsery-Rónay István, aki maga is a Magyar Közösség felavatott tagja, az összeesküvés per vádlottja, monográfiájában⁴ a 20-as évek elején Erdélyből Magyarországra áttelepült értelmiségi csoport körül látja a Közösség szellemi gyökereit. Ambrus Pál, Jónás Áron, Dániel Áron, Nagy Domokos, Balázs István, Palló Imre, Doros Gábor, Zaláni Kiss János, Vákár Artúr, Csomóss Miklós, Vég János, Keresztes Ede, Veress Gábor baráti asztaltársasága volt a Testvéri Közösség magja.⁵ A titkosság és a szervezeti felépítés gyökerei nagy valószínűséggel egy Erdélyben működő titkos társaság környékén keresendők.

A kezdetben leginkább egy zártkörű baráti társasághoz hasonló közösség első nagyobb átalakulása Rákosi Jenő postatiszt nevéhez fűződik.⁶ Rákosi szervezőmunkájának eredményeképpen a harmincas évek elején a baráti asztaltársaság jól szervezett titkos társasággá formálódott. Körvonalazódott a szervezeti felépítés, a tagfelvétel szabályai, az avatási szertartás és a kiképzés. A titkos társaság a konspirációs szabályoknak megfelelően és a hatékonyabb szervezést elősegítendő a nyílt alapszabályokkal rendelkező fedőszerv, a *Rákóczi Balatonfűrdő Egyesület* cégére alatt működött. A Fűrdő Egyesületnek balatonszepezdi telektulajdonosok lehettek a tagjai. Ezek a telektulajdonosok alkották egy részét a társaságnak. Azoknak, akiknek nem volt telkük, csak a szervezet titkos részéhez tartoztak.⁷ A szervezet titkos részét Magyar Titkos Közösségnek vagy Magyar Közösségnek nevezték.⁸

A közösségi tagok havonta egyszer jöttek össze 10–15 fős asztaltársaságok formájában. Az összejövetelek szigorúan a konspiráció szabályainak megfelelően folytak. Mindig más és más tag lakásán gyűltek össze, hogy ne keltsenek feltűnést a rendszeres találkák. Minden egyes összejövetelnek volt egy „alibi” témája, amit gondosan meg is tárgyaltak. Így ha bárkinek fel is tűnt a találkozó, volt rá magyarázat. A tagok még az egy

⁴ CSICSERY-RÓNAY István, CSERENYEY Géza, *i. m.*.

⁵ CSICSERY-RÓNAY István, CSERENYEY Géza, *i. m.*, 35.

⁶ ÁBTL V-2000/24, 22–24.

⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXXV. 551. doboz, 5191–5194.

⁸ ÁBTL V-2000/34. 34.

asztaltársaságba tartozó társukat sem igen ismerhették, a vezetőség összetétele pedig ismeretlen volt a tagság előtt. Az összekötő kapocs a vezetőség és a tagság között Rákosi Jenő volt. Kezdetben az asztaltársaságokat is Rákosi Jenő vezette. Amikor a csoportok száma olyan nagyra nőtt, hogy egymaga már nem tudta ellátni ezt a tisztséget, megkezdődött a csoportvezetők képzése. Az üléseken Rákosi vagy egy már képzett vezető tartott előadást a vezetőség által meghatározott témában. A frissen belépett tagoknak tagszervező előadásokat tartottak, melyben vázolták a társaság célkitűzéseit. Később, az úgynevezett öntudatosító előadásokban, rendszerint szociális kérdésekkel és a magyarság helyzetével foglalkoztak. Az összejöveteleken tájékoztatták egymást, ki szorul segítségre, és kihez lehet fordulni befolyásos helyeken segítségért. Tag csak az lehetett, aki apai és anyai nagyapai ágon magyar származású, nem hódol káros szenvedélyeknek és önálló keresettel bír. Nő nem lehetett tagja a társaságnak. A tagdíj a fizetések 2%-át tette ki.⁹

Azok az asztaltársasági tagok, akiket érdemesnek találtak a csoportvezetésre, elnökképző tanfolyamon vettek részt. Magyar Sándor, egy erre érdemesnek tartott asztaltársasági tag, kiképzésére így emlékszik vissza: „37 őszén Rákosi közölte velem, hogy elnökképző tanfolyamra kell járnom. A képzés hat hétig tartott és körülbelül 20-22-en vehettünk rajta részt. Egy Szederjesi nevű fakereskedő, Múzeum körút 18. I. emeleti lakására kellett mennünk, ahol három alkalommal folyt oktatás. Főként a külföldi titkos társaságokról és szervezésről volt szó. Negyedik alkalommal elmentünk a hidegkúti elmeógyógyintézetbe. Itt a főorvos, Nyíró Gyula, tag, megvizsgált minket, hogy alkalmasak vagyunk-e a vezetésre. Ötödik alkalommal dr. Vásárhelyi Zoltán lakásán Rákosi elnökké avatott.”¹⁰

Az új csoportvezetők havi rendszerességgel Rákosival megbeszélést folytattak a soron következő találkozó témájáról. Ez a fórum lett később a Rákosi Jenő vezetésével szembeni elégedetlenség színtere. Az új csoportvezetők kritizálták a szervezeti felépítés tisztázatlanságát, hiszen Rákosi Jenő személyén kívül semmit nem tudtak a vezetőségről, ismeretlen volt a társaság politikai háttere, és aggódtak a tagdíjak miatt, ugyanis egyfajta anyagi vonatkozású visszaélés gyanúja merült fel Rákosival szemben.¹¹ 1938-ban nagy vita kavardott a tisztázatlan kérdések körül, ami 38 nyarán szakadáshoz vezetett. A társaság egy része Rákosi vezetésével a Rákoczi Balatonfürdő Egyesület fedőszerv alatt működött tovább. A fürdőegyesület titkos vonala Imrédy 1938-as illegális szervezeteket feloszlató rendelete

⁹ ÁBTL V-2000/15, 30–38. ÁBTL V-2000/20, 142–150. ÁBTL V-2000/15, 115–121. ÁBTL V-2000/6, 128–145.

¹⁰ ÁBTL V-2000/15, 37.

¹¹ ÁBTL V-2000/19, 100. ÁBTL V-2000/15, 32–33.

után szétszéledt.¹² Legális formában azonban egészen az 1947. januári felosztatásáig működött.¹³

Az elégedetlenkedők: Péter Ernő, Magyar Sándor, Szemes Ernő, Kémeri Dezső, Kiss Károly, Kincs Elek, Fáy Aladár, Arany Bálint, dr. Szabó Lajos, Pogány Béla, Bende István vezetésével kiváltak a régi szervezetből. A szervezeti működést átalakították és új fedőszervet választottak: az 1919 óta legálisan működő *Honszeretet* nevű társadalmi egyesületet, amely nyilvánosan engedélyezett társadalmi egyesület volt egyesületi helyiséggel és nyilvánosan választott vezetőséggel. Dr. Szabó Lajos ügyvéd szervezőmunkájának köszönhetően sikerült a Közösségnek a szervezetbe való beépülés.¹⁴ Innentől viseli a Közösség a Magyar Testvéri Közösség nevet. Fél évig tartó egyeztetések, tárgyalások és szervezések után a Közösség szervezeti felépítése hatékonyabbá vált, és ennek köszönhetően 1938 után a közösségi élet fellendült. A tagok száma ugrásszerűen nőtt, és a Közösség befolyása is egyre érezhetőbbé vált a magyar közéletben.

„Harmath András” fedőnevű ügynök, aki ugyan saját bevallása szerint¹⁵ nem volt tagja a Magyar Közösségnek, de a Nemzeti Parasztpárt meghatározó tagjaként az 1947 előtti szellemi és politikai elit körökben jártas személyiség, 1968-ban a Belügyminisztérium III/III/3-a. alosztályának kérésére készített dolgozatában a Magyar Közösség szellemi előzményeiről értekezik, melyben a következőket fogalmazza meg:

„Dr. Ferenczy Zsigmond volt ügyvéddel, egykori bukaresti – magyar országgyűlési képviselővel folytatott beszélgetéseim idején /1953 – 1954/ alakult ki az a felfogásom, hogy a Magyar Közösség nem a magyar fejekben született. Egész szertartásossága, titkossága, az anyagi érdekeknek a mozgalmi érdekekkel való összekapcsolása a szabadkőműves gyakorlatra emlékeztet. A magyarországi szabadkőművesség az uralomra kerülő úri magyar klikkrendszer előtt azonban 1918-20-ban kompromittálta magát, tehát valamilyen új szervezetre volt szükség, amelyben a »rendes emberek«, a »rendes magyarok» szerepelnek. [...] Ha nő ez a titkos sereg, a közvéleményre olyan hatást gyakorolhat, amelynek a sikere visszatartja a gondolkodó, töprengő fiatalokat a kommunista elvek mélyebb elemzésétől, de

¹² BFL. XXV. 1.a Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXXV. 551. doboz, 5193.

¹³ ÁBTL V-2000/24, 318.

¹⁴ ÁBTL V-2000/15, 34. A *Honszeretet* 1919-ben a Tanácsköztársaság bukása után alakult meg. Nyílt alapszabállyal rendelkező egyesület. Pecsétjén a turulmadár látható, karmai között a hadúr kardja. Alapító vezetői: Pekár Gyula, Boros Lajos, Zadravec István, Gál Sándor, Ilosvay Gusztáv, Rugonfalvi Kiss István, Budaházi Miklós. Fővédnöke: Horthy Miklós és József főherceg. Célkitűzése: A magyarság tömörítése, a külföldi magyarság összefogása és megszervezése, a hazafias szellem istápolása. Első elnöke: Lator Géza (nem tag).

¹⁵ ÁBTL M-30242/2, 92.

elriasztja a hitleri imperializmussal való kacérkodástól is. Egy ilyen szervezet létrehozása tehát angol vagy amerikai fejekben támadt.”¹⁶

¹⁶ ÁBTL M-30242/2, 96.

SZERVEZETI FELÉPÍTÉS

Horváth Gyula, a győri Magyar Közösség egyik tagja az ÁVO-n írt életrajzában így emlékszik vissza a Közösséggel való találkozására:

„Egyszerű munkáscsaládból származom. [...] Szüleim mint teljesen nincstelen emberek, taníttatásomra nem tudtak áldozni. Én tanulni szerettem volna és ezt közöltem szüleimmel. Hogy a tanítási költségeimet, valamint a ruházkodásomhoz szükséges összeget előteremtsem elmentem a vasúton krampácsolni, és fűvet kapálni. Ezzel a munkával kerestem annyit, hogy a szükséges ruhaneműt megvehettem magamnak és fedeztem a tandíjamat. A négy polgári iskola elvégzése után a továbbtanulásomról anyagiak hiányában nem lehetett szó. [...] Csomagkihordásból összeszedett borraavalóimból tartottam fenn magam. Kemény volt és embertelen az a küzdelem, melyet az élettel vívtam azért, hogy a legminimálisabb életlehetőségeket biztosítsam. Hiába próbálkoztam értelmiségi munkával keresetemet növelni, alacsony társadalmi osztályból való származásom miatt mindenhol elutasítottak. [...]

1941. tavaszán Székesfehérvárott megismerkedtem egy győri fiúval. Beszélgetés közben említette nekem, hogy a győri vagon és gépgyár keres munkásokat és tisztviselőket. Beadtam a kérvényemet és alkalmaztak tisztviselői minőségben. [...] Időközben a gyárban azt tapasztaltam, hogy akkor még általam ismeretlen egyének, ismeretlen ok miatt engem segítenek. Ha kértem valamit, azt gyorsan elintézték és előnyös beosztást kaptam. Végtelen jóleső érzéssel töltött el az a tudat, hogy annyi sok mellőztetés után egy teljesen idegen városban, általam még nem is ismert emberek segítenek, támogatnak, emberként kezelve baráti jobbot nyújtanak. [...] 1943 közepén egy beszélgetés alkalmával meghívtak Szabó József evangélikus lelkészhez baráti beszélgetésre. Itt közölték velem, hogy ők a magyar közösség társaság tagjai és engem is felkérnek, hogy legyek a társaság tagja.”¹⁷

E visszaemlékezés is jól példázza, hogy a Magyar Közösség tagjai egy hosszas folyamat részeként válhattak a Társaság tagjává. A felavatott tagoknak évente két jelöltre kellett javaslatot tenniük. A javasolt személyeket innentől fogva a Közösség „szemmel tartotta”, ami nem csak azt jelentette, hogy ellenőrzik, vajon az illető a közösségi elveknek megfelelően éli-e életét, hanem már megfigyelt, külső emberként is támogatták az előrejutásban. Számos esetben a javasolt személy nem jutott el az avatásig, a Közösség létéről még csak nem is tudott, de a társaság támogatását különböző formákban élvezhette.

¹⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837 II. 548. doboz, 1730–34.

A Vezértanács vagy más szerv a felveendő tag megfigyelését kiadta két közösségi tagnak, akik megismerkedtek az illetővel és megvizsgálták felfogását, jellembeli adottságait. Hosszas, akár egy évig is eltartó megfigyelés után határozta el a vezetőség, hogy a kiszemelt tag alkalmas-e a közösségi tagságra, magyar érzelmű-e, a magyarságért tenni akaró, cselekvő ember-e.¹⁸ „Felavatásra csak akkor kerülhetett az új tag – vallja Veress Gábor a Népbíróságon –, ha a megbízott két közösségi tag kedvező választ adott személyéről. A megfigyelés ideje alatt az illető nem sejthette, hogy mi történik vele.”¹⁹ Az alkalmassághoz nagyon sok szempontnak kellett megfelelni. Magyar származásúnak kellett lenni apai ágon és anyai nagyapai ágon. Anyai ágon a zsidó származás sem volt kizáró ok, a házastárs származását pedig nem vették figyelembe. „Az első feltétel a közösségbe való felvételhez az apa és a nagyapa magyar hangzású neve, tehát olyan izraelita, akinek az apja és a nagyapja is már magyar nevet viselt, felvehető lett volna a Közösségbe, ha ő maga jó magyar ember”²⁰ – foglalja össze Veress Gábor a tagfelvétel származásra vonatkozó kritériumait. Fáy Aladár Népbíróságon tett vallomásaiban hangsúlyozta azonban, hogy a származási kritériumot nem antropológiai, biológiai alapon tartották fontosnak, hanem inkább pszichológiai, öntudati alapon.²¹ Veress Gábor, a Közösség Vezértanácsának tagja vallomásaiban arról számolt be, hogy egyes esetekben, ahol a jelölt a származási feltételek kivételével mindenféle szempontból megfelelt a közösségi elvárásoknak, egyéni elbírálásban részesítették, így történt ez például Mistéth Endre felvétele kapcsán.²² Ebből adódott, hogy számos, sokszor igen befolyásos közösségi tag papíron nem felelt meg a származási kritériumnak. A Közösségben számosan voltak zsidó származású tagok is, például Rákosi Jenő, aki hosszú éveket volt a Közösség szervezője és vezetője, és azt országos méretű szervezetté fejlesztette.²³

Nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a kiválasztott személy jellemében is megfeleljen a Közösség elvárásainak. Egy közösségi tag fedhetetlen előéletű kellett, hogy legyen, a befolyásolhatóság és a zsarolhatóság kikerülése végett – a közösség szabályzatának szavaival élve – „teljes cselekvőképességgel kellett rendelkezzen”.²⁴ Kizáró oknak számított a káros szenvedély, a fegyelmezetlenség vagy a túlzottan egoista, üzleti szellemű beállítottság, és

¹⁸ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1054–55.

¹⁹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1056.

²⁰ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1056.

²¹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1022.

²² BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1054.

²³ BFL Péter Ernő és társai pere, 316. doboz, 3178.

²⁴ BFL XXV. 1.a Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1054.

természetesen egy titkos társaságban a szószátyár, titkot tartani nem tudó embereket sem látták szívesen.²⁵

A közösségi tagokkal szemben állított morális elvárások azt is jelentették, hogy a tagok becsületbeli ügynek kellett tekintsék a közösségnek tett esküt. A szervezetből kilépni nem lehetett, a tagság egy életre szólt, melyet nem csupán egy szervezetben való részvételként fogtak fel, hanem élethivatásnak, ami feladatokat és kötelezettségeket jelent.²⁶

Ha a vezetőség a beszerzés mellett döntött, akkor megtörténhetett a jelölt avatásra való meghívása. A jelöltet rendszerint azzal az indoklással hívták el a ceremóniára, hogy alakulóban van egy társaság, és szeretnék ebbe belevonni.²⁷ A titkosság jegyében az utolsó pillanatig nem fedték fel a Közösség kilétét.

Az avatásra magánlakáson vagy olyan társadalmi szervezetek helyiségeiben került sor, amelyek szoros kapcsolatban álltak a Közösséggel. A *Fürdő Egyesület* időszakában kizárólag Rákosi Jenő avathatott, az újjászervezés után azonban külön avatói tisztséget hoztak létre. Ezt a tisztséget töltötte be Fáy Aladár, aki főleg Budapesten tevékenykedett és az ÁVO-n tett vallomásaiban 80–100-ra becsülte azoknak az avatásoknak a számát, melyeket 1939 és 1944 márciusa között végzett.²⁸ Rajta kívül Péter Ernő, Tóth János, Kincs Elek, Györffy Emil, Ballya László, Bálint Sándor, Bende István, Náray-Szabó István is végeztek avatásokat, Péter, Ballya, Kincs és Tóth elsősorban vidéken.

Az avatási szertartás részleteiről Fáy Aladárt az összeesküvés per népbíróági tárgyalásán igen hosszan faggatták, aminek köszönhetően részletesen ismerjük a ceremónia menetét.²⁹ A tagavató esküt egy hosszabb avató beszéd előzte meg, melynek ugyan meg voltak szabva a formai keretei és nagy vonalakban a tartalma is, de Fáy Aladár szavaival élve „az avatóbeszéd szövege állandóan az avatandók egyéniségéhez igazodott.”³⁰ Ez a beszéd a magyarság történelmi szerepéről, kiszolgáltatott helyzetéről szólt és a kivezető útról, mely megmentheti a magyarságot a pusztulástól. A kivezető utat elsősorban a magyar érdekek hathatósabb érvényesítésében látták, melyhez fontos lépés a magyar öntudatra, összefogásra, valamint a cselekvő életre nevelés. A beszéd felvázolta a közösség feladatát és összefoglalta azokat az ideológiai alapelveket, melyek a közösség szellemiségét meghatározták. E bevezető beszédben a Magyar Testvéri Közösségről mint szervezetről még nem esett szó. Ha az

²⁵ Veress Gábor vallomása, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. XXV. 550. doboz, 4554–4578.

²⁶ ÁBTL M-29328. 15–30.

²⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1016.

²⁸ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1016.

²⁹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1016–1026.

³⁰ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1016.

avatandó bizonytalannak tűnt, akkor a konkrét fogadalomra nem került sor, és a titkos társaság létezésére nem derült fény. Ez történt például Vatai László és Kiss Sándor avatásán 1946 nyarán, ahol Vatai Fáy Aladárral vitába keveredett, és Fáy jobbnak látta a konkrét fogadalom elhalasztását.³¹ Ha bizonytalankodásnak semmi jele nem mutatkozott, a következő szavakkal megkezdődhetett a fogadalomtétel:

„Alakulóban van a vérszerződés szellemében a magyar származásúak bizonyos testvéri Közössége. Nem helyi és nem alkalmi alakulat, hanem az egész magyar népközösség szervezete, minden vallásfelekezeten, társadalmi rétegen, pártokon, világnézeti mozgalmakon és korszellemen felül, minden időkre. A teljes neve „Magyar Testvéri Közösség”. Ezt a nevet, csak akkor mondhatjuk ki, ha arra külön alkalomszerű megbízatásunk van, mint most nekem.”³²

Majd az avató felvázolja a társaság konspirációs szabályait, a tagok kötelezettségeit. Hangsúlyozza, hogy a „társaság Magyarország államfőjét tiszteletben tartja, Magyarország törvényeivel ellenkezőt nem tesz. A titkosság nem arra való, hogy törvényellenes dolgokat műveljünk, hanem hogy a magyarság segítségét mások meg ne akadályozhassák.”³³

Ezután következett az eskü, melynek szövegét az avatandó végighallgatta, de nem mondta az avató után, mert saját lelkiismeretének tette le a fogadalmat. Ennek szövege a következőképpen hangzott a Fáy Aladár által tartott avatáson:³⁴

„Én X. Y. a Magyarok Istene előtt és előttetek ünnepélyesen kijelentem, hogy életem céljául Magyarország népi határainak elérését és azokon belül a magyar nép fiainak uralomra juttatását tűztem ki és e mindenekfelett legszentebb célnak szolgálatára szabad akarattal, tiszta szándékkal és meggyőződésből a Magyar Testvéri Közösség tagjai sorába lépek.

Visszavonhatatlanul fogadom, hogy életem végéig a magyar Közösségben hűséggel, teljes odaadással és önzetlenül munkálkodom. A Közösség szabályait megtartom, titkait megőrzöm és fegyelmezett leszek. A magyarságomból eredő minden kötelezettségemnek híven eleget teszek. Vallom, hogy a széthúzás szítása, a titok és a hűség megszegése vagy a közösségi munkából való önkényes félreállítás megbélyegzendő és tudom, hogy e vétségért méltó büntetés jár.

Ha ezt Testvérem megfogadtad magadnak, akkor kérem a magyarok Istenét, adjon neked erőt és egészséget ehhez a munkádhoz.”³⁵

³¹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1029.

³² BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1023.

³³ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1023.

³⁴ A fogadalom szövege sem volt „hivatalosan” rögzítve, az avató személyétől függően változott. A Péter Ernő által mondott esküszöveg teljesen eltért Fáy Aladárétól. Lásd erről *A vidéki Magyar Közösség története* című fejezetet.

Az avatás napjától a tagoknak már kötelezettségei voltak. Fizetésének 2%-át a Közösség részére köteles volt befizetni, ennek fejében azonban két lap előfizetésére lett jogosult: a Fitos Vilmos által szerkesztett *Magyar Élet* című havonta megjelenő folyóiratra, valamint a Gombos Gyula és Szij Gábor által szerkesztett *Magyar Út* hetilapra.

Elvárták, hogy a közösségi tagok rendszeresen vegyenek részt a Közösség életében, és egymást pártállásra, társadalmi rangra, világnézeti különbségre való tekintet nélkül képességeikhez mértén támogassák. Egymás egyenlő félként való elfogadása abban is kifejezésre jutott, hogy a tagok tegezték egymást, ami az akkori kor szokásai szerint egyáltalán nem volt általános.³⁶ Vitéz István szerint a tegezés gesztusában nyilvánult meg a Közösségnek az az álláspontja, hogy e belső körben már „nincs különbség emberek és emberek között, bármi rangú, képzettségű, foglalkozású, vagy születésű. A tagok csak a belső értéket tekintik és céljuk, hogy támogassák a magyarokat, más szóval mindazokat, akinek munkája erre az országra nézve hasznos.”³⁷

A frissen felavatott tag 6–8 hónapos kiképzésen vett részt, mely egy úgynevezett kiképzőcsalád keretei között történt. A kiképzőcsaládnak vezetője nem volt, a tagok szemináriumszerű előadásokat hallgattak, alkalmanként más és más előadótól, akiket külön erre a feladatra képeztek ki. Itt a tagok az ideológiai felkészítésen túl megismerkedtek a Közösség szabályaival, célkitűzéseivel és a célok eléréséhez szükséges gyakorlati teendőkkel. A kiképzéseken részletes megbeszélés folyt például arról, hogy milyen szempontok az irányadók új tagok beszerzésénél, egy kiválasztott társadalmi szervezetbe való beépülésnél.³⁸ A szervezet felépítésébe azonban a tagok nem nyerhettek betekintést, kizárólag a szűk vezetőség volt tisztában a Közösség működési szabályaival, felépítésével. Donáth György, aki bár 1938-óta meghatározó személyisége volt a Közösségnek, de a Vezetőségnek nem volt tagja, az ÁVO-n történt kihallgatása alkalmával elmondja, hogy sem a tagság létszámáról, sem a vezetőségről, szervezeti felépítésről nem tud felvilágosítást adni, mert ez a tagok előtt rejtve maradt.³⁹

A Magyar Testvéri Közösség sajátos nyelvezete az ősi magyar szokásokat követte, szervezeti felépítésében is e hagyományokat vette alapul. Így lett a Közösség legkisebb szervezeti egysége a család, mely a nemzetségek, hadak és törzsek alapegysége.

³⁵ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1024.

³⁶ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. 551. doboz, 5532–5556. 4825–28.

³⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. 551. doboz, 4827.

³⁸ ÁBTL V-2000, 34.

³⁹ ÁBTL V-2000, 78.

A kiképzés végeztével a tagok megkapták beosztásukat, vagyis a vezetőség döntése alapján beosztást nyertek egy családba, egy 10–15 tagból álló csoportba, mely a további közösségi munka keretét jelentette.

A családok két félék lehettek aszerint, hogy a Közösség életében milyen feladatot láttak el. A Közösség működtetését ellátó családokat munkacsaládoknak nevezték, a szakmák szerint csoportosított családokat pedig sátraknak.

Az úgynevezett munkacsaládokba a legmegbízhatóbbnak tűnő tagokat osztották be, ugyanis a Közösség működtetésében és az adminisztrációban játszottak szerepet, ami egyben a közösségi életbe való nagyobb betekintést is jelentett. E munkacsaládok egy része a tagkiválasztással, az avatással és a kiképzéssel járó feladatokat látta el, ők a Kiképző Had részei voltak. Ide tartoztak az úgynevezett avató-, ügykezelő-, előadó-, előadóképző-, ellenőrzőcsaládok. Fáy Aladár – az avatói tisztség betöltése mellett – nemzetségfője volt (azaz egy hét családból álló csoport vezetője) az úgynevezett szellemi előkészítő családoknak, amelyeknek feladata volt a közösség ideológiájának kidolgozása.⁴⁰ Ezek a családok is a Kiképző Had részei voltak. De ebbe a hadba tartoztak a Közösség életében igen fontos szerepet betöltő szószólócsaládok is.

A munkacsaládok másik csoportja a központi adminisztrációval foglalkozott, őket a Központi Iroda néven tartották nyilván. A Központi Iroda feladata volt a Közösség összes könyvelését, statisztikáját, nyilvántartását elvégezni, a körkérdésekre adott válaszokat kiértékelni, a különböző tájékoztatókat, körleveleket elkészíteni, a közösség gyűjteményeit és könyvtárát rendezni. A Központi Irodához tartoztak a külmozgalmi családok, amelyek a különböző társadalmi egyesületek befolyásolásán dolgoztak, ezen túl feladatuk volt még a Közösség újságjának, a *Magyar Életnek* az ellenőrzése, és a Közösség gazdasági vállalkozásainak kézbentartása. Ugyancsak ide tartoztak azok a családok, melyek a közösség patronálása alatt zajlott kulturális események rendezésével voltak megbízva. Donáth György például egy kulturális rendezvények szervezésével megbízott család tagja volt, ebbéli minőségében több vitaest, előadóest, irodalmi est és három könyvnap szervezése fűződik a nevéhez.⁴¹

A családok másik fajtája az úgynevezett sátrak, ahol a tagok foglalkozási ágak szerint tagolódtak, mérnök-sátorba, orvos-sátorba, gyógyszerész-sátorba, katonai sátorba stb. Működött írók sátra (tagjai pl.: Kodolányi Gyula, Szabó Pál, Tatay Sándor, Gombos Gyula és még sokan mások), zeneszerzők sátra (Endre Béla, Farkas Ferenc stb.), képzőművészek sátra

⁴⁰ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837 II. 548. doboz, 1642.

⁴¹ ÁBTL V-2000, 34.

(Büky Béla, Boromisza Tibor, Litkey György stb.), sportolók sátra, képviselők sátra (Tömböly Dénes, Szabó Gyula, János Áron, Mester Miklós, Matolcsy Mátyás, Bakó László, Incze Antal)⁴². 1940-ben alakult az ifjúsági sátor, amely az ifjúsági egyesületek vezetőit tömörítette, családfője kezdetben Péter Ernő volt, majd 1941-től korábbi helyettese, Fitos Vilmos. Tagjai: Szekeres János Turul alvezér, Imreh Ferenc, a SZEFEH vezetője tagja, Soos Géza, a Soli Deo Glória vezetője, Paál András, az Emericana vezetője tagja, dr. Szatmári Kiss Gyula, a Katolikus Diákszövetség elnöke.⁴³ A munkásokat tömörítő sátrak nemzetségfője Pálffy Lajos volt, aki a Közösség vezetőségében is helyet foglalt.⁴⁴

A családok szakterületenként való csoportosításával elsősorban a közösségi célok érvényesítésének hatékonyabbá tétele volt a cél. Ezzel a szervezeti formával egyrészt lehetőséget teremtettek egyfajta szellemi, szakmai tapasztalatcserére, másrészt az azonos munkaterületen egymás segítése, az érdekek összeegyeztetése hatékonyabban működhetett. Fitos Vilmos a már említett visszaemlékezésében az írók sátrának munkájával kapcsolatban mondja el, hogy itt az írók sajátos problémáikat rendszeresen megtárgyalták, sőt neki, mint a *Magyar Élet* szerkesztőjének is gyakran adtak tanácsokat, értékelték a munkáját.⁴⁵ A minisztériumok, a székesfővárosi közigazgatás, az Elektromos Művek, Gázművek, Vízművek és egyéb közhivatalok dolgozói nemcsak, hogy szakmák szerint, hanem intézmények szerint is külön sátrakba tömörültek. Így lehetőségük volt egymást tájékoztatni a munkahelyi erőviszonyokról, vezető beosztások betöltésénél összehangoltan támogatni a közösségi jelölteket, a vezető pozíciót betöltő közösségi tagokat tájékoztatni az intrikákról, az ellenük készülő esetleges támadásokról, a munkatársak hangulatáról. Mistéth Endre például, amikor 1945-ben Újjáépítési Miniszterré nevezték ki, és itt bizalmatlanságot tapasztalt személyével kapcsolatban, a Minisztériumban dolgozó közösségi tagokat egy megbeszélésre hívta össze, ahol azt kérte, hogy tájékoztassák az ellene intrikáló klikk munkájáról, a Minisztériumban dolgozók hangulatáról és – Mistéth Endre szavaival élve – azokról a dolgokról, amelyek rendszerint rejtve maradnak egy miniszter előtt.⁴⁶

A családok élén – függetlenül attól, hogy a család munkacsalád volt vagy szakmák szerint tömörülő sátor – a családfő állt, és mellé beosztva egy szószóló tevékenykedett. A családfőknek családfőképző-tanfolyamon kellett részt venni, ami rendszerint egy hónapig

⁴² ÁBTL V-2000, 86.

⁴³ ÁBTL V-2000/16a, 275.

⁴⁴ ÁBTL V-2000/23, 262.

⁴⁵ Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 25. sz., 125.

⁴⁶ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 501.

tartott és a közösség prominens személyiségei tartották.⁴⁷ A családjuk névsorát tanfolyam végeztével kapták kézhez a családfők. Gyakran nem csak egy, hanem több család vezetésére kaptak megbízást.⁴⁸

A családok munkájában az úgynevezett szószólók fontos szerepet játszottak. A szószólók nem tartoztak a családba, hanem egy külön erre a feladatra kiképzett szószólócsaládból voltak kiküldve, alkalmanként más és más személy. A szószólók feladata elsősorban a tagság és a vezetőség közötti kapcsolat megteremtése volt.⁴⁹ A titkos társaságok konspirációs szabályainak megfelelően a tagok nem tudhattak sem egymásról, sem a vezetőségről. Így szükség volt egy összekötő személyre, aki közvetíti a vezetőség instrukcióit a tagság felé és a tagság véleményét, hangulatát a vezetőség felé. A szószólók kapták meg és ismertették a család előtt a vezetőség által „Faji Életbölcselet” címen havonta kidolgozott anyagot, amit röviden „Féb anyagnak” neveztek.⁵⁰ A „Féb anyagok” a közösségi munka eredményei voltak, ugyanis elsősorban a tagok által felvetett problémákra adott válaszokat.⁵¹ Azokat a javaslatokat, gondolatokat, kérdéseket, melyeket a tagság – elsősorban a szószólókon keresztül – felvetett, a vezetőség a „Féb anyagokban” foglalta össze. Ezen túl a „Féb anyagok” az aktuális politikai, történelmi helyzethez igazított erkölcsi útmutatóul is szolgáltak, a Közösség ideológiájának nézőpontjából értelmezett helyzetértékelések, „világmagyarázatok” voltak. Kritikus történelmi pillanatokban ezek a „Féb anyagok” tájékoztatták a tagokat, hogy a Közösség mint szervezet hogyan folytatja útját, és hogy a közösségi elvek szerint milyen magatartásformát tart követendőnek.⁵² Ilyen kritikus történelmi pillanatban kiadott „Féb anyag” volt az 1944. március 19-i német megszállás utáni körlevél, mely arról tájékoztatta a tagokat, hogy a Közösség mint szervezet szünetelteti tevékenységét, az ellenállásban való részvételt pedig mindenkinek a személyes döntésére bízta.⁵³

A szószóló közvetítette tehát a vezetőség felé a javaslatokat, kritikákat. Ha valaki például nem volt megelégedve a Közösség lapjának a szellemiségével vagy a „Féb anyag” színvonalával, esetleg egy közösségi tag magatartásával, észrevételei ily módon futottak be „a központi szervekhez”. De ha úgy érezte, hogy ő vagy más tagtársa segítségre szorul, akkor is a szószólón keresztül kérhetett segítséget a Közösségtől. A szószóló feladata volt a tagság

⁴⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837 II. 548. doboz, 957.

⁴⁸ ÁBTL V-2000/23, 253.

⁴⁹ ÁBTL V-2000/11, 192.

⁵⁰ ÁBTL V-2000/23, 253.

⁵¹ Keleti ügynök, volt MK tag 1967-ben kelt jelentése szerint a „FÉB anyagot” Kodolányi János, Barsi Harcsa Dénes, Fáy Aladár fogalmazták. ÁBTL M-33. 167. 60–65.

⁵² BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1140.

⁵³ *Fehér Könyv, A magyar köztársaság és demokrácia elleni összeesküvés okmányai*, Bp., 1947.

hangulatának, kéréseinek közvetítésén túl a családfők munkáját értékelni, valamint a családtagok hozzáállásáról, aktivitásáról jelentést tenni.

Gyulai László, az 1945-ben összeült parlament kispalota képviselője a szószóló családoknak volt nemzetségfője, s ebben a minőségében ő végezte a szószólók kiképzését. Illés Lajos, Gyulai tanfolyamán részt vevő szószóló az ÁVO-n tett vallomásában így emlékszik vissza a kiképzésre: „1942. őszén ismertem meg Gyulait oly módon, hogy ő telefonon értesített engem az iskolában, ahol tanítottam. Az értesítés úgy szólt, hogy a »Közösség« ügyeinek megbeszélése végett a Röck Szilárd út 33-ban lévő Gyógypedagógiai Intézet helyiségében keressem fel Gyulai nevezetű tanárt. [...] Az összejövetel egy tanár szobájában folyt le és az első alkalommal 8-an jelentek meg. [...] Gyulai ekkor ismertette, hogy ennek a közösségi családnak a feladata az előadók kiképzése és utánpótlásának biztosítása. Gyulai feladatköre abból állt, hogy a meglévő és havonta megjelenő anyagot a család tagjaival ismertesse és azoknak előadásmódját ellenőrizze. Ezek az összejövetelnek havonta lettek megtartva, a nyári időben azonban szüneteltek. Itt főleg szónoki kiképzésben részesültünk és a kiküldött előadó előadásait hallgattuk végig. Gyakorlás képen mi magunkat is Gyulai kiküldte előadni, így kb. egy esztendei tanulás után három vagy négy alkalommal én is tartottam előadást, kezdő tagok számára. Az előadásom tartalma a tagszervezésről és a németiség térhódításáról szólt. Az előadásom milyenlétéről valószínűleg a családfő jelentést tett Gyulainak, aki azután véleményezte és bírálta az előadásomat. [...] A kiképzőtanfolyam 1942-1944-ig, az ostromig tartott.”⁵⁴

A családok általában havi, de ha szükséges volt, akár heti rendszerességgel is találkoztak. A családi összejöveteleken szigorú formai szabályoknak kellett megfelelni. Ha egy találkozó minden résztvevője közösségi tag volt ugyan, de ott a formaságokat nem tartották be, nem tekintették az összejövetelt közösségi összejövetelnek. Ezek a szabályok egyrészt konspirációs célokat szolgáltak: ha telefon volt a helységben, azt le kellett takarni, az ablakokat be kellett csukni, a résztvevők külön-külön érkeztek és külön-külön távoztak. Tagok egymást nevükön nem szólíhatták, sőt hivatalosan egymás nevét sem ismerhették. Minden találkozó első témája az alibi téma volt, hogy ha véletlenül valakinek feltűnne a 10–15 fős társaság, meg lehessen indokolni a megbeszélést.⁵⁵ Szabályozva volt az ülésrend, a

⁵⁴ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837 IV. 550. doboz, 2332–2334.

⁵⁵ Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz., 127.

napirendi pontok, a felszólalások rendje, az ülések megnyitásának és lezárásának is megvoltak a formai keretei.

Az összefövetel „A cselekvő élet elvei” című káténak⁵⁶, a Közösség pontokba szedett ideológiai esszenciájának felolvasásával kezdődött, majd a szószóló által előadott aktuális tájékoztatót, a „Féb-anyagot” vitatták meg a tagok. Ezután következhetett a családok sajátos feladatköréből – szakmai jellegéből – adódó problémák megtárgyalása. A munkacsaládokban kiosztották az aktuális feladatokat, kiértékeltek az elvégzett munkát. A sátrakban önképző jelleggel szakmai előadásokat tartottak, szakmai kérdéseket vitattak meg, vagy aktuális érvényesülési problémákban kértek segítséget, tanácsot az azonos területen dolgozó tagok egymástól.⁵⁷

A 10–15 fős családok nagyobb szervezeti egységbe, nemzetségekbe tagolódtak. Egy nemzetségbe tíz család tartozott. A nemzetséget a nemzetségi család vezette, amely a családok közvetlen felsőbb ellenőrzését és irányítását végezte. A nemzetségi család élén a nemzetségfő állt, mellette működött a 2 titkár, tagjai a családfők és helyetteseik. A sátrak nemzetségi családja félévente tartotta gyűlését. Nemzetségekbe tömörültek, a sátrakhoz hasonlóan, a közösségi életet organizáló munkacsaládok és a kiképzőcsaládok, vezetésük azonban a felsőbb körökhöz tartozott, mivel feladatuk is bizalmasabb jellegű volt. Nemzetségi gyűlést is gyakrabban, rendszerint havonta tartottak.

Hét nemzetség alkotott egy hadat, amit a hadnagy irányított. Magyarország német megszállásáig 3 budapesti és 4 vidéki had épült ki, ami összesen egy törzset jelentett, hozzávetőleg 4000 főt. A tagok beosztása ebbe a keretbe legutoljára 1944 nyarán történt. A budapesti hadak beosztását az ÁVO-n tett vallomások alapján pontosan ismerjük.⁵⁸

⁵⁶ ÁBTL A-720/63–64.

„1. Célunk Nagy-Magyarország és annak hatáskörébe a magyar faj uralmának biztosítása.

2. Célravezető eszközökkel faji-erkölcsi alapon a közösség megépítése, politikai, gazdasági és társadalmi élet irányítása

3. Öt kötelesség: titoktartás, őszinteség, fegyelmezettség, takarékoság, két tagra javaslat évente.

Állandó életparancs: Légy meggondolt és fegyelmezett
Csak akkor szólj, ha célod van vele
Te ismerd meg az idegent ne ő téged
Te tanulj az idegentől, ne ő tőled.
Magyarról idegennek jól mondj vagy semmit
Erőddel légy takarékos
Fajtád hibáit önmagadból irtsd ki először
Jelölt nem tudhat előre a közösség életéről
Jelölt vérbeli magyar legyen
Érzésben magyar legyen
Kellő jövedelme legyen és erős szenvedélye ne legyen.”

⁵⁷ ÁBTL V-2000/21. 211–214.

⁵⁸ ÁBTL K-1450/3. 56–58., A-720, 60.

1. budapesti had a Kiképző Had volt, amelynek hét nemzetsége közül ötnek a kerete volt kitűzve. Az első négy nemzetség a kiképzőcsaládok kereteiből állt az új tagok befogadására. Az ötödik az avató és egyéb avatási feladatokat, valamint ideológiai előkészítő és szószóló feladatokat ellátó munkacsaládokra tagolódott. A hadnagyi tisztséget Csányi Zoltán látta el.

2. budapesti had, a Sátorhad, hadnagya Szabó Lajos.

3. budapesti had, Központi Iroda, hadnagya Horváth Lajos.

A hadakat vezető hadnagyok alkották a törzscsaládot. A törzscsalád egyrészt a tagság és a Vezetőtanács között összekötő kapocsként működött, de feladata volt a már fent említett belső feladatokat ellátó munkacsaládok ellenőrzése és irányítása is, valamint a már említett „Féb”, a faji életbölcseleti anyagok összeállítása az ideológiai feladatokra szakosodott családok segítségével. A szószólók által összegyűjtött vélemények, kérdések a törzscsalád titkárságára futottak be, a titkárság öntötte azokat írásos formába, de azok csak a törzscsalád tagjainak jóváhagyásával kerültek a tagság elé.

Minden munkacsalád egy hadnagy irányítása alá tartozott, ami ugyancsak a munkacsaládok bizalmi feladatkörét jelzi. A törzscsalád fölött már csak a Közösség legfelsőbb irányító szervei álltak.

A szervezet legfelsőbb vezetése három szintre tagolódott, egy vezető testületre, egy szellemi és egy gyakorlati feladatokat ellátó vezetőre és egy ellenőrző testületre. A Közösség élén állt a 7 tagú *Vezértanács*.⁵⁹ Tagjait nem választották, hanem a 39-ben megszűnt ideiglenes Vezértanács jelölte ki önhatalmúlag, majd a megüresedett helyekre a Vezértanács maga választotta ki jelöltjeit. A Vezértanácsnak minden Közösséget érintő kérdésben döntési jogköre volt, akár a szervezet működésének szüneteltetését is kimondhatta, mint ahogy az meg is történt 1944-ben. Sokszor okozott feszültséget a Közösségen belül, hogy a Vezértanács ilyen erős hatalmi tényezővé vált. A Vezértanács mellé a családfők követelésére felállítottak egy 40 tagú Kormányzótanácsot és egy 14 tagú Végrehajtótanácsot. Elsősorban az adminisztrációs feladatok irányítása és ellenőrzése lett volna a feladatuk, de e nagy létszámú testületek csak káoszt teremtettek. Feloszlatták őket és egy belső működtető vezetőt jelöltek ki Kiss Károly személyében. Kiss Károly a vezértanácsi ügyvezető titulust kapta, ami a közösségi szóhasználat szerint a „Közösség szolgája” címet jelentette. A Közösség

⁵⁹ A 38-ban alakult ideiglenes Vezértanács tagjai: Pogány Béla, Szemes Ernő, Kémeri Dezső, Magyar Sándor, Kincs Elek, Szentpétery Gyula, Péter Ernő.

A 39-ben megalakult Vezértanács tagjai: Kémeri Dezső, Náray-Szabó István, Vásárhelyi Zoltán, Fáy Aladár, Tóth János, Csányi Zoltán, Szelelke Károly; Arany Bálint mint a Vezértanács jegyzője szerepel.

szervezését innentől ő irányította, minden egyes új tag belépéséről tudomása volt, a tagok névsorának rendezése, a személyi kérdésekben való döntés az ő feladata volt, szervezési kérdésekben önhatalmúlag dönthetett.⁶⁰ Ebben a minőségében a Község gyakorlati irányítójává vált. Kiss Károly túlzottan széleskörű döntési jogköre a Vezértanács tagjai közül sokakban ellenérzést keltet, olyannyira hogy 41-42-ben komoly vita alakult ki a Vezértanácsban Kiss Károly diktatórikusnak ítélt szerepével kapcsolatban. Az ellenzékét Náray-Szabó István, Kémeri Dezső és Szentpéteri Gyula képviselte. Az ellentétek majdnem szétváláshoz vezettek, majd az a megoldás született, hogy Kiss Károly feladatkörét elsősorban adminisztratív jellegűvé formálták, önhatalmúlag semmilyen kérdésben nem dönthetett, tevékenységéről köteles volt rendszeresen beszámolni a Vezértanács előtt. Az adminisztratív feladatok ellátásában Fáy Aladár mint titkár, Arany Bálint mint jegyző segítette és ellenőrizte a munkáját. Kémeri Dezsőt kinevezték a Község szellemi vezetőjének, Vásárhelyi Zoltánt pedig a fővezérnek, mely tisztségek elsősorban tiszteletbeli rangot és nem egy hierarchikusan felépített szervezet csúcspozícióit jelentettek.⁶¹

A háromtagú Örtanácsot⁶² – az ellenőrző testületet – 1940-ben hívták életre azzal a céllal, hogy őrködjön a közösségi elvek betartása felett: elsimítsa a Község vezetőségében az egyenetlenségeket, döntsön a vitákban, felelőségre vonja a szabálysértőket. Az Örtanács a Község legmagasabb fegyelmi szerve. Tagjai részt vettek a Vezértanács ülésein tanácskozási joggal és vétőjoggal, de szavazati jog nélkül. Az Örtanácsnak a legfontosabb gyakorlati feladata az volt, hogy a törzscsalád által kidolgozott „FÉB anyagot” vagy előzőleg, vagy utólag ellenőrizze.⁶³

⁶⁰ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 70.

⁶¹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1076., ÁBTL A-720, 60.

⁶² Tagjai: Nyíró Gyula, Szentpétery Gyula, Szabó Lajos.

⁶³ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1070.

A VIDÉKI MAGYAR KÖZÖSSÉG

Előjáróban el kell mondani, hogy a vidéki Közösség működéséről az ÁVO-n tett vallomások alapján nehéz pontos képet alkotni, a vallomásokban elhangzott információkat az ÁVO nyomozói is kevesellték.⁶⁴

Egy-két vallomás alapján arra lehet következtetni, hogy a *Fürdőegyesület* idejében működtek már külön fővárosi és vidéki csoportok, így például Szombathelyen⁶⁵, Debrecenben⁶⁶, Szegeden⁶⁷. Náray-Szabó Istvánt például Szegeden avatta Rákosi Jenő a Közösség tagjává, de miután Budapestre költözött, Rákosin keresztül egy budapesti közösségi csoport munkájába kapcsolódott be.⁶⁸ A vidéki közösségi élet összehangolt szervezése azonban csak 1938 után kezdődött meg.

A Vezértanács Tóth Jánost, Péter Ernőt, Kincs Eleket és Ballya Lászlót bízta meg a vidéki szervezet kiépítésével. Az ő vezetésükkel alakult meg a Vidéki Bizottság, és mindegyikük egy-egy terület hadnagya lett; Kincs Elek az erdélyi területeké, Ballya László a Felvidéké, Tóth János az Alföldé és Péter Ernő a dunántúli területeké.⁶⁹ A Vidéki Bizottságot a Vezértanácsban Tóth János és Péter Ernő képviselte. A szervezőmunka 41-42-ben kezdődött meg, és egy-két éven belül a nagyobb vidéki városokban megindult a közösségi élet, még ha nem is teljesen ugyanazokkal a működési feltételekkel, mint Budapesten.⁷⁰

A Közösség egységének és eredményes működésének fontos előfeltétele volt a *Honszeretet*. A családi összejövetelek, a tagok beszerzése és nyilvántartása, a szervezet összetartása, egy legalisan működő társadalmi egyesület keretei között hatékonyan működhetett. A Honszeretet – bár voltak fiók szervezetei egyes megyei székhelyeken, Debrecenben például – működése alapvetően Budapestre korlátozódott. Ezért vidéken

⁶⁴ ÁBTL V-2000/27a.

⁶⁵ ÁBTL V-2000/24, 241–246.

⁶⁶ ÁBTL V-2000/9, 136–140.

⁶⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1988.

⁶⁸ BFL XXV. 1.a Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1987–1990.

⁶⁹ ÁBTL V-2000/19, 180.

⁷⁰ Egy 47-es ÁVO-jelentés szerint minden nagyobb városban működött Magyar Közösség. ÁBTL V-2000/58a, 14.

⁷⁰ ÁBTL V-2000/11, 45–55a. ÁBTL V-2000/58a, 14–39, ÁBTL V-2000/31, 25, ÁBTL V-2000/16a, 346. Eddigi kutatásaim alapján a következő vidéki városokban biztosan működtek közösségi szervezetek: Marosvásárhely, Kassa, Szombathely, Celldömölk, Kaposvár, Győr, Szolnok, Székesfehérvár, Szeged, Szekszárd, Kolozsvár, Debrecen, Nagybánya, Nagykőrös, Szatmárnémeti, Mátészalka, Veszprém, Balatonalmádi, Kapuvár, Miskolc, Dunaharaszti, Kecskemét, Hódmezővásárhely, Ungvár, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Sopron, Pécs, Pápa, Csíkszereda.

esetlegesen alakult, hogy a Közösség talál-e magának megfelelő fedőszervet, hiszen a vidék zártabb közösségeibe a beépülés is nehezebb volt.

Debrecenben, ahol már a Fürdőegyesület időszakban 16 asztaltársaság működött, a budapesti Honszeretet vezetőinek kezdeményezésére, 39-ben alapították meg a „Honszeretet Magyarország” helyi csoportját, melynek vezetősége teljes egészében a Közösség tagjaiból került ki.⁷¹

Szombathelyen például a közösségi összejöveteleket kezdetben magánlakásokon tartották, majd 1942-ben javarészt közösségi emberek megalakították a *Keresztény Nemzeti Ligát*, hogy fedőszervként szolgálhasson.⁷²

Gyakori volt, hogy egyes vidéki szervezetek az egyházi intézmények, elsősorban a protestáns intézmények székhelyeit, infrastruktúráját használták a közösségi élet működtetéséhez. Győrben például, ahol a győri nemzetség vezetője Szabó József evangélikus lelkész, a közösségi összejöveteleket az evangélikus konvent székházában és egyéb, az evangélikus egyház tulajdonában lévő helyiségekben tartották. Kiadványaikat is az evangélikus egyház segítségével, a Luther szövetség tulajdonában lévő és Szabó József evangélikus lelkész vezetése alatt álló Baross Nyomdában állították elő.⁷³ Szombathelyen, ahol ugyan működött fedőszerv, a református egyházhoz fűződtek hasonlóan szoros kapcsolatok, a szombathelyi közösség vezetőjének, Döbrössy Lajos református lelkésznek a személyén keresztül.⁷⁴

A vidéki családok működése és felépítése sem mindenben egyezett a fővárosi családok működésével. Vidéken is a családok jelentették a közösségi élet színterét, azonban itt nem történt meg a családok munkájában az az erős differenciálódás, ami a budapesti közösségi életet jellemezte, kivételt ez alól feltehetőleg egyedül a debreceni Közösség jelentett. Ez elsősorban abból adódhatott, hogy a helyi viszonyoknak megfelelően a tagok száma nem volt elég ahhoz, hogy külön létre lehetett volna hozni szakmák szerint és speciális feladatok szerint tagolódó családokat. A frissen avatott tagok itt is a kiképzőcsalád révén kapták meg a megfelelő oktatást, majd egy egyszerű családba osztották be őket. Ezeket a családokat is családfők vezették, és vidéken is működtek szószólók. A helyi közösség legaktívabb tagjait egy szószólócsaládba osztották be, és innen lettek kiküldve egy-egy családhoz. A szószólók a

⁷¹ ÁBTL V-2000/34, 34.

⁷² ÁBTL V-2000/24, 243., ÁBTL V-2000/11. 45-55/a.

⁷³ ÁBTL V-2000/34, 58.

⁷⁴ ÁBTL V-2000/34, 176.

területükhöz tartozó hadnaggyal tartották a kapcsolatot, a hadnagy személyén keresztül látták el a tagság és a vezetőség közti közvetítő feladatot.⁷⁵

A vidéki közösségi élet bensőségebb keretek között zajlott, mint a fővárosi. Budapesten gondosan ügyeltek rá, hogy a tagok lehetőleg még egymásról se igen tudjanak, még a családtagok se ismerjék egymás neveit. Ez a kisebb helyi közösségekben kivitelezhetetlen lett volna. AZ ÁVO nyomozása során a budapesti tagok egy-két közösségi társukat tudták csak megnevezni, ezzel szemben a vidéki közösségek szinte kivétel nélkül fel tudták sorolni helyi szervezetük minden tagját.⁷⁶ A vidéki családok élete a személyesebb kapcsolatokból adódóan inkább a baráti társaságok légkörét idézte. Horváth Gyula, a győri Község tagja így emlékszik vissza a Községben uralkodó hangulatra: Avatásomtól kezdve intenzívebb lett a támogatásuk és még nagyobb szeretettel vettek körül. Nem láttam tőlük mást, csak szeretet és osztálykülönbségre való tekintet nélkül, az emberek segítségét, támogatását. Nagyon hálás voltam nekik ezért és én is szeretettel közeledtem feléjük.⁷⁷

A vidéki szervezetek a központi vezetőségtől viszonylagos önállóságot élveztek. Kiss Károly ÁVO-s kihallgató tisztje több jelentésben is panaszolta, hogy „Kiss Károly vidéki dolgokban tájékozatlannak mutatja magát.”⁷⁸ A főváros és a vidék között a kapcsolatot a *Magyar Élet*, a Község minden tagjának járó újság és a havonta kidolgozott „FEB anyag” jelentette, valamint a már említett Vidéki Bizottság. A vidék függetlenebb léte e Bizottság és a tagjait adó területi hadnagyok önállóságából adódott. Vidéken az avatásokat a terület hadnagya végezte. A személyi különbség a szertartás menetében, az avatási beszédben és a fogadalmi szövegben is megmutatkozott.⁷⁹ A döntéseket a vidék ügyeiben a hadnagyok

⁷⁵ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1730–34. 1732.

⁷⁶ ÁBTL V-2000/34. 34–38.

⁷⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1730–1734.

⁷⁸ ÁBTL V-2000/28. 208.

⁷⁹ ÁBTL V-2000/16a, 291. Péter Ernő avatási beszéde: „Magyar Testvérem! Téged az itt lévő közösségi testvérek ajánlására, néhány olyan kérdésben szeretnék megkérdezni, amelyekre teljesen szabadon és meggyőződésből válaszolj! Mindenekelőtt azt kérdezem ismersz-e előbbre való érdeket a faji érdeknél? Vallod-e fajtánk nagyravágyottságát és látod-e fajtánk súlyos helyzetét? Ezen választásaid alapján tehát őszintén beszélek veled a magyarság nehéz helyzetéről és nehéz jövőjéről.

Az a mérhetetlen szenvedés, amely ezer éven keresztül sújtotta fajtánkat és az a sok vérvesztés, melyet legtöbbször idegen érdekekért áldoztunk, idáig juttatta fajtánkat, hogy számban és erőben meggyengülve joggal felvethető a lét vagy nem lét kérdése.

Közismert, hogy a XV. században Mátyás királynak Magyarországnak lélekszáma annyi volt, mint az akkori Angliáé. Jelenleg viszont látjuk, hogy a körülöttünk élő dinamikus, biológiai erővel és erős faji öntudattal rendelkező népek között alig állhatjuk meg helyünket. Az évszázadokon keresztül megoldatlanul hagyott problémák is okai jelenlegi elesettségünknek. Keresnünk kell tehát a kivezető utat, amire azoknak kell vállalkozniuk, akik leghivatottabbak vagyunk fajtánk vezetésére. Három alappilléren kell elindulni ehhez a munkához, mégpedig a faji öntudat, faji erkölcs, faji törvény alapján. Ezek lényege a következő: A faji öntudattal rendelkező ember minden szavát és cselekedetét mérlegeli, hogy azzal használ-e vagy árt fajtajának. A faji erkölcs azt jelenti, hogy mindennek előtt fajtám érdeke áll előttem. A faji törvény pedig azt parancsolja,

hozták, a közösségi vezetők többnyire csak tájékoztatást kaptak. Vidéken a közösségi ügyekben a puhatolózás módja, hogy „Ismered-e Péter Ernőt?”⁸⁰ Péter ugyanis azon túl, hogy a dunántúli területek hadnagya volt, országos szervezőként tevékenykedett, és ebben a minőségében a vidéki közösség „szolgájának”, azaz adminisztratív vezetőjének számított.

A Község vezető testülete, a Vezértanács évente tartott a Honszeretet helyiségében vidéki értekezletet, ahol a Vezértanács tagjain kívül részt vettek a vidéki hadnagyok és a különböző vármegyék küldöttei, akik egyenként beszédet tartottak. Ezeket az üléseket rendszerint Péter Ernő vezette, és a küldöttek kérdéseire is ő válaszolt.⁸¹ A vidék négy nagy nemzetsége – az alföldi, a dunántúli, a felvidéki és az erdélyi – is tartott külön-külön saját nemzetségi gyűlést. Ezeket a gyűléseket minden évben a terület hadnagya hívta össze és vezette le, a központi vezetőség nem képviseltette magát. A nemzetségbe tartozó családfők és szószólók vettek itt részt, valamint más vidéki nemzetségekből meghívott küldöttek.⁸²

hogy vallási, társadalmi, pártkülönbség és világnézeti különbség nélkül minden magyar érdeke a legelső előttem. Ezeknek az elveknek az alapján kell elindulni egy korszerű titkos szervezetnek a létesítésével fajtánk megmentésére.

A szervezet lényege a következő: szigorú előfeltételek mellett kiválogatott magyar embereket keresünk, akik titkos szervezetben, de nem titkos célokra tömörülnek a vérszerződés alapján. A szervezet tagjai olyan fajmagyar emberek lehetnek, kiknek névadó ősei végig emlékeztetig magyarok, idegen vér lehet benne, csak zsidó nem. A szervezet csak minőségképes magyarok tömörítésére törekszik. Megfelelész ezeknek a feltételeknek? Hajlandó vagy-e titkos szervezetünkben részt venni? Ismételtlen megkérdézem, hajlandó vagy-e ebbe a szervezetbe tagul belépni és belépésedet önmagadnak tett fogadalmaddal megerősíteni?”

⁸⁰ ÁBTL V-2000/9. 180.

⁸¹ ÁBTL V-2000/23. 199.

⁸² ÁBTL V-2000/23. 199.

A KÖZÖSSÉG IDEOLÓGIÁJA

A KÖZÖSSÉG ÖNÉRTÉLMEZÉSE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYARORSZÁGON

A Magyar Közösség tagjai elsősorban a középosztály származásilag magyar elemeiből kerültek ki, és a Horthy-rendszerben tevékenykedtek. A társadalmi kötődés és az adott történelmi korszak alapvetően meghatározta a Közösség irányultságát és ideológiáját. Az a sérelem vezérelte a Közösséget, hogy – az akkori szóhasználatból élve – a „magyar faj” a középosztályon belül kisebbségben van és mindemellett teljesen szervezetlen is. Ezzel szemben úgy látták, hogy a középosztály számottevő részét képező német és zsidó nemzetiségek igen szervezettek, komoly nyilvános és titkos szervezeti háttérrel, sajtóval, öntudatos összetartozással.⁸³ A Közösség felfogása szerint ez nem csak veszélyt jelent a magyar érdekekre nézve, de példát is ad egy hatékonyabb érdekérvényesítés megszervezéséhez.

Gombos Gyula, aki maga is tagja volt e társaságnak, sőt Kodolányi Jánossal, Fáy Aladárral és másokkal együtt annak ideológiai hátterén dolgozó csoport egyik képviselője, 1990-ben megjelent monográfiájában⁸⁴ elemzi a két világháború közötti Magyarország politikai és társadalmi hátterét. A Közösség e volt ideológusának itt megfogalmazott történelemszemlélete bepillantást enged a titkosan működő Közösség felfogásába.

Gombos Gyula ebben az elemzésében a magyar középosztály sajátos helyzetében látja sok baj okát. Mint írja, Magyarországon a modern értelemben vett középosztály a kiegyezés megkötése után kezdetű egységes osztályként körvonalazódni. Elsősorban azért, hogy a modern állam keretei és az iparosodás új lehetőségeket és feladatokat nyújtott e társadalmi réteg számára. E feladatok elsősorban a korszerű állam intézményeinek megteremtése és ezen intézmények működtetése, valamint a gazdaság átalakítása a kapitalizmus új törvényszerűségeihez igazodva. A kiegyezés korában ezen kihívásoknak a magyar társadalom tagjai közül leginkább a „hagyományos középosztály”, a magyar középnemesség tudott volna megfelelni. Ez a réteg azonban, hagyományaiból, mentalitásából adódóan nem vállalta e feladatot, úri mivoltához méltatlannak tartotta az ipart és a kereskedelmet. Gombos szerint annak, hogy a magyar köznemesség lényegében nem élt a kor kínálta lehetőségekkel, az lett a következménye, hogy a magyar társadalom a középréteg hiányából adódóan nem is tudta

⁸³ Lsd. Gombos Gyula, *A harmadik út*, Bp., 1990, 112.

⁸⁴ GOMBOS, *i. m.*

ellátni a modern állam nyújtotta feladatokat. Az új lehetőségeket így nem a magyar társadalom szerves részét alkotó rétege aknázták ki, hanem azok a „bevándorlók”, akiket pont ezek a lehetőségek vonzottak Magyarországra, és akik már ismerték a modern hivatalnokrendszer és kapitalista gazdaság mechanizmusait. Magyarország földrajzi és történelmi helyzetéből adódóan elsősorban a németiség, akik főképpen az államapparátusban találták meg hivatásukat, valamint a gazdasági szférában a zsidóság voltak azok a csoportok, akik a magyar középosztály hiányában e történelmi feladatra vállalkoztak. Az így megszülető középosztály nagy hányada tehát idegen elemekből állt. Pár évtized leforgása alatt asszimilálódtak, és már csak a kapitalizálódásban betöltött szerepükből adódóan is a magyar társadalom szerves és igen befolyásos részét alkották. Az asszimilációhoz fennálló idő Gombos Gyula szerint azonban nem volt elég ahhoz, hogy ez egy mély, a magyar hagyományokkal, a magyar társadalom széles rétegeinek problémáival azonosulni tudó identitás legyen. E középosztály annak ellenére, hogy egy nemzedékváltás elteltével már magyar érzelmű állampolgárnak tekintette magát, egy sajátos osztálytudattal rendelkezett, saját külön szolidaritással, „érdekvédelemmel” és belső kapcsolatrendszerrel. Azok a feltörekvő rétegek, akik a társadalom magyar származású rétegeiből érkeztek, hogy a középosztály új tagjaiként a modern társadalom nyújtotta lehetőségekkel éljenek, sok szempontból hátrányos helyzetben voltak a középosztály világában és pozícióiban már otthonosan mozgó javarészt asszimilánsokból álló csoporttal szemben.

Gombos szerint e történelmi összefüggésekből adódóan a középosztály pozícióiból, más okokból pedig a felsőbb állami pozíciókból java részt olyan emberek irányították az országot, akik a magyarság valódi problémái iránt érzéketlenek voltak, gondolva itt elsősorban a 80%-ban magyar származású parasztság félfeudális helyzetére.⁸⁵

Ebből a felfogásból kifolyólag gondolták úgy a Közösség tagjai, hogy a magyar származásúak arányának javítása a középosztályon belül nemcsak az ő szűk csoportérdekük, hanem összmagyar érdek is. A Közösség e felfogása egyben azt is jelentette, hogy a Horthy-rendszer társadalomképével valamint bizonyos tekintetben a kor vezető elitjével is elégedetlenek voltak.

A Közösség tehát a magyarság érdekeinek hathatósabb érvényesítésére szövetkezett, melyet tagjainak társadalmi helyzetéből adódóan a középosztály pozícióiból kívántak megvalósítani. A magyarság érdekeinek képviselésén túl semmilyen más csoportérdek nem vezérelte őket. Így nem is kapcsolhatók össze semmilyen politikai érdekcsoporttal. Ezt jól

⁸⁵ GOMBOS, *i.m.*, 110-115.

mutatja, hogy tagjai között akár 1945 előtt, akár utána a legkülönbébb pártállású embereket meg lehetett találni, a legszélsőbb jobbtól a legszélsőbb balig.⁸⁶ Nem a társadalom valamely osztályát vagy valamelyik vallási felekezetet kívánta előnyben részesíteni vagy éppen gyengíteni. A magyarság érdekeinek érvényesítését tűzte ki célul, társadalmi, vallási, pártpolitikai hovatartozástól függetlenül.

VÁDPONTOK

A cél önmagában, a magyar nép érdekeinek érvényesítése – a Közösség retorikájával élve –, a „magyar faj uralomra juttatása” sokféle szervezet lehetőségeit rejti magában. Egy agresszív, kirekesztő, akár militáns szellemben tevékenykedő terrorista szervezet is húzódhat ilyen jellegű célok mögött. A Magyar Közösségtől távol álltak az efféle módszerek. A 1947-es Összeesküvés per vádpontjai azonban ilyen szellemben igyekeztek a Magyar Közösséget feltüntetni.⁸⁷ A vád fő pontjai szerint a Közösség egy fasiszta, fajvédő szervezet, amely a magyar faj előbbre valóságát hirdeti. Kötelessége a magyarság ügyének előremozdítása jegyében, a faji törvény értelmében más fajtákkal szemben küzdeni, akár támadólag is fellépve. A vádirat szerint a szervezet horthysta alapon áll, és a második világháború alatt mindent megtett a német győzelem előmozdításáért. 1945-től horthysta-reakciós politikát folytat, és jogfolytonossági alapon a régi rendszer állami és társadalmi viszonyainak visszaállítására törekszik. Mindemellett sovinszta-revizionista szellemben működik, követeléseiben még Nagy-Magyarország történelmi határainak visszaállításával sem elégszik meg, hanem mindig a meglévőnél nagyobb magyar hatalomra tör. A vád szavaival élve, a közösségiek felfogása szerint: „a hatalom soha nem lehet akkora, hogy ne lehetne még nagyobb, tehát célunk elérhetetlen, munkánk befejezhetetlen, időtlen.”⁸⁸

Összefoglalva tehát a vád pontjait:

1. A Közösség egy fasiszta szellemben működő fajvédő szervezet.
2. Működését nem a védekező, hanem a támadó magatartás, a más fajúak elnyomása jellemezi.
3. Horthysta alapokon áll, és a Horthy-rendszer állami és társadalmi viszonyainak visszaállítására törekszik.

⁸⁶ ÁBTL M-29328, 14–16.

⁸⁷ ÁBTL V-55/547.

⁸⁸ ÁBTL V-55/574. 176–235.

4. Németbarát.

5. Soviniszta-revizionista szervezet.

Ezek a vádak egy koncepció per vádpontjai. E vádak a Közösség személyi összetétele, tagjainak életútja, a Közösség tevékenysége, a Közösség gondozásában kiadott folyóiratok szellemisége, de még az ÁVO-n, illetve a Népbíróságon tett vallomások sem támasztják alá.

Móra Zoltán, Fáy Aladár védőügyvédje, aki ebben a minőségében ismerte a vádat és ismerte a koncepció per présében vergődő vádlottakat, benyomásait az alábbi levélben összegzi egy elmeorvos szakértő barátjának, akitől Fáy Aladár elmeállapotának vizsgálatát kéri enyhébb ítélet reményében:

„Kedves Barátom! [...] a Magyar Közösség elnevezésű titkos társaság, – amennyire ezt utólag megítélni lehet – afféle magyar szabadkőművesség lehetett. Ahogy én ezt az adatokból meg tudtam állapítani, lényegileg Szabó Dezső ideológiájának hatása alatt állottak. Ez a szervezet 1938-ig nem működött élénkebben; ebben az időben átvette a Közösség vezetését egy Kiss Károly nevű gázgyári, magasabb rangú tisztviselő. A vádlottak szerint az élénkebb erő kifejtés oka az erősen megmutatkozó germán-veszély ellen való védekezés volt. Azt mondták és pedig nemcsak a bíróság előtt, hanem nekem négy fal között is, hogy látták a németiség összefogottságát és szervezkedését és úgy gondolták, hogy ezzel a magyarságnak, – amint ők nevezték – a magyar fajtának egy védőszervezetet kell szembeállítani. [...] A célkitűzés a vádak és az ítélet szerint agresszív volt; a cél a magyar faj uralomra juttatása Magyarországon. A vádlottak védekezése szerint a cél defenzív volt; látták, hogy a minisztériumokban és másutt a magyar származású elemek milyen kis számban vannak képviselve és azt akarták, hogy a magyar származású népelem jusson ahhoz a szerephez, amely őt múltja és származása alapján megilleti. A tagok bármely politikai párthoz tartozhattak és feladatuk az volt, hogy bármely helyen is a magyarság érdekeit szolgálják. A vád és az ítélet szerint a cél a másfajúak elnyomása volt.”⁸⁹

A fejezet hátralevő része az öt fő vádpontot járja körül. E per koncepció jellege általánosan elfogadott tény. Ennek ellenére a Közösség tudományos megítélése napjainkig e koncepció vádpontok függvénye. A vádpontok elemzése tehát nem elsősorban a koncepció per tényét kívánják bizonyítani, hanem sokkal inkább a vádpontok mögé nézve kívánnak

⁸⁹ BFL XXV. 1.a, Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXIII. 4512–4517.

bepillantást adni arról, hogy milyen szerepet töltött be és milyen szellemben működött a két világháború között a Közösség.

1. VÁDPONT: A KÖZÖSSÉG EGY FASISZTA SZELLEMBEN MŰKÖDŐ FAJVÉDŐ SZERVEZET.

A Népbíróságon felhozott vádpontok ellen a vádlottak is folyamatosan próbáltak érvelni. Donáth György utolsó szó jogán mondott beszédében szinte kizárólag a Közösséget, a Közösség ideológiáját ért vádakat veszi sorra, és próbálja azokat nagyon átgondolt logikával és képzett jogászként szakszerű érveléssel megcáfolni.⁹⁰

A legfájóbb pont számára a Közösség azonosítása a náci és fasiszta ideológiával. „Teljesen tagadom a Hitler-féle elméletet – fogalmaz Donáth. „Szembeszállok azzal a váddal, hogy a mi faji ideológiánknak a német nemzeti szocializmus ideológiájához csak a legcsekélyebb köze is lett volna, vagy hogy ideológiánkra annak akár hatása is lett volna.”⁹¹

A vád részéről a Közösség fasiszta és fajvédő voltát bizonyítandó érvek közé tartozott, hogy a közösségi retorika egyik alapfogalma a faj. A bíróság azonban egy olyan faj fogalomhoz tartotta magát, amelyik lényegében a hitlerizmus óta van érvényben és a biológiai faj fogalmához kötődik. A Közösség és Donáth György azonban egész más értelemben használták ezt a szót. A faj szó használata egy rövid kitérőt érdemel, ugyanis a 20. századi fajelméleteknek és elsősorban a hitleri ideológiának köszönhetően a faj fogalmának Gombos Gyula szavaival élve „még a legszárazabb tudományos szövegekben is véres udvara van.”⁹²

⁹⁰ DONATH GYÖRGY, *Donáth György utolsó szó jogán mondott beszéde*, Washington, 1988.

Kende Péter a *Szabad Nép* belső munkatársaként az összeesküvés per nyilvános tárgyalásának tudósítója volt. 1987-ben a *Mozgó Világnak* adott interjújában így emlékszik vissza a perre és Donáth György utolsó szó jogán elmondott beszédére: „En voltam az az újságíró, akit a Magyar Közösség perére kiküldtek, és én végig is ültem a pert. Számomra ez a társaság teljesen idegen volt, közülük senkit nem ismertem korábban. Mint fiatal kommunista újságíró ezt a pert olyan instrukcióval követtem, hogy minél leleplezőbben, minél rágalmazóbban írjak a vádlottakról, kimutatva, hogy milyen károkat akartak okozni a magyar népi demokráciának, és hogy milyen megvetendők. [...] Akkori életem egyik nagy politikai élménye volt ez a per, benne Donáth György szereplése. Donáth György kiváló képességű és rendkívül művelt ember volt, aki a háború utáni politikai életnek ahhoz a garnitúrájához tartozott, amely meghatározó lehetett volna egy finn típusú magyar fejlődés esetén. Donáth az én szememben azt az embertípust reprezentálta, amilyenek a vezető kommunisták lehettek a 20-as, 30-as években a bíróság előtt. Ő volt az egyetlen, aki világosan kifejtette, hogy ez a per miért koncepciós, és ezzel szembeállította a valóságot, vagyis azt, hogy ők kétségkívül tagjai voltak egy vagy több baráti társaságnak, amely összejött és politikáról beszélt és politikailag tervezgetett is, mint ahogy az természetes egy demokratikus rendszerben. [...] Donáth György visszautasította az ellene felhozott vádakat. [...] Az utolsó szó jogán elmondott beszédek közül Donáth György egy egész délelőtt tartott; ő öt órán át beszélt. Briliáns volt, és véleményem szerint ez a beszéd a háború utáni magyar történelem egyik legfontosabb dokumentuma. In: Kozák Gyula, *Interjú Kende Péterrel*, *Mozgó Világ*, 9 (1987), 61–84, 70.

⁹¹ DONÁTH, i. m., 13.

⁹² GOMBOS GYULA, *Szabó Dezső*, Bp., 1989, 328.

De a század elején ennek még nyoma sem volt. Mint a tudomány világából érkező szakszó, divatosan csenget a köznyelvben és az irodalmi nyelvben egyaránt. A kor tudományos és irodalmi fórumain a faji kategória minden politikai beállítottságú szerzőnél egyaránt megtalálható volt. Ady Endre, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, sőt Ignótus, Gellért Oszkár, Tóth Árpád és mások is gyakran használták a faj szót. A magyar irodalomban elsősorban Ady Endrének köszönhetően vált mélyebb értelmű fogalommá és bővült egy sajátosan magyar jelentéstartalommal. A két világháború után a magyar irodalmi nyelvben a faj szó, ebben az Ady által adott új értelmében, talán az egyik leggyakrabban ismételt kifejezéssé vált. „Az én fajtam”, „úri fajom”, „keleti fajta” Ady jellegzetes kifejezései, azonban a nemzetet mint szót Ady szinte egyáltalán nem használta: „a lejáratott nemzet fogalmával szemben keresett egy tömörebb, a múlt távlatában nagyobb történelmet hordozó, de lefelé, társadalmi mélységben mégis nyitottabb fogalmat, annak a magyarságnak a megjelölésére, melyhez ő is tartozott. [...] Így következetes szóhasználatában sok minden kifejeződött: mindenekelőtt politikai szembenállása az uralkodói réteggel, melyek a nemzet fogalmát kisajátították maguknak; hétszilvafás úri gögje a középosztály új magyarjaival s lármás hazafiságukkal szemben; keleti „nap-lelke”, álmodozása, tanyázó, borozó fejedelemsége az aranyán ülő, szűkkeblű, nyugati burzsoával szemben; s végül egyre fájdalmasabb azonosulása a mélyben vergődő, a nemzet fogalmából kirekesztett magyar néppel. Ady ezzel meglehetősen rányomta a maga gondolkozása bélyegét a nyugaton divatossá vált fogalom magyar használatára. Az ő nyomán politikai összefüggésben többnyire a társadalom alsóbb rétegét jelentette, általában a népet, szemben az uralkodó rétegekkel.”⁹³ Ebben az értelemben vált tehát a faj szó a nemzet szinonimájává, és a Magyar Közösség retorikája is ebben a szellemben használta a fogalmat.

Visszatérve Donáth György utolsó szó jogán mondott beszédének érveire, egy közösségi ember sorain keresztül is találkozhatunk e sajátosan felfogott fajfogalommal. A vád a Közösséget mint egy fajvédő szervezetet értelmezi. Donáth erre válaszul hosszasan fejtegeti a fajvédelem és a faj fogalmának kérdését: „Nézzünk szembe a fajvédelem kérdésével. Mi azt a szót, hogy fajvédelem semmilyen értelemben nem használtuk. Én 1939 óta vagyok a Magyar Közösség tagja, de én ott ezt a szót, hogy fajvédő, legjobb emlékezetem szerint sosem hallottam és éppen azért nem, mert mi a fajvédelemnek nem a fogalmát, hanem azt a módot és azt az elnevezést, ahogyan éltek és visszaéltek a fajvédelem fogalmával, annyira diszkreditálnak tartottuk, hogy nem is lettünk volna hajlandók ezt a terminus technikust használni.”⁹⁴

⁹³ GOMBOS, *i. m.*, 328.

⁹⁴ DONÁTH, *i. m.*, 10.

Majd rátér a faj fogalmának elemzésére: „Vannak dolgok, amelyek annyira nyilvánvalóak, hogy nem érdemes róluk vitatkozni. Például, hogy a természetben fajok vannak, ez olyan tény, amelyről vitatkozni nem lehet. Méltóztassanak egymás mellé állítani egy svéd embert, egy négert és egy japánt. És akkor meg méltóztatik látni, hogy vannak-e fajok, vagy nincsenek. [...]

Teljesen igaza van az ügyész úrnak akkor, amikor azt mondja, hogy nem lehet beszélni német fajról, vagy magyar fajról, vagy svéd fajról, ilyen nincs. De igen is vannak kategóriák, mint keletbaltiak, az északiak, a mediterránok, a dináriak, az alpesiek, a turanidok és így tovább, és azok az egyes nemzeteken belül különböző arányokban jelentkeznek. [...] A nemzetek fajképét mindenütt más fajták többsége adja meg. Ezek egymásba szűrődnek, egymásba keverednek és tiszta típusokat már ritkán lehet találni. Utalhatnék a ma is élő világnagyságok közül egy seregére, méltóztassék őket egymás mellé állítani, rájuk tekinteni és megmondani, van-e közöttük differencia. [...] Méltóztassék egymás mellé állítani [...] Veress Pétert [...] És méltóztassék mellé tenni – bocsánat, nem személyeskedés céljából mondom – Rákosi Mátyást és megnézni, hogy van-e differencia a két fajta között.

Egészen biztos van differencia, amit tagadni nem lehet. Az a kérdés azonban, hogy ennek milyen konzekvenciáit vonjuk le. Az ügyész úrnak megint teljesen tökéletesen igaza van abban, amikor azt mondja, hogy a faji felsőbbrendűség gondolata nem áll helyt. A Teremtő teremtett fajtákat, de nem hiszem, hogy ezek között ranglétrát teremtett volna, sőt kizártnak tartom, ez ellenkezik az egész teremtés fogalmával. [...] Ellenben természetes, hogy mindenki a magáét szereti a legjobban. [...] Ez talán faji, vagy nemzeti büszkeség, amelyre lehet azt mondani, hogy politikus dolog vagy apolitikus, de ez ugyanolyan – mint az egyik vádlott-társam, ha jól emlékszem Veress Lajos mondotta – mint az emberek között az egyik nem úgy szereti a másikat, mint anya a gyermekét, vagy mint testvér a testvért, egészen biztos hogy mindenkire közelebb áll a maga közvetlen családja, mint a tőle távol állóbb.”⁹⁵

Kiss Károly a Népbíráson tett vallomásában a magyar faj közösségi felfogásáról a következőket mondja: „Tágabb értelemben magyar alatt azokat értettük, akik a magatartásukkal a magyarsághoz való tartozásuknak bizonyítékát adták. A faji öntudat annyit jelentett, hogy mindig olyant kell tudatosan cselekedni, amely a fajtánk érdekében áll. Az idegen fajtájúakat nem lehetett kirekeszteni, ha asszimilálódnak – az is ebből folyik.” Majd pedig a fogadalmi szöveg kapcsán „a magyar faj uralomra juttatásának” kitételéről beszél: „Én a magyar néphez tartozónak azokat értem, akik a magyar népért dolgoznak és azért

⁹⁵ DONÁTH, *i. m.*, 10–13.

áldozatot hoznak, akkor az már egy kiterjedtebb kört jelent és a fogadalom is erre a körre vonatkozik.”⁹⁶

Ugyanezt a szemléletet támasztják alá Donáth Népbíróságon elmondott szavai: „A magyar faj meghatározása tekintetében Szabó Dezső például azt mondja: magyar az, aki nem biztosan és feltétlenül idegen. A Közösségben az volt a felfogás, hogy mindaz magyarnak tekinthető, aki az ország határain belül magyarnak vallja magát. [...] Én magam is juttattam állásba olyanokat, akik származásilag nem színmagyarok, de érzelmileg azok. [...] A szláv parasztokat is akceptáltuk volna faj szempontból, legfeljebb nem szerveztük volna be őket a Közösségbe.”⁹⁷

A náci alapokon definiált faj fogalommal kapcsolatos vádakat cáfoló vélekedések nem csupán Donáth György vagy Kiss Károly magánvéleménye, vagy a per ítéletének enyhítése végett korrigált közösségi álláspont. Bizonyítékul idézem Veress Gábornak, a közösségi Vezértanács tagjának, a Közösség egyik ideológusának 1940-ben Orbán Balázs tiszteletére írt sorait:

„A mireánk szerencsétlen kimenetelű világháború után vége a nagy szemfényvesztésnek, a lepel lehull s a magyarság előtt most már nyíltan jelenik meg a rontás tanítása: nincs fajtisztá magyarság, különösképpen pedig nincs magyar kultúra, ami kultúra Magyarországon van, azt idegenek csinálták. Lássuk, mit felel erre a tanításra Orbán Balázs?

A tézis tehát így szól: nincs fajtisztá magyarság, s nem is olyan értelemben nincs, mint ahogy valóban nincs a világnak egyetlen helyhez kötött, államot alkotó népe sem, amely fajtisztá volna, de még olyan értelemben sincs magyarság, hogy különös önálló magyar jellem, magyar észjárás, magyar lélek volna. Nemcsak idegenek tanítják ezt a bölcsességet. Nemrégiben egy ősmagyar nemzetség sarja írta, hogy Magyarországon alig van már olyan család, amely eredetét a honfoglalásig vissza tudná vinni. [...]

Feleli erre Orbán Balázs mindenekelőtt azt, hogy nem a vér teszi. Az ő édesanyja nem magyar nő, de Orbán Balázs vérének székelyleg elég arra, hogy őt egész magyarrá, egész székellyé, s miként egyik életrajzírója nevezi: a legnagyobb székellyé tegye. Van-e valaki a fajtiszták között, aki népét jobban szeretné, mint ő – a félvér.

Nem a vér teszi. Ha valaki végkép, visszavonhatatlanul elkötelezve magát a magyar sorsközösség egyeteméhez, ha valaki idegen sorsközösség iránt nem érez vonzalmat, vágyódást, magyar az, akármilyen összetételű legyen is vére. A magyarsághoz tartozás a fajelmélet minden tücskével-bogarával szemben csupán a magyar szolidaritás osztatlan

⁹⁶ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1124.

⁹⁷ DONÁTH, *i. m.*, 121–122.

kizárolagosságát, tehát minden idegen szolidaritás iránti közömbösség érzését követeli. Az a magyar, s mindenki magyar, aki ennek a követelménynek megfelel.”⁹⁸

A magyarsághoz való tartozás tehát nem a koponyaforma, a vércsoport vagy a termet függvénye a közösségi felfogás szerint, hanem egy sorsközösséggel való azonosulás. Aki vállalja a magyar sorsközösséget, ami tehát nem vér kérdése, hanem az erkölcsé, az teljes jogú tagja a magyarságnak. A Közösség pedig feladatául tűzte ki, hogy az ebben az értelemben felfogott magyarság legjavát kiválogatja, számukra erkölcsi útmutatót és gyakorlati segítséget nyújtva szolgálja a magyarság érdekeit. Kémeri Dezső a Népbíróságon ezt így fogalmazta meg: „a múltban beszerveztünk vagy kétezer embert akiről tudtuk, hogy szorgalmasan dolgozó kiváló képességű szakemberek, ezeket kell példaképen a magyar nép elé állítani, hogy lássák, mint ahogy mi is látjuk, hogy ezek az emberek képviselik az igazi magyar típust és nem a duhajkodó korhelyei.”⁹⁹

A Közösség tehát a magyar nép fogalmából nem kívánt kizárni senkit azok közül, akik érzelmileg odatartozónak érezték magukat. A származási kritériumok kizárolag a közösségi tagságra vonatkoztak és azt sem érvényesítették feltétel nélkül. A közösségi tagság azonban, még ha nem is érvényesítették feltétel nélkül, „vérségi kritériumokhoz” volt kötve, és e kritériumok a Közösség fasiszta és fajvédő voltát bizonyító érvek közé tartoztak. A közösségi tagság „vérségi alapokra” helyezése hosszas vitát váltott ki a bíróságon is, de a mai napig fenntartással kezeli a tudományos közvélemény a Közösség azon kitételét, hogy a tagságot a szülők etnikai hovatartozásától teszi függővé. Bibó István, akit 1978-ban egy a közösségi perben elítélt tag felkeresett és neki átadta Donáth György utolsó szó jogán elmondott beszédét, valamint a Közösség belépési avatóját, egy levélben fogalmazta meg ezen dokumentumokkal kapcsolatos véleményét, itt a vérségi kritérium problémájára is kitért:

„...a Magyar Közösségnek az eljárása, amellyel egyszerűen az idegen származásúakat akarta a maga szűkebb és a nemzet javára működni kívánó társasága közül kizárni, nemcsak az állampolgári és emberi egyenlőség sérelme, hanem egyben a magyar nemzet megújíthatósága szempontjából is céltalan, hatástalan és haszontalan program volt. Nem sokat jelent az az érvelés, hogy a Magyar Közösség nem akart ebből sértő vagy megbélyegző kizárást csinálni, mert az ilyen fajta kizáró műveletek előbb-utóbb, pláne ha politikai hatalomhoz jutnak, eljutnak a megbélyegző kizárás tényleges intézményesedéséhez. S ha azt halljuk, hogy ezzel semmi rosszat nem akartak, csak a jó magyarokat tömöríteni, az ilyen szelekcióból a

⁹⁸ Dr. Veress Gábor, *Emlékbeszéd – Orbán Balázs emlékezete*, Bp., 1940, 17–33.

⁹⁹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXII. 4356.

történelem egyszer s azóta is ismétlődő tanúsága szerint ugyanaz a kontraszelekció születik, mint minden olyan ideológiából, amely valamiféle leszármazási alapon jelöli ki a nemzet vezetésére hivatott réteget, akár magyar származásról, akár keresztény származásról, akár munkásszármazásról van is szó. A végeredmény mindenképpen olyan érdemtelenek és alkalmatlanok előtérbe kerülése, akiknek egyetlen kvalitása ez a bizonyos leszármazás.”¹⁰⁰

Magyar Károly a Nemzeti Parasztpárt részéről delegált népbíró, a Népbírószákhhoz intézett különvéleményében a következőket fogalmazta meg a vérségi kritériummal kapcsolatban: „[A Közösség] igazát bizonyítja az, ami látszólag ellene szól: a két névadó ő. Ugyanis a megkívánt magyar nevű apa és nagypa mellett akár 100%-ban idegen származású lehetett. Az a tény pedig, hogy sem az anyai ágnak, sem a feleségnek származását nem keresték, kiállja a szigorú bírálatot is. Több közösségi tag feleségéről volt közismert zsidó származása, valamint anyai ágon való zsidó kapcsolata: ilyen volt a vértanúhalált halt Tarcsay százados is.”¹⁰¹

A vérségi kritérium vádjára Donáth György is kitért utolsó szó jogán elmondott beszédében: „Itt a főtárgyalás során sokszor felmerült, hogy azért, hogy mi bizonyos disztinkciókat tettünk magyar és magyar között abban az értelemben, hogy okmányokkal tartottuk szükségesnek igazolni a származást, s azt fogadjuk el, akinek apai ágon két őse magyar volt, nagy tömegeket kizártunk az állampolgári jogegyenlőségből. Szó sincs róla. Ez a fogalmaknak, vagy dolgoknak teljes félreismerése. [...] Mi vontunk disztinkciót, de tisztán és kizárólag abból a szempontból, hogy kit veszünk be a Közösségbe. Az ügyész úr nagyon helyesen állapította meg, hogy ez egy exkluzív társaság volt. Valóban ez egy exkluzív társaság volt és egy ilyen exkluzív társaság a felvételnek olyan feltételeit szabja meg, amelyik neki jólesik. Más kérdés most, hogy ez titkosan, tehát szabálytalanul történt. Ezt koncedálok. [...] Nem akarom elhumorizálni a dolgot – ugyanúgy kimondhatja egy társaság, hogy csak piszeorrúakat, vagy féllábúakat veszi be. Bármilyen kikötést lehet eszközölni. Különben is, legjobb tudomásom szerint a hazai zsidóknak számos olyan egyesületük volt, ahova engem nem valószínű, hogy felvettek volna, mert nem vagyok zsidó. Ugyanakkor nekünk magyaroknak [...] talán lehet az a felfogásunk, hogy azt a szerény jogot követeljük magunknak, hogy egy szűk, titkos egyesületbe azt vegyük be, akit mi akarunk és azután ennek az egyesületnek a munkája révén próbáljuk meg azt, hogy a magyarság, amely a mi megítélésünk szerint kisebbségi sorsba kerül a saját hazájában, pozíciókra tegyen szert.

¹⁰⁰ BIBÓ ISTVÁN, *Demokratikus Magyarország, Válogatás Bibó István tanulmányaiból*, Bp., 1994, 466.

¹⁰¹ BFL VII. 5. e 20.503./1949. Péter Ernő és társai 316. doboz, 3177.

Engedelmet kérek, erre megint lehet azt mondani, hogy ostobaság, de nem lehet azt mondani, hogy bűn. Ez volt a mi fajvédelmünk.”¹⁰²

2. VÁDPONT: A KÖZÖSSÉG MŰKÖDÉSÉT NEM A VÉDELMEZŐ, HANEM A TÁMADÓ MAGATARTÁS, A MÁS FAJÚAK ELYNYOMÁSA JELLEMZI

A vád sokat dolgozott azon, hogy a Közösséget egy támadó, kirekesztő, agresszív cselekményektől sem visszarettenő szervezetnek állítsa be. Konkrét bizonyítékokat ugyan nem tudott felmutatni, így a Népbíróságon sem állt elő a vád konkrétumokkal, de a sajtót elárasztották a valótlan történetek sokaságai, melyek hangolták a közvéleményt és természetesen a népbírákat is. Példa erre egy röplap, amely már csak az alapvető konspirációs szabályok be nem tartása miatt sem származhatott a Közösségtől, s amelyről egy 1947. március 14-én készült ÁVO-s vizsgálat megállapította, hogy a *Győri Munkás* szerkesztőségében egy Underwood írógépen készült:

„Igen tisztelt Főszerkesztő Úr! Elolvastuk szombati vezércikkét és kijelentjük, hogy igen csalódtunk magában. Azt hittük, hogy becsületes jobboldali nacionalista hazafi. De úgy látszik, Magát is megfertőzték már a baloldali újságíró kollégái. Olyan cikket írt, amely bármelyik munkáspárti lapban is megjelenhetett volna. Hogyan akar így hozzájárulni a királyság visszaállításához, a honvédség és a csendőrség reorganizálásához? Ha továbbra is ilyen eszméket csepegtet olvasói lelkébe, Maga is hozzájárul a demokrácia megszilárdításához. Ezt nem fogjuk tovább tűrni!

Vegye tudomásul, hogy lesz gondunk Magára! Minden lépését megfigyeljük, és első alkalommal lesújtunk! Azt ajánljuk, este ne járjon egyedül az utcán. Ha a rendőrséghez fordul, azt is megtudjuk, és bosszúnk rettenetes lesz.

Ez az utolsó figyelmeztetésünk! Ha nyolc napon belül nem ír egy olyan vezércikket, melyből Hitler és Szállasi, de legalábbis Horthy dicsérete ki nem csendül, ne is számítsa hosszú életre. Pfuj! Aláírás: Magyar Közösség győri szervezete.”¹⁰³

A közösségi vádlottak szinte kivétel nélkül hangsúlyozni igyekeztek a Közösség védelmi jellegét. Számosan hivatkoztak arra, hogy közülük sokan részt vettek a zsidók mentésében, bár korábban a magyarságra veszélyesnek tartották a zsidó gazdasági túlsúlyt, üldöztetésükben emberi kötelességüknek érezték menteni őket. Vitéz István, akit 1945 után

¹⁰² DONÁTH, i. m., 16–17.

¹⁰³ ÁBTL V-2000/34, 238.

avattak közösségi taggá, a Népbíróságon arról beszélt, hogy Fáy Aladár hangsúlyozta számára, hogy a Közösség senki ellen nem irányult, és senki ellen állást nem foglal. Célja az, hogy tagjaiban felébressze a magyarokon való segítség tudatát, névre, származásra, vallásra való tekintet nélkül; és hogy a felavatottak kötelességüknek érezzék, hogy tudásukhoz képest támogassanak mindenkit, aki a magyarságra nézve hasznos.¹⁰⁴

Donáth György beszédében így foglalja össze a közösség önvédelmi jellegét: „Hangsúlyozni kívánom azt, amit vádlott-társaim is hangsúlyoztak, hogy ebben az ideológiában támadók nem voltunk. Igenis hangsúlyozom, én is, hogy ez pro volt és nem anti. [...] A mi fajvédelmünk egy háttérbe szorított fajta védekezése volt. Egy kötelességteljesítésben mindig előretolt, de a jogok gyakorlásában a saját maga által alakított és fenntartott országban mindig háttérbe szorított fajta védekezése, önvédelme volt, semmi más.”¹⁰⁵

3. VÁDPONT: A KÖZÖSSÉG HORTHYSTA ALAPOKON ÁLL, ÉS A HORTHY-RENDSZER ÁLLAMI ÉS TÁRSADALMI VISZONYAINAK VISSZAÁLLÍTÁSÁRA TÖREKSZIK

A koncepció egyik fő alaptétele szerint a Közösség horthysta szellemiségű társaság. A vád kapcsán gyakran hangoztatták, különösen a sajtónyilvánosság előtt, hogy a Magyar Közösség a felszabadulás utáni időkben a Horthy-rendszerben működő szélsőségesen jobboldali és fasiszta titkos szervezetek és tömegszervezetek tagjainak gyűjtőhelyévé vált. Ezt a vádat nemhogy bizonyítani nem tudták, de még bírósági tárgyaláson vállalható, bizonyítéknak tűnő tényeket sem tudtak ennek alátámasztására felsorakoztatni. Így az a vélemény, hogy a Közösség a „felszabadulás” után a horthysta erőket összefogó társaságként szerveződött volna újjá, a tárgyaláson írásos vád formájában nem jelent meg, de a sajtóban ez a vélemény vált általánossá, valamint a későbbiekben, a Rákosi-, sőt a Kádár-érában is ez az álláspont vált hivatalossá.¹⁰⁶

¹⁰⁴ BFL, XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXXI. 4828.

¹⁰⁵ DONÁTH, *i. m.*, 25.

¹⁰⁶ „Az ellenforradalmi, titkos szervezetek és tömegszervezetek tagjai ellen folytatott politikai nyomozómunkában a következő jellegzetességeket és sajátosságokat kell figyelembe venni: Ezek a szervezetek szélsőséges jobboldali és fasiszta elemekből álltak. Elsősorban az u. n. középosztály rétegeit, lezüllött egzisztenciákat öleltek fel. Az 1919-es 1920-as évek ellenforradalmának talaján jöttek létre és hosszú ideig működtek a Horthy-fasiszta rendszerben, a felszabadulás után pedig gyűjtőhelyük a nagy Magyar Közösség volt.” ÁBTL A-720, 99. *A Horthy-fasizmus jelentősebb titkos szervezeteinek és tömegszervezeteinek rövid története*. Budapest, BM Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszékének kiadványa. 1960.

A vádnak a legfontosabb bizonyítéka arra, hogy a Közösség egy horthysta szervezet, a „jogfolytonosság” elmélete, miszerint a Közösség 1945 után az elmúlt uralmi rendszert akarta volna visszahozni jogfolytonossági alapon. A jogfolytonosság elmélete a vád részéről különösen nagy hangsúlyt kapott, ugyanis erre alapozódott nemcsak a horthysta beállítódás vádja, hanem a fő vádpont is, a demokratikus államrend megdöntésére tett kísérlet. A jogfolytonosság elméletére alapozva szerveződött volna a köztársaság-ellenes összeesküvés. Ez a vádpont és a jogfolytonosság elméletének a Közösség ideológiájával való azonosítása igen gyenge lábakon állt. A vád erre vonatkozó egyetlen támpontja Donáth György 1946-ban fogalmazott brosrúája, annak is egy kiragadott része:

„Magyarország közjogi helyzetét 1944 márciusa óta csak úgy lehet megítélni: idegen megszállás alatt csorba vagy teljesen szünetelő szuverenitás, az önkormányzat meghagyott részét vezető bábkormány. Így volt a német megszállás alatt, amikor a német megszállók kegyeiből az ún. jobboldal kormányzásra egyébként nem posszibilis elemei jutottak polcra és így van ez ma az orosz megszállás alatt is. Ebből azonban elsősorban az következik, hogy maga a magyar nép túlnyomó többségben távol áll ezektől a kormányoktól s a történekeért nem tehető felelőssé. Az 1939-ben összeült országgyűlés működése idegen vis maior folytán lehetetlenné vált, az alkotmányos államfő idegen fogságban van, az őszi választás nem adott módot a teljesen szabad választásra.”¹⁰⁷

Ez tehát annyit jelent, hogy Donáth György az 1945-ös többpártrendszeren alapuló demokráciát nem fogadja el jogalapnak, intézkedéseit és intézményeit (beleértve az őt elítélő Népbíróságot is) nem tartja legitimnek.

Donáth brosrúájával és az abból kiragadott részlettel kapcsolatban hangsúlyozni kell, hiszen Donáth is többször hangsúlyozta a Népbíróságon, hogy ez nem a Közösség álláspontja, hanem a saját egyéni meggyőződése, ami valószínűleg sok közösségi ember véleményével megegyezett, sokéval ellenkezett, de semmiképpen nem tekinthető a Közösség „hivatalos”, a közösségek részéről általánosan elfogadott álláspontnak. Innentől pedig a vád jogfolytonosságra alapozott érvrendszere a horthysta beállítódású Közösségről nem állja meg a helyét. Mivel azonban a jogfolytonosság olyan kiemelt hangsúlyt kapott a per során, érdemes Donáth György jogfolytonossággal kapcsolatos érveinek figyelmet szentelni. Saját védelmében az alábbiakat fogalmazta meg:

A brosrúáját 1946 nyarán szövegezte, saját szavai szerint azzal a szándékkal, hogy „ha később kapcsolni akarok valakit a magam politikai elgondolásához, ne kelljen órák hosszat

¹⁰⁷ DONÁTH, *i. m.*, 35.

beszélnem, hanem odaadom ezt neki írásban, azután megtárgyaljuk.”¹⁰⁸ Donáth a brosúrában megfogalmazottak szerint a parlamentet, a kormányt vagy magát a népbírásgot azért nem tekintette illetékesnek, teljes mértékben legitimnek, mert szerinte egy közjogi vákuum alakult ki Magyarországon. A Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés nem népképviselési alapon ült össze, ebből adódóan nem több, mint „egy alkalmi szószék, amelynek közjogi jelentősége nulla.”¹⁰⁹ 1945. évi választások kapcsán pedig szerinte számos aggályos eljárás történt, ami ugyancsak a szuverenitás teljességét teszi kérdésessé. De a szuverenitás szempontjából a legfőbb probléma „az a vitathatatlan tény, hogy itt volt az idegen megszállás. Lojálisan elismerem – fogalmaz Donáth –, hogy az idegen hadsereg semmilyen formában nem avatkozott be a választásokba, legalábbis senki sem hallott ilyen esetről. Ez azonban mellékes, nem ez a döntő. Maga a pusztá jelenlétük és a csorba szuverenitás bizonyos fokig csorbítja a jogforrás jelentőségét is. [...] Ezeknek a szempontoknak az alapján nem tartottam [ezeket az intézményeket] tökéletes jogforrásnak és úgy éreztem, hogy ezt a hibát majd akkor, amikor a szuverenitás helyreáll, valahogyan korrigálni kell.”¹¹⁰

Donáth a védőbeszédében hangsúlyozza, hogy sem a brosúrából kiragadott részben, sem máshol a szövegben nem használja a jogfolytonosság kifejezést, ezt a fogalmat az eljárás során ragasztották az elgondolásaira, azzal a felszólítással, hogy ki lehet belőlük következtetni. De, amint fogalmaz, még ha el is fogadja a brosúrájának kapcsán a jogfolytonosság elméletét, a hangsúly nem azon, hanem a szuverenitáson van, aminek korlátoltsága 1946-ban köztudott dolog, „a fegyverszüneti szerződésben *expressis verbis* elintézett kérdés”.¹¹¹ Donáth tehát egy köztudomású tényre mutat rá, és von le abból következtetéseket, egy nem a nyilvánosságnak szánt dolgozatban, ami nemhogy államellenes cselekedetnek nem nevezhető, de még törvénytelennek sem.

Donáth mindemellett számos esetben kifejtette, az utolsó szó jogán elmondott beszédében is többször visszatért rá, hogy az ő elgondolásai nem azonosíthatók teljes mértékben a jogfolytonosság elméletével, és azokból a köztársaság megdöntésének terve, vagy a régi uralmi rend visszaállításának vágya semmiképpen nem következtethető ki. „Méltóztassék egyetlen szót mutatni, amely arra utal, hogy a jogfolytonosságot, a régi uralmi rendszert akarjuk helyreállítani, a köztársaságot meg akarjuk dönteni. Egy árva szó sincs erről az egészben. [...] Egyébként – ismétlem – maga a jogfolytonosság helyreállítása nem jelenti szükségképpen a restaurálást. [...] A legkisebb adat sem merült fel arra, sem a bizonyítási

¹⁰⁸ DONÁTH, *i. m.*, 37.

¹⁰⁹ DONÁTH, *i. m.*, 39.

¹¹⁰ DONÁTH, *i. m.*, 42.

¹¹¹ DONÁTH, *i. m.*, 38.

eljárás során, sem az írásműben sehol, hogy ez nálunk szükségképpen a régi rendszernek pláne személyi restaurálását jelentette.”¹¹² [...] „Hogy nekem voltak vágyaim, ahogyan a főtárgyalás során kifejeztem magam, egy közjogi kozmetika tekintetében, ezt nem tagadom, de ez semmi szín alatt nem jelentett restaurációt pusztán csak azért, hogy az én elgondolásom szerint, a szuverenitás visszaállítása után egy – az én nézőszögem szerint – kielégítő választások után egy kielégítőbb jogforrás teremtésével kellett volna az új közjogi rendet statuálni, amely lehetett volna köztársaság, lehetett volna ugyanaz az államforma.”¹¹³

A kortársak véleménye sem támasztja alá a horthyista ideológiai alapokon álló Közösség vádját. Fitos Vilmos visszaemlékezésében saját munkahelyének viszonylatában beszél a Horthy-rendszer politikai erőviszonyairól, ideológiai szekértáborairól, ebben az elemzésében határozottan megkülönbözteti a horthysta és közösségi vonalhoz tartozókat: „A minisztériumon belül is voltak különböző csoportok. Volt egy nagyon konzekvensen az *Etelközi Szövetség* irányítása alatt álló horthysta, fasiszta társaság. [...] Tehát volt egy határozott jobboldali vonal, és volt a *Magyar Közösség* vonala, amit színezt a *Magyar Közösségen* belüli, oda be se szervezett népiek csoportja.”¹¹⁴ Későbbiekben pedig hangsúlyozza, hogy a Közösséget a „többi horthysta nacionalista szervezettől megkülönböztette az a körülmény, hogy tudatában volt a német veszedelem jelentőségének, volt benne valami érzés a Szabó Dezsői ideológia plebejus forradalmisága iránt is, így törődött a magyar parasztság problémájával, támogatta a népi irodalmat, a népi mozgalmat, a paraszti diákkollégiumot. Esetleg többszörös áttétellel, de hasznosan felhasználható volt akkor pozitív célok szolgálatában is.”¹¹⁵

Kristó Nagy István, aki saját bevallása szerint ugyan nem volt a Magyar Közösség tagja, de mint a *Magyar Élet* egykori segédszerkesztője, ismerte a közösségi kapcsolatok jelentőségét és a Közösség korszakban betöltött szerepét, ugyancsak Fitos Vilmos álláspontját támasztja alá. A Közösséget ugyan a Horthy-rendszerhez kötődő, a rendszer lehetőségeihez és adottságaihoz igazodó szervezetnek látja, de egy olyan szervezetnek, amely alkalmas volt arra, hogy ellensúlyozza az Ex és egyéb horthysta titkos vagy nyilvános szervezetek befolyását. Kristó visszaemlékezésében azt is hangsúlyozza, hogy a Közösség számos olyan

¹¹² DONÁTH, *i. m.*, 43.

¹¹³ DONÁTH, *i. m.*, 89.

¹¹⁴ Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz. 77.

¹¹⁵ ÁBTL M-2928, 25–30.

személyiséget támogató vagy fogadott tagjai közé, akik nyíltan szembefordultak a Horthy-rendszer hivatalos politikájával.¹¹⁶

A vádlottak életútja, társadalmi szerepvállalása sem támasztja alá a Horthy-rendszer revíziójának vádját. Hám Tibor nem csak a saját, de számos vádlott-társának helyzetét értékeli, amikor így fogalmaz e vádakkal kapcsolatban: „Nem kívánhatom vissza azt a fasiszta rendszert, amely nekem szerény másodorvosi állást juttatott, üldözésben részesített és bebörtönzött, míg a magyar demokrácia közéleti szereplés és megtisztelő pozíciót juttatott.”¹¹⁷ Hasonlóan fogalmaz Kiss Sándor is a rá kiszabott 2 és fél évi fegyházbüntetés ellen való fellebbezésében: „Egy logikai ellentmondás van abban, hogy én, aki a demokráciának az uralomrajutásakor nyertem vissza szabadságomat, életemet, aki tiszta lelkiismeret tudatában rohantam haza, hogy a hatóság elé álljak és cselekvéseimről számot adhassak, bűnös lennék a demokrácia elleni támadásban. Hogy képzelhető el az, hogy egy szegény sorsú paraszt fiú, aki már 12 éves korában látástól-vakulásig dolgozott és emellett tanult, a régi nagybirtokos feudális rendszernek a visszaállítására törekednék.”¹¹⁸

Darvas József a *Szabad Szó* 1947. január 19-i számában *Nyílt levél az összeesküvésről* címmel egy cikket tett közzé. Saját bevallása szerint azért ragadott tollat, mert szűk környezetében is azt tapasztalta, elsősorban azoknak az embereknek a részéről, akik személyesen ismerték a közösségi perben letartóztatott vádlottakat, hogy sokan hitetlenkedve figyelik az összeesküvésügy kapcsán a sajtóban megjelent rágalmakat. Darvas, aki hangsúlyozza, hogy ezt az egész szövevényes ügyet nem pusztán a nyomozati összefüggések tükrében kell vizsgálni, hanem egy mélyebb társadalmi, nemzetpolitikai, sőt eszmei, szellemi elemzés tárgyává kell tenni, úgy látja, hogy három ág bonyolult szálai szövődtek egybe az összeesküvésben: a horthysta reakciók, a Magyar Közösség „középosztálybeli értelmiségi emberei” és a munkásmozgalom szektás lelkületű, régi frakciósai. Mindhárom csoportosulás élesen elkülöníthető egymástól, és eltérőek a motivációk is, ami őket az összeesküvés felé vitte – véli Darvas. Darvasnak ez az eszmeifuttatása azért érdemel figyelmet, mert ez a hármas ideológiai vonalvezetés a perben is megfigyelhető, ott azonban elsőrendűen az a szándék, hogy e három szál a lehető legjobban összekuszálódjék; a közösségiek és a horthysta reakciók mint egy egységes történelmi képződmény és összeforrt akarat realizálódjon, hogy ezen összemosás jelentse a vád álláspontjának alapjait. Ezzel szemben Darvas, talán egyedülállóan a korabeli baloldarról megfogalmazott vélekedések közül, hangsúlyozottan más

¹¹⁶ Kristó Nagy István – interjú, Készítette M. Kiss Sándor és Tárdi Anna, kézirat, M. Kiss Sándor tulajdonában.

¹¹⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 3634.

¹¹⁸ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 3693.

ideológiai alapokra helyezi a közösségeket és a horthystákat, a munkásmozgalom szektás lelkületű frakciósairól nem is beszélve. Ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy mint cikke elején kifejtette, olyan embereknek érvel a Közösséggel szemben, akik számára személyes ismeretségekből adódóan is hiteltelen lenne Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Kiss Sándort, Mistéth Endrét, Fitos Vilmost, Péter Jánost, Györffy Istvánt, Litkey Györgyöt, Kodolányi Jánost, Soos Gézát stb. horthysta reakciónak feltüntetni. Ezért ebben a körben sajátos érvekre van szükség, de ezekkel az érvekkel maga is megcáfolja a vád horthysta elhajlásra vonatkozó pontjait. Így fogalmaz: „Jellegzetesen középosztálybeli csoportosulás volt ez, bizonyos elégedetlenséggel a fennálló rendszerrel szemben, – ám ez az elégedetlenség soha nem változott határozott szembefordulássá a meglévő politikai, társadalmi rend ellen.” A bűnük tehát nem az volt Darvas felfogásában, hogy horthysták, hiszen ha nem is elég határozottan, de bizonyos szempontból szembenálltak a horthy-rendszerrel, hanem az, hogy a társadalmi problémákra adott válaszaik nem voltak elég haladóak, a romantikus elemektől sem mentes faji-nacionalista áhítattól torz politikai elképzelések vezérelték őket, szűkös csoportérdekeikből adódóan pedig a munkásságot mint egységes társadalmi osztályt kifejezték a nép fogalmából. „Valahogy úgy képzelték ezek az emberek, hogy ha a magyar élet minden politikai, gazdasági pontján »fajmagyarok« állnának, megoldaná minden kínzó, nagy kérdésünk.”

Darvas József ezen írásában nemcsak a párt álláspontjától valamelyest eltérő véleményt képviselt, hanem a sajtónyilvánosság előtt elsőként tett „hivatalos” utalást a Közösség és a népi mozgalom kapcsolatára, valamint Németh László „szellemi felelőségét” is felemlítette a Közösségre gyakorolt hatása kapcsán. Itt elérkeztünk egy újabb fontos ponthoz: milyen szellemi mozgalmak, a korszak mely szellemiségei hatottak a Közösség ideológiájára? Ebben a vonatkozásban Szabó Dezsőt, Németh Lászlót és a népi mozgalmat kell kiemelni, mely kötődés ugyancsak a Horthy-rendszerrel való bizonyos fajta szellemi szembenállásra utal.

Szabó Dezső és a Közösség szellemi kapcsolata:

Szabó Dezső és a Közösség szellemi kapcsolata vitathatatlan. Kémeri Dezső, aki saját bevallása szerint azért kerülhetett be a Közösség vezetőségébe, mert Szabó Dezső kezelőorvosa és személyes jó barátja,¹¹⁹ a Népbíróságon tett vallomásaiban említi, hogy Dálnoki Veress Lajos felavatásakor nem tartottak igazi avatóbeszédet, hiszen mint régi

¹¹⁹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXII. 4334–4424.

ismerősben megbíztak, csak annyit mondtak Veress Lajosnak, olvassa el Szabó Dezsőt, ott mindent megtalál.¹²⁰

Mistéth Endre, a Közösség prominens tagja a Népbíróságon a fasiszta vádakkal szemben hozta fel érvként – mert szerinte „Szabó Dezsőt aztán igazán nem lehet fasisztának nevezni” –, hogy ő és számos közösségi barátja Szabó Dezső tanítványa.¹²¹

Magyar Károly a Nemzeti Parasztpárt által delegált népbíró a már idézett különvéleményében arról ír, hogy az ő benyomásai szerint a Közösség a Szabó Dezső-i ideológia jegyében szerveződött, megalakulásakor „jobb-felé, a sváb kurzus felé is vágott, és egy olyan szabódezsői mozgalmat akart, amely a magyarok érdekében harcol mindenféle idegen törekvésekkel szemben. Tehát az akkor hatalmon lévő törekvésekkel szemben is.”¹²² Magyar Károly szerint felfogásuk a későbbiekben is Szabó Dezsőhöz igazodott, például a hitleri Németország megítélésének kérdésében, valamint a zsidó kérdés felülvizsgálatában.¹²³

Fitos Vilmos M. Kiss Sándornak adott mélyinterjújában többször is utal a Közösség és Szabó Dezső kapcsolatára. Itt ő a Közösség jelentőségével kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy ez a Szabó Dezső-i ideológia jegyében fogant titkos szervezet alkalmas volt arra, hogy a Horthy-rendszerben működő „seregnyi teljesen jobboldali titkos szervezetet” valamelyest ellensúlyozza.¹²⁴

1968-ban egy „Futó” nevű informátor, volt közösségi tag a BM kérésére írt Közösségről szóló jelentésében ugyancsak azonosítja a Közösség ideológiáját Szabó Dezső gondolataival. Az ő szavai szerint a Közösség egyenesen a Szabó Dezső-i ideológia titkos szervezete.¹²⁵

Gombos Gyula, aki ugyancsak a Közösség tagja volt, Szabó Dezsőről írt könyvében elemzi, hogy mely társadalmi réteg, milyen kör volt az, akik Szabó Dezsőt rajongással hallgatták, és mi volt az oka az ő rajongásuknak. Még ha ez a kör nem is azonosítható egy az egyben a Közösséggel, bár igen nagy az átfedés, az itt leírt szavak akár a Közösséggel kapcsolatban is elhangozhattak volna. A harmincas évek elejétől, mint írja, mindig volt az író körül egy hívő tábor. „Jobbára a középosztály tagjai, állami vagy városi tisztviselők, mérnökök, orvosok, tanárok, akikben felgyülemlett a rossz közérzet, hogy a hanggal és látszatokkal konszolidált Magyarországon valami nincs rendben. Ezek az emberek viszonylag

¹²⁰ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXII. 4334–4424.

¹²¹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 297–558.

¹²² BFL VII. 5. e 20.503./1949. Péter Ernő és társai 316. doboz, 3178.

¹²³ BFL VII. 5. e 20.503./1949. Péter Ernő és társai 316. doboz, 3178.

¹²⁴ Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 25. sz.

¹²⁵ ÁBTL M-29328, 28–30.

rendezett körülmények között éltek, nem a maguk sorsán akartak javítani; érdeklődésük gyökerében inkább a lelkiismeret dolgozott, hogy valamit tenni kell. S ez a tett volt legtöbbször a Szabó Dezsőhöz való ragaszkodás. Ők jártak föl a lakására, ők voltak az előfizetői, ha nem is mindig tüzetes olvasói, a Ludas Máttyás Füzeteknek, s ők töltötték meg havonta egyszer az egyik budai vendéglő különtermét a vacsorával egybekötött Szabó Dezső-előadásokon. Leveleiket vagy eszmefuttatásaikat Szabó Dezső mottóval kezdték, csodálták és hittek benne. [...]

Mi vonzotta ezeket az embereket? Mindenekelőtt Szabó Dezső magyar pátosza, mely jólesően hangolta föl bennük a jussából kiforgatott magyart; leegyszerűsített és kiélezett igazságai, igazmondó szenvedélye és parádés bátorsága, mellyel mindig az erősnek és hatalmasnak vágta az arcába a legkeményebb igazságot; és végül: hite a magyar népben, mert ő valóban hitetni tudta, hogy minden külső és belső ármány ellenére nagyszerű jövő vár a magyarságra.¹²⁶

Mi volt tehát Szabó Dezső politikai és szellemi programja, mely a Közösség ideológiájának mintául szolgált?

Egyrészt a magyarországi németek szerepével szembeni ellenérzése, valamint vitathatatlan antiszemitizmusa. A Közösség „fajelmélete” mögött az a Szabó Dezső-i gondolatrendszer állt, amely a tömeges zsidó és német bevándorlásban, valamint az e bevándorlást követő felemás asszimilációban a magyar etnikum egységét és érdekét látta sérülni. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy Szabó Dezső, különösen 1923-tól, amikortól is egyre élesebben és nyíltabban fordult szembe a Horthy-rendszer politikájával, az antiszemitizmus veszélyeire is felhívja a figyelmet, valamint a kortársai közül talán egyedülként mutat rá a Horthy-rendszer „hivatalos antiszemitizmusának” sekélyességére és álságos voltára.¹²⁷ Az antiszemitizmust egy olyan gyűlölködő indulatnak bélyegzi, mely

¹²⁶ GOMBOS GYULA, *Szabó Dezső*, Bp., 1989, 13–14.

¹²⁷ 1923-ban a Fellner-ügy kapcsán jelennek meg Szabó Dezső gondolatai a zsidóság kulturális szerepéről a *Világ* című napilap hasábjain. Elmondja, hogy *Az elsodort faluban* ugyan ostromozza a zsidóságot, s a kommün alatt és után gyűlölte és támadta őket. „Pedig Önök ellen – írja – soha semmi személyes panaszom nem volt. Ha Önök nem nyújtottak volna nekem teret, máig sem tudtam volna nyomdafestékhez jutni. Életemben kétszer irtózatot nyomon követően a végső megsemmisülés szélén álltam. Mindkét esetben csak zsidókhoz nyújtott segítséget, anélkül, hogy kértem volna, anélkül, hogy valamit kért volna. [...] És ebben az irtózat pillanatában most belém döbben, hogy Ady Endre versei, melyek múlhatatlan igazolása és örök arca lesznek a magyarságnak, Önök nélkül soha meg nem íródtak volna. Mert ezek a keresztények és magyarkodók, akik itt most közéletet gaztényeznek, minden szépséget külön gyűlölettel fojtottak volna meg. [...] És én *Az elsodort falu*, a *Csodálatos élet szerzője* most otthonomat vesztem, munkaerőmben megtörve, nyakamba vehetném a világot, ha Ön, a megbántott, a megütött zsidó nem szólna hozzám: én, akit üldöztél, visszaadom neked otthonodat, melyet azok akarnak elvenni tőled, akiknek érdekében engem üldöztél.” Idézi GOMBOS GYULA, *Szabó Dezső*, Bp., 1989, 293–294.

Mester Miklós közösségi tag 1986-ban adott interjújában így emlékszik vissza a két világháború közötti időszakot jellemző antiszemitizmusra: „Ijesztgetés volt, hogy a zsidók ezt foglalják el, a zsidók azt foglalják el,

méltatlan a magyarsághoz. „Nagyon félek – írja –, és ezt a félelmemet már a mai napok igazolják, hogy ez az oktan, ordító, csatorna-antiszemitizmus ezután ugyanazt a szerepet fogja betölteni belpolitikánkban, melyet Ausztria töltött be az 1867-től a háborúig terjedő korszakban.”¹²⁸

Erősen hatott a közösségi gondolkodásra Szabó Dezső érzékenysége a magyar társadalom problémái iránt, mely kérdésekhez való viszony állította alapvetően szembe Szabó Dezsőt a hivatalos politikával. Szabó Dezső a húszas évek közepére már nagyon éles harcban állt az akkori jobboldallal, az általa „keresztény-svábgörény kurzusnak” nevezett irányzattal, és határozottan ellenzéki embernek számított. Elsőként (már a húszas évek elejétől, Hitler hatalomra kerülése előtt) figyelmeztetett a Magyarországot veszélyeztető német veszélyre és haláláig a németellenes álláspont legkövetkezetesebb képviselője volt Magyarországon, mintául szolgálva ezzel a Közösségnek is.¹²⁹ De elsőik között mutatott rá a Horthy-rendszer alapvető visszasságaira és a társadalmi aránytalanságokra is. 1923-ban saját folyóiratot indított, *Auróra*, majd *Élet és Irodalom* címen. A vállalkozás anyagi ereje csupán márciustól októberig, hét szám erejéig tartott ki, de ebben a hét számban Szabó Dezső lényegében számba veszi a két világháború közti magyar társadalom minden rétegét. E számbavétele egyben egy igen éles rendszerkritikát is megfogalmaz, és határozottan egy demokratikus berendezkedés mellett foglal állást.

Szabó Dezső lényegében mindenért, a társadalmi elmaradottságért, a gazdasági fejletlenségért, az ország kiszolgáltatott külpolitikai helyzetéért az arisztokráciát és a politikai elitet teszi felelőssé. Mert mint fogalmaz, e réteget „ma is csak egy cél vezeti: megőrizni az

az orvosok között ennyi van, a vállalkozók közt, a gazdasági szakemberek közt annyi, a pénzügyi hatalom a kezükben van, – egy laikus ijesztő kép alakult ki a zsidóságról. A demokráciát judeokráciának nevezték. Az igazság az, hogy a nyugati kulturszellemet, a civilizációt, a legfőbb mértékben a zsidóság kiváló képviselői közvetítették Magyarország felé. Ez tény. Ott van Jászának az esete, de a Nyugaton is, meg mindenütt. Ez egy misszió. A parasztság? A parasztsághoz mi köze volt a zsidóságnak? Semmi köze nem volt. Most viszont ezt demagógiával úgy lehet beállítani, hogy mindennek ez a gazdag, művelt zsidóság az okozója, ő a kizsákmányoló.” Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 110.

Kiss Sándor *A magyar demokráciáért* című könyvében a két világháború közötti antiszemitizmus ideológiai alapjairól a következőket írja: „Az egyetemre kerülő évfáratok általában abban a szellemben nőttek fel, hogy minden bajnak Trianon az oka, amely viszont azért szakadt rá az országra, mert előbb Károlyi Mihály, utána meg Kun Béla tévútra vitte és tönkretette. És innen már csak egy lépés volt az antiszemitizmus: a 19-es tanácsköztársaság vezetői zsidók voltak, tehát a zsidóságnak köszönheti az ország a megcsönkítését.” In: Kiss Sándor, *A magyar demokráciáért*, Magyar Öregdiák Szövetség Bessenyei György Kör, 1983, 19–20.

¹²⁸ Idézi: GOMBOS GYULA, *Szabó Dezső*, Bp., 1989, 276.

¹²⁹ Szabó Dezső (1938): „Magyarok! El a német imperializmus szekere mellől, el a német szellem minden maszlagától. A magyarság európai életének ezer év egyetlen irtózatot történelmi párbaj volt a megemésztő, embertelen és irtózatlan ravasz és ádáz, fegyverrel ölé és lelki maszlaggal mérgező német hódítás ellen. Erre a párbajra ráment a magyarság alkotó erejének nagy része, saját maga szerint való, saját magának való életformálási képességeinek minden lehetősége, külön, független történelmi építésének minden védelme, a magyar vér mérhetetlen óceániája, száz és százezer magyar család sorsa, ősi országunk 2/3-a és immár öntudata és fennmaradásának minden lelki biztosítéka.” Idézi: *Magyar Élet*, 1938. március, 3.

osztályhegemóniát, megtartani a dolgozók Magyarországot lehető legkevesebb jogú, lehető legkevesebb kenyérű, lehetőleg legtöbbet hajtó osztálygyarmatnak.”¹³⁰ Mélységesen elítélte, hogy e kiváltságos társadalmi réteg és a politikai elit a magyar társadalom aránytalanságain és félféudális állapotain nemhogy változtatni igyekeznék, hanem még konzerválja is annak erősen hierarchikus szerkezetét. Ostorozta a privilégiumokkal és társadalmi előjogokkal körülbástyázott arisztokrácia és a nagytőke érdekeinek összefonódását.

Magyarország jövője szempontjából sarkalatos kérdésnek tekintette a középosztály helyzetét. 1923-ban azonban igen sötéten látta e társadalmi réteg történelmi és politikai szerepét. Legfőbb hibája, hogy nem ismeri fel saját érdekeit, és ha fel is ismeri, nincs bátorsága cselekedni. Szabó Dezső szerint ennek kézzelfogható példája a forradalmak idején tanúsított magatartása. A cselekvőképtelenség mellett lesújtóak legjellemzőbb vonásai is, „a teljes szellemi elmaradottság, szolgálai meghunyászkodás minden hivatalos hatalom előtt, teljes vakság a jövő iránt, és a kapcsolatok teljes hiánya a két nagy dolgozó réteggel: a parasztsággal és a munkássággal; magyarsága: szó-magyarság, hazafisága: szó-hazafiság.”¹³¹

Mindezek mellett óriási terhet jelent a középréteg identitása szempontjából, hogy lényegében idegen elemek alkotják a hangadó és befolyásos részét. 1938-ban így fogalmaz ezzel a problémával kapcsolatban: „A faji ösztön, a faji öntudat szempontjából a magyar középosztály egy talán sehol máshol fel nem található beteg és perverz képlet. Szerencsétlen történelmi helyzete és belső bomlása folytán csak az idegen boldogul nála. Idegenektől védett magyaroknak adja át a vezetést minden téren s ezek szolgálatában legnagyobb értékeit gyilkolja meg.”¹³² A magyar középosztály beolvadó, „nem magyar módra” asszimilálódó rétegeivel, számarányukból adódóan különösen a svábokkal és a zsidókkal szemben Szabó Dezső igen bizalmatlan volt. Kifogásolta külön öntudatukat, elfogadhatatlannak tartotta, hogy sajátos csoportérdekeik vezérelik őket, a fennálló úri rend részének, haszonélvezőinek és pártfogóinak tartotta őket, ezért bírálatainak és vádjainak keresttüzébe kerültek. Ezekben a bírálatokban Szabó Dezső olykor igen kíméletlenül és sokszor igazságtalanul is sematikusán fogalmazott. Ezek a bírálatok azonban – a Közösség és Szabó Dezső kapcsolatára utalva – a Közösséget alkotó középosztály érzelmeit és problémáit szóltatták meg, és ezáltal „a bátor és őszinte” hanggal vált emblematikus figurájává a középosztály e titkos társaságának.

A magyar jövő szempontjából Szabó Dezső szerint az országban csak két olyan társadalmi réteg van, amelyre valóban lehet építeni: a parasztság és a munkásság. A

¹³⁰ Idézi: GOMBOS GYULA, *Szabó Dezső*, Bp., 1989, 277.

¹³¹ *I. m.*, 278.

¹³² *Magyar Élet* 1938, júl.-aug. 3.

paraszság Szabó Dezső rendszerében különösen kiemelt figyelmet kap. Számára ugyanis a paraszság azt a tiszta, fertőzésmentes őserőt testesíti meg, amelyből a magyarság a megújuláshoz és a továbbéléshez új erőt meríthet. Ők a kiindulópont, a magyarság jövőjét biztosító erő. A paraszság nála tehát nem szociális kategóriaként, hanem a magyarság kizárólagos letéteményeseként jelenik meg.¹³³ A paraszság jelentőségét hangsúlyozva fogalmazta meg a népi mozgalom később jelmondatává vált aforizmáját: „a paraszság maga a magyarság.”¹³⁴ De, mint írja, „a magyar paraszság története évszázadokon át a legvalószínűtlenebb rémregény”, ugyanis évszázadok óta elmulasztották a jogait: a földhöz, kultúrához, szavazathoz való jogát megadni. Ez a Horthy-rendszerben is várat magára. Szabó Dezső a rendszer legfőbb bűnének tekintette, hogy a parasztságot föld nélkül, vagyis jogok és egzisztencia nélkül hagyta. Pedig mint fogalmaz, „a nagybirtok megszüntetése, a földreform teljes megvalósítása nélkül nincs remény az integráláshoz, nincs magyar fejlődés, magyar kultúra, nincs egységes nemzetvédelem. A földreform elejtése az idegen fajok féktelen uralmát jelenti Csonka-Magyarországon.”¹³⁵ A magyar jövő alappillére tehát a földreform, méghozzá Szabó Dezső elképzelése szerint egy igen radikális földreform, mely teljesen megszünteti a nagybirtokot, beleértve az egyházat is, s minden földet a dolgozó paraszság kezére ad.¹³⁶

A paraszság után a magyar társadalom legértékesebb rétegének a munkásságot tartotta. Szabó Dezső szavai szerint a munkásság egy „fiatal, egészséges, jövőt jelentő képlet.”¹³⁷ A munkásság a szemében egy felsőbbrendű társadalmi osztály, melynek ereje a munka értékében rejlik. A hivatalos politika jellege és a társadalmi problémák iránti érzéketlensége Szabó Dezsőt egy határozott antikapitalista álláspontig vezette el, még ha az antikapitalizmus internacionalista szellemű marxizmusától élesen elzárkózott is. Úgy vélte, hogy a kapitalizmus felszámolása vagy legalábbis nagymérvű kordában tartása az új állam feladata kell, hogy legyen. Az államot úgy kell átalakítani, hogy az kizárólag az egyenlő jogú dolgozók védelmét szolgálja, hogy „a tőke és a munka világszerte kibontakozó küzdelmében a munka oldalán álljon.”¹³⁸ Ez a magyarság legfőbb érdeke, hiszen, mint fogalmaz, „nyolcmillió magyarnak jelent életet és jövőt ennek az igazságnak a meglátása”.¹³⁹

¹³³ TOTH PÁL PÉTER: *A népi mozgalom mint a magyar társadalom megkésett fejlődésének eredménye*, Múltunk, 2-3 (1993), 3–33.

¹³⁴ GOMBOS GYULA, *Szabó Dezső*, Bp., 1989, 278.

¹³⁵ *Magyar Élet*, 1938. júl.-aug. 3.

¹³⁶ GOMBOS GYULA, *Szabó Dezső*, Bp., 1989, 280.

¹³⁷ *I. m.*, 278.

¹³⁸ *I. m.*, 280.

¹³⁹ *Idézi: i. m.*, 280.

A Szabó Dezső-i ideológiának egy markáns vonása e sajátos „baloldaliság”, mely a tőkének és a haszonnak kiszolgáltatott kapitalista rendszer teljes elutasítását jelenti, de ugyanakkor mentes minden marxista ihletettségtől. A „baloldaliság” e Szabó Dezső-i „nacionalista” megközelítése a magyar baloldali gondolkodás részévé vált egy sajátos vonással gazdagítva a magyar baloldali mozgalmak frontjait. E megközelítés, mely a kapitalizmusban osztályoktól és osztályérdektől függetlenül, az egész magyar nemzetnek mint egységes erőnek a lehetőségeit és jogait látja csorbulni, olyan körökben is erősen hatott, mely körökből később a kommunista mozgalom számos vezető fiatalja került ki. Losonczy Imre vagy Balogh Edgár például személyesen is kapcsolatban állt Szabó Dezsővel, és vállaltan az ő gondolataiból merítették ideológiájuk alapjait. E Szabó Dezső-i „antikapitalizmus” a közösségi gondolkodásnak is szerves részévé vált. A Közösségben kezdetektől fogva, már az első asztaltársaságok találkozóin is, a szociális gondolat és a társadalmi szolidaritás fontossága erősen hangsúlyozott volt. A harmincas évek végétől – talán nem függetlenül a Szabó Dezső-i hatástól – érezhetően erősödött a „baloldali front” a Közösségen belül. Ebben az időben kezdtek csatlakozni a Közösséghez a weisshausista mozgalomhoz tartozó, magukat kommunistának valló értelmiségiek és munkások. Külön munkásnemzetség szerveződött, és a nemzetség vezetőjét a Vezértanácsba is beválasztották. Szabó Dezső-i nyomdokokon haladva Matolcsy Mátyás, a Közösség egyik meghatározó személyisége, ezt az antikapitalista szemléletet az alábbiakban foglalja össze a *Magyar Élet* hasábjain:

„A magyar nép milliói elnyomottan, a tőke szolgálatában görnyednek. Nem egyenrangú fél a munka és a tőke, s nem egyenrangú fél a munkás, a dolgozó magyar és a vezető társadalom. Áthághatatlan válaszfallal szaggatják szét a magyar társadalmat, s a fajfenntartó magyar parasztság milliós tömegei ki vannak zárva sorsuk intézéséből.”¹⁴⁰

Szabó Dezső társadalomképének összetartó ereje, hogy gondolatainak horizontjában a magyarság kérdése állt, akárcsak a közösségi gondolkodásnak. De a magyarság megközelítése nála sem fajelméleti kérdés volt, hanem, ahogy Kristó Nagy István fogalmaz M. Kiss Sándornak adott interjújában, teljesen irodalmi. Szabó Dezsőnél „a dolognak fasiszta-antropológiai megalapozása, ilyen vagy olyan fajok fel se merültek,”¹⁴¹ hasonlóan a már említett közösségi állásponthoz. Sőt kifejezetten ellenségesen viszonyult a faji alapú gondolkodáshoz. Szabó Dezső Ungváry Sándor, *Mit láttam az Andrassy-úti nyilas házban?* című könyve kapcsán fogalmazta meg a nyilas és más fasiszta mozgalmakkal kapcsolatos

¹⁴⁰ *Magyar Élet*, 1938. márc. 2.

¹⁴¹ Kristó Nagy István – interjú. Készítette M. Kiss Sándor és Tárdi Anna, kézirat, M. Kiss Sándor tulajdonában.

véleményét: „ezek az alakulatok, szövetségek stb. lettek a magyar érdekek feladásának, a magyar lélek halálos megmaszlagolásának, a magyar életösztön megtévesztésének, az idegen hatalmi hódításnak legfőbb szervei”.¹⁴²

1947-ben a Magyar Rádió közvetítésében Vass László és Haraszti Sándor Szabó Dezső szerepéről folytatott vitát. Itt Vass László a következő szavakkal emlékezik Szabó Dezsőről: „Végtelen szenvedéllyel harcolt Szabó Dezső az idegen célokért hevülő irredenta, hazafias alakulatok, az úgynevezett népi pártok, magyarruhás rohamosztagok, hetumagor és turáni mozgalmak, kivont turullal és villogó csodaszarvassal büszkélkedő egyesületek ellen.”¹⁴³

1925-ben a *Segítség* című munkájának előszavában Szabó Dezső így foglalja össze saját álláspontját ebben a kérdésben: „Nem azt akarom, hogy a [magyar] más vér fölött uralkodjék. Azt akarom, hogy más vér ne nyomja szegényt. Nem azt akarom, hogy elvegye mások vetését. Könyörgök: hogy ne vegyék el az ő munkája falatjait. Nem mást akarok hontalanná tenni. Segítségért kiáltok, hogy más ne túrja ki arról a földről, mely szenvedő munkás apái porából állt össze. [...] Jöjjön minden vérű tiszta szándék, minden ősi erős gondolat, minden anyájú hősi elszántság a magyar munka, a magyar nyelv, a magyar jövő munkás egységébe. Mi legyünk az emberiség legszélesebb ölelése, a mi alkotásunk teljék fel az ember minden színével. Nem azt akarom, hogy a magyar tűzhelynél hátrány legyen az, hogy valaki más vérű. Azt kérem: ne legyen előny. [...] Nekem nem magyar, aki élvez, aki kizsákmányol, aki élösködik. Nekem az magyar, aki dolgozik. Aki hivatalban, iskolában, gyárban, műhelyben és künn a széles mezők barázdáiban csiholja az emberek kenyerét. Nekem a tízezer boldog nem magyar. Nekem magyar: az élet nyolcmillió verejtékes, szomorú gladiátora. Kaput döngető jog, jogot követelő munka, emberi nagy igazság az én magyarságom.”¹⁴⁴

Meg kell említeni Szabó Dezső és a Közösség viszonya kapcsán Szabó Dezső erdélyi származását és protestantizmusát, hiszen ezek jelentették Szabó Dezső identitásának és szellemiségének gyökereit. Ez az örökség a közösségekkel való érzelmi, gondolati rokonság fontos előzménye. A Közösség nagyon sok szállal kötődött Erdélyhez. A társaság történelmi előzményei Erdélybe nyúlnak vissza, az első világháború utáni alapítás kezdeményezői szinte kivétel nélkül a trianoni Magyarországra áttelepült, az új viszonyok között egzisztenciát kereső erdélyi származású értelmiségiek. Számarányukat és a közösségi életben betöltött

¹⁴² Idézi: SALAMON KONRÁD, *A harmadik út kísérlete*, Bp., 1989, 93.

¹⁴³ *Szabad Szó* 1947. január 19.

¹⁴⁴ Idézi: GOMBOS GYULA, *Szabó Dezső*, Bp., 1989, 334–335.

tisztségeiket tekintve mindvégig megőrizték vezető szerepüket. Ugyancsak szembeötlő, ami természetesen nem független az erdélyi kötődéstől, hogy a tagság egy az ÁVO-n készített összesítés szerint 85%-ban protestáns felekezetekhez tartozott.¹⁴⁵ Ennek a jelentősége elsősorban nem a tagok vallásosságában vagy ezen egyházakhoz fűződő kapcsolataiban van. A magyar protestantizmus szellemisége, a sajátos történelmi helyzeténél fogva és a katolikus Habsburg Birodalomba beékelve, egy vallástól, teológiától, dogmáktól független magatartásformát, identitást, küldetésstudatot is közvetített. Az így formálódott öntudatos protestantizmus sokkal inkább volt alkati jellegű, mint egyházi értelmű. Gombos Gyula Szabó Dezsőről írt monográfiájában így fogalmazza meg e Szabó Dezsőt is körülvevő protestáns légkört: „Kétségtelen, hogy ebben a szellemiségben több volt a földi, mint a mennyei; több volt egy nehéz sors s a hozzá törődő – keményedő szép önérzet eszmélete, mint az elvont teológia. A magyar kálvinizmus emberi tettekben, kultúrát és történelmet formáló egyéni és közösségi erőfeszítésekben jobban megragadható, mint a teológiai gondolkodás síkján.”¹⁴⁶ A protestantizmusnak a magyarsággal való egybefonódása szorosan összefüggött a katolikus Habsburg Birodalommal folytatott küzdelmekkel. Ez a 48-as szabadságharc megtorlása után csak fokozódott, és mélyült e küzdelem erkölcsi tartalma. Jó példája ennek, hogy a református kollégiumok mindvégig erődjé voltak a passzív rezisztenciának. A protestantizmus és a magyarság „magyar vallásként” való egyesítése a kiegyezéssel veszítette el protestáló jellegét. De e szellemi örökség fontos eleme maradt az ellenzékiiség hagyománya, a politikai szabadelvűség, a függetlenségi gondolat, a sírva vigadó magyar ellenzékiiség lelkülete.¹⁴⁷ A hazai reformátusság az első világháború után is liberálisabb volt, mint a Horthy-korszak hivatalos és katolikus nevelésügye, jobban megőrizte a magyar iskolák régi, ellenzéki és népi hagyományait és szembenállását a szociális-társadalmi érzéketlenséggel szemben.¹⁴⁸ A két világháború közötti magyar szellemi életnek is sajátossága maradt, hogy a magyar protestáns identitás erősebben köthető egy mentalitáshoz, viselkedésformához, politikai állásfoglaláshoz, mint a teológiához és a dogmákhoz. Németh László szavai is – aki ugyancsak református hagyományokkal bírt – e jelenségre utalnak, amikor elődeivel és kortársaival való szellemi rokonságát e protestáns hagyományokból eredezteti: „Amikor apámat a háború elsodorta, ez a zsoldáros hitetlenség vitt s ültetett eszem nyílásakor Ady Endre, Szabó Dezső és Móricz Zsigmond térdeire. Nem a magyar protestantizmusban voltak-e ők titkos bátyáim? [...] Akik íróként vettek körül, anélkül, hogy a közös anyakönyvi bejegyzésre gondoltak volna,

¹⁴⁵ ÁBTL A-720. 58. A Közösség vallási felekezeti megoszlása: 85% református, 15% egyéb.

¹⁴⁶ GOMBOS GYULA, *Szabó Dezső*, Bp., 1989, 51.

¹⁴⁷ Vö. KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN: *Protestantizmus értelmezések*, Protestáns Szemle, 1(1999), 33–41.

¹⁴⁸ KRISTÓ NAGY ISTVÁN, *50 évvel a szárszói találkozótól*, Somogy, 5(1993), 21–25.

protestánsok vagy katolikusnak keresztelt protestáns színű magyarok voltak, mert ilyenek is voltak.”¹⁴⁹

Németh László és a Közösség szellemi kapcsolata:

Németh László hatása nem volt olyan kézzelfogható, mint Szabó Dezsőé, de jelentősége legalább olyan meghatározó. Németh László írásait gyakran ajánlották a frissen felavatott tagok figyelmébe, mint olyan írásokat, melyek segítik megérteni a Közösség ideológiáját és törekvéseit.

A szellemi kapcsolat Németh László és a Közösség között természetesen nem került el az 1945 utáni hivatalos pártpolitika figyelmét sem. Darvas József idézett cikkét követően egy sor fenyegető hangvételű, Németh László felelőségét boncolgató iromány jelent meg, többek között Gogolák Lajos, Bóka László és Zsolt Béla tollából.¹⁵⁰ Németh László az *Égető Eszter* című regényében dolgozta fel azt a lelkiállapotot, amelyet e fenyegető utalásoknak köszönhetően élt át. A regény az író formázó Méhes Zoltán öngyilkosságával zárul. Halálba menekülésének oka a letartóztatástól, a megkínzástól és megaláztatástól való félelem. Hogy Németh László félelmei reálisak voltak, azt beigazolták az elkövetkező események. A Németh Lászlót ért fenyegetésekről és a fenyegetések Németh Lászlóra tett hatásáról Földes Ferenc a *Tiszatáj* 1997. novemberi számában írt tanulmányában idézi Németh László naplójának azon részleteit, melyeket Németh a közösségi összeesküvés kapcsán, valamint a Darvas cikk megjelenése kapcsán fogalmazott: „1947. jan. 19.: Darvas József denunciáló cikke a Szabad Szóban. Ez aztán igazán lélekharang! Tíz éve állandóan ott volt az idegeimben; hányszor éreztem, naplóim bizonyíthatják, hogy most aztán igazán. Csodák sorozata, hogy csak most következett be. Aki egy gyarmati népért harcolt, annak így kell végeznie.

*

El vagyok készülve rá, hogy testemet dobjam machiavellizmusuk elé. Ha hihetnék, japán módra, a harakiri tisztító hatalmában!

*

A művészet tehát megint előtte járt a valóságnak: az utolsó hónapban végigéltem Széchenyi-drámámat. Különbség: én nem írtam Blicket; én – az ő szempontjukba, Bachék szempontjába helyezkedve is – teljesen ártatlan vagyok. A pedagógiának és drámáimnak éltem; társadalmi tevékenységet annyit vállaltam, amennyibe Illyés Gyula belekényszerített. Abból is igen

¹⁴⁹ Idézi: TÖRÖK ISTVÁN: *A protestáns Németh László*, Confessio, 3(1993), 32–34.

¹⁵⁰ Közösségi per kapcsán Németh Lászlót ért támadásokról lásd SALAMON KONRÁD, *A harmadik út küzdelme*, Bp., 2002, 129–136.

hamar visszahúzódtam. A Magyar Közösség nevét az újságokból tanultam meg. A letartóztatottak közül hármát ismerek. Arany Bálinttal két éve nem érintkezem – azok közé a ritka emberek közé tartozik, akikkel „haragban váltunk el”. Vataival egyszer, Kiss Sándorral kétszer beszéltem a „fölszabadulás” óta: mint egy távoli, engem alig-alig érdeklő mesét hallgattam beszámolójukat a magyar politikai és szellemi életről. Semmiféle titkos szervezkedésre még célzást sem tettek. (De hiszen mindenki tudta, hogy ártatlanok, s azért kell elpusztulniuk, mert jellemes és tehetséges emberek s mint ilyenek, útban vannak.) – Az „ártatlanság” tökéletesebb állapotában levő emberre tehát még nem mutatott rá denunció ujj. Sem bűnnel, sem hőstettel nem dicsekedhetem. Egy népéből kiábrándult embert vett körül a döblingi gyűrű – akinek az igazi bűne az, hogy amit ifjúságában és hitében tiszta szívvel vallott, kényszerre s csábításra visszavonni nem volt hajlandó.”¹⁵¹

Németh László feltehetően nem is tudott tehát a Közösség létezéséről, ez persze nem változtat azon tényen, hogy gondolatai befolyásolták a közösségi gondolkodást. Németh László a 30-as években a saját maga által szerkesztett és írt *Tanú* hasábjain fejtette ki a magyarság helyzetéről, szerepéről alkotott elképzeléseit és saját reformprogramját. A magyarság számára a fasizmus és a marxizmus, valamint a kapitalizmus elvi alternatívájának elutasításával egy „harmadik utat” ajánl, egy sajátosan magyar utat, a magyar viszonyokhoz és lehetőségekhez igazodva, hiszen az emberi együttélés magasrendű és természetes formájának vallja a nemzeti keretet. Sok szempontból hasonlóan látta a magyarság problémáinak gyökerét, mint Szabó Dezső, azonban más hangsúlyokkal.¹⁵² A középosztály

¹⁵¹ FÖLDESI FERENC, *Mélypont, Németh László 1947. január 19-én írt naplójegyzései elé*, Tiszatáj, 11(1997), 49–54.

¹⁵² Szabó Dezső Németh Lászlóra tett hatása vitathatatlan, amit maga Németh sem tagadott soha. Gombos Gyula *A harmadik út* (Budapest, 1990, 10.) című monográfiájában úgy fogalmaz, hogy Németh László programjában egyetlen számottevő elem sincs, mely ne lett volna már meg Szabó Dezsőében, Németh ezt csupán kiegészítette egy minőségi többlettel. Világnézetük számos közös forrásból táplálkozott, mint például az erdélyi református hagyományokhoz való viszony vagy a társadalmi hovatartozás tekintetében, de hasonló a magyarságról, a történelmi múlttól, a kiegyezésről, Trianon utáni helyzetéről, a feudális úri Magyarországról és annak társadalmi problémáiról alkotott véleményük. Céljuk is sok szempontból hasonló volt, „mindketten tábor akarnak és ebben összefogni a magyarság jobbait, hogy egy új középosztály keletkezzék” – foglalja össze Kovács Zoltán a *Honismeret* 1992.4. számában a kettőjük célkitűzését. Mégis a két szerző kapcsolata nemhogy barátnak, de sokszor inkább ellenségesnek nevezhető. Németh László, „a helytelen írói magatartás fényes illusztrációjának” bélyegezte Szabó Dezsőt, aki „mint kimerevített lángész ül a Philadelphia kávéház kirakatában.” Szabó Dezső egy végtelenül gúnyos pamfletben „köszönti” Németh *Kisebbségben* című dolgozatát, melyben Némethet egyszerűen csak „Mélyikémnek” szólítja, és a válogatott sértések özönét zúdítja a fiatal szerzőre. (Szabó Dezső, A Mélymagyarhoz, In: Szabó Dezső, *A magyar Káosz*, Bp. 1990, 510–524.) Szabó Dezső személyes sérelmeként élte meg Németh László megkérdőjelezhetetlen hatását az ő rajongótáborában, és sérelmezte azt is, hogy a Németh László-i koncepció erősen emlékeztet az ő eredeti gondolataira. Különösen elmérgesedett köztük a viszony a már említett *Kisebbségben* című dolgozat megjelenését követően, ugyanis Szabó Dezső úgy látta, hogy Németh az ő irodalmi-ideológiai koncepcióját akarja vulgarizálni, sőt parodizálni.

A 27 éves Németh László így ír a nála 22 évvel idősebb Szabó Dezsőhöz fűződő ambivalens viszonyáról: „...évente berúgtam tőle s évente kijózanodtam. 18 és 24 évem közt Szabó Dezső párti és Szabó Dezső ellenes szakaszokra tudom osztani. [...] Ady verte fel bennünk az emberséget, ő fakasztotta föl bennünk

helyzetét Szabó Dezsőhöz hasonlóan válságosnak ítélte, és történelmünk egyik legnagyobb csapásának értékelte, hogy „a magyarság a középosztályát a kiegyezés után elvesztette.” Ennélfogva kizárta saját magát a modern civilizáció felépítéséből, és a lehetőséget tálcán kínálta a polgárosultabb társadalmakból érkező német és zsidó bevándorlók számára. Németh László határozottabban hangsúlyozta azonban, hogy a magyar társadalom problémáinak nem a forrása a középosztályban tapasztalható idegen túlsúly, hanem sokkal inkább a tünete az egészségtelen „osztály-viszonyoknak” és közszellemnek. Egy olyan társadalom disszonáns vonásai ütköznek ki ebben a problémában, amely nélkülözi a polgárosuláshoz szükséges demokratikus szellemet. A társadalom erősen hierarchikus szerkezete pedig akadályozza a társadalmi mobilitás lehetőségeit. A parasztság nyomorúságos helyzete és felemelkedési lehetőségeinek szűkössége is erre a problémára vezethető vissza Németh szerint, aki úgy látta, hogy a paraszti szegény rétegek az alatt a hatalmi, közigazgatási, gazdasági és lélektani nyomás alatt vergődnek, melynek hierarchikus rendszere évszázadok óta megbéklyózza a társadalom különböző rétegeinek mobilitását. Az a tény, hogy a magyar társadalom nagy többségét kitevő parasztság egy jogfosztott világban tengődik, ennek a hierarchikus közszellemnek a következménye. Kulcsfontosságú stratégiai feladatnak tekintette a változtatást a parasztság helyzetén, mely első és legfontosabb lépés e hierarchikus társadalmi modell lebontásához.

A magyar vezető réteg fő bűnét abban látta, hogy nemcsak a magyar sorskérdések megoldására képtelen, de még a sorskérdések megértésére is az.¹⁵³ Kidolgozott egy gyökeres társadalmi, gazdasági és politikai reformot, melynek alappillérei többek között a földreform, a szövetkezeti rendszer létrehozása, a közoktatás átszervezése, és a hasonló történelmi és kulturális gyökerekre, valamint a sorsközösségre alapozott dunai népekkel való föderáció. Németh László rendszerének jellegzetes „többlete”, hogy ő a reformintézkedések

az emberséget, ő fakasztotta föl érzéseinket, az ő mitológiája szállta meg a világra eszmélő érzéseinket. De Szabó Dezsővel küzdünk a világnézetért. Az ő koncepciója elsősorban az ifjúságnak volt 10 parancsolat. [...] Lehetek-e ezzel az emberrel szemben kritikus? Emelhet-e ember az apjára bonckést vagy pszichológiai szempontokat?” (Idézi: KOVÁCS ZOLTÁN, *i. m.*, 45.) Ugyancsak ezen ambivalens viszonyról árulkodik, hogy Németh László a tisztelet jeléül Szabó Dezsőnek ajánlja az 1941-ben megjelenő *Minőség forradalma* című munkáját, de később e gesztusával kapcsolatban így fogalmaz: „szükségem volt egy szimbólumra, amely a szétdobott magyar szigeteken fellobbanjon. S szegény magyarok: ők mégiscsak leginkább erre a lángeszű ripacsra értek meg.”

Bár a két szerző sok szempontból mutat rokon vonásokat, ami a gondolataikat, szellemi programjukat illeti, de igen különböző karaktert és hangvételt képviselnek. Szabó Dezső egy tömegsikerre biztosan számító népszónok tetszetős szólamaival fogalmazza meg sokszor indulatokról és olykor a felszínes túlzásoktól sem mentes mondanivalóját, míg Németh László egy megfontolt tanárember szerepét ölti magára, aki minden mondatát felelőssége teljes tudatában fogalmazza, gondolatai sokszor nehezen emészthetők, súlyosak és hosszas elmélkedést és elemzést igényelnek. (Vö. KOVÁCS ZOLTÁN, *Szabó Dezső és Németh László*, Honismeret, 4(1992), 43–47., MARCINKA CSABA, *Németh László „kontrái”*, Polisz, 2001. jún.-júl., 30–32.)

¹⁵³ NÉMETH LÁSZLÓ, *A dzsentri felelősége*, Tanú, 1935. ÁBTL V-VI. 251–255., vö. Hítel 9(2002), 79–91.

sokaságához hozzáadta a minőség eszméjét. A társadalom, a gazdaság és a politika reformja eszerint csak akkor válhat maradandóvá és értékessé, ha párosul „a lelkek reformjával”, az új emberi minőség igényével, mely egy magasabb életeszményt, felelősségtudatot, egy tisztább erkölcsöt feltételez.¹⁵⁴ Ezzel Németh László a két világháború közti magyar problémák megoldásának egy apolitikusabb alternatíváját nyújtotta, ahol a kivezető út egy lassú építkezés és egy hosszú szakmai és szellemi felkészülés részeként képzelhető csak el.

Németh Lászlónak a minőségeszménye nagyon erősen hatott a közösségi gondolkodásra. A Közösség nem egy *Etelközi Szövetség* jellegű titkos társaság, amelyik egyértelműen a politikai elitbe való beférkőzést tűzte ki célul és konkrét pártpolitikai elképzelések támogatására is hivatott volt. A Közösséget elsősorban a két világháború közötti társadalmi problémák megoldatlansága hívta életre, mint ahogy nagyon sok ellenzéki jellegű mozgalmat, törekvést abban az időben. A problémák megoldása többféle lehetőséget kínált. A Németh László-i apolitikus „minőség forradalma” az egyik lehetőséget jelentette, és a Közösség ehhez állt a legközelebb. Kissé vulgárisan fogalmazva, jó emberként és jó szakemberként helytállni, és ezáltal szolgálni a magyarság ügyét. Bálint Sándor Népbíróságon megfogalmazott szavai szerint „A Magyar Közösség ideológiai alapja a szociális fejlődés és a minőségi magyar embernek minél nagyobb mértékű kiteljesítése volt.”¹⁵⁵

Ez az álláspont jelentette a Közösség gyakorlati programjának kiindulópontját. Ebből adódott, hogy a Közösség nem egy lobbijellegű szervezet, mely fő „hivatását” abban látja, hogy tagjainak jó lehetőségeket teremtsen az érvényesülésre, és a tagság lényege, hogy az egyéni ambícióknak kapcsolatrendszerrel szolgáltasson. A közösségi tagságot egy élethivatásnak tekintették, amely elsősorban feladatokkal jár és nem csupán lehetőségekkel. Akit a Közösség tagjává avattak, attól azt várták el, hogy életét minden tekintetben a magyarság szolgálatának szentelje. Szellemi képességeit, egyéni lehetőségeit ennek felelősségteljes tudatában volt köteles kamatoztatni. Az érvényesülés, az önképzés innentől nem egyéni ambíciókból történik, hanem „a haza szolgálatára”. A Közösség tagjaitól a „cselekvő élet” váratik el, ahol az egyéni emberi értékek kibontakoztatása és egy „minőségi” élet élése az egész közösséget szolgálja, és az egyéni cselekvés vagy nem cselekvés egy magasabb felelősség jegyében történik. A Közösség szakmák szerinti tömörülése például nem csak vagy nem elsősorban az érvényesülést célozza, hanem egyfajta szakmai továbbképzés feltételeinek is lehetőséget ad. 1945 után, amikor a Közösség maga által definiált elsőrendű feladata, a németveszély elhárítása megoldódott, akkor ezt a feladatot a szakmaiság kérdése váltotta fel. „A Magyar

¹⁵⁴ GOMBOS GYULA, *A harmadik út*, Bp. 1990.

¹⁵⁵ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 998–1016.

Közösség múltbeli célkitűzése ma már időszerűtlen – hangsúlyozza 1947-ben a Népbíróságon Kémeri Dezső –, az egyetlen komoly és új célkitűzése kizárólag a magyar nemzet nevelése és öntudatosítása lehet.”¹⁵⁶ A jó szakemberek képzését és cselekvően gondolkodó emberek nevelését nevezték meg tehát elsőrendű feladatuknak. Donáth György utolsó szó jogán elmondott beszédében a közösségnek e „minőségi” tartalmára is kitért: „A Közösség célja a tisztességes jó magyar szakemberek kiválogatása volt a társadalom minden rétegéből, avégett, hogy őket egy önzetlen közösségi munkába állítsa. [...] A cél nem volt más, mint hogy a sok kritikát megérdemlő magyar értelmiségi réteg hiányosságait pótolja azáltal, hogy jellemes, szakértő magyar vezetőket nevel.”¹⁵⁷

A népi mozgalom és a Közösség kapcsolata:

A korszak egyik legmeghatározóbb szellemi mozgalma a népi mozgalom. Első mozzanatai a húszas és a harmincas évek fordulójára esnek. A két háború közti Magyarország politikai és társadalmi viszonyai hívták életre, akárcsak Szabó Dezső vagy Németh László munkásságát, vagy akár a Magyar Közösség munkáját. Szabó Dezső és Németh László szellemi rokonsága a mozgalommal és gyakorlati hatása a népiek munkájára még akkor sem hangsúlyozható eléggé, ha a szerzők maguk váltig bizonygatták, hogy nem tartják magukat népi íróknak. Vitathatatlan érdemük, hogy megrajzolták azt a szellemi környezetet és megteremtették azt a politikai légkört, amelyben a népi írók munkássága kibontakozhatott.¹⁵⁸

A népi mozgalmat a két világháború közti Magyarország megoldatlan társadalmi problémái hívták életre, „ahol a dualizmusból megörökölt társadalomszerkezet és a hivatalos politika mechanizmusai nemhogy reformálódtak volna, hanem tovább konzerválódtak, ahol a lakosság 1/3-a föld és jogok nélküli szegény ember, a foglalkoztatási és társadalmi struktúra pedig mezőgazdasági jellegű.”¹⁵⁹ Bibó István a társadalom ilyen arányú összetételével magyarázza a népi mozgalom fő jellegzetességét, ahol a népi „jelentí mindazt a felfogást, hogy a többé-kevésbé megbomlott politikai keretek helyreállításában az etnikai jellegzetességeket hordozó néptömegeknek – a parasztságnak különleges jelentősége van.”¹⁶⁰ A jogfosztott parasztság számaránya meghatározta a társadalmi elnyomás és a gazdasági kizsákmányolás mértékét és ezzel együtt az egész politikai rendszer jelleget. A népi

¹⁵⁶ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXII. 4354–4356.

¹⁵⁷ DONÁTH, *i. m.*, 123.

¹⁵⁸ Vö. BORBÁNDI GYULA, *Németh László és a népi mozgalom*, Hítel, 8(2001), 92–96.

¹⁵⁹ Vö. TÓTH PÁL PÉTER, *A népi mozgalom történelmi háttere*, Politikatudományi Szemle 4(1993), 84–95.

¹⁶⁰ BIBÓ ISTVÁN, *Bibó István Összegyűjtött munkái III.* Bp., 1986, 295., idézi, TÓTH PÁL PÉTER, *i. m.*, 85.

mozgalom, amely egy modernizációs program keretében a magyar nép minden rétege számára emberhez méltó gazdasági és társadalmi élet biztosítását hirdette meg a nemzeti szolidaritás jegyében, sarkalatos kérdéssé tette (Szabó Dezső és Németh László nyomdokain haladva) a földkérdést és a parasztság helyzetét. A földreform innentől kezdve nem egyszerűen szociális vagy agrárpolitikai kérdés, hanem strukturális és stratégiai jelentőségű sorskérdés, a magyarság létének legelemibb és legsúlyosabb kérdése. Amíg a föld elosztásának alapjai gyökeresen meg nem változnak, addig semmiféle komoly politikai átalakulásra nem lehet számítani.¹⁶¹

A mozgalom szervezetiileg meglehetősen lazán működött, autonóm egyéniségek szabad, minden kötetmek nélküli társaságaként. Nem rendelkezett formalizált szervvel vagy központtal, szervezeti szabályzattal, vezetője és irányítója nem volt, nem követett tudatosan összehangolt politikai stratégiát, nem kötődött vagy csapódott politikai párthoz, sem a baloldali, sem a jobboldali politikai besorolás nem állja meg a helyét az esetében, sőt tagjait és híveit a politikában és a közéletben gyakran éles ellentétek választották el egymástól.¹⁶² Ami mégis egy egységes törekvéssé szervezte a népi mozgalmat, „az az élmények és gyakorlati problémák azonossága, a magyar parasztság válság tudata.”¹⁶³ Erdei Ferenc ezt az egységgé kovácsoló szervezőerőt az alábbiakban fogalmazta meg: „ki-ki a maga módján szolidaritást érzett a parasztsággal, s hogy mindenki erős kritikát gyakorol a társadalom rendjén.”¹⁶⁴ A népi mozgalom törekvéseinek centrumában tehát egy olyan nemzeti közösség állt, ahol egy igazságosabb társadalmi szerkezet érvényesül, ahol a társadalom minden rétege egyaránt részesül az alapvető emberi és polgári szabadságjogokból és a modern társadalom nyújtotta lehetőségekből. A harmadik út eltökélt hívei pedig hangsúlyozták, hogy mindemellett érvényesülnie kell a magyar nemzeti hagyományokból és a sajátos történelmi fejlődésből adódó nemzeti jellegzetességeknek, a modernizáció és a társadalmi fejlődés szervesen kell, hogy igazodjék a magyar társadalom adottságaihoz. Mindezekből adódott a mozgalom kiállása a földreformért, a gyökeres társadalmi reformokért, a tőkés, kapitalista mechanizmusokat elutasító szemléletért, a nemzeti szuverenitás jegyében a semlegességért. Ezzel együtt járt egyrészt egy határozott és konkrét nácizmusellenesség, másrészt a társadalmi igazságtalanságokat feltáró szociográfia megteremtése, a nemzeti hagyományokra épülő és e hagyományokat feltáró és ösztönző művészeti program meghirdetése.

¹⁶¹ Vö: TÓTH PÁL PÉTER, *i. m.*

¹⁶² Vö. BORBÁNDI, *i. m.* 94.

¹⁶³ TÓTH PÁL PÉTER, *i. m.* 87.

¹⁶⁴ Kelet Népe, 1941. ápr. 1., idézi, TÓTH PÁL PÉTER, *i. m.* 90.

Hogyan kapcsolódtak ezek a törekvések a Közösség ideológiájához? A nemzeti sorsközösség vállalása, amely mindkét mozgalom, társaság ideológiájának sarkpontját jelentette, egy táborba terelte az egyébként szervezeti szempontból egész más alapokon és módszerrel dolgozó két szervezetet. A szellemi rokonság a két csoportosulás között jól érzékelhető a Magyar Közösséghez tartozó Gombos Gyula szavaiból is, aki az alábbiakban a népi mozgalmat jellemzi, de e szavakat akár a Közösséggel kapcsolatban is fogalmazhatta volna:

„Kevésbé volt ez ideológia, inkább minden ideológia elhárítása, hogy a magyar szellem szabadabban juttassa érvényre önmagát; hogy sem a jobboldal, sem a baloldal ne vonhassa a maga ellenőrzése alá, s alkalmilag se foghassa be saját érdekei szolgálatába. De legegyszerűbb fogalmazásban: nem annyira elvek hirdetése volt ez, mint inkább munka, ezer meg ezer igyekezet aprómunkája, amit országosan nem terv vagy irányítás hangolt össze, hanem kinek-kinek a ráhallása az ügyre: a magyarság ügyére.

Nevelni akart, eszméltetni, az ország állapotát tudatosítani, ösztönözni a cselekvésre. Az öncélúsággal szemben az elkötelezettséget állította, a szórakoztatással szemben a szolgálatot.”¹⁶⁵

A Közösség, a titkosan működő társaság jellegéből adódóan és a konspiráció lehetőségeivel is élve, bizonyos szempontból előnyösebben tudta támogatni a népi mozgalmat – melyet a hivatalos politika jó esetben elviselt, de lehetőség szerint inkább hátráltatni vagy akár ellehetetleníteni igyekezett – mint egy nyílt alapszabállyal működő szervezet vagy egyesület. A Közösség igen komoly szolgálatokat tett a népi mozgalom gyakorlati működésének támogatását illetően. Donáth György utolsó szó jogán mondott beszédében hosszasan kitért a Közösség ez irányú tevékenységére: „A mi irodalmi politikánkat, amelyet a Közösség folytatott, ne méltóztassék beképzeltségnek és túlzásnak venni, de lehet, hogy még egyszer tanítani fogják az irodalomtörténetben. A népi irodalom nem tudom, volna-e annyira, ha a Magyar Testvéri Közösség nem karolta volna fel a népi írókat Veres Pétertől Sinkáig és Kodolányiig. Ezt a tények tömegével tudom bizonyítani.

A Magyar Irodalompartoló Társaságon keresztül, mely közösségi vezetés alatt volt, azután fiktív csoportosulásokon keresztül, például három könyvnap alkalmával, először a Városi Színházban, zsúfolt házban, azután a Sportszarnokban, és végül az Operaházban három irodalmi estét rendezett a Közösség, amelynek a címe ez volt: »Él az Örök Magyar Szellem«. Mi volt ott? Kodály dirigálta a maga Psalmus Hungaricusát, utána Bartók-táncokat

¹⁶⁵ GOMBOS, *i. m.* 74.

és Bartók-dalokat adott elő, azután Veres Péter tartott mindegyik estén előadást. Csak mellesleg jegyzem meg, hogy az egyik előadást nem akarta egyik rendőrhatalóság sem engedélyezni és személyesen verekedtem ki az engedélyt Keresztes-Fischernél, aki azt mondta, hogy »kérem, mehet«. Azután Karácsony Sándor, akire igazán nem lehet ráfogni, hogy szélső jobboldali volna, tartotta a bevezető előadást például irodalmi esténken. Vagy Darvas József a mi irodalmi esténken mondta ki először a munkásság, az értelmiség és a parasztság összefogásának a gondolatát. Tömegével tudnék ilyeneket mondani.

Kiadóvállalatunk kiadta ezeknek az íróknak a műveit. Ismétlem, tehát az irodalom lényeges alátámasztását a kiadás, a szerepeltetés jelenti és mi odavittük a népi irodalom reprezentánsait testileg, személyesen a nagy nyilvánosság elé. Én a magam politikai befolyásával odahoztam az egész magyar közéletet, a miniszterelnököt, a minisztereket, a kormányt, mindenkit, hogy tessék meghallgatni a jövő Magyarországot.»¹⁶⁶

A közösségi munka gyakorlati tevékenységének feltárása még mélyreható kutatásokat igényel. Ennek hiányában a Közösség és a népi mozgalom gyakorlati szinten megnyilvánuló kapcsolata is csak vázaltszerűen ismertethető. Néhány körülmény, egy-két, a Közösség által működtetett intézmény kiragadásával utalnék a Közösségnek a népi mozgalomhoz fűződő viszonyára.

A Közösség kiképző tanfolyamain, valamint a közösségi összejöveteleken rendszeresen tartottak előadásokat a népi magyar irodalomról, melynek támogatását a tagok kötelességévé tették.¹⁶⁷ A Közösség soraiba tucatnyi népi íróat avattak fel. Legismertebbek közülük Kodolányi Gyula, Hartványi István, Féja Géza, Sinka István, Gombos Gyula, Simándy Pál, Szij Gábor, Szij Rezső, Szabó Pál, Fábíán Dániel, Barsi Dénes és még számosan. Az írók külön írószektorba kaptak beosztást, tagjai jórésztben a népi írók táborából kerültek ki. A Közösség anyagilag is támogatta a népi írókat a különböző, Közösség által finanszírozott pályázatok, irodalmi estek útján.

A Donáth György által is említett *Magyar Irodalompartoló Társaság* egyike volt az ilyen estek, és pályázatok fő finanszírozóinak. A Társaság Szabó Lajos kezdeményezésére született meg és a *Honszeretet* szárnyai alatt működött. A szükséges anyagi alapokat a Társaság tagjainak havonta befizetett hozzájárulásából, a közösségi tagok tagdíjából és különböző felajánlásaiból teremtették meg. A Társaságnak vállalatok is lehettek tagjai, de azok nem rendelkeztek szavazati joggal, csak anyagi támogatást adhattak. A díjazottak

¹⁶⁶ DONÁTH, i. m., 20.

¹⁶⁷ ÁBTL V-2000/23, 46.

névsorának összeállítása kizárólag a kuratórium hatáskörébe tartozott.¹⁶⁸ A Társaság 1943-ban és 1944-ben (a háborús események okán maradt félbe a tevékenysége) a Baumgarten-díjhoz hasonlóan, éves díjazásban részesített számos író, kivétel nélkül a népi tábor tagjait. A tízezer pengős fődíjat 1943-ban Szabó Dezsőnek ítelték, 1944-ben pedig László Gyulának, *A honfoglaló magyar nép élete* című munkájáért. De díjat kapott Kodolányi János, Asztalos István, Szabó Pál, Tamási Áron, Németh László, Féja Géza, Szabó Lőrinc, Sinka István, Erdélyi József, Tatay Sándor, Böződi György is.¹⁶⁹

A Közösség anyagi támogatásával alapított és működtetett *Turul Könyv és Lapterjesztő Kft.* lehetőséget teremtett népi írók könyveinek kiadására. A Kft 1941-ben kezdte meg önálló könyvkiadói tevékenységét és 1945-ig ötvenkét könyvet adott ki. Salamon Konrád szavaival élve „a Magyar Közösség az egyik legjobban szervezett kiadót állította a népi gondolat szolgálatába.”¹⁷⁰

A Közösség ezen túl számos esetben járult hozzá anyagi vagy tárgyi segítséggel a különböző népi megmozdulások, estek, konferenciák lebonyolításához. Gyakran előfordult, hogy a Közösség magas állami pozíciókat betöltő tagjai segítséget adtak a rendezvények legális keretek között történő lebonyolításához azáltal, hogy a szükséges intézményi hozzájárulást beszerezték. Kristó Nagy István *50 évvel a szárszói találkozó után* címen írt visszaemlékezésében említi, hogy a 1943-as szárszói konferencia kormányzati engedélyezése is főként a Magyar Közösség tagjainak közbenjárására történt.¹⁷¹

Donáth György fent idézett soraiban kiemeli annak a jelentőségét, hogy mint kormánypárti országgyűlési képviselő a hivatalos magyar közélet előtt népszerűsítette a népi irodalom ügyét. Hasonló szolgálatokat tett a népi mozgalomnak a közösségi Zsindely Ferenc, vallás és közoktatási államtitkár és felesége, Tüdös Klára, akik társadalmi befolyásukat kihasználva a legfelsőbb körökben igyekeztek támogatókat találni a népi mozgalomnak, népi íróknak, művészeknek.

¹⁶⁸ A Magyar Irodalompartoló Társaság kuratóriumának tagjai (nem feltétlenül a Közösség felavatott tagjai): Kiss Károly, Veress Gábor, Fáy Aladár, Szij Gábor, dr. Héder János, Juhász Sándor, Arany Bálint, Baky László, Bende István, Budinszky László, Donáth György, Fitos Vilmos, Kajos Béla, vitéz Kémeri Dezső, vitéz Kolosváry-Borcsa Mihály, Matolcsy Mátyás, Matolcsy Tamás, dr. Papp László, Péter Ernő, Püski Sándor, Sándori Mihály, Soos Géza, Szent-Iványi Domokos, Vida Gyula, Bárdossy László, Bornemissza Géza, vitéz Endre László, Demjén Ferenc, Hartyányi István, vitéz Jaross Andor, Keresztes Fischer Ferenc, Kiss Ferenc, Menyhárd István, Mikecz Ödön, Mistéth Endre, Bilkey-Papp Zoltán, Szij Rezső, Tejfalusy Sydo Ferenc, Tóth Zoltán, Csiba János, Kupa László, Dálnoki Veress Lajos.

¹⁶⁹ Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz., 117.

¹⁷⁰ SALAMON, *i. m.*, 112.

¹⁷¹ KRISTÓ NAGY ISTVÁN, *50 évvel a szárszói találkozó után*, Somogy, 5(1993), 21–25.

Példa erre a később Györffy-kollégium néven ismerté vált Bolyai-kollégiumnak nyújtott segítségük. A kollégium 1940-ben alakult meg, célja az volt, hogy az egyetemre került szegény paraszti származású diákok elhelyezéséről gondoskodjon, tanulmányait segítse, „a dolgozó tömegek gyermekei számára is lehetővé tegye a felsőoktatásban való részvételt”,¹⁷² de oly módon, hogy ezen első generációs értelmiségiek gyökereiktől el ne szakadjanak, a lehető legjobban képezve magukat, tudatos vezetőiké váljanak saját társadalmi rétegüknek.¹⁷³ 1940-ben egy, a kollégiumot támogató társaság, Pártfogó Testület alakult. Zsindelyék szervezésének köszönhetően a legfelsőbb körökből is csatlakoztak a pártoló tagok közé, így például Bárdossy László, a későbbi miniszterelnök is. A Testület egészen a német megszállásig rendszeresen tartott összejöveteleket, és a kollégiumnak havonta komoly összegeket fizetett.¹⁷⁴

De a Bolyai-kollégium ezen túl is nagyon sok segítséget kapott „közösségi vonalon”. Már a kollégium megalakulásakor is jelen volt a közösségi támogatás. A népi mozgalmon belül 1938-39-re egyre határozottabb igénnyé vált egy népi kollégium alapítása. Az elképzelés végül 1939-ben vált valóra.¹⁷⁵ Boros Lajos és Györffy István, mindketten közösségi tagok, vezetésével Kiskunhalason táj- és népkutató tanfolyamot rendeztek, ahol konkrét terv keretében vitatták meg a népkollégium ügyét. A gyakorlati szervezés folytatása Györffy István váratlan halála miatt szakadt félbe, de az ügyet a népi mozgalom különböző orgánumain keresztül igyekeztek életben tartani.¹⁷⁶ A *Magyar Élet* folyamatosan helyett adott a népi kollégiummal foglalkozó írásoknak, rendszeresen értekezett a kollégium

¹⁷² SALAMON, i. m., 103.

¹⁷³ „A Parasztfőiskolák Közossége, a Bolyai-, majd a Györffy-kollégium a földreformot – és azzal együtt a kulturális előjogok felszámolását – követelő, több forrásból eredeztethető, de követeléseit jellegét tekintve paraszt-radikális és jobbára baloldali ihletésű mozgalmak terméke. Mint ilyen, jelzésértékű: a társadalmi szeizmográf egyik első, rengést ígérő kimozdulása. A felszáznyi – kezdetben ideológiailag korántsem egységes – kollégista maga teremti meg a létfeltételért folytatott harc körülményei közt kollégiumi életének kereteit. Ebben az összetartozás tudata, az összefogás parancsa vezeti őket. Többféle hazai hagyományból merítenek, főleg a protestáns kollégiumok, a népi és a munkásmozgalom tapasztalataiból. Demokratikus közösségi önkormányzatukat a helyzetük diktálta szolidaritásra alapozzák.” *Megforgatott világmegforgatók. A magyar népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai*. Szerk.: SVÉD LÁSZLÓ, a bevezetőt írta: GÖNCZ ÁRPÁD. Bp., 1994. 3–6.

¹⁷⁴ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 45. sz. 77.

Megforgatott világmegforgatók. A magyar népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai. Szerk.: SVÉD LÁSZLÓ, Bp., 1994. 25–27.

¹⁷⁵ SALAMON, i. m., 102–103.

¹⁷⁶ Boros Lajos visszaemlékezése: „1939. október 6-ra, Györffy professzor a Múzeum körúti tanzékére összehívott egy értekezletet a parasztkollégium ügyében, amelyre befolyásos embereket hívott meg. Mester Miklós, országgyűlési képviselőt, Zsindelyné Tüdös Klárát, Szekeres Jánost, a fiatalok közül Fehér Gyulát, Gombos Imrét, Kurdi Pált. Az értekezletre hiába vártuk Györffy Istvánt, helyette Varga László tanársegédje jött be s bejelentette, Györffy István professzor váratlanul meghalt.” BOROS LAJOS, *A Bolyai Kollégium*, Új Látóhatár, 1983. okt. 314–329.

szükségességéről, az alapítás lehetőségeiről.¹⁷⁷ Mester Miklós a parlamentben is felszólalt a kollégium ügyének előmozdítása érdekében: „Amint van a jegyzők árváinak, a tanárok, a tanítók gyerekeinek kollégiuma, legyen a parasztság gyermekeinek is, hogy egyenlő feltételek mellett tanulhasson minden magyar gyermek.”¹⁷⁸

Miután a Turul Szövetségben tevékenykedő ellenzéki „frakció”, Fitos Vilmos és Szekeres János (a Közösség tagjai) vezetésével a kollégium ügye mellé állt, és a Turul Szövetség szervezeti keretet és anyagi támogatást biztosított, konkrét formát ölthetett a szervezés. 1940. február 1-jén 30 hallgatóval a Király Pál u. 12 sz. alatti épületben megnyílhatott a Kovách Aladár¹⁷⁹ javaslatára Bolyainak elnevezett kollégium, ekkor még a Turul Szövetség intézményeként.¹⁸⁰

A szükséges anyagi alapok megteremtése nem volt könnyű feladat, és ennek sikere lényegében a kollégium létének sarkpontját jelentette. Szekeres János levele erről a munkáról tanúskodik, melyet mint a Turul szövetség országos gazdasági vezetője írt Zsindely Ferencnének, a kollégium Pártfogó Testület tagjának: „Én a Bolyai-kollégiumot, mint a Turul Szövetség gazdasági és diákszociális országos vezére, a Szövetség hivatalos vezetőinek minden akadályoztatása ellenére a semmiből hoztam össze. A magam személyes nexusait felhasználva szereztem meg egy szerény összeget, amiből a helységet ki tudtam bérelni és a berendezéseiért jóformán koldulni jártam a nagyobb vállalatokhoz. Így sikerült a berendezések nagy részét összehozni. Nagy szerencse volt, hogy a Pénzügyi Központ átköltözött az új székházba, s a régi bútorait nem vitte át, s én ezekből csináltattam a Bolyai kollégium szekrényeit, s ezekből vannak az íróasztalok is. – Minden berendezési tárgyat így hoztam össze és a semmiből így lett egy 40 személyes kollégium.”¹⁸¹ Boros Lajos visszaemlékezéséből tudjuk, hogy Szekeres János mindezen túl rendszeres finansziális segítséget nyújtott a kollégiumnak, sőt szinte korlátlanul látta el a kollégistákat a Magyar Államvasutak által a Turul Szövetségnek kiutalt vasúti szabadjegyekkel.

Ugyancsak a Közösség tagja Mester Miklós, aki Szekeres Jánoshoz hasonlóan nagyon komoly anyagi támogatást tudott szerezni a kollégiumnak.¹⁸² Mester Miklós erre így

¹⁷⁷ Fehér Gyula, a parasztkollégiumok szükségességéről, Magyar Élet, 1939. dec., Boros Lajos, a kollégium feladatairól és megteremtésének feltételeiről, Magyar Élet, 1940. jan., lásd., SALAMON, i. m. 105.

¹⁷⁸ BOROS, i. m. 320.

¹⁷⁹ Egy közösségről készített későbbi összesítés a következőképpen jellemzi Kovách Aladárt: „A Magyar Közösség tagja és egyik szellem irányítója volt, Kodolányi és Fitos mellett. 1944-ben rövid ideig a Nemzeti Színház igazgatója. Rendkívül veszedelmes, konspiráló ember. ÁBTL V-2000/33, 135.

¹⁸⁰ SALAMON, i. m., 105.

¹⁸¹ *Megforgatott világmegforgatók. A magyar népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai.* Szerk.: SVÉD LÁSZLÓ, Bp., 1994. 24.

¹⁸² Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz. 27.

emlékszik: „1939-ben, amikor képviselő lettem Kovách Aladár, aki egyik fő mentoruk volt a kollégistáknak, eljött hozzám, hogy nincs bútoruk, meg semmijük, segítség kellene. Ötleteket kértem, mondja meg, miben tudok segíteni. Azt ajánlotta, menjek el a Hangya vezérigazgatójához, Büncsér Frigyeshez. Ezt meg is indokolta, hogy miért. A Hangya az egy falusi értékesítő szövetkezet kellene, hogy legyen, hát ennek kötelessége lenne nemcsak az, hogy gazdasági ügyekkel foglalkozzék, hanem magasabb szempontokat figyelembe véve segíteni a falu szociális – kulturális helyzetén. [...] Elmentem tehát Büncsér Frigyeshez és amikor előadtam neki a dolgokat, és magyaráztam ezeket a szempontokat, felvettem, hogy támogatni kellene a szegénysorú gyerekeket, egyetemi, főiskolai tanulmányaikat, láttam, hogy közömbösen néz, gyanúval fogadja. Nem mondott semmit, hogy jaj, de jó, hogyne segítünk valamit, hanem – ez átlag emberi tulajdonság, olyan akadályt tenni valaki elé, aki kéréssel jön, hogy a kéréstől elálljon. Azt hitte, velem szemben a legnagyobb akadályt állítja fel, nem tudta, hogy milyen összeköttetésem vannak.

- Ha a miniszterelnök környezetéből hozok beleegyezést? – kérdeztem.
- Erre ő: Mennyit?
- Mondtam 20 ezer pengőt. Ágyat, takarót, szekrényeket kell venni a miniszterelnökségtől!

Belül mosolyogtam, mert a miniszterelnöki államtitkár annak idején, 39-ben Zsindely Ferenc volt, Teleki Pál mellett. Felmentem, rögtön telefonáltam neki.”¹⁸³

A kollégium első igazgatója Boros Lajos lett.¹⁸⁴ 1989. október 3-án, a Bolyai-kollégium 50 éves jubileumán Horváth Lajos¹⁸⁵ a következő szavakkal értékeli Boros szerepét: „...a Bolyai kollégiumot elsősorban és döntően Boros Lajosnak köszönhetjük, az ő kiváló személyének. [...] Kitűnő szervező volt. Szinte a semmiből hozta létre a Bolyai kollégiumot. Az ő akarata, erős egyénisége nélkül nem jött volna létre...”¹⁸⁶ Boros Lajos nagy

¹⁸³ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyungyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 45. sz. 75.

¹⁸⁴ Boros Lajos maga így emlékszik igazgatóvá választására egy magánlevélben: „A parasztkollégium gondolatát az 1939-ben Kiskunhalason rendezett táj és népkutató képző táborban adtam elő és vitattam meg a református gimnáziumi szállásunkon. Ekkora már megfogalmaztam elképzeléseimet. [...] Kezdetben Gombos Imre, Fehér Gyula és Kurdi Pál voltak velem együtt egymásnak a társai. Valahol leírtam, hogy Györffy István veresegyházi tanyáján tartottuk mi négyen az első szervező gyűlést, ahol formálisan és demokratikusan döntöttünk arról, hogy ki legyen hivatalosan a vezető. Persze már eddig is olyan előjáró-féle voltam. Az egyre szaporodó felelősség arra ösztönzött bennünket, valami hivatalos formát adjunk a dolognak. Úgy döntöttünk, hogy megbirkózunk egymással, s aki a másik hármat földhöz veri, az lesz az igazgató. Ezt a feltételt én teljesítettem. Így lettem én az első igazgató.” Idézi: *Megforgatott világmegforgatók. A magyar népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai*. Szerk.: SVÉD LÁSZLÓ, Bp., 1994. 11.

¹⁸⁵ Horváth Lajos (1917-1993): 1942 tavaszán a Györffy-kollégium megbízott igazgatója, 1943-1944-ben a Györffy István Népfőiskola vezetője, 1947-48-ban a Zalka Máté NK igazgatója volt.

¹⁸⁶ *Megforgatott világmegforgatók. A magyar népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai*. Szerk.: SVÉD LÁSZLÓ, Bp., 1994. 9.

hangsúlyt fektetett a kollégium függetlenségére, akár jobbról akár balról érkezett is a befolyás.¹⁸⁷ Bár a Turul anyagi és szervezeti segítségét elfogadta, de a kollégium sem anyagi sem egyéb vonatkozású ügyeiről a Turult nem tájékoztatta és a döntésekbe nem vonta be. Ez egyre több feszültséghez vezetett, ezért jobbnak látta lemondani tisztségéről, de az Országos Szociális Felügyelőség vezetőjeként továbbra is rendszeresen tudott anyagi és egyéb támogatásokat nyújtani a kollégium részére.¹⁸⁸ Nem sokkal Boros Lajos távozása után a Turul Szövetséggel tovább romlott a kollégium viszonya, mígnem 1942 februárjában a kollégium belső döntésének eredményeként függetlenítette magát a Turul Szövetségtől, pártfogói segítségével egyesületi autonómiát szerzett a maga számára, nevét pedig Györffy István Kollégiumra változtatta.¹⁸⁹ Szeptemberben elfogadták a kollégium új alapszabályát és egyben új vezetőséget is választottak, élén Kardos László igazgatóval.¹⁹⁰ A kollégium fő támogatója a már említett politikusokból és közéleti személyekből álló GYIK Pártfogó Testület lett, mely vállalta, hogy a kollégium autonómiáját tiszteletben tartja.¹⁹¹

Mindezek mellett a népi mozgalom életében legtöbb segítséget és a Magyar Közösséggel a legszorosabb kapcsolatot a népi mozgalom orgánumaivá váló Közösség által kiadott folyóiratok jelentették, az országos jelentőségű *Magyar Élet*, melyet a szakirodalom is a Magyar Közösség orgánumaként aposztrofál,¹⁹² a *Magyar Út*, valamint a debreceni *Tiszántúl* és a kecskeméti *Hajnalodik* című folyóiratok.¹⁹³

¹⁸⁷ Boros Lajos visszaemlékezése: „Az igazság az, hogy az akkori ideológiai csoportok – a nyilasok éppen úgy, mint a kommunisták – irigykedve és gyanúsán szemlélték kezdeményezésünket. Mindkét oldalról meg is kísérelték a beférkőzést, ám a körünkben kialakult eszmei követelmények: hűség a magyar néphez, békesség minden más néppel, függetlenség minden más szervezettől, olyan erőt adott nekünk, amelyet nehéz volt áttörni. [...] Nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy a Bolyai Kollégium, legalábbis amíg igazgatója voltam, amíg a munkájában részt vettem – teljesen független intézmény volt. A kollégium életét magunk alakítottuk ki, abba senki bele nem szólhatott. Annyira független volt, hogy még valamely hivatalos szerv által jóváhagyott alapszabály sem létezett.” BOROS, *i. m.* 328.

¹⁸⁸ SALAMON, *i. m.*, 107.

¹⁸⁹ Az 1941 decemberében rendezett követtábor eredményeképpen a Fitos Vilmos vezette Turul-ellenzék kiszorult a Turul Szövetségből. Az újonnan választott, népi mozgalomtól idegenkedő Turul vezetés „rendet kívánt teremteni” a baloldali elhajlással vádolható kollégiumban. Erre volt válasz a Turultól való függetlenedés.

¹⁹⁰ Boros Lajos így emlékszik Kardos László kezdeti szerepére a kollégiumban: „Lacit 1941-ben én hívtam meg mint lélektanost a kiskunfélegyházi tájkatató csoportba, amelynek én voltam a vezetője. [...] Emleget valahol, hogy fél évig a parlamentben lakott egyik barátjánál. (sic!) Az a barát én voltam. Az történt ugyanis, hogy Lacinak különböző nehézségei támadtak, otthagya az egyetemet, visszament Újpestre a szülei kocsmájába. Mi nagyon szerettük őt, s ezért Gombos Imrével felkerestük. Felajánlottuk segítségünket. Behoztuk a Bolyai-kollégiumba. Valamikor 1942 vége felé, vagy 1943 elején kezdetett szerephez jutni. Ez előtt, tehát a kezdetben nem játszott szerepet. Semmi esetre sem többet, mint akármelyik akkori kollégista.” Boros Lajos levele Pál Józsefnek, 1994. február 4. In: *Megforgatott világmegforgatók. A magyar népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai*. Szerk.: SVÉD LÁSZLÓ, Bp., 1994. 11.

¹⁹¹ Vö. SALAMON, *i. m.*, 104–107.

¹⁹² SALAMON, *i. m.*, 84–96.

¹⁹³ ÁBTL A-720, 66.

A *Magyar Élet* a Honszeretet Egyesület lapjaként 1936-ban indult. A Közösségen belül Szabó Lajos, a Közösség egyik vezető személyisége, valamint az általa vezetett háromtagú bizottság feladata volt, hogy ellenőrizze a *Magyar Élet* szerkesztési munkáját. Egy külön család működött a Közösségen belül, mely a *Magyar Élet*tel kapcsolatos gazdasági, ideológiai, szerkesztési, terjesztési stb. problémák megoldására szerveződött.¹⁹⁴ 1936-ban, az induláskor Csuray Károlyt bízták meg a lap szerkesztésével, de munkájával a Közösség vezetősége nem volt elégedett. 1938 januárjától Matolcsy Mátyást nevezték ki főszerkesztőnek,¹⁹⁵ a színháztörténész Magyar Bálintot pedig felelős szerkesztőnek. Magyar Bálint azonban két hónap múlva lemondott, és Fitos Vilmos vette át a felelős szerkesztői feladatokat, aki hat évig, 1944 januárjáig dolgozott a lapnál ebben a minőségben.¹⁹⁶ Őt Szíj Gábor és Szíjjártó László követte, akik egészen a lap megszűnéséig, 1944. október 15-ig, mindenben a Fitos Vilmos által képviselt szellemiséget követték.¹⁹⁷ Elsősorban Fitosnak köszönhetően vált a *Magyar Élet* a népi mozgalom egyik meghatározó és igen színvonalas 5-10 ezer példányszámban megjelenő orgánumává. Fitos így foglalta össze az általa szerkesztett folyóirat célkitűzéseit: „Az volt a célunk, hogy a *Magyar Élet* az egész népi irodalom lapja legyen. A hangsúlyt az úgynevezett 3. út kapta, de úgy, hogy megszólalhasson benne a balszárny is, meg a tőlük jobbra eső is.”¹⁹⁸ Ennek szellemében a népi írók, egy-két kivételtől eltekintve, mind írtak a lapban: Asztalos István, Darvas József, Féja Géza, Karácsony Sándor, Kodolányi János, László Gyula, Móricz Zsigmond, Nagy István, Németh László, Palóczy Horváth Lajos, Szabó Dezső, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Tatay Sándor, Veres Péter és sok más jelentős író.

Németh László ide írta folytatásokban megjelenő nagy esszéjét Szekfü Gyuláról, de számos más írását is publikálta a lapban. Kodolányi János Magyar Bálint szerkesztősége idején már a lap állandó belső munkatársa volt. Szinte minden számban jelentkező *Esti beszélgetések* című rovata a lap egyfajta irányadó-programadó ideológiájának számított. E

¹⁹⁴ Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz., 116.

¹⁹⁵ Matolcsy Mátyás 1938 telén még a Kisgazdapárt tagja. Elsők között volt, aki radikális társadalmi reformokat hirdető gondolatokat fogalmazott meg a nyilvánosság előtt is. Számos írása jelent meg, melyek a földreformot sürgetik, és a magyar társadalom egészségtelen fejlődésére és félfudális jellegére mutatnak rá. Többek között a *Magyar Élet* 1938. januári számában „A magyar élet keresztmetszete” címen megjelent beköszöntő írásában is egy radikális társadalomelemzést ad. 38 végére azonban megváltoztatja nézeteit és a jobboldali radikalizmushoz csatlakozik. Emiatt a lapban mindinkább háttérbe szorul, majd egy németbarát hangot megütő cikke után meg kell válnia a főszerkesztői megbízástól.

¹⁹⁶ Magyar Bálint saját közlése szerint egy zsidókérdést feszegető írással nem értett egyet és lemondott. (Magyar Bálint nem volt a Közösség tagja.) Idézi: SALAMON, i. m., 286.

¹⁹⁷ Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz., 121.

¹⁹⁸ M. KISS SÁNDOR, *Búcsú Fitos Vilmostól*, Népi Krónika 1(2001), 60–62.

beszélgetésekben Kodolányi elsősorban a magyar társadalom legfontosabb kérdéseivel és mindenekelőtt a parasztság gondjaival foglalkozott. A népi irodalom műveire recenziós cikkeiben hívta fel a figyelmet. Köztük például Kiss Géza *Ormánság* című könyvét a magyar szellemi élet legjelentősebb eseményei közé sorolta.

A folyóirat állandó szerzői közé tartozott 1939 szeptemberéig Szabó Dezső. Azzal a kikötéssel vállalta a lappal az együttműködést, ha egy bevezetőben megírhatja, hogy ő a *Magyar Élet*ben csupán egy cikksorozatot ír, de neki egyébként semmi köze a folyóirathoz és köréhez. (A folyóirat emellett minden szerkesztői jogáról lemondott, azaz Szabó Dezső saját belátása szerint arról és úgy írhatott, ahogy jónak látta.¹⁹⁹) 1938-ban kezdett cikksorozata a tőle megszokott éles és szuggesztív stílusban a magyar közélet kérdéseiről szól. Többek között a sajtótörvény ellen emel szót, bírálja a hivatalos magyar kül- és belpolitikát, összefoglalja a Trianonról és a környező népekhez fűződő kapcsolatunkról kialakított álláspontját, szól a kisebbségi kérdés problémájáról és mindenekelőtt a német, náci veszélyre hívja fel a figyelmet. Szabó Dezső írása miatt a *Magyar Élet* 1939. szeptemberi számát elkobozták, a folyóirat és az író ellen pert indítottak, a cikksorozatot nem lehetett folytatni, és Szabó Dezső többet nem jelent meg a lapban. További megtorlásként a lap terjedelmét 32 oldalról 16 oldalra csökkentették.²⁰⁰

A folyóirat Szabó Dezsőtől való megválása után is igyekezett hű maradni az általa képviselt szellemi irányhoz. Sőt, jellegét egyre inkább a népi írók művei határozták meg. A *Magyar Élet* állandó kérdései közé tartoztak a népi mozgalom által ébren tartott problémák: a földkérdés, a nép főiskolák, a falukutatás, a parasztkollégiumok ügye, valamint a dunai népek közötti kapcsolat.

A *Magyar Élet* fontos küldetésének tartotta, hogy felhívja a figyelmet a szociális igazságtalanságokra, és ne csak gazdaságpolitikai tanulmányok szemüvegén át, hanem egyéni tapasztalatokat, élményeket megszólaltató beszámolókkal is. Fitos Vilmos a *Magyar Élet* szegedi Tisza Szállóban tartott első irodalmi estjén így fogalmazza meg ezt az elkötelezettséget: „A hárommillió magyar koldussal a legteljesebb közösséget vállaljuk. Innen adódik folyóiratunk mélyen szociális tartalma.”²⁰¹ Ennek szellemében határozottan szálltak szembe a kapitalista típusú fejlődés „aki bírja, marja” elvével. A gazdaság számára legígéretesebb alapegységének a szövetkezeti rendszert tartották, és kapitalista alapokon álló

¹⁹⁹ SALAMON, i. m., 94.

²⁰⁰ SALAMON, i. m., 96.

²⁰¹ Idézi: SALAMON, i. m., 92.

társadalom helyett egy „közösségi, a történeti és erkölcsi értékeket megőrző társadalmat óhajtottak”²⁰²

Mindezek mellett a társadalmi-gazdasági kérdések mellett nagyon hangsúlyosan kapott figyelmet a német veszély kintről és bentről egyaránt.²⁰³

A *Magyar Út* folyóirat *Új Magyarság* címen 1934-ben indult a Soli Deo Gloria református Diákszövetség lapjaként. 1935-ben kivált az SDG-ből, innentől fogva azonban nem tudta megteremteni a fenntartásához szükséges anyagi kereteket. 1941-ben a Turul Könyv és Lapterjesztő Kft. vállalta magára a fönntartásokkal járó anyagi gondokat és a terjesztést. Ez egyben a Közösség patrónusságát is jelentette. Ekkor nevezték ki Gombos Gyulát felelős szerkesztőnek, aki 1994-ben így emlékszik vissza a feladatra: „Az volt a célom, hogy a *Magyar Út* kifejezetten a népi mozgalom lapja legyen, a népi írók legyenek fő munkatársai, de úgy, hogy az egésznek a tengelyében a 3. utas törekvés álljon.”²⁰⁴ A *Magyar Út* kezdetben havilapként, 41-től már hetilapként jelent meg, nagy napilap formátumban, 5000-et meghaladó példányszámban. Balogh Edgártól Erdélyi Józsefíg a népi írók szinte kivétel nélkül képviseltették magukat a lap hasábjain.

E két folyóirat szerepére Kiss Sándor az alábbi szavakkal emlékszik vissza: Gombos Gyula „a *Magyar Út*-at a népi írók és írásaik népszerűsítésére használta fel, szinte beágyazva őket a népi mozgalomba, és a Fitos Vilmos által szerkesztett *Magyar Élet* c. havi folyóirattal együtt lett ennek a mozgalomnak a szíve és tüdeje.”²⁰⁵

Kevésbé volt sikeres a debreceni *Tiszántúl* című napilap próbálkozása, mely a népi mozgalom első naponta megjelenő orgánuma volt.²⁰⁶ 1941. november 30-án jelent meg az első száma, majd „anyagi eszközeik kimerülésével a lapot kénytelenek voltak átadni a kormánynak, s az 1942. augusztus 1-vel – nyolc hónapi erőfeszítés után beolvadt a Debreceni Újság – *Hajdúföld* című lapba.”²⁰⁷ A lap kiadója a Debreceni Református Lapkiadó Társaság volt, de a vállalkozás pénzügyi háttérét a Magyar Közösség biztosította, ami egyben azt is jelentette, hogy erős befolyást igyekeztek gyakorolni a lap szerkesztésére is. A szerkesztőbizottság tagjai Juhász Géza, Kodolányi János, Németh László, Pálóczi Horváth Lajos, Szij Gábor és Veres Péter. A szerkesztői feladatokat a közösségi Gombos Ferenc, írói

²⁰² Idézi: SALAMON, i. m. 89.

²⁰³ Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz. 28–51., GOMBOS GYULA, *A harmadik Út*, Bp., 1990, 112–113.

²⁰⁴ *Magyar Nemzet*, 57. 1994. 239. 12.

²⁰⁵ Kiss S., i. m., 23.

²⁰⁶ SALAMON, i. m., 98–100.

²⁰⁷ I. m., 100.

nevén Simándy Pál látta el. A lap budapesti szerkesztőségét Kodolányi János vezette. A terv hosszútávon az lett volna, hogy a *Magyar Élet* és a *Magyar Út*-tal közös szerkesztőbizottságot állítanak fel és a lapot Budapestre telepítik, ahol könnyebb lett volna a munkatársi gárda és az országos terjesztés megszervezése. Az újság azonban nem tudta megteremteni a szükséges előfizetői kört, akadozott a terjesztés megszervezése is. A kudarc oka a pénzhíányon túl abban is rejlett, hogy a magát politikai napilapnak valló újság nem tudta igazán meghatározni szellemi arculatát, kitért a politikai kérdések elől, és „visszahúzódott a népiségnek mint irodalmi és bölcséleti kérdésnek a képviselőjére”.²⁰⁸ Ez a naponta megjelenő újság tartalmatlanná válását eredményezte.

E folyóiratok közösségi részről való támogatása a népi írok szűkös megjelenési lehetőségeinek tágítását jelentette, másrésztől azáltal, hogy a Közösség minden tagja számára eljuttatták a Közösség anyagi hozzájárulásával megjelenő lapokat, az amúgy politikai hovatartozás szempontjából igen heterogén tagság véleményét erősen a népi gondolat irányába hangolták.

5. VÁDPONT: A KÖZÖSSÉG SOVINISZTA-REVIZIONISTA SZERVEZET

A vád pontjai közé tartozott, hogy a Közösség németbarát politikát folytatott és a háború lezárásáig mindent megtett a német győzelem elősegítésére. Ez a vádpont volt az, amelyet a hivatalos kommunista történetírás talán leghamarabb felülvizsgált, és elismerte a Közösség ellenkező irányú tevékenységét, amikor Vida István a *Történelmi Szemle* 1970/1. számában Kiss András Közösségről szóló könyvére²⁰⁹ reagálva beismerte, hogy a Közösség szerepet vállalt a magyar ellenállási mozgalomban, miszerint a Közösségiek az ellenállásban főképpen „a fiatal Horthy fémjelezte Kiugrási Irodához kapcsolódtak”.²¹⁰

A Közösség ellenállásban betöltött szerepével a dolgozat egy külön fejezete foglalkozik, ezért e helyütt csupán a vádat cáfolandó idézem Magyar Károlyt, a Nemzeti Parasztpárt által delegált népbíró különvéleményét: „A főtárgyalás adatai alapján e tekintetben a következők állapíthatók meg: Hogy a Közösség a fasiszta időkben csak titokban működhetett és illegálisan fejthetett ki tevékenységét, bizonyítja fasisztaellenességét. [...] Az

²⁰⁸ SALAMON: *i. m.*, 100.

²⁰⁹ KISS ANDRÁS, *A Magyar Közösségtől a Földalatti fővezérségig*, Bp., 1969.

²¹⁰ VIDA ISTVÁN, *A Magyar Közösség és a Kisgazdapárt*, *Történelmi Szemle*, 1(1970), 111–124.

ellenállók legnagyobbjai közül Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kiss János, Tarcsay százados szintén közösségi tagok voltak, a kisebbek közül mintegy 250-en pusztultak el a nyilasok és a németek által. Péter Ernő félórás késés mentette meg Tarcsay sorsától, többeket lefogtak, Gaál Elemér, Bollobás Béla kivégzés előtt állott. [...] Ha a Közösség jobban érvényesül, elérték volna azt, hogy a tisztikarban, főpapok között, vezető állami és fővárosi pozíciókban svábok helyett jó magyarok legyenek és ez esetben nem következett volna be a német és nyilas uralom. Ha vezetőiket az ostrom alatt váratlanul el nem fogják, már készen állottak a Gellérthegy elfoglalására és a hidak megmentésére.”²¹¹

A vád a németbarát politika mellett a Közösség bűnéül rótt fel a sovíniszta-revizionista szellemiséget. A két világháború közötti politikai és szellemi életre talán semmi nem nyomta rá annyira a bélyegét, mint az igazságtalan trianoni határrendezés. „A politikai élet szereplői szinte egy emberként követelték a döntés felülvizsgálatát, vagyis revízióját.”²¹² A mélyen megosztott közélet számára talán az egyetlen kérdés, amelyben az egyetértés megkérdőjelezhetetlen volt, az a trianoni béke diktátumainak igazságtalan volta, és hogy e béke feltételeiként szabott határok felülvizsgálatra szorulnak. A revízió alternatívái azonban már igen eltérő állásfoglalásokhoz vezettek. A kormánypártok és a hivatalos politika a nagyrevízió, vagyis a Szent István-i határok visszaállításának programja mellett foglalt állást, és a nagyrevízió gondolata egy fontos propaganda eszközévé is vált a Horthy-korszak hivatalos politikájának. Ezzel szemben az értelmiségiek egy része egészen más szempontból közelítette meg a kérdést. A revízió összefüggésében ugyancsak Szabó Dezsőt, Németh Lászlót és az ő nyomdokain haladó népi mozgalmat kell kiemelni, ugyanis ők voltak azok, akik a leghatározottabban foglaltak állást a revízióhoz az integrális alapokra helyezett megoldásával, a szomszédos népekkel való harcossá és bizalmatlan politikával szemben. Egy olyan megoldás mellett álltak ki, amely a kelet-európai népek együttműködésére alapozta volna a trianoni határok felülvizsgálatát.

Szabó Dezső, aki közvetlenül a békeszerződés megkötését követően a tőle megszokott szuggesztív hangvételben a békeszerződés totális elutasítása és a nagyrevízió mellett foglalt állást, az 1923-ban *Rokambólromantika* címen megjelent esszéjében éles fordulatot vett, és szinte elsőként szakítva a korabeli közgondolkodással, általános nyelvezetével és sablonjaival határozottan a nagyrevízióval szemben foglalt állást. Itt az irredenta politikát őrlött és hazug

²¹¹ BFL Péter Ernő és társai pere, 316. doboz, 3177–3179.

²¹² PÉTERFY GÁBOR, *Kelet-Európai konföderáció mint a revízió alternatívája. Szabó Dezső válasza Trianonra*, Európai Utas, 1(2001), 60–62.

képzelgésnek nevezte, amellyel nemhogy eredményeket nem lehet elérni, de súlyosan árt az elszakadt területek magyar lakosságának. Az irredenta politika legnagyobb veszélyét pedig abban látta, hogy az új helyzet teremtette egyetlen pozitívumot, az ország függetlenségét áldozná fel, hiszen „csak siettetné a Trianon következtében önállóvá vált magyarság Németország általi bekebelezését”.²¹³ Milyen utat kövessen azonban Magyarország az irredenta politika helyett? 1935-ben a *Magyarország helye Európában* című dolgozatban nyert Szabó Dezső elképzelése végleges és programszerű megfogalmazást. Elképzelésének kiindulópontja, hogy a széttagoaltságban tengődő kelet-európai kisállamok nem tudnak kellő biztonságot nyújtani saját maguk számára, így a régió országai a nagyhatalmi politikának kiszolgáltatva vergődnek, és politikájuk e nagyhatalmak függvényévé válik. Különösen veszélyesnek tarja, a térség geopolitikai helyzetéből adódóan is, a német expanzív politikát, valamint a Szovjet birodalom világpolitikai törekvéseit. Egyetlen alternatíva e kiszolgáltatott helyzettel szemben, ha egy minden német hatástól független kelet-európai föderáció alakul, mely „a közös veszélynek kitett kisebb államokat egy hatalmas védő egységbe tömöríti”.²¹⁴ Ez az összefogás történelmi alapokon nyugodna, hiszen a közös múlt, a hasonló társadalmi és gazdasági szerkezet, a hasonló gazdasági és társadalmi problémák, valamint a minden közép-kelet-európai államot egyaránt fenyegető német és orosz expanzió „kikényszeríti ezen országok történelmi együttműködését” – véli Szabó Dezső. A dunai népek túltengő nacionalizmusa az, ami szerinte leginkább hátráltatja az összefogás folyamatát, holott e kis népek önálló nemzeti fejlődésének egyetlen útját jelentheti e föderáció.²¹⁵

Németh László Szabó Dezső-i nyomdokokon haladt, amikor kialakította saját Közép-Európa koncepcióját.²¹⁶ A területi revíziót ő sem tartotta járható útnak, sőt az irredentizmus programját egyenesen „sorstehetetlenségnek” nevezte. Németh László Trianon kérdését nem a határmódosítás különböző lehetőségeinek reálpolitikai mérlegelésével közelítette meg, hanem a két világháború közti magyar társadalom helyzetének egyik okozóját látta benne, és a Trianon által előidézett „sorsproblémákra” vagy akár lehetőségekre kereste inkább a választ. Németh szerint ugyanis a Trianonban „lehetőségek” is rejlettek, hiszen erkölcsileg megszűnt a „kiegyezés kényszere”, ami lehetővé tette a magyar politikai kultúra érzelmi alapokról való eltávolodását, Magyarország oly hön áhított függetlensége megvalósult, ezáltal lehetőséget kapott arra, hogy az ország sajátos adottságaihoz igazodva építse ki gazdaságát, politikai

²¹³ I. m., 60.

²¹⁴ I. m., 61.

²¹⁵ Vö. PÉTERFY, i. m., 60–62.

²¹⁶ Közép-Európa koncepciójáról legrészletesebben és összefoglalóan ír: *Magyarország és Európa* (1935) című művében, ami egyben a *Tanú* korszak törzstémájának a közép-európai „tejttestvériség” eszméjének összefoglaló elemzése.

rendszerét, formálja kultúráját. 1930-as évek elején az író azonban úgy látta, hogy Magyarország ezt a lehetőséget Trianon után elmulasztotta. „A belső süllyedést és a külső közönyt egy revizionista lárma leplezte el, melyet az itteniek meguntak, s az ottaniak megsínylettek.”²¹⁷ Magyarország egyetlen lehetősége az lenne, ha a térségben példával járna elől a modernizáció, a gazdasági és társadalmi reformok tekintetében. „Magyarországnak – fogalmaz Németh László, egy külpolitikája van ma: a belpolitika. Kifelé hallgatni, befelé tenni: ezzel erősödünk meg kifelé is.”²¹⁸ Ugyanis a térség Szabó Dezső által is oly kíváncsnak tartott, a közép-európai „tejtésvériségre” alapozott összefogásának csak abban az esetben lehetünk kezdeményezői, ha követendő alternatívát jelentünk. Pedig a magyarságnak a szétszórt, a közép-európai népek közé ékelt helyzete kedvező lehetőséget teremtene arra, hogy a térséget összefogó, egységgé kovácsoló eszmék hirdetője, katalizátora legyen. Így válthatná hátrányát előnnyé. Németh László szavaival: „A történelem súlypontja itt van most. Korunk két forradalmát: a minőség lázongását a színtelen civilizáció ellen, s az igazság lázadását a kapitalista gazdaság ellen itt kell összeegyeztetni. Mi magyarok, szétszórt, népekbe ékelt nép, ennek az új Európának vagyunk természetes erjesztői. Itt a hivatásunk, itt a revíziónk.”²¹⁹ Az anyaországnak példaadó politikájával, szellemi-kulturális iránymutatással kell a szétszórt magyarságnak küldetést adnia, hogy „teremtse meg Közép-Európát szellemben, tudományban” és tudatosítsa a nagyhatalmi törekvésekkel szembeni közös „sorsérdeket”, a közös hagyományokat, a nyugati kihívásokra adható hasonló válaszokat.²²⁰

A népiek programja ebben a kérdésben lényegében Szabó Dezsőhöz és Németh Lászlóhoz igazodott. Éles hangon bírálták a hivatalos irredenta Nagy-Magyarország, a történelmi Magyarország koncepciót, ezzel szemben a dunai népek kapcsolatát, barátságát hangsúlyozták. A konkrét határmódosítási tervek esetében nem a történelmi, hanem az etnikai határok mellett foglaltak állást és a határok módosítását a többi népekkel való baráti megegyezés jegyében képzelték el. A népi folyóiratok hasábjain számos írásban népszerűsítették a környező népek kultúráját, irodalmát, foglalkoztak történelmükkel, közép-európai sajátágaikkal, társadalmi-gazdasági problémáikkal. Ennek jegyében például a Bolyai-kollégium felvételének feltétele közé tartozott egy nyugati nyelv mellett egy környező nemzetiségi nyelv megtanulásának vállalása is.²²¹

²¹⁷ BÁRDI NÁNDOR, *A közép-európai „tejtésvériség”. Németh László víziója a dunai népek összefogásáról*, Európai Utas, 2(2001), 38–43.

²¹⁸ *I. m.*, 40.

²¹⁹ *Uo.*

²²⁰ *Uo.*

²²¹ BOROS LAJOS, *A Bolyai Kollégium*, Új Látóhatár, 1983. okt. 314–329.

A Község, amely mind Szabó Dezsőt, mind Németh Lászlót, mind a népieket szellemi örökösének tekintette, ugyancsak nem állt a Horthy-korszakban hivatalos irredenta politika talaján. Ennek legkézzelfoghatóbb bizonyítéka az avatási fogadalom szövege, mely így kezdődik: „Én X. Y. a Magyarok Istene előtt és előttetek ünnepélyesen kijelentem, hogy életem céljául Magyarország népi határainak elérését és azokon belül a magyar nép fiainak uralomra juttatását tűztem ki.” Tehát Magyarország népi határainak és nem történelmi határainak elérését tűzte ki célul. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy Község minden felavatott tagja azonosulni tudott a történelmi határok helyett az etnikai határokból való megbékélés gondolatával, különösen nem azt, hogy a községek egy emberként fogadták el és választották élethivatásuknak a Németh László-i vagy akár a Szabó Dezső-i koncepciót. Donáth György például utolsó szó jogán elmondott beszédében így fogalmaz ezzel a kérdéssel kapcsolatban: „Községi iratok azt mondják, hogy határainkat mindig népi terjeszkedésünk szabja meg. Én nem egészen értek ezzel egyet, hiszen azt jelenti, hogy lemondunk a szentistváni határokról, én pedig nem mondtam le róla. Így tehát a Község között és én között is volt bizonyos ellentmondás.”²²²

A Község tehát „hivatalosan” nem a horthysta irredenta-revizionista politika talaján állt, nem e mellett a nézet mellett állt ki az ideológiájának esszenciáját jelentő avatószövegben, nem ezt a koncepciót népszerűsítette folyóiratainak hasábjain, és a Község által támogatott írók, közéleti személyiségek jelentős része sem fogadta el e revizionista politika alapvetéseit.

Egy példa erre Mester Miklós politikai tevékenysége, aki nagyon határozottan és félreérthetetlenül szakított a horthysta politika irredenta koncepciójával. Életútinterjújában elmondja, hogy egyetemi éveitől fogva a magyar közélet alapvető problémájának tartotta, hogy a Trianon kérdését és a nemzetiségi problémákat túlzottan érzelmi alapon közelíti meg a politika és a közvélemény. Mint fogalmaz, „valóságos mániává tették az egész magyar társadalomban azt, hogy a területet kell visszaszerezni és akkor, egész Magyarország mennyország. [...] Sok konfliktusom volt abból adódóan, hogy én ezt nem fogadtam el.”²²³ Mester Miklós már 1935-ben kiadott doktori munkájában szembefordult a hivatalos állásponttal, Trianon revíziójával és a magyar hegemoniával. Jancsó Benedek tanítványaként egy liberálisabb koncepcióban látta a kelet-közép-európai térség problémáját, Jorga Miklós, a híres román történész nyári egyetemén pedig személyes tapasztalatai is a hivatalos irredenta

²²² DONÁTH, *i. m.*, 17.

²²³ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 20–21.

politikával való szembehelyezkedést erősítették benne. Tudatosan törekedett saját nyelvismerete okán elsősorban a román, de a többi szomszédos nép értelmiségével is a kapcsolatteremtésre, és e népekkel egy közös politikai koncepció kialakítására. 1936-ban jelent meg az *Autonóm Erdély* című könyve, mely a Magyarországtól elcsatolt területek visszaszerzése helyett az autonómiát hangsúlyozta, és nyíltan állást foglalt az együtt élő dunai népek nemzeti, nemzetiségi egyenjogúságának eszméje mellett. A könyvet nem csak a nemzetközi szakmai körökben, de a környező népek értelmiségi köreiből és az erdélyi román, magyar, szász vezető körökben is kedvező visszhang fogadta.

Az 1946 nyarán Mester Miklóssal történt baráti beszélgetéséről készült ügynöki jelentés arról számol be, hogy Mester Miklós a háború után nem tartotta valószínűnek a kedvező román-magyar határmódosítást, de – ahogy az ügynökjelentés szavait visszaadja: „a két nemzet szellemi vezetőinek szoros együttműködve kell a legapróbb, a két nemzetet érintő kérdéseket megbeszélve, a testvériséget hirdetve felépíteni mind a két országban a demokráciát”.²²⁴

Ha egy közéleti személyiség véleménye az egyik legfontosabbnak tartott magyar sorskérdésről ellentmondásban állt volna a Közösség szellemiségével, nem avatták volna fel taggá és nem válhatott volna meghatározó, véleményformáló egyéniségévé a társaságnak.

²²⁴ ÁBTL A-1133. 22.

A KÖZÖSSÉG GYAKORLATI TEVÉKENYSÉGE

A Közösség gyakorlati tevékenysége lényegében ideológiájából fakadt. A magyarság érdekeinek hathatósabb érvényesítését tűzte ki célul, a közösségi munka ennek jegyében telt. A Közösség e célok megvalósítása érdekében két fő irányban tevékenykedett. Egyrészt folyt egy belső munka, mely a tagok kiválasztásából, neveléséből, összetartásából állt, másrészt egy külső munka, mely Fitos Vilmos szavaival élve a Közösség igazi hatóerejét jelentette²²⁵: a magyar közélet, a szellemi, gazdasági, társadalmi és politikai élet „befolyásolását”.²²⁶ E két munkaterület azonban szervesen összefonódott egymással, ugyanis a Közösség e célokat legfőképpen a megfelelő tagok kiválasztása és az ideológiája terjesztése révén gondolta kivitelezni.

A közösségi célok megvalósításához elsősorban egy céltudatos és az ügynek elkötelezett tagság kinevelése volt szükséges. A tagszervezés, vagy közösségi szakkifejezéssel élve penetráció, a közösségi életben elsőrendű feladatnak számított. A tagok kötelességévé tették, hogy évente egy-két új tagot szervezzenek be. A kiképzés lényeges része szólt arról, hogy hogyan kell új tagokat beszervezni, milyen szempontokat kell figyelembe venni egy személyiség vagy akár egy egész társaság ilyen irányú felülvizsgálatánál.²²⁷ Külön ezzel a céllal hoztak létre sátrakat, ügynevezett külmozgalmi családokat, melyeknek többek között az volt a feladata, hogy a különböző társadalmi szervezeteket, társaságokat tagtoborzás szempontjából figyelemmel tartsa. Ilyen család volt például a Péter Ernő vezetése alatt működő társadalmi egyesületek vezetőit tömörítő sátor vagy a Fitos Vilmos vezette ifjúsági sátor az ifjúsági szervezetek vezetői számára, melyeknek elsőrendű tevékenységi köre a különböző társadalmi egyesületekben a tagszervezés előmozdítása.²²⁸ A feladat súlyát jelzi, hogy az eleinte nemzetségbe tömörülő külmozgalmi családok igen gyorsan haddá nőttek ki magukat.

A tagszervezést követte az ideológiai kiképzés. Ennek a kiképzésnek a szerepe nem csupán az volt, hogy ismertesse a Közösség ideológiáját, hanem hogy „egy új emberi minőség” formálódjék e 6–8 hónapos nevelés hatására.²²⁹ Ennek jegyében az ideológiai tartalmú előadásokon vagy a magyar történelemről, a magyar kultúráról szóló előadásokon túl

²²⁵ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1674.

²²⁶ DONÁTH, *i. m.*, 15.

²²⁷ ÁBTL V-2000. 34.

²²⁸ ÁBTL V-2000/16a. 276.

²²⁹ DONÁTH, *i. m.*, 6.

önismereti előadásokat is tartottak. A Közösség egy emberi viselkedésformát, követendő erkölcsi tartást, humánus gondolkodást, szociális érzékenységet is a tagok kötelességévé tett. A kiképzés feladatai közé tartozott az is, hogy „a közösségi tagok morális tulajdonságai azt is jelentsék, hogy becsületbeli ügynek tekintik a Közösségnek tett esküt.”²³⁰ Számos vádlott vallotta az ÁVO-n, illetve a Népbíróságon, hogy igen mély hatással volt rá a kiképző tanfolyam, valamint az azt követő közösségi összejövetelek. Donáth György utolsó szó jogán mondott beszédében úgy fogalmazott, hogy aki e kiképzésen átesett, új emberré vált.²³¹ Mester Miklós a Közösséggel kapcsolatban „egy hallatlan fanatikus, áldozatkész társaságról” beszél, melynek, mint mondja, „én is tagja voltam.”²³² Egy ügynökké lett volt közösségi tag 1968-ban írt jelentésében így látja a közösségi nevelés „morális következményeit”: „Minthogy a volt közösségi tagok között nemigen akad olyan, aki korrumpálódna, csak az tudja magát végérvényesen kiszakítani a Közösség öleléséből, aki egy olyan politikai meggyőződés birtokába jutott, mely sokkal magasabb rendű erkölcsiséget jelent és így az illető nem érez lelkiismeret furdalást, nem tekint magát árulónak. Más szóval csak az képes erre, aki kommunista lett. Ilyen pedig volt közösségi tagok között nagyon kevés akad.”²³³

A Közösségi tagság tehát olyan ideológiai nevelésben részesült, mely egyben „egy életre szóló küldetéstudatot” és a tagokkal szemben egy morális elvárást is jelentett. Ezen elkötelezettség jelentette a garanciát a közösségi ideológia gyakorlati megvalósulására. Minél nagyobb számban sikerül beszervezni és kiképezni az ideológiának elkötelezett tagokat, akik ezen ideológia jegyében élnek és cselekednek, annál hatékonyabban lehet érvényesíteni a Közösség célkitűzéseit. Donáth György a népbírói beszédében a Közösség tagszervező és penetrációs tevékenységét a szabadkőművesség munkájához hasonlította és annak példájával érzékeltette jelentőségét: „Mindig utaltam a szabadkőművesség példájára. Meg kell nézni, ha valahol egy arra való ember van, rögtön be kell szervezni, és ha beszerveztük előre kell vinni.”²³⁴ A beszervezet tagok „előrevitele”, vagyis befolyásos pozícióba juttatása, egy újabb eleme a közösségi tevékenységnek.

Mielőtt azonban részletesen kitérnék erre a tevékenységi körre, kiemelném a közösségi munka egy sajátos vonását, amely a közösségi tevékenység jellegét alapvetően határozta meg. A közösségi kiképzés egy fontos eleme, hogy öntevékenységre nevelt, és erre az

²³⁰ Futó ügynök jelentése 1968. ápr. 25-én, volt Magyar Közösségi tag. ÁBTL M-29328. 28.

²³¹ DONÁTH, *i. m.*, 6.

²³² Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 55.

²³³ ÁBTL M-29328. 30.

²³⁴ DONÁTH, *i. m.*, 21.

öntevékenységre nagyon nagy hangsúlyt fektettek a kiképzés és a közösségi élet során.²³⁵ Kiss Károly ÁVO-n tett vallomásában ezt így foglalja össze: „A Közösség tagjainak olyan ideológiai nevelést adott, amelynek alapján az egyes tagok egy pozícióba bekerülve öntevékenységgel voltak hivatva a közösségi elképzeléseket megvalósítani [...] Ha egy közösségi tag, a Parasztszövetségbe került be, akkor annak az volt a feladata, hogy a parasztszövetségi munkában valósítsa meg a Közösség célkitűzéseit. Ha valaki magáévá tette a Közösség alapelveit és hozzájutott ilyen lehetőséghez, természetesnek találtuk, hogy ebben a szellemben fog működni minden külön felhívás nélkül.”²³⁶ Ez azt jelentette, hogy a gyakorlati cselekvés terén semmiféle formaság nem kötötte a Közösség tagjait. Formális megbeszélések, „felülről” kapott utasítások nélkül is cselekedtek a tagok a kiképzés során elsajátított vagy megerősített cselekvési formák szerint.²³⁷ Voltak bizonyos alapelvek, mint például a közösségi tagok testvérként való segítése, a közösségi szellem jegyében cselekvő emberek, közösségek, események támogatása, az idegen érdekek és hatalmak (mint a német vagy az orosz megszállók) elutasítása, a nemzet szolgálatában fejleszteni és kamatoztatni minden egyéni képességet és lehetőséget. Ezek mentén az alapelvek mentén a tagok tudták, mit kell tenniük.

Az öntevékenységnak az is a következménye lett, hogy későbbiek során, amikor a Közösség a német megszállás, valamint a koncepciók per miatt folytan felfüggesztette szervezeti működését, a közösségi tevékenység szervezeti keretek nélkül is tovább folytatódott. Erre példa a már idézett volt közösségi tag ügynöki jelentése az 1960-as évek végi közösségi tevékenységről, amely 24 évvel a hivatalos közösségi élet beszüntetése utáni időkről szól: „Az a közvélemény a Közösségen belül, hogy a magyarság önvédelmének szükségessége továbbra is megvan és így a feladatok nem változtak meg. [...] Azt azonban fontos tudni, hogy a „Közösség” mint szervezet megszűnt, mert a perben feltárult és közismerté lett, tehát megszűnt a titkosság előfeltétele. [...] Nem működhet továbbá azért sem szervezetszerűen, mert a per után megszűntek azok a szervezeti egységek, amelyekben a tagok időnként utasításokat és helyzetértékeléseket kaptak. [...] De azt is hangsúlyozzák, hogy nincs is szükség a Közösség szervezetszerű titkos működésére, mert tagjai ismervén a közösségi alapelveket, tudják a kötelességüket.”²³⁸

²³⁵ ÁBTL V-2000/16a, 276.

²³⁶ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1134.

²³⁷ Fitos Vilmos vallomása, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1674.

²³⁸ „Keleti” ügynök jelentése, ÁBTL M-33.167. 60–65. 1968.

Ezen öntevékenység tehát azt is meghatározta, hogy a közösségi tagok befolyásos pozícióba juttatásának mi a jelentősége. A közösségi penetráció a tagszervezésen túl azt is jelentette, hogy a gazdasági, szellemi és társadalmi élet minden területén minél több közösségi tag legyen, és minél több közösségi tag legyen kulcspozícióban, hogy ezekből a pozíciókból szolgálják a közösségi elveket.²³⁹ Hogy mennyiben és milyen közegben tudta a Közösség érvényesíteni célkitűzéseit, az elsősorban a tagság összetételéből adódott, vagyis a közösségi tevékenység határfokát a tagok társadalmi státusza sokban meghatározta. Milyen volt tehát a tagság társadalmi összetétele?

A Magyar Közösség pontos taglétszámáról megoszlanak a vélemények. A per folyamán az ÁVO-n készített összesítések 2500–3000 tagról beszélnek,²⁴⁰ majd a perek lezajlása utáni statisztikákban már 4000-re teszik a tagok számát, hangsúlyozva, hogy „hiányos a jelenlegi felderítésünk, mivel mintegy 1000–1200 volt Magyar Közösségi tagról van konkrétan tudomásunk.”²⁴¹ A helyzet azóta sem változott, a rendelkezésre álló tagnévsor ezt az 1000–1200 nevet öleli fel, és a közösségi tagokra vonatkozó statisztikák is ezekkel az adatokkal dolgoznak.²⁴² Így Kis András 1969-es *Közösségről* szóló könyvében közzétett statisztikáknak is elsősorban mintavétel értékük van.²⁴³ Az ő adatai alapján a közösségi tagok 80%-ban szellemi foglalkozásúak, értelmiségi munkából élők, legtöbbjük műszaki középkáder. A tagság 60% egyetemet vagy főiskolát végzett, 20%-a kisiparos vagy eltartott. A háború előtt legtöbbjük a szakminisztériumokban, pénz és hitelintézményekben nyert beosztást.

Fitos Vilmosnak a tagság beépítéséről szóló vallomása is jól példázza, hogy a Közösség elsősorban az értelmiségi rétegre épített: „A budapesti és vidéki pártoló tagokat úgy akartuk kiválogatni, hogy a fiatal értelmiségi gárdánk beadja a névsorát azoknak az értelmiségi barátoknak, akik szerintünk alkalmasak a beszerzésre. Alábbiakat még egy magyar közösségi ismerőssel minősítettük volna, munkahelyén megbízottunktól is információt kértünk volna.”²⁴⁴

²³⁹ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1117.

²⁴⁰ ÁBTL V-2000/3.

²⁴¹ ÁBTL A-720. 89. 1960-ban készült belügyminisztériumi tanulmány.

²⁴² A hiányos névsor oka, hogy a Közösség a statisztikai adatait és névsorait darabokban rendszerezte és különböző helyeken rejtegette a konspirációs szabályoknak megfelelően. A nyomozati eljárás során csupán néhány rejtekhelyre derült fény. Így például Kiss Károly zuglói házában befalazva, Gombos Gyula „Ennivaló üzletében” befalazva, Fáy Aladár padlásán elrejtve találtak meg hivatalos közösségi névsorokat és egyéb nyilvántartási anyagokat. A névsorok és közösségi adatok rejtekhelyének egy jelentős részére nem derült fény.

²⁴³ KIS ANDRÁS, *i.m.*, 190.

²⁴⁴ ÁBTL V-2000/10a, 282.

A Községnek volt ugyan munkás nemzetsége, és a vezetőség erősen támogatta a munkás körökben való szervezést. Pálffy Lajos, gázgyári szerelőmunkás, aki a Balaton Fürdőegyesület időszakában már tagja volt a szervezetnek, vezette a munkás sátrakat tömörítő nemzetséget. Őt 1938 végén, a Község Magyar Testvéri Községe való átszervezésekor Pogány Béla kérte fel, hogy végezzen szervezőmunkát a munkásság körében.²⁴⁵ Hogy a Község e feladatkörnek kiemelt jelentőséget tulajdonított, mutatja, hogy 1940-ben Pálffit a Vezetőtanácsba is beválasztották.²⁴⁶ Ennek ellenére igen alul voltak reprezentálva a kétkezi munkából élők a Községen belül. A parasztság körében még kevésbé sikerült „teret nyerni”. Donáth az ÁVO-n tett vallomásában elmondta, hogy a községi munka egyik legfőbb hiányosságát abban látta ő maga is és számos községi vezető, hogy a paraszti községek előtt a szervezet lényegében „rejtve maradt”. A háború után az egyik fő feladatot abban látta volna, hogy ezt a társadalmi réteget is bevonják a községi munkába, mert mint a Népbíróságon utolsó szó jogán mondott beszédében fogalmazott, „stabil időtálló politikát csakis a legnagyobb agrárrétegre lehet építeni.”²⁴⁷

A Községben nemcsak a munkásság és a parasztság volt alulreprezentálva a magyar társadalmi osztályok közül, hanem a társadalmi ranglétra csúcsán álló elit rétegek is. Tagok között hercegeket, grófokat nemigen lehetett találni, de az akkori politikai elit tagjai közül sem sokan képviseltették magukat a Községben. Ez természetesen megszabta a Község cselekvési lehetőségeit is. A Horthy-korszakban a titkos társaságoknak a politikai élet irányítása szempontjából Mester Miklós szavaival élve óriási szerepe volt Magyarországon.²⁴⁸ Létezett egy tucatnyi titkos, féltitkos és igen zárt, exkluzív tagsággal rendelkező társaság, melyek berkeiben dőlt el lényegében, hogy a vezető pozíciókat kikkel töltik be, hogyan állítják össze a kormányzópártot, kik indulhatnak képviselőként, kik lesznek az ispánok, alispánok, szolgabírók, csendőrparancsnokok, kik kerülhetnek be a kormányzó szűk tanácsadói körébe.²⁴⁹ A Magyar Község ebben a „politikai térben” nem játszott szerepet, a

²⁴⁵ ÁBTL V-2000/23, 262.

²⁴⁶ ÁBTL V-2000/15, 30.

²⁴⁷ ÁBTL V-2000, 65, DONÁTH, i. m., 105.

²⁴⁸ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 53.

²⁴⁹ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 53., ÁBTL A-720. 6–52.

A legbefolyásosabb társaságok:

A *Nemzeti Kaszinó* a mágánások találkozóhelye volt, vezetője Bethlen István, vezetősége közvetlenül Horthy köréhez tartozott.

Etelközi Szövetség: (EX, vagy E. K. Sz.), nyílt alapszabállyal nem rendelkező, titkos társaság, a Horthy-korszak egyik legbefolyásosabb titkos társasága, alapító magva az 1918 decembere közepén alakult „12 Kapitány Köre”. Friedrich István utasítására Gömbös Gyula kezdte meg a társaság szervezését. Horváth Dénes vezérkari őrnaggyal dolgozták ki a társaság szervezeti felépítésének tervét. Élén a 12 tagú nagytanács: Horthy

kormányzásra, a politikai élet irányítására nem tudott különösebben nyomást gyakorolni. Voltak ugyan a Horthyi-korszakban jelentősebb politikusok a közösségi tagok sorai között is, mint például Lukács Béla, Zsindely Ferenc, Varga József miniszterek és néhány képviselő, mint Donáth György, Mester Miklós, Tömböly Dénes, Padányi Gulyás Jenő vagy Matolcsy Mátyás, akiken keresztül ugyan kisebb eredményeket el lehetett érni, de ahhoz ez kevés volt, hogy a Közösség számottevő befolyást szerezzen a politikai élet legfelsőbb szintjein.

A Közösség azonban bizonyos szempontból alapelvének tekintette, hogy ne avatkozzon közvetve politikai kérdésekbe, hiszen a magyarság érdekeit mindenfajta pártpolitikai irányzaton felül akarta képviselni.²⁵⁰ A II. világháború előtt a szó hétköznapi értelmében vett politikai célja a Közösségnek nem volt. Ebből adódott, hogy a Közösség mint Közösség semmiféle politikai akciót nem kezdeményezett. Tagjainak pártpolitikai elképzelésébe nem szólt bele, és nem is volt egységes a tagok politikai hovatartozása, sem a politikai helyzettel kapcsolatos véleménye. Mester Miklós közlése szerint a Közösség a Horthy-korszakban alapállásként tartotta magát távol a napi politikától. A különböző pártokból ugyan szerveztek be „különösen olyanokat, akikről azt hitték jelentős személyek. Képviselők voltak a tagok között, de a Magyar Közösség minden párttól távol tartotta magát.”²⁵¹ Az más kérdés, hogy Donáth György szavaival élve, „mint ideális cél lebegett a Közösség szeme előtt egy olyan jövő minisztertanács, amelynek minden tagja közösségi szellemben él.”²⁵²

Miklós, Károlyi Gyula, Bethlen István, Teleki Pál, Törekő Géza, Juhász Andor, Wlassich Gyula, Prónai Pál, Zdravetz István, Keresztes Fischer Ferenc, báró Feilitsch Bertold, Gömbös Gyula. Elnöke: báró Feilitsch Bertold. Gömbös Gyula befolyása haláláig meghatározó.

Országos Kaszinó: államtitkárok és miniszterek találkozóhelye. Vezetői: Hóman Bálint, Bárdossy. Horthy tanácsadói testülete.

Kettőskereszt Vésztővetség: titkos szervezet, elsősorban a katonai elit kiválasztásában játszott jelentős szerepet. Vezetője: Simonfalvi tábornok, vidéki vezető: Makai Imre százados, Vezető tagok: Gömbös Gyula, Endre László, Héjjas Iván, Prónai Pál, Prohászka Ottokár, Zdravetz István, Klebersberg Kunó, Albert főherceg, Görgei György.

Szabaddóművesek: Nagymester Bakonyi Kámán ny. kúriai bírósági, h. nagymester: Balassa József, Pfeiffer Ignác. A magyarországi szabaddóművesség történetének legbefolyásosabb időszaka 1890–1920-ig, amikor a tagság létszáma elérte a 6000 főt. Jelentős szerepet játszottak az Őszirozás forradalomban, valamint a Tanácsköztársaság alatt. Lapjai: Kelet, Dél, Világ. 1920 máj. 14.-én BM rendelet feloszlatta a páholyokat, elsősorban a forradalmakban játszott szerepe miatt. Az illegalitás éveiben Ausztria és Csehszlovákia páholyai vállalkoztak a magyar szabaddóművesek felvételére. Fedőszerve pl. Zebegényi szünidei gyermektelep. 1945 után az ideiglenes nemzeti bizottság a szabaddóművesek régi páholyát (Bajza utca) visszaadta. Nagymester: Supka Géza. Taglétszám: 1000 fő. 1950-ben BM rendelet alapján feloszlatta.

²⁵⁰ ÁBTL M-29328. 28–30.

Dudás József vallomásaiban arról számol be, hogy amikor 1945-ben találkozott Szent-Iványival, Szent-Iványi „kifejtette ideológiai szempontból mindegy, hogy melyik irányzat vezet, fontos, hogy tiszta kezű magyar emberek csinálják a politikát.” ÁBTL V-2000/9, 212.

²⁵¹ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 159.

²⁵² ÁBTL V-2000/ 34. 181.

A tagság összetételéből adódóan a Közösség tehát elsősorban középszinten tudott érvényesülni, minisztériumokban osztályvezetői szinteken, vidéken megyeszékhelyeken, közszolgálati vállalatok vezetőiként, középszintű gazdasági vállalkozások irányítóiként.

Donáth György szavaiból képet kaphatunk arról, hogy hogyan működött a Közösség térnyerése és tevékenysége ezen intézményekben: „Most mondok el egy roppant érdekes példát. A jelenlegi Magyarország egyik legfontosabb intézményéről van szó, melynek hatóköre az egész országra kiterjedően rendkívül súlyos és jelentékeny. Az egyik vádlottársamtól értesültem egyszer arról, hogy ennek az intézménynek a vezetője és helyettes vezetője közösségi tag. Hogyan történt ez, hogyan tudtuk ezt megcsinálni? – kérdeztem. Azt mondotta, semmi közünk sincs hozzá, a dolog úgy történt, hogy az intézmény két vezető állását kiosztotta magának a Szociáldemokrata és a Kommunista Párt és történetesen mind a kettő közösségi tagot delegált oda. Ez volt a mi penetrációnk a gyakorlatban, és a mi /befolyásunk/ jórészt ilyen befolyásoknak köszönhető.”²⁵³

Szabados Mihály így emlékszik vissza 1987-ben adott interjújában a közösségi tevékenységre: „A Magyar Közösség céljainak megvalósítása érdekében a rátermett és jól felkészült tagjait, kipróbált embereit minisztériumok és közigazgatási hatóságok, katonatisztek keretében, egyházi körökben igyekeztek beépíteni, hogy elősegítsék a közösség elveinek érvényesülését, céljainak előmozdítását. Ezeket a beépített tagokat lehetőség szerint segítették előmenetelükben, hogy minél fontosabb pozíciókat érhesse el.”²⁵⁴

1947-ben az ÁVO-n készült összesítés szerint A MÁV, a BESZKÁRT, az Elektromos Művek, a Fővárosi Gázművek, a Vámhivatal, az Országos Statisztikai Hivatal, a MÁVAG irányításában csúcsvezetői szinten 4-5, középvezetői szinten pedig akár 50 fölött is lehetett a közösségi tagok száma.²⁵⁵ Az ÁVO-n készült tanulmány ezek közül az intézmények közül kiemeli a MÁV-ot, melynek vezérigazgatója a Vezértanácsban is helyet foglaló Veress Gábor volt, a MÁVAG-ot és a Vámhivatalt abból a szempontból, hogy ezen intézmények irányításában különösen érvényesülni tudott a közösségi jelenlét.²⁵⁶ De a Nemzeti Banknál, a Postatakarékpénztárnál, az Országos Központi Hitelszövetkezetben, az OFI-ban, az Anyag és Árhivatalban, a Külkereskedelmi Igazgatóságnál, a Pénzügyi Központban és lényegében az összes jelentős állami intézmény vezetőségében lehetett találni közösségi tagokat. Az

²⁵³ DONÁTH, *i. m.*, 21.

²⁵⁴ Szabados Mihály – interjú. Készítette Bekéné Nádor Orsolya 1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 219. sz., 219.

²⁵⁵ ÁBTL A-270. 67.

²⁵⁶ ÁBTL A-720/86–87.

egyetemek tanszékein és a tudományos életben is nagy számban voltak jelen közösségi tagok.²⁵⁷ A tudósokat és a tudományos élet területén tevékenykedőket külön sátorba tömörítették, a tudós nemzetség vezetőjéül Náray-Szabó Istvánt jelölték ki.

A Közösség különösen nagy hangsúlyt fektetett a minisztériumokra, a minisztériumokban való jelenlétre mint olyan intézményekre, ahol középszinten a lehető legközvetlenebb befolyást lehet gyakorolni az ország irányítására. A minisztériumi tisztviselőket, nem is szakmájuk szerint, hanem a beosztásukat adó minisztériumuk szerint osztották be sátrakba. Ezeknek a sátraknak a munkája egyrészt abból állt, hogy a munkahelyi problémákról, erőviszonyokról tájékoztatták egymást a tagok. A vezető beosztású közösségek tájékoztatást kérhettek a kollégák közötti intrikákról, megítélésükről, esetleges támadásokról, minden olyan eseményről, amelyek rejtve maradnak a munkahelyi vezetők előtt.²⁵⁸ A munkahelyi belharcokban, előmenetelben is támogatták egymást a Közösség tagjai.

E sátraknak másrésről fontos szakmai feladataik is voltak. A szakképzésre a Közösségen belül nagy hangsúlyt fektettek. A Közösség alapelvei közé tartozott, hogy egy közösségi tag ne csak emberségben hozzon ki magából a legtöbbet, hanem törekedjen minél nagyobb szaktudásra és felkészültségre is. Közösségi szavakkal élve „jobb munkája révén igyekezzék érvényesülni és ne hangoskodás útján.”²⁵⁹ Ennek jegyében a minisztériumi sátrak keretei között folyamatos szakképzés is folyt, hogy „a tagok a szerzett ismereteiket a magyarság érdekében hasznosítsák.”²⁶⁰ A tagokat különböző szakmai előadások megtartására, tanulmányok írására kérték föl, és a sátormunka részeként szakmai vitákban ezeket alaposan meg is tárgyalták. Péter Ernő vallomásában hangsúlyozta: ez azon túl, hogy szakmailag rátermett emberek nevelődnek, azt a célt is szolgálta, hogy így a kiemelkedő képességű tagokat kiválogathassák, hogy a közösségi kapcsolatok segítségével, a képességeiknek megfelelő helyre kerülhessenek.²⁶¹ Példa erre a munkásszármazású Szabados Mihály minisztériumi karrierje, aki a saját bevallása szerint közösségi segítség nélkül nem juthatott volna minisztériumi állásba. „1936-ban jelent meg a *Földmunkás kérdés, munkastelepítés, munkaalkalmak* című könyvem. Itt radikális földreformról írok. Tisztviselő voltam, munkakörömből adódóan foglalkoztam ezekkel a kérdésekkel. Statisztikai számadatok

²⁵⁷ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 159.

²⁵⁸ Utalva Mistéth Endre már idézett szavaira, amikor Újjáépítési Miniszterként a közösségek segítségét kérte, hogy „tájékoztassák az ellene intrikáló klikk hangulatáról, és azokról a dolgokról, amelyek rendszerint rejtve maradnak egy miniszter előtt.” BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 501.

²⁵⁹ ÁBTL M-29328, 28–30.

²⁶⁰ ÁBTL V-2000/16a 270–271.

²⁶¹ ÁBTL V-2000/16a 270–271.

alapján én állítottam fel azt a tételt, hogy Magyarország a hárommillió koldus országa. Népszava is méltatta a könyvemet. Még az egyik moszkvai magyar kommunista folyóiratban is megemlézték a munkámat. [...] Írásaimban, szociálpolitikai munkálkodásomban mindenkoron a magyar mezőgazdasági munkástömegek, a hárommillió koldus nyomorúságának megszüntetéséért, titkos választójogért, a radikális földreformért szálltam síkra. Ezért engem agrárszocialistának tartottak, Minisztériumba nem vettek fel. [...]

1938-ban az Országos Központi Hitelszövetkezetben dolgoztam, és az egyik munkatársam, Péter Ernő szervezett be. Nem sokkal ezután a miniszterelnökségen nyertem beosztást. [...] Az én miniszterelnökségbe jutásomban közreműködött az, hogy én közösségi tag lettem.”²⁶² Majd arról is beszámol, hogy milyen kötelezettségei voltak közösségiként a minisztériumi munkája közben: „Különös feladata nem volt az embernek, csak állandóan tartották benne a magyar öntudatot. A miniszterelnökségen olyan munkába építettek be, hogy a miniszterelnöknek terjesztendő problémákban érvényesüljön a Magyar Közösség elve. A két miniszterelnök előbb Bárdossy utána Kállay elfogadta a sugalmazást, több esetben.”²⁶³

A minisztériumok munkájának hatékonyabbá tételét szolgálták az úgynevezett minisztériumközi megbeszélések. A rokon területekkel foglalkozó minisztériumok közösségi tagjai rendszeresen, félévente, évente, ahogy a feladatok megkívánták, tartottak megbeszéléseket. Itt az azonos problémákról, a kapcsolatok felvételéről tárgyaltak, szakmai tájékoztatást adtak egymásnak. Gyakori téma volt a minisztériumok belső működésének ismertetése, egymás tapasztalataira építve a hatékonyság növelésének érdekében.

A szakmai munka jegyében tartottak ad hoc megbeszéléseket, egy-egy közösségi tag külön kérésére is. Ha egy közösségi tag egy szakmai feladat megoldásában tanácsra szorult, a vezetőség segítségét kérhette, hogy a területen jártas közösségi tagokat összehívja, és itt a probléma megoldásában tanácsot kérhessen. Ilyen jellegű összejövétel történt például 1946 nyarán Héder János kérésére. Héder ekkor a Parasztszövetség gazdasági szaktanácsadója volt. Egy megbízást kapott, hogy Nagy Ferenc miniszterelnök részére gazdasági kutatómunkát végezzen, melyet a gazdasági élet újjászervezésének jegyében kívántak felhasználni. Héder, aki e feladat ellátásához a gazdasági élet mezőgazdasági, pénzügyi, kereskedelmi, ipari és egyéb vonatkozásait fel kívánta mérni, Kiss Károlyhoz fordult, mondván, szeretne megismerkedni azokkal a közösségi tagokkal vagy közösségi segítséggel elérhető szakértőkkel, akik ezekben a vonatkozásokban szakmai tanácsot adhatnak, és e

²⁶² Szabados Mihály – interjú. Készítette Bekéné Nádor Orsolya 1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 219. sz., 219. 21.

²⁶³ Szabados Mihály – interjú. Készítette Bekéné Nádor Orsolya 1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 219. sz., 253.

megbízásban munkatársai lehetnek. Kiss Károly 8–10 személyt jelölt meg (nem csak közösségi tagokat), köztük Bognár Istvánt, Balassa Vilmost, Szabó Istvánt, Veress Gábort, legtöbbjük különböző minisztériumok munkatársai. E csoport tagjai többször is tartottak összejövetelt, és Héder János munkájában, Héder bevallása szerint, komoly segítséget nyújtottak.²⁶⁴

Szakmai kérdéseken túl egyéb munkahelyi vagy érvényesülési problémával is fordulhattak a Közösséghez a tagok. Ha valaki ellenségeskedést, bizalmatlanságot tapasztalt önmagával szemben a munkahelyi környezetében, ennek feloldására is összehívhatta a Közösség tagjait. Vincze Istvánt például 1945-ben a Kisgazdapárt színeiben fővárosi törvényhatósági bizottsági taggá választották. A pártban azonban bizalmatlanságot érzett személyével kapcsolatban, ugyanis gázgyári munkásként és korábbi politikai kapcsolata miatt baloldali embernek számított. Felkereste Kiss Károlyt és elpanaszolta, hogy „nincs a pártban jóakaróm és nyomnak azért, mert kommunistának tartanak.”²⁶⁵ Kiss Károly az ÁVÓ-n tett vallomásában a Vinczének nyújtható közösségi segítségről így vall: „A törvényhatósági névsorban ki tudom jelölni, hogy kik azok közül közösségi tagok, ezt közölném Vinczével, és ő ezekkel együtt dolgozhatna a törvényhatósági bizottságban – így tudnám Vinczét segíteni. Végig megyünk a névsoron és megállapítjuk, hogy Vincze kikkel dolgozhat együtt.”²⁶⁶ Ez a segítségnyújtás meg is történt.

A munkahelyi sátrak feladatkörébe tartozott az is, hogy a munkatársakat közösségi szempontból értékeljék. Az értékelésnél három fő kategóriát különítettek el: akiket beszerzésre alkalmasnak találtak, akiket beszerzésre ugyan nem javasoltak, de a közösségi szempontok szerint támogatásra érdemesnek találtak vagy akár a közösségi célok érdekében felhasználhatónak tartottak (őket nevezték szimpatizánsi körnek) és akiket közösségi szempontból „ellenségesnek” minősítettek. A szimpatizánsi kör egyrészt olyan emberekből állt, akik munkájukkal, tevékenységükkel ugyan közösségi célokat szolgáltak, de más szempontból nem feleltek meg a tagság feltételeinek: származási okokból, valamilyen szenvedélynek hódoltak, esetleg a magánéletük nem volt eléggé fedhetetlen, vagy feltételezhetőleg nem lelkesedtek volna egy titkos szervezeti tagságért. De számosan akadtak olyanok, akik bár minden szempontból alkalmasak voltak a tagságra, de stratégiai okokból nem tartották ajánlatosnak felavatni őket. Dálnoki Veress Lajos például saját bevallása szerint 1930 óta tudott a társaságról, de amíg magas hivatalos tiszti rangot töltött be, jobbnak találta ő

²⁶⁴ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1138–1140.

²⁶⁵ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1148.

²⁶⁶ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1137.

maga is és a vezetőség is, ha nem avatják taggá, nehogy kompromittálja e titkos társaságban való részvétele.²⁶⁷

Nem „környékezték” meg Veres Pétert²⁶⁸ sem, és számos művészt vagy alkotót sem, mert úgy gondolták, hogy helyesebb, ha meghagyják szellemi függetlenségüket, inkább a munkájukban, és az érvényesülési lehetőségekben támogatják őket.²⁶⁹ (Ennek ellenére több művész is tagja volt a Közösségnek.) A szimpatizánsi kör az esetek többségében nem is tudott a Közösség létezéséről, de a közösségi adminisztráció őket is számon tartotta, mint akiket a Közösség lehetőségei szerint támogat, vagy akikkel adott esetben számolni lehet segítségkérés szempontjából.²⁷⁰ Horváth Gyula már idézett visszaemlékezésében e szimpatizánsi körnek is kijáró támogatás jellegéről így számol be: „Időközben a gyárban azt tapasztaltam, hogy – akkor még általam ismeretlen egyének, ismeretlen ok miatt engem segítenek. Ha kértem valamit, azt gyorsan elintézték, és előnyös beosztást kaptam.”²⁷¹

A Közösség természetesen nem csak a munkahelyi környezetet mérte fel saját szempontjai szerint, hanem a közélet szereplőit, a társadalmi szervezeteket, a politikai csoportosulásokat, sőt a politikai élet legmagasabb grémiumait is, így például az országgyűlés képviselőit.

Bár a Közösség szervezeti szinten nem alakult újjá a II. világháború után, az 1945-ös parlament értékelése is megtörtént. Erre két alkalommal, egy Váczi út 40-es szám alatti lakásban került sor, Gyulai László, Horváth János képviselők, illetve Donáth György és Kiss Károly részvételével. Valamint Vincze István részvételével, ugyanis erre a megbeszélésre hívták el, hogy számára tanácsot adjanak, kikkel tudna együtt dolgozni a törvényhatósági munkában. Gyulai László az ÁVO-n így emlékezett az összejövetelre: „Donáth ABC sorrendben felolvasta a neveket. A nevekhez aszerint szóltunk hozzá, ha tudtunk, hogy az illető mennyire becsületes magyar ember, aki a nemzeti érdeket a pártérdek fölé helyezi. K-ig jutottunk. Azzal váltunk el, hogy még egyszer összejövünk. A második összejövetelre nem mentem el, mert nem láttam értelmét tárgyalni erről egy MÉP képviselővel.”²⁷²

Az osztályozás kategóriái Kiss Károly ÁVO-n tett vallomása alapján a következők voltak: „I. osztályozást kaptak a közösségi tagok, 1-essel jelöltük azokat, akik egyéni

²⁶⁷ ÁBTL V-2000. 199.

²⁶⁸ Veres Péter Szabados Mihály elbeszélése szerint, amikor a Közösség-per kapcsán tudomást szerzett a Közösség létezéséről, és megismerte annak tagságát, indulatosan felkiáltott: „az Istenit, hát én ezeknek nem voltam elég jó magyar?” Szabados Mihály – interjú. Készítette Bekéné Nádor Orsolya 1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 219. sz., 224.

²⁶⁹ SALAMON, *i. m.*, 86.

²⁷⁰ ÁBTL V-2000. 307.

²⁷¹ XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1947. év. 1837. II. 1735.

²⁷² ÁBTL V-2000/71a. 973–981.

magatartásuk által a közösségi tagság mértékét megütötték, tehát közösségi tagok is lehetnének, 2-st azok kaptak akikről nem tudtuk eldönteni, hogy alkalmasak-e, de azért együtt lehet velük dolgozni – azt sem tudtuk róluk, hogy a közösségi tagság formai feltételeinek megfelelnek-e. 3-sal jelöltük azokat, akikkel szemben bizonyos elővigyázat volt ajánlatos, – sőt ez már több is volt mint elővigyázat.”²⁷³

Donáth arra az ÁVÓ-s nyomozói kérdése, hogy ez kiknek készült és milyen célt szolgált így válaszolt: „Arra nézve, hogy az osztályozás kiknek a számára és milyen célra szolgált volna – semmiféle elhatározás nem volt: a közösségi ideológia szempontjából magától értetődő volt, hogy ezt a munkát el kellett végezni, mint ahogy a régebbi országgyűlés összegyűlte után is elvégeztük.”²⁷⁴

A társadalmi szervezetek közösségi szempontból való figyelemmel tartása a már említett külmozgalmi családok feladata volt. Kiválogatták azokat a szervezeteket, amelyek céljai a Közösség céljaival összeegyeztethetők voltak, e szervezetekbe beléptették egy-két tagjukat, hogy annak vezetőségét és tagságát közösségi szempontok szerint felmérjék. Majd e szervezetekben – elsősorban tagtoborzással – azokat az erőket és tendenciákat kívánták erősíteni, amelyek a közösségi elveknek megfelelnek. A közösségi alapelvekhez tatozott, és ezt az 1960-ban készült belső használatú belügyes tanulmány is elismeri, hogy ellenintézkedés foganatosítása, a jogállamiság elveivel összeegyeztethetetlen módszerek alkalmazása vagy direkt módon az irányítás átvétele nem volt célja a Közösségnek, kizárólag a szervezeten belül a tendenciák figyelése, és a magyarság szempontjából pozitívnak ítélt tendenciák támogatása, erősítése.²⁷⁵

Számottevő közösségi jelenlétet és sok esetben a vezetőségben is jelentős közösségi befolyást sikerült elérnie a Közösségnek a Nemzetpolitikai Társaságban, a Bartha Miklós Társaságban, az Egészségpolitikai Társaságban, az Erdélyi Férfiak Egyesületében, a Gazdaságpolitikai Társaságban, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületben, a Soli Deo

²⁷³ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1137.

²⁷⁴ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1111–1113.

²⁷⁵ ÁBTL A720, 62.

Gloria Református Diákszövetségben, a MEFHOSZ-ban²⁷⁶, a Széchenyi Szövetségben, a Keresztény Ifjúsági Egyesületben, és még számos más szervezetben.²⁷⁷

Dóczy Endre, a külmozgalmi családban tevékenykedő közösségi tag a Népbírószágon így emlékszik vissza saját, ezirányú feladatkörére: „Az Országos Magyar Protestáns Diákszövetségben lettem alelnök, majd a Bethlen körnek lettem elnöke, így a MEFHOSZ elnöki tanácsának is tagja lettem. Itt ismertem meg Péter Ernőt, aki a Széchenyi Szövetség révén volt elnöki tanácsstag. [...] Lakására gyakran eljártam, ahol a magyarság sorsáról beszélgettünk. Majd ismertette velem a Közösséget és a lakásán tettem le a fogadalmat. 39-ben, félévi kiképzés után Péter Ernővel beszéltem meg a további feladataimat. Abban állapodtunk meg, hogy nekem a MEFHOSZ-ban vezető szerephez kell jutnom, és a megfelelő embereket át kell vinnem a Közösségbe. 1940 tavaszán indultam is a MEFHOSZ tisztújító közgyűlésén, Péter Ernő engem ebben minden téren támogatott. Ugyan ezen év őszén Péter Ernő támogatásával ügyvezető elnöke lettem az egyesületnek. Bokros Iván MEFHOSZ elnöke is támogatott, időközben Péter őt is beszervezte.”²⁷⁸

Dr. Pozdora Pál, a Közösség MONE-ban (Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete) folytatott „penetrációs tevékenysége” folytán került kapcsolatba a Közösséggel 1943-ban, és kapott beosztást az orvossátori körbe. Az ÁVO-n tett vallomásaiban elmondta, hogy „családfőm, Köllő Zoltán kért, hogy a MONE belső életét kísérem figyelemmel, igyekezzem kipuhítani azokat a tüneteket, amelyek az MK szerint károsak, és hogy a választmányból ki lehetne alkalmas MK tagságra. Így javasoltam a Közösségbe Jancsó Ferencet.”²⁷⁹

Fitos Vilmos 1934-től volt tagja a Horthy-rendszer ifjúsági szervezetének, a Turul Szövetségnek, majd hamarosan annak egyesületi vezére lett. Komoly harcot folytatott a szervezeten belül a hivatalos politikai elvárásoknak megfelelő csoportosulásokkal, a belső ellenzék élére állt és 1941-ben szakadást idézett elő a szervezetben. A hivatalos Turul és a Turul ellenzék végső szakadására a debreceni követtáborban a vezetőségválasztás során került sor, amikor is Fitos Vilmos Ambrus Józseffel szemben minimális szavazatkülönbséggel vereséget szenvedett. „Fitost a vereség következtében *bajtársi jogainak gyakorlásában örök*

²⁷⁶ Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége. E szervezet tömörítette magába a különböző egyetemi karainak szociális jellegű szervezeteit és a különböző területi szövetségeket. Pl. Kecskeméti Egyetemes Református Jogakadémia Hallgatóinak Segélyező és Önképző Egyesülete, Orvostanhallgatók Segítő és Önképző Egyesülete, Székely, a Délvidéki, Felvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, lásd. M. KISS SÁNDOR, VITÁNYI IVÁN -Vitányi Iván, *A magyar diákok szabadságfrontja*, Budapest–Dabas, 1983. 41.

²⁷⁷ ÁBTL V-2000/9, 80. ÁBTL V-2000/10, 64., ÁBTL A720, 62.

²⁷⁸ ÁBTL V-2000/9 53–130.

²⁷⁹ ÁBTL V-2000/23, 237.

időkre felfüggesztették.”²⁸⁰ Fitos 1942-ben egy önálló ifjúsági egyesületet hozott létre, a *Magyar Ifjúság Nagybizottságát*, ami számos ifjúsági szervezet csúcsszerveként működött.²⁸¹ Egy olyan szervezet született, mely számarányát tekintve vetekedett a Turul Szövetséggel, és fontos feladatának tekintette a népi mozgalom előtérbe helyezését, sőt „mondhatnánk azt is, hogy a népi mozgalmon belül az egyetemi ifjúság szervezését vállalta.”²⁸² Fitos a követtáborban történetekkel kapcsolatban úgy emlékszik vissza a Közösség támogatására, hogy mivel „Ambrus a Magyar Közösségnek is tagja volt. Ezért a debreceni követtáboron a Magyar Közösség nem egyértelműen támogatott, mert hiszen a másik jelölt is közösségi ember volt.”²⁸³ A Magyar Ifjúsági Nagybizottság megalakítása azonban már „a Közösség egyik vonulatának támogatásával” történt.²⁸⁴ A Nagybizottság vezetőségében számos közösségi tag foglalt helyet, mint Soos Géza vagy Dóczy Endre. A közösségi jelenlétet jelzi az is, hogy Pándi Szekeres László, erről a szervezetről vallomásában úgy emlékezik meg, mint a Magyar Közösség egyik egyesületéről.²⁸⁵

Fitos Vilmos 1977-ben így emlékszik vissza a Turulban folytatott harcokra és ennek kapcsán a titkos társaságok szerepére: „Én sokáig nem tudtam, hogy a Turul mögött egy komoly hatalmi tényező áll. És ez a hatalmi szervezet a hatalom birtokában van. A szervezet amiről szó van, az *Eksz*. Egy utazás alkalmával egy ilyen *Eksz*-es Turul vezér kicsit italos állapotban elfecsegte ezt a kapcsolatot azt gondolván, hogy én mint turul-potentát szintén *Eksz* tagja vagyok. [...] Ekkor én úgy gondoltam, hogy az egyik titkos szervezetet egy másikkal lehet ellensúlyozni és az előző támadásait kivédeni. Tehát ahhoz, hogy ott mi célt érjünk: valamilyen támogatást kell kapnunk. Akkor 1938-ban adódott, hogy én a *Magyar Élet* című lapnak [...] a szerkesztője lettem. [...] Akkor kezdtek velem beszélgetni és e beszélgetések során tudtam meg, hogy van egy titkos egyesület..., a Magyar Közösség, amely engem is beszervezett. Én engedtem magam beszervezni, mert egyrészt nem tarthattam volna meg a lapnál a helyemet, s úgy láttam, hogy a *Magyar Élet* jó eszköz a mi gondolataink propagálására és terjesztésére, a népi írók megszólaltatására, másrészt pedig úgy gondoltam, hogy a Magyar Közösség védelmet nyújt az *Eksz*-szel szemben.”²⁸⁶

²⁸⁰ M. KISS, VITÁNYI, *i. m.*, 44.

²⁸¹ *Uo.*

²⁸² *I. m.*, 45.

²⁸³ *I. m.*, 46.

²⁸⁴ *I. m.*, 44.

²⁸⁵ *I. m.*, 46.

²⁸⁶ *Uo.*

A társadalmi szervezetek befolyásolása szempontjából fontos lépést jelentett a Közösség számára a Donáth György kezdeményezésére alapított *Egyesületközi Együttműködés* (EKE). E szervezet az egymástól függetlenül működő társaságokat kívánta összefogni, hogy munkájukat összehangolja, adott esetben a közös fellépés lehetőségét megteremtse. 1938. szeptember 27-én 12 egyesület tömörítésével alakult meg e szervezet, 41 nyarán már 21 társaság tartozott az EKE alá: Baross Szövetség, Bartha Miklós Társaság, Egészségpolitikai Társaság, Erdélyi Férfiak Egyesülete, MEFHOSZ, Magyar Gyógyszerészek Nemzetközi Szövetsége, Magyar Mérnökök Nemzeti Szövetsége, Magyar Mérnökpolitikai Társaság, Magyar Muzsika Bajtársi Egyesület, Magyar Nemzetpolitikai Társaság, MONE, Országos Közgazda Testület, Országos Kuruc Egyesület, Országos Protestáns Diákszövetség, Országos Széchenyi Szövetség, Sol Club, Soli Deo Gloria Szövetség, Turul Szövetség. Az egyesület munkáját, a Donáth György elnökletével és Bende István főtitkár vezetésével (mindketten meghatározó közösségi személyek) a havonta ülésező Intéző Bizottság irányította.²⁸⁷

A társadalmi egyesületek befolyásolásán túl a Közösség saját maga is hozott létre szervezeteket. Ezek elsősorban gazdasági vállalkozások voltak. Egy részük kulturális vagy karitatív feladatokat látott el, másik részüket a gazdasági haszon reményében alapították, hogy ezáltal támogathassák saját tagjaikat vagy a közösségi szempontok szerint ígéretes vállalkozásokat, tevékenységeket.²⁸⁸ E gazdasági vállalkozások megszervezésével és irányításával külön erre a feladatra szakosodott munkacsapadok foglalkoztak. Csányi Zoltán Népbíróságon elmondott vallomásából tudjuk, hogy a Közösségi tagdíjak 50%-a az úgynevezett közösségi alapba ment, amiből a szervezés költségeit, valamint a Közösség által fenntartott újságokat finanszírozták, 50%-át pedig zárolták a közösségi tagok tulajdonjogának fenntartása mellett abból a célból, hogy ebből az összegből alapot biztosítsanak intézmények, vállalkozások létesítésére. Ebből az alapból vásárolt például a Közösség részvényeket a *Jövő Nyomdában*.²⁸⁹ De a közösségi tagdíjon felül a tagok alkalmi jelleggel is támogatták a Közösség által kezdeményezett vállalkozásokat. Mester Miklós visszaemlékezésében megemlíti, hogy a tehetősebb tagok „rengeteg pénzt fizettek” be közösségi célokra.²⁹⁰

A közösségi tőkével létrehozott Jövő Nyomdaszövetkezetről, A Turul könyv és lapkiadó Kft-ről, a Magyar Irodalompartoló Társaságról és a kulturális rendezvények,

²⁸⁷ SALAMON, *i. m.*, 84.

²⁸⁸ ÁBTL V-2000/24, 150.

²⁸⁹ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. 551. doboz, 5195–5197.

²⁹⁰ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 55.

vitaestek, könyvnapok, könyvbemutatók szervezésével megbízott család munkájáról már esett szó, mely vállalkozások a kulturális élet támogatását, vagy az ÁVO szóhasználatával élve a szellemi élet befolyásolását szolgálták.

Karitatív feladatokat látott el a Közösség a gödöllői *Sokgyermekes Magyar Anyák Szent István Fiúotthon* támogatásával. Az otthon igazgatója Szentimrey László, közösségi tag, elnöke Kiss Károly volt. Az igazgatósági tanácsban részt vett Szabó Lajos, Szíjjártó László, Fitos Vilmos, gazdasági vezetője pedig Héder János volt. Mindahányan a Magyar Közösség vezető személyiségei.²⁹¹

Ezek mellett számos egyéb gazdasági vállalkozása volt a Közösségnek. Különböző ügynökségek, irodák, szövetkezetek működtek közösségi tőkével, közösségi alkalmazottakkal, melyeknek bevételeit közösségi célokra fordították. Hogy az ilyenfajta gazdasági vállalkozások mennyire általánosak voltak a közösségi gyakorlatban, jól példázza, hogy már a háborút követő első közösségi találkozások alkalmával felmerült egy gazdasági vállalkozás szervezése, melynek feladata volt a rászoruló közösségi tagok támogatása. Péter Ernő vallomásában említi, hogy Budapest a dunai hidak lebombázása miatt még kettészakadt állapotban volt, amikor Fáy Aladár és Tóth János javaslatára találkozót tartottak, hogy számba vegyék a budai tagok helyzetét, körülményeit. „Megbeszélésünk eredményeképpen egy szövetkezetet is létrehoztunk. Megalakítottuk a Boglya Termelő és Értékesítő Szövetkezetet, amely 1-2 tag kivételével Magyar Közösségi tagból állt, és jelenleg is működik.”²⁹²

Ugyancsak 1945 után hoztak létre Bálint Sándor, Héder János és Csóti István vezetésével egy kereskedelmi ügyletek kötésére alkalmas ügynökséget. „Nem tagadom – vallotta az ÁVO-n Bálint Sándor –, hogy az irodának olyan célja volt, hogy lehetőleg elsősorban közösségi embereket támogassunk ezen a vállalkozáson keresztül. [...] A további cél az volt, hogy amennyiben a mi javadalmazásunkon felül tiszta jövedelmünk marad, abból a közösség gazdasági vonatkozású kiadásaihoz hozzájáruljunk, továbbá hogy további közösségi tagok illetve más magyar emberek segítségére legyünk.”²⁹³

E kereskedelmi iroda anyagi alapjának megteremtésére Menyhárt István lakására összehívtak néhány tehetősebb közösségi tagot, hogy anyagi támogatásukat kérjék. Bartha Gyula, a találkozó egyik résztvevője erre így emlékszik vissza: „A főszónok Kiss Károly beszámolt arról, hogy a rossz anyagi helyzetben lévő közösségi tagok rendszeres segélyezését szolgáló általános kereskedelmi ügynökség alakul. Felszólított minket, hogy miután

²⁹¹ ÁBTL V-2000/10, 66., 4131.

²⁹² A kihallgatási jegyzőkönyv 1947. január 25-én készült. ÁBTL V-2000/16a, 277.

²⁹³ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 998–1016.

valamennyien rendezett, kiegyensúlyozott anyagi viszonyok között élő emberek vagyunk és a Közösségnek az általa létesített export-import irodája céljaira havi 3000ft-ra lenne szüksége – tegyük fejenként megajánlásokat. Menyhárt egy szakmunkás havi keresetét ajánlotta fel, én is hasonló összeget, havi 200ft-ot vállaltam. Az általunk megajánlott összegek a forint életbelépésétől voltak fizetendők 3 hónapon keresztül. A jelenlévők összesen havi 1200ft-ról tettek vállalatot.”²⁹⁴

Az iroda a felajánlásoknak köszönhetően meg is kezdte működését. Héder János az *Egyetemes Egyháztanács* újjáépítő bizottság gazdasági tanácsadója volt, ebben a minőségében szerzett üzleteket az irodának. A református egyház egy 100 holdas birtok felszerelési tárgyait kívánta az irodán keresztül beszerezni, melyhez az összeget Svájc-ból kapta volna, de az üzlet a svájci utalás elmaradása miatt nem valósult meg. Számos közösségi tag is igénybe vette az iroda szolgáltatásait ingatlan és egyéb üzletek lebonyolítására.²⁹⁵

Sokszor esett már szó arról, hogy a tagok egymással szemben segítségnyújtási kötelezettséget vállaltak. Ezt a kötelezettséget nagyon komolyan vették a Közösségen belül.²⁹⁶ Fitos Vilmos a vele készült interjúban emlékszik vissza arra, hogy amikor őt 1944-ben, a német megszállás után németellenes tevékenységéért letartóztatták, Baky László belügyi államtitkárhoz mint közösségi taghoz fordult segítségért: „Munkahelyemen, a Vízművek VII. kerületi elöljáróságán, az iparigazolványok osztályán dolgoztam, amikor megjelent egy civil ruhás férfi. Diszkrétan odajött az íróasztalomhoz, hogy szeretne velem bizalmasan beszélni. Azt mondta, azt a feladatot kapta, hogy bekísérjen engem a Svábhegyre. [...] Kérem, mondtam neki, természetesen, én hiszek Önnek, de azt engedje meg, hogy előzőleg telefonálhassak, Baky László belügyi államtitkárnak. Ez ellen talán nincs kifogása. Azt mondta: tessék! Erre felhívtam Baky Lászlót, aki tagja volt a Magyar Közösségnek, és akivel nekem éktelen vitáim voltak a Magyar Közösségen belül, de őt is kötelezte a Magyar Közösség-i szolidaritás, és azt nem vonta kétségbe, hogy én magyar ember vagyok, és magyar célokat szolgálok, ha nem is értek vele egyet. Közösségen belül az volt az elv, hogy politikai felfogásra való tekintet nélkül, még a többség ellenére is, minden magyar törekvést támogatni kell. Ő nem tagadhatta meg a velem való ilyenféle szolidaritást. Azt mondtam neki, hogy: Nézd, engem most elkísérnek ide és ide, nem kérek tőled segítséget, csak azt akarom, hogy tudjad. Semmi mást.”²⁹⁷

²⁹⁴ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1435–36.

²⁹⁵ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 955–960.

²⁹⁶ ÁBTL V-2000/16a. 271.

²⁹⁷ Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz., 94.

Ennél kisebb horderejű dolgokban is számíthattak a tagok egymás segítségére. Döbrössy Lajos, szombathelyi református lelkész számolt be például arról, hogy amikor 1946-ban „Kovács István pápai járásbíró testvérünket igazolási problémái folytán büntetésből Szombathelyre helyezték”, egy közösségi összejevetelt hívtak össze, hogy megbeszéljék, hogyan tudnának helyzetén segíteni. E megbeszélés eredményeképpen „sikerült is neki egy lakást szerezni.”²⁹⁸ Horváth Gyula, aki a győri közösség tagja volt, az ÁVÓ-n elmondta, hogy a háború után Pesten próbált szerencsét, ahol azonban semmi lehetőséget nem talált: „állástalanul nagy nyomorban vergődtem, ismét Magyar Községi tagok voltak segítségemre, szereztek részemre szállást és megélhetést.”²⁹⁹ Vincze István Népbírói vallomásában tesz arról említést, hogy egyik tagtársa gyermekének felruházása céljából tartottak gyűjtést egy közösségi összejevetelen.³⁰⁰

Egymás segítségén túl közösségi kötelezettség volt minden olyan személy, társaság, megmozdulás támogatása, amely közösségi elveket szolgált. Mélik Endre 1989-ben adott interjújában beszél arról, hogy a magyar közösségi tagok köteleességévé tették, hogy a munkás és paraszti rétegeket védelmezzék a hivatalos intézményeknek és a munkaadóknak való kiszolgáltatottságukban. Papp László, közösségi tag és weisshausista kommunista példáját idézi, aki a Magyar Ügyvédek Szervezeti Szövetségének ügyvezetője volt, és a törvényszéken munkabíró. „Ha ő védett, mondja Mélik, a munkás nyerte a pert. Módszere az volt, hogy mielőtt megkezdődött a tárgyalás kioktatta a munkásokat, majd a vállalat képviselőivel elhitette, hogy a bíró a munkás javára fog dönteni. Ezután majd mindig megegyeztek per nélkül. Ez közösségi tevékenység volt, munkást, parasztot védeni.”³⁰¹

Mester Miklós Győrffy kollégiumnak nyújtott anyagi támogatásáról már esett szó, de a kollégium 1944. március utáni megmaradása is sokban közösségi segítségnek és elsősorban Mester Miklósnak volt köszönhető. Ő lett ugyanis a német megszállás után a Győrffy kollégium miniszteri biztosa, ami „a Magyar Község révén intéződött el” Fitos Vilmos visszaemlékezése szerint.³⁰² Mester Miklós erről így beszél a vele készült interjúban: „Zsindely felhívott telefonon, keressem fel. Elmondták nekem feleségével, Tüdös Klárával – ez az első napokban volt a Sztójai kormány megalakulása után –, hogy minden baloldali egyesületet, intézményt meg fognak szüntetni [...] és a Győrffy kollégiumra is sor kerül.

²⁹⁸ ÁBTL V-2000/9. 186.

²⁹⁹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbírói Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXII. 549. doboz, 2210.

³⁰⁰ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbírói Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXII. 549. doboz, 4035.

³⁰¹ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 252.

³⁰² Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz., 96.

Tudták azt, hogy ott egy lázadó ifjúság tömörült, ők nem szóltak bele ebbe a dologba, abban segítettek, hogy végezzék tanulmányaikat, és szakemberek legyenek. [...] Zsindely akkor azt mondta, hogy vállaljam el a Györffy kollégium miniszteri biztosságát. Minden további nélkül elvállaltam és mindent megtettem, hogy megmaradjon. Azzal a céllal mentem oda, hogy segítsek rajtuk, és ők ezt tudták. Az első dolgom volt, hogy másnap már a lapokba betettem egy nyilatkozatot, hogy a kollégium fennmaradt és az otthonban mindenki ott maradhat. [...] A Rózsadombon, ha jól emlékszem a Zárda utcában, az egyik iskolát, lefoglaltam és oda tömörülhettek a Györffi-kollégisták. Őket ott meglátogattam, amire szükségük volt, abban segítettem nekik.³⁰³

Mester Miklós több olyan esetről is beszámol, amikor államtitkári rangjára volt szükség ahhoz, hogy a Györffy-kollégistáknak hathatós segítséget nyújthasson. „Az első eset az volt, hogy Milotay István, az *Új Magyarországban* erős támadást intézett a Györffy kollégium ellen. Akkor bejött hozzám a minisztériumba, Kardos Lászlóval az élén egy csoport. Nagyon el voltak keseredve, hogy ez jelent meg az *Új Magyarországban*. Mondtam, azonnal felhívom Milotayt. Előttük hívtam fel, s kérdeztem ki írta a cikket. Azt mondta: Én írtam. Kérlek, mondtam, mélyen megsértetted az ifjúságot, és te nem ismered őket, kérlek szépen. Előzetesen velem kellett volna beszélned. [...] Én csak egyet kérek, hagyd félbe ezt a támadást!

Nagyon szolgai szellem volt Magyarországon, egy államtitkár letelefonált egy lapszerkesztőnek, az azonnal megállt.³⁰⁴

Ugyancsak Mester Miklósnak köszönhette Sípos Gyula és Hegedűs András, hogy egy hosszúnak ígérkező börtönbüntetéstől megmenekült: „Na most, kérlek szépen, szeptemberben Sípos Gyulát és Hegedűs Andrást letartóztatta a rendőrség, az ifjú munkásokkal való titkos szervezkedés miatt. Akkor is bejött hozzám Kardos László. Kétségbe volt esve, hogy mi történt. Előtte hívtam fel a főkapitányt, Nagy Valért. Mondtam neki, hogy kérlek, két embert letartóztattatok a Györffi kollégiumból, azonnal engedjétek ki. Ő bizonytalan volt. Erre én a következőt mondtam: Botosnak azonnal telefonálok, nagyon jóban vagyok vele, és azonnal telefonálok, ha nem engedek ki őket. Erre azt mondta, ne telefonáljak, elintézem az ügyet.

Mondtam Kardosnak, ha nem engedek ki őket, jöjjenek vissza. Nem jöttek vissza.³⁰⁵

³⁰³ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 73–77.

³⁰⁴ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 78.

³⁰⁵ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 79.

A MAGYAR KÖZÖSSÉG AZ ELLENÁLLÁSBAN

1947. február 13-án kelt vádirat a következőkben foglalja össze a Közösség ellenállásban betöltött szerepét: „A Közösség fajvédő célkitűzéseit ismerve az lett volna a legtermészetesebb, ha a vezetői beállítják a németellenes harcba. Vannak a vezetők között, akik büszkén ellenállási mozgalom részvételre hivatkoznak. De a vezetőség 1944. április és október között együttműködésre buzdítottak és uszítottak a Szovjetunió és a Vörös Hadsereg ellen.”³⁰⁶

A Vezértanács 1944. március 19. után valóban kiadott egy körlevelet (1944. áprilisi FEB-anyag)³⁰⁷, mely a német megszállást a magyar történelem logikus következményeként értelmezi és annak a magyar politikai élet szempontjából előnyös oldalait hangsúlyozza. Mindemellett az ellenállásban való részvételt vagy a németek elleni bárminemű fellépést helyteleníti, a nyugatra távozást egyéni elbírálásra bízva. A Közösséggel kapcsolatban pedig közli, hogy „a Közösség mint szervezet »téli álomba« merül,”³⁰⁸ azaz, a német megszállás kezdetétől szünetelteti szervezeti keretek között folyó tevékenységét.

³⁰⁶ ÁBTL V-55/574, 201.

³⁰⁷ „Földalatti aknamunkánk logikus folyománya volt az a lépés, amely az ország megszállását eredményezte. Ez a megszállás véget vetett a nemzetet aláásó többirányú aknamunkának. Sajtónk, rádióink, titkos külföldi tárgyalásokat folytató katasztrófa-politikusok közismert és közszájon forgó szereplése, a zsidóhatalmi túltengés és leplezetlen baloldali propaganda nem sok választást hagyott hátra a németeknek s a katonai helyzet sem engedett halogatást. Első feladatunk védekezni a szovjet betörés ellen, együttműködve a német hadsereggel. Szabotázs és felfordulás végeredményben csak a magyarság pusztulását jelenti. A romantikus hazafiak elfelejtik, hogy ma a németeknek mások az érdekei, mint volt a Habsburg-birodalomé. A németeknek ma nem érdeke, hogy a magyarság gyengüljön. Ma a német érdek találkozik a magyar nemzet érdekével és ezt a találkozást kell kihasználnunk a nemzet megerősödésére. A megszálló német hadsereg feladata a kémközpontok kiemelése, a zsidókérdés megoldásának biztosítása, szabotázsok és kommunista szervezkedés megakadályozása. Feladatunk tehát a megszálló németekkel szemben nyugodt, önérzetes, határozott, udvarias magatartás, a bolsevizmus ellen pedig minden segítség megadása. Rémhíreknek pl. hogy a magyar hadsereget le akarják szerelni, ne ugorjunk be, ez csupán egy Badoglioszerű árlás esetén történt volna meg. [...]

Ezzel szemben a német hatalmi törekvés már nem sorolható a világhatalmi törekvések közé, az csak Európára kiterjedő rendező törekvésnek tekinthető. Német győzelem esetén a német erő úgy oszlik egész Európára, s annyi érdeket kénytelen tekintetbe venni, hogy egy népre sem nehezedhet már olyan súllyal, mintha a háborút gyorsan megnyerte volna. Német-olasz Európa-rendezés esetén Közép-Kelet Európa népeinek nyilván több módjuk lenne sorsuk irányításába beleszólni, mint angolszász-szovjet világrendezés esetén. A német-olasz érdeknek számolnia kell azzal, hogy a Keletről jövő szláv nyomást csak turáni népekkel egyensúlyozhatja. Az angolszász világuralmi érdek viszont éppen ezeket a népeket dobhatná koncul a szovjeteknek. Az angolszászok a szovjet terjeszkedés veszedelmét készítik elő törekvéseikkel. Különösen Magyarország van ilyen szempontból veszedelmes helyen. Már pedig a szovjet megszállás Magyarországra végzetes lenne. A zavarkeltés szakadékát igazolják az állítólagos quebeci tervek, amelyek a német szövetségesei számára csábító ígéretekkel tartalmazzak, de teljesíthetetlen feltételek mellett. A feltétel a német elleni támadás. Az angolszászok nem arra számítanak, hogy a németek szövetségesei ezt a feltételt teljesítsék, hanem arra, hogy a csábító ígéretek és teljesíthetetlen feltételek belső zavarokat idézzenek elő. Ezt kell megakadályoznunk. Megállapítani, hogy nagyon aggasztó jeleket tapasztalhatunk, mint amilyenek különösen az értelmiségi rétegekben a tömeges belépések a szociáldemokrata pártba.” Idézi: *Fehér Könyv, A Magyar Köztársaság és demokrácia elleni összeesküvés okmányai*, Budapest, 1947. 8–9.

³⁰⁸ CSICSERY-RÓNAY István, CSERENYÉY Géza, *i. m.*, 35.

E dokumentum jó lehetőséget teremtett arra, hogy bizonyítékot adjon a vád kezébe arra vonatkozóan, hogy a Közösség egy fasiszta, németekkel kollaboráló, lényegében „háborús bűnösséggel” vádolható szervezet, melynek nemcsak egyes tagjai (mint például Bakó László) álltak a Német Birodalom szolgálatában, hanem a vezetőség „hivatalos állásfoglalása” alapján az egész szervezet.

E körlevél a tagság körében is megütközést keltett, és a háború utáni közösségi szerveződéskor fontos szempont volt a régi Vezértanács leváltása mellett szóló érvek között. Egy közösségi tag, Tarr László, a körlevéllel kapcsolatban így fogalmaz az ÁVO-n tett vallomásaiban: „Közösségi kollégákkal beszéltek, hogy a Magyar Közösség, ami a magyarság lelkiismeretének tartja magát, mégis kiadta ezt a tájékoztatót, mely a német megszállást logikus következménynek állította be árulás, és az is, hogy a nyugatra távozást egyéni elbírálásra bízta. Kiss Károlyt terheli a bűn. Össze kell hívni a Közösséget és ezt meg kell beszélni.”³⁰⁹ 1945 nyarán Mistéth Endre lakásán a találkozó létre is jött, ahol Kiss Károlyt kívánták kérdőre vonni a körlevél kapcsán. A körlevél kiadásának körülményeit tehát a Közösség saját berkein belül is részletesen körüljárta, valamint az ÁVO-n és a Népbíróságon tett vallomások is hosszasan taglalták a hátterét. A vallomások egybehangzóan azt támasztják alá, hogy e németbarát hangvételű FEB-anyag „fedő szöveg” volt, mely konspirációs cézzel íródott.

Már a német megszállás napján, 1944. március 19-én, vasárnap a Vezértanács összeült Kémeri Dezső rendelőjében, hogy megtárgyalják, mit tegyenek az új helyzetben. Ekkor a Vezértanács elhatározta, hogy a Közösség mindenféle szervezeti formában történő működését szüneteltetni kell, és a legszükségesebb nyilvántartáson kívül meg kell semmisíteni minden közösségi anyagot. Erről rendelkezést adtak ki a családfőknek, de nem a Havi-tájékoztató (FEB-anyag) formájában.³¹⁰ A közösségi tagoknak nyújtandó részletesebb útmutatóval kapcsolatban arra jutottak a vezértanácsi tagok, hogy még tájékozódni, és csak azután foglalnak állást. Kiss Károly erre így emlékszik vissza: „A Vezértanácsra nagy meglepetésként hatott, hogy a németek megszállták Magyarországot. Arra a kérdésre, hogy mit tegyünk senki sem tudott azonnal válaszolni. Arra az álláspontra jutottunk, hogy egyelőre érdeklődünk az új helyzetről.”³¹¹ Kiss Károly egyik információforrása Donáth György volt, aki a Népbíróságon saját magára vállalta a felelősséget annak, hogy Kiss Károly végül arra az elhatározásra jutott, hogy németbarát hangvételű körlevelet ad ki. „Az 1944-es április körlevél

³⁰⁹ ÁBTL V-2000/20. 48.

³¹⁰ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1154.

³¹¹ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1140.

tagadhatatlan az egyetlen az egész ismertetett anyagban, amely olyan beállítást tartalmaz, amelyből első olvasatra nem németellenesség, hanem egyenesen németbarátság olvasható ki. Ez vitán felül áll. Erre vonatkozólag Kiss Károly és Arany Bálint vallották, hogy ez csak bizonyos »fedő szöveg« volt, amelyhez szóbeli utasítás is ment, hogy ezt nem úgy kell felfogni, ez a szöveg – hogy mai szóval éljek – tisztán csak »lebukás« esetére volt kontempálva. Lehet, hogy ebben a szövegben én is bűnös vagyok egy kicsit emlékezetem szerint [...] Kiss Károly azt mondta, hogy ez csak [...] »átmeneti időre volt szánva«. Határozottan emlékszem arra, hogy 1944. március 19-én, amikor nekem helyzetemnél fogva igen jó értesüléseim voltak az eseményekről, még aznap, tehát vasárnap, vagy másnap, hétfőn Kiss Károllyal, aki számomra a Közösséget jelentette – személyes összeköttetés során – érintkezést kerestem és amit tudtam a helyzetről, azt elmondtam neki. Lehet, hogy ez inspirálta őt abba az irányba, hogy a helyzetet »átmenetinek tekintse«. Az én információim úgy szóltak, hogy a németek azt a kötelező ígéretet tették a kormányzónak, ha olyan kormányt állít össze, amely az ő igényeiknek megfelel és amellyel szemben nem kell olyan bizalmatlannak lenni, mint ők (a németek) voltak a Kállay-kormánnyal szemben, akkor rögtön megszüntetik a megszállást. Ezt az információt hivatalos helyről kaptam. [...] Lehetséges tehát, hogy ez az információ, melynek nyomán Kiss Károly úgy gondolta, hogy egy átmeneti időre jó lesz ilyen körlevelet kiadni, majd a helyzet tisztázódik, hátha úgy tisztázódik, hogy a megszállás megszűnik.»³¹²

Kiss Károly tehát önhatalmúlag egy fedő céllal szerkesztett szöveg kiadása mellett döntött. Az anyagot Fáy Aladár fogalmazta „Kiss Károllyal való közvetlen megbeszélés alapján.”³¹³ A körlevél nem ment keresztül a Vezértanácsra, csupán utólag a már elkészült és kiadott szöveget olvasták fel a Vezértanácsban, ami a háborús helyzetből kifolyólag igen hiányosan tudott csak összeülni.³¹⁴ Így történhetett, hogy e fontos dokumentumot számos vezető közösségi tag, mint például Náray-Szabó István vagy Kémeri Dezső nem is ismerte.³¹⁵

Fáy Aladár és Bálint Sándor vallomása szerint a fedő célra azért volt szükség, mert az írásban kiadott közösségi anyagok egy jelentős része határozottan németellenes, hiszen a tagságot arról tájékoztatta, „hogy Magyarországon a német uralomnak milyen nyomai vannak és milyen formában kell ez ellen küzdeni.”³¹⁶ Mindemellett a Közösség tevékenysége is felkelthette a német hírszerzés figyelmét. Egy német megszállás esetén tehát retorziókra,

³¹² DONÁTH, *i. m.*, 54.

³¹³ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1140.

³¹⁴ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1140.

³¹⁵ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 991–997, 1154.

³¹⁶ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1150.

házkutatásokra lehetett számítani, mint ahogy ez Fáy Aladárnál és más közösségi tagoknál meg is történt.³¹⁷ Ezzel a körlevéllel kívánták tehát a Közösség németellenes beállítódását fedezni. Ezt a szándékot támasztja alá Bálint Sándor Kiss Károly személyére³¹⁸ tett vallomása is: „1944-ben, amikor a katonaságról hazajöttem felkerestem Kiss Károlyt, mert a közösségi tagok közül többen mondták, hogy német-barát jellegű anyagot adott ki. Mikor erről szóltam neki – Kiss Károly felpattant és azt mondotta, hogy nagyon butának kell lennie annak, aki nem érti meg ennek az anyagnak a célját: világos az utolsó mondat: ki kell tartani, még ha ellenség is szállná meg az országot! Ez alatt a németeket kell érteni. Azért emlékszem rá pontosan, mert Kiss Károly egészen ki volt kelve magából, jóllehet rendkívül nyugodt ember volt.”³¹⁹

Kiss Károly hiába érvelt azzal, hogy fedő célzattal adta ki a körlevelet, a Közösség sorain belül is nagyon súlyos vádak érték. Mistéth Endre közösségi berkekben úgy beszélt Kiss Károlyról, mint a Közösség háborús bűnöse, Péter Ernő és Tóth János, a vidéki Közösség szervezői, úgy gondolták, hogy számukra elfogadhatatlan egy ilyen hangvételű tájékoztatót kiadó vezető személye. Ők a váddal ellentétben nem a konspirációs szándékot kérdőjelezték meg, hanem azt nehezményezték, hogy a Közösség szervezeti működését abban a történelmi pillanatban függesztette fel, amikor leginkább szükség lett volna a munkájára. Tóth István, aki a Magyar Függetlenségi Mozgalomban a karhatalmi csoport vezetője volt és ellenállási érdemeiért szabadságrendet kapott, így fogalmazta meg a Kiss Károlyval szembeni ellenzék véleményét a Népbíróságnak benyújtott fellebbezésében: „1944. március 19-én a német bevonulásakor a Magyar Testvéri Közösség válaszut elé került, ha híven teljesíteni akarta volna azt, amit kezdetben programjának vallott, úgy teljes egészében az ellenállási vonalra kellett volna helyezkednie és a német betolakodókkal szemben a legélesebb harcot kellett volna folytatni. Kétségtelen tény, hogy a Magyar Testvéri Közösség ennek a feladatnak abban az időben mint szervezet nem tett eleget, nem teljesítette ezt a feladatát, hanem egyes vezetők működését beszüntették és az egyes tagokra bízták azt, hogy ki milyen magatartást tanúsítson.”³²⁰

Míg a vád a körlevélre hivatkozva a Közösséget németbarátsággal vádolta, addig a közösségi tagság a saját vezetőségét a nem elég határozott és szervezett németellenes fellépés

³¹⁷ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1140.

³¹⁸ Kiss Károly egyébként személyesen vett részt az ellenállásban. „Tény, hogy a Magyar Közösség egymaga nem csinált aktív ellenállást, de viszont az is tény, hogy ez azért történt, mert tisztán és kizárólag tagjaira bízta, hogy azok vegyenek részt az ellenállásban, akik ezt egyénileg vállalták. Kiss Károly például aktív vezetőállást vállalt az Ellenállási Mozgalomban – mint a Közösség számos tagja is –, amiről nemrégiben igazolványt kapott.” BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1103.

³¹⁹ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1150.

³²⁰ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. 551. doboz, 4277–4278.

elmaradása miatt kárhoztatta, hiszen egy olyan társaság „oszlatta fel magát” a német megszállás pillanatában, melynek alapelve volt a németellenesség.³²¹

A Közösség azonban a körlevél ellenére is részt vett az antifasiszta ellenállásban, ha nem is a vezetőség által összehangolt szervezeti keretek formájában.³²² Mint arról az előző

³²¹ Néhány vallomás arról, hogy a Közösség alapelve volt a németellenesség:

Döbrössy Lajos: „Én a magam részéről a Közösség németellenessége folytán kerültem a mozgalomba, amit nyilvános szereplésem (beszédok tartása) a Közösség tagjai előtt nyilvánvalóvá tett, s ezen az alapon szerveztek be.” ÁBTL V-2000/9. 199.

Gaál Elemér: „MKP-be való belépésemre Péter kifejti, hogy akik régi közösségi tagok és az ellenállásban is együtt dolgoztak, együtt kell maradjanak. Kérdeztem: mi értelme az együtt maradásnak, hiszen Közösség titkos egyesülés és célját, hogy az országot a német befolyás és a német megszállás alól felszabadítsa, elérte.” ÁBTL V-2000/11, 21.

Tóth István: „Nem vitás az, hogy a Magyar Testvéri Közösség az 1944-et megelőzően egy olyan atmoszférában alakult, mikor a magyarság szükségét látta annak, hogy a német expanzióval szemben önvédelmi szervezetet hozzon létre. Ezen önvédelmi szervezkedésnek egyik eszköze volt a Magyar Testvéri Közösség alakulása, amely az akkori idők mentalitásának megfelelően faji alapon alakult meg, kimondottan azonban a német terjeszkedés elleni élel.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837 II. 548. doboz, 4277.

Kiss Károly: „A vezértanácsban szó sem lehetett németbarátságról.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1150.

Náray-Szabó István: „Matolcsy Mátyást a Magyar Élet szerkesztőjét azért csaptuk el, mert egy másik újságban németbarát cikket írt.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1078.

Hamza András: „A Magyar Közösségben aktív ténykedést nem fejtettem ki, mint a Magyar Közösség tagja azonban az ellenállási mozgalomban igen nagy érdemeket szereztem.” 4218. „...tevékeny közreműködésem állandóan életem kockáztatását jelentette. Az akkori rendszer ellen kiállított merész hangú röpiratok sokszorosítását és terjesztését magamra vállaltam. Ha az illetékesek tudomást szereztek volna az ellenállásban kifejtett magatartásomról, annak következménye a halálbüntetés lett volna.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 4215.

Horváth Gyula: „1943-ban a német csizma alatt nyögtünk s minden demokratikusan gondolkodó magyar ember, aki a németeknek és az akkori meghunyászkodó rendszernek ellensége volt, valamiképpen legalább a mag életében igyekezett ellenállást kifejteni és kereste a hasonló gondolkodásúak barátságát. Én ebből a megfontolásból lettem a Magyar Közösség tagja, melyről úgy tudtam, hogy a magyar emberek német és fasisztaellenes szervezkedése.” 549. doboz, 3984.

Fitos Vilmos: „Az ellenállási mozgalomban a Magyar Közösség nagyon nagy számban vett részt, az biztos. És kérlek szépen, ezt nem lehet kétségbe vonni, hogy az ellenállási mozgalom majdnem minden szervezetében döntő szerepe volt a Magyar Közösségi tagoknak. Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz., 131.

Fitos Vilmos: „30-as évek derekán a német veszedelem kapcsán német törekvések ellen vált jelentőssé a Magyar Közösség szerepe, politikai irányzatokon felül állva.” FITOS VILMOS, *Egy koncepció per présében*, Kapu, 1989. január, 42–45.

Kémeri Dezső: „A közösség célja a pángermán disszimiláció elleni védekezés volt. Mivel naponta láttunk példákat erre, ezért volt szükség az ez elleni küzdelemre, a Közösségre.” ÁBTL V-2000/71/a. 991–997.

Páli András: „Azt tudom, hogy az MK német ellenes, fasiszta ellenes szervezkedés volt, és a német szellemi térfoglalás ellen szervezkedett. Abban az időben kizárólag erről volt szó. Én a magam részéről németellenes harcra léptem be a Közösségbe.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 968–969.

Móra Zoltán levele: Dr. Kapus Gyula orvosnak Fay Aladár elmeállapotának vizsgálatát (korlátozott beszámíthatóság) kérve: Kedves Barátom! ...egy Magyar Közösség elnevezésű titkos társaság, – amennyire ezt utólag megítélni lehet – afféle magyar szabadkőművesség lehetett. [...] Később számosan közülük igen jelentékeny részt vettek az ellenállási mozgalomban és magukra akkor igen komoly veszélyt vettek. Vannak, akik azt állítják, hogy 1944. év végén, az ellenállási mozgalomban való részvétel miatt a Margit-körúti bíróság, majd a soproni bíróság által elítélt és kivégzett személyek közül is többen voltak ennek a Magyar Közösségnek a tagjai. Ezt nem lehet ellenőrizni, mert a szervezet nem csak kifelé. Hanem befelé is titkos volt.” 4512–4517.

³²² Részlet Kémeri Dezső utolsó szó jogán mondott beszédéből: „[Egyik] súlyos vád a Közösség ellen az, amit az ügyész úr maró gúnnyal szokott feltenni: ha pedig önök annyira németellenesek voltak, áldásdús

fejezetben szóltunk, a Közösség jellegéhez tartozott, hogy „működéséhez” nem volt feltétlenül szükség a szervezeti keretekre. A tagok tudták „kötelességüket” és ismerték a Közösség nyújtotta cselekvési lehetőségeket is. Beszédes ezzel kapcsolatban Fitos Vilmos „elszólása” a vele készült interjúbán: „A Magyar Közösségről azt mondtam majdnem, hogy ellenállási szervezet, mert a Magyar Közösségnek az ellenállási mozgalomban nagyon nagy szerepe volt.”³²³ Szent-Miklós István, aki ugyancsak aktív tagja volt az ellenállásnak, úgy vallott a Népbíróságon, hogy „akkoriban a Magyar Közösség szállította az ellenállási csoportok vezetőit és tagjait.”³²⁴ Hamza D. Ákos, *Harcunk a szabadságért* című művében, mely 1947-ben jelent meg, friss élmények alapján gyűjtötte össze az ellenállás 9 csoportját, melyeket Bajcsy Zsilinszky Endre³²⁵ – aki szintén a Közösség tagja volt – a *Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága* néven szervezett a nemzeti ellenállás egységes szervévé.³²⁶ Szinte mind a 9 csoportban képviseltették magukat a Magyar Közösség tagjai, számos esetben a csoportok vezetőségében foglaltak helyet.

Soos Géza, a magyar ellenállási mozgalomnak az egyik legsokoldalúbban tevékenykedő vezető személyisége, az *Auschwitzi jegyzőkönyv* lefordítója és terjesztője, a 46-ban kezdődő letartóztatások hírére táviratot küldött Nagy Ferenc miniszterelnöknek, Rajk Lászlóhoz adresszálva szavait: „A belügyminiszter emlékezzék, hogy a Gestapo elől ezek az

tevékenységüket miért szüntették be 1944. március 19. után? Mikor igazán itt lett volna az alkalom a németek ellen harcolni. Az ügyész úr egészen rendkívüli irodalmi ismereteket árult el, de bizonyára elkerülte figyelmét Steinbeck Lement a hold c. darabja, mert ha ezt látta vagy elolvasta volna, ezt a kérdést nem tette volna fel. Ebben ugyanis a kispolgár szervezetlen, de öntudatos szellemi és apró fizikai szabotázsakciója és passzív harca van glorifikálva a behemót, tankos, megszálló, felsőbbrendű fajjal szemben. Ebből kitűnik, hogy hogyan lehet szellemi ellenállással és apró gerillaharcokkal megkeseríteni a megszálló csapat életét úgy, hogy végül is ők érzik magukat foglyoknak, és az egyik jobb érzésű tisztből az robban ki, hogy úgy hódították meg a világot, mint ahogy a legyek meghódították a légyapírost. Ez az egyesülés nem terrorcselekményekre, nem fizikai szabotázsakciókra lett szervezve, hanem egyetlen célja az volt, hogy megmentse a magyar lelkeket. [...] A mi kispolgárunk öntudatosítva volt, egyénileg ki volt képezve, szelleme meg volt mentve. Ezután bizony a gerillaharcot egyénileg kellett a helyhez és alkalomhoz viszonyítva megharcolnia; hogyan lehetett volna ezt irányítani?” idézi CSICSERY-RÓNAY István, CSERENYÉY Géza, *i. m.* 244.

³²³ Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz., 29.

³²⁴ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 81.

³²⁵ Kémeri: A felszabadulás előtt Bajcsy Zsilinszky Endre avatásán részt vettem. A fogadalmi szöveg azonban más volt, mint a felolvasott, mert Bajcsy nem magyar származású volt. ÁBTL V-2000/71/a. 991–997.

³²⁶ Hamza D. Ákos, *Harcunk a szabadságért*, Budapest, 1947.

- Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége (Szent-Iványi D.)
- Magyar Függetlenségi Mozgalom (Soos Géza)
- Magyar Szabadság Mozgalom (Bertha, Supka, Schmiedt Frigyes, Fráter Iván)
- Szombatosok (Pénzes)
- Paprikások (Szentgyörgyi)
- Üzemi Tanács (disszidens szocialisták)
- Teleki Pál Munkaközösség (Hám Tibor)
- Magyar Ifjúság Szabadságfrontja (Kiss Sándor, Fitos)
- Magyar Ellenállás (Hamza).

emberek is bujtatták őt 1944. október – novemberben.”³²⁷ Hám Tibor vallomásában arról számol be, hogy Szent-Iványi Domokos szerint a Közösség leleplezése kapcsán történt letartóztatások hátterében egyenesen az ellenállásban való részvétel áll: „1947. december vége felé találkoztam a Parlamentben Szent-Iványi Domokossal, aki közölte velem, hogy egy nagyarányú letartóztatási kampány vette kezdetét, amelynek célja az, hogy mindazokat, akik a korábbi ellenállási mozgalomban részt vettek és akikről feltehető, hogy egy esetleges kommunista erőszakos hatalomátvételi akcióval kapcsolatban ellenállnának, lehetetlenné tegyék, illetve kikapcsolják.”³²⁸

A Közösség ellenállásban való bizonyos fajta szervezeti működésére utal az a tény, hogy a megszállás után is történtek avatások, ha nem is szabályos keretek között. És nem egy 1945 után aktívan ténykedő közösségi tag került kapcsolatba a Közösséggel az ellenállásban betöltött szerepének és kapcsolatainak köszönhetően. Horváth János, *Egy résztvevő beszámolója az 1944-es magyar függetlenségi diákmozgalomról*³²⁹ címen megjelent visszaemlékezésében a 1944 augusztusában (4 hónappal március után) történt avatásáról ír: „A veszélyek óvatosságra intettek a földalatti ellenállás belső dinamikája viszont további emberek mozgósítására sarkallt, s arra, hogy más csoportokkal együttműködve növeljük munkánk hatékonyságát. Ezért utaztam augusztus közepén Kecskemétre, ahol bemutatták a Magyar Közösséget, sőt fel is vettek a tagjai közé, Kiss Barnabás jogász professzor, Kovács Bálint, református lelkész és Hamza András jelenétében.”³³⁰

Dudás József vallomása is a német megszállás után történt avatásáról számol be. „A Fogaskerékgyárban ismertem meg Németh Sándort, aki az egyetemi nyomda főmérnöke volt. Miután németellenes beállítódásáról meggyőződtem, bekapcsoltam a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége néven működő ellenállási mozgalmunkba. [...] Ő 44 nyarán felvetette, hogy a Honszeretet tagja, és ekkor vetődött fel benne az a gondolat, hogy a Honszeretetet kapcsoljuk be a MHSZSZ munkájába, sőt felszólított, hogy lépjek be a Magyar Közösségbe. Vákolta előttem a Közösség célkitűzését. [...] Úgy gondoltam, hogy egy bizonyos mértékig felhasználható az ellenállási mozgalmak támogatására. Ekkor én beléptem, a ceremónia nem történt meg.”³³¹ Sőt Dudás vallomásának tanúbizonysága szerint Kiss Károllyal személyesen

³²⁷ TÖRÖK BALINT, *A ratifikáció és Nagy Ferenc politikája*, Magyar Szemle, 5–6(1999). 92–112.

³²⁸ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 3630.

³²⁹ HORVÁTH JÁNOS, *Egy résztvevő beszámolója az 1944-es magyar függetlenségi diákmozgalomról*, Történelmi Szemle, 3–4(1986). 437–450.

³³⁰ *I. m.*, 439.

³³¹ ÁBTL V-2000/9a, 246. ÁBTL V-2000/9, 209–210.

tárgyalt 44 nyarán arról, hogy hogyan lehetne a Közösséget és a Honszeretetet ez ellenállásba bevonni.³³²

Kétségtelen tehát a Közösség németellenessége és tagság egy részének az ellenállásban való aktív szerepvállalása. E tevékenység széles körű, tudományos igényű feltárása azonban bizonyos nehézségekbe ütközik. A Magyar Közösségre is igazak Kiss Réka Soos Géza ellenállási tevékenységének kutatásával kapcsolatban megfogalmazott szavai: „közéleti tevékenységének dokumentumai meglehetősen hézagosan maradtak fent. [...] Az ellenállásban betöltött szerepéről, illegális szervezőmunkájáról, a második világháború alatti diplomáciai próbálkozásairól – a tevékenységek titkos jellegéből adódóan – továbbra is csak töredékes ismereteink vannak.”³³³ Nehezíti a helyzetet, hogy a Közösség történetének legfontosabb forrása az ÁVO-n, illetve a Népbíróságon tett vallomások, ahol azonban nemhogy nem firtatták a Közösség ellenállási érdemeit, hanem kifejezetten elfedni igyekeztek azt. Ebből adódóan a Közösség ellenállásban betöltött szerepét e fejezet csak részleteiben tudja taglalni, kitérve egyrészt a Közösség német megszállás előtti németellenes tevékenységére, másrészt egyes, az ellenállásban aktív szerepet vállaló közösségi tag munkájára, valamint a közösségi tagok részvételével működő ellenállási szervezetek munkájára.

A Közösség tagjainak kötelezettségei közé tartozott egyfajta hírszerzési tevékenység, ami azt jelentette, hogy minden olyan történést, amely „magyar érdekeket sértett”, figyeltek, és igyekeztek azokról ellenintézkedés foganatosítása céljából az illetékes személyeket, szerveket tájékoztatni. Ez a „hírszerzés” a harmincas évek vége felé, a nácizmus előtérbe kerülésével egyre erőteljesebben a „németveszély” elhárítására irányult, és egyre szervezettebb formát öltött. A közösségi összejövetelek egyik fontos témájává vált, hogy milyen formában jelentkezik a német gazdasági és politikai térhódítás, és hogyan lehet azt ellensúlyozni.

Hathy Károly, egy közösségi családtag számol be arról, hogy a Honszeretben tartott előadásokban „a mind jobban fokozódó német befolyás erősödésére”³³⁴ hívták fel a tagok figyelmét, és útmutatót adtak arra vonatkozólag, hogy mi módon lehet ezeket a törekvéseket ellenőrizni, kiket kell tájékoztatni a közösségi tagok közül, akik továbbítják ezeket az információkat felsőbb hatóságok felé. Szabó Imre, közösségi családtag, ugyancsak a

³³² ÁBTL V-2000/9. 210.

³³³ KISS RÉKA, Soos Géza, *a kiemelkedő ifjúsági vezető és politikus = Reformátusok Budapesten I.* Szerk.: Kósa László, Bp., 2006. 755.

³³⁴ ÁBTL V-2000/12, 115.

Honszeretben a svábság titkos társaságairól, „a mindjobban kiterjedő német kémhálózatokról”,³³⁵ a németekkel szemben alkalmazandó konspirációs szabályokról hallgatott előadást.

Mélik Endre³³⁶, a vele készült interjúban úgy fogalmaz, hogy „a Közösség egy hálózatot épített ki a germánság ellen.”³³⁷ E hálózat része volt, Mélik szerint, például a Magyar Ügyvédek Szervezeti Szövetsége (ügyvezetője Mélik személyes jó barátja, Papp László, közösségi tag és weisshausista), mely szervezet közösségi kezdeményezésre alakult, és feladata volt a szakmai berkekben ellenőrizni és ellensúlyozni a német túlsúlyt.³³⁸ De egyéb szakmai körökben is alakultak közösségi háttérrel szervezetek, melyek ugyancsak a német térhódítás ellensúlyozására voltak hivatva. Mélik 1937-től személyesen vett részt a nyilasok elleni adatgyűjtésben, mely munkát Bajcsy-Zsilinszky Endre irányította.³³⁹ 41-ben pedig – visszaemlékezésének tanúsága szerint – Pataki miniszteri államtitkár felkérésére a sváb mozgalom elhárítási tervét készítette el, melyet a politikai rendőrségen dr. Schweinitzernak adott át.³⁴⁰

Veress Gábor vallomása is a Közösség németek elleni felderítésére utal. „Akkoriban a Közösség legfontosabb munkája a német törekvéseket szító pozíciókat előzőnlők ellensúlyozása. A megállapított tényeket tovább juttattuk azokhoz a felelős állásban lévő barátainkhoz, akik nem is voltak közösségi tagok akár: Varga József iparügyi miniszterhez, Zsindely Ferenc miniszteri államtitkárhoz, Szász Lajos pénzügyminisztériumi államtitkárhoz, Lukács Béla miniszterhez, akik vállalták, hogy a Közösség munkájával felderített veszedelemre felhívja a kormányzó figyelmét. Sajnos ebből a törekvésből keveset lehetett realizálnunk. Későn is kezdtünk munkához, és a háborús körülmények is hátráltathatták a jó szándékot.”³⁴¹

³³⁵ ÁBTL V-2000/24. 85.

³³⁶ Mélik Endre saját bevallása szerint nem volt tagja a Közösségnek, bár megpróbálták beszervezni, de személyes okok miatt nem csatlakozott a társasághoz. Kapcsolatrendszere és politikai tevékenysége folytán szoros kapcsolatban állt aktív közösségi tagokkal, ismerte a Közösség tevékenységét. Az Államvédelmi Osztályon összeállított névsorban mint közösségi tag szerepel. Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 236.

³³⁷ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 236.

³³⁸ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 236.

³³⁹ ÁBTL V-2000/26. 27.

³⁴⁰ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 236.

³⁴¹ ÁBTL V-2000/21. 211.

Dr. Markos Olivér nyugalmazott kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter 1947. április 3-án kelt levele a bírósághoz ugyancsak Veress Gábor németellenes tevékenységéről számol be: „Közvetlen tudomásom van arról, hogy dr. Veress Gábor ismételten élesen szembefordult az Ibusz részvénytársaságban helyet foglaló német kisebbségi részvényérdekeltség követeléseivel és úgy ezeket, mint a német közlekedésügyi minisztérium

Donáth György a következőkre emlékszik: „A második világháború során egy esetre emlékszem. Kiss Károly hívott András Sándorhoz. Hadnagy Domonkos arról beszélt, hogy a magyar repülőgépgyártás ki van szolgáltatva a németeknek, előnytelen szerződések stb. Segítségemmel András beszélt Kállalival.”³⁴²

Soos Géza Auer Pálnak írt levele a Magyar Közösségről egy angolszász orientációjú németellenes politikai irányról tanúskodik: „Mikor 1942 őszén először mehettem hivatalos külföldi útra, Svéd- és Finnországban a Szövetségesekkel kerestem a kapcsolatokat, 1943 tavaszán pedig Svájcban a protestáns világmozgalmak és a Szövetségesek mellett a cionistákkal is kapcsolatba léptem, és nagyarányú ajánlattal jöttem haza a hazai zsidóság és ezzel kapcsolatban Erdély megmentésére vonatkozóan. A Magyar Közösség vezetői azonnal nagy lelkesedéssel vették tudomásul beszámolómat.”³⁴³

Ugyancsak ennek a politikai iránynak a része Soos Géza egy másik próbálkozása. Soos Géza a Teleki Pál kezdeményezésére felállított IV. Tájékoztató Osztály munkatársa, hivatali összeköttetéseinek köszönhetően sikerült néhány embert kijuttatnia antant országokba, főleg az Amerikai Egyesült Államokba és nyugat-európai országokba, hogy ott a németbarát Magyarország képét próbálják ellensúlyozni, tájékoztassák e hatalmakat a magyarországi németellenes erőkről, valamint hírekkel szolgáljanak a kinti helyzetről.³⁴⁴ A közösségi Hőgye Mihály ugyancsak Soos Gézán keresztül 1942-től Németországba kapott kiküldetést külügyi megbízottként, hogy a kint élő magyarok ügyeit segítse. Munkásokat akkoriban „1000-vel vitték ki katonai behívóval”,³⁴⁵ hogy a német gyárakban dolgozzanak. Hőgye Mihály folyamatosan felhívta a figyelmét a külügyminisztérium illetékeseinek a helyzetükre, és a munkásokat a Magyarországra való visszaszökésre buzdította. Mindemellett kapcsolatba lépett a németországi ellenállás tagjaival. Megvesztegetéssel megszerezte az oranienburgi tábor teljes névsorát és titokban eljuttatta a megfelelő helyre.³⁴⁶ Kiküldetése alatt élénken tartotta a kapcsolatot az itthoni politikai ellenállás vezető alakjaival és szállította az információkat, melyeket a németországi ellenállás köreiből szerzett. Kapcsolatban állt Bajcsy-

számos, a magyar érdekeket sértő kívánságát érélyesen visszautasította.” BFL XXV. 1.a Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 4573–4574.

³⁴² ÁBTL V-2000. 35.

³⁴³ A Magyar Közösségről. Levél Auer Pál volt párizsi követnek. 1947. szeptember 25. In: Soos Gézáné, *Evangéliumot Magyarországnak. Soos Géza emlékkönyv 1912–1953*. Bp., 1999. 141. idézi: Kiss R., i. m., 761.

³⁴⁴ Hőgye Mihály – interjú. Készítette Csicsery-Rónay István 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 460. sz., 38.

³⁴⁵ Hőgye Mihály – interjú. Készítette Csicsery-Rónay István 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 460. sz., 39.

³⁴⁶ Hőgye Mihály – interjú. Készítette Csicsery-Rónay István 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 460. sz., 46.

Zsilinszky Endrével, rajta keresztül Kállayval. Többször találkozott Horthy Miklós fiával is. Visszaemlékezésében arról számol be, hogy 1944 januárjában tudomást szerzett arról, hogy a németek elhatározták Magyarország megszállását, amit azonnal közölt Bajcsyval, ő pedig a miniszterelnökkel, Kállayval.³⁴⁷ Högye Mihály, amint megtörtént Magyarország megszállása, még kiküldetési megbízásának lejártá előtt visszatért Magyarországra, mert mint visszaemlékezésében fogalmazott, a „megszállás után becsületbeli ügynek tartottam visszatérni Magyarországra. Valósággal megszöktem Berlinből. E mögött pedig az volt, hogy volt közöttünk egy titkos megállapodás régen már, hogy ha akárhol vagyunk is, ha Magyarországot megszállják a németek, akkor becsületbeli kötelességünk az, hogy Magyarországon legyünk, ha külföldön vagyunk, akkor is visszatérjünk.”³⁴⁸

Az ellenállási szervezetek közül elsősorban a *Magyar Függetlenségi Mozgalomban* vett részt a Közösség, olyannyira, hogy e mozgalom munkája nagy részben a Magyar Közösségre épült. Szent-Miklós István egy 1983-ban megjelent riportban a Magyar Függetlenségi Mozgalmat a Közösség politikai részeként értelmezte.³⁴⁹ A Közösség és a Függetlenségi Mozgalom szoros összefonódására utal az a tény is, hogy az ÁVO-n és a Népbíróságon közösségi találkozóknak minősítették azokat a 1945-46-ban történt összejöveteleket, melyek valójában a Függetlenségi Mozgalomban részt vevők baráti találkozási voltak, de szinte kivétel nélkül közösségi tagok voltak a résztvevői.³⁵⁰

A Magyar Függetlenségi Mozgalom előzménye a Teleki Pál miniszterelnök kezdeményezésére felállított miniszterelnökségi osztály, a IV. Tájékoztató Osztály. A miniszterelnökség új osztályának fő feladata a németekkel szembeni titkos tevékenység irányítása volt.³⁵¹ A kormányfő a „privát kabinetjeként” is emlegetett hivatal vezetőjéül

³⁴⁷ Högye Mihály – interjú. Készítette Csicsery-Rónay István 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 460. sz., 50.

³⁴⁸ Högye Mihály – interjú. Készítette Csicsery-Rónay István 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 460. sz. 53.

³⁴⁹ Részlet a Szent-Miklós Istvánnal készített interjúból: „Mi volt az MFM? – Magyar Függetlenségi Mozgalom. A Magyar Közösség politikai része, ugye... »Zavartan nézünk egymásra, mintha egyikünk valami illetlenséget követett volna el, a másik pedig megjátszaná, hogy nem is vette észre...Biztos vagyok benne: amikor Szent-Miklós eldöntötte, hogy leül a kameránk elé, történelmi filminterjúra, ugyanakkor eldöntötte azt is: a Magyar Közösség kérdése – tabu!« [...] Szent-Miklós éppen a Magyar Közösség-beli kapcsolatai folytán jutott október 15-én bizonyos szerephez. Másrészt viszont: ha erre felé terelném a kérdés irányát, netán bezárkozik...

Az operatőr (Molnár Miklós) érzékeli a beszélgetésben támadt zavart. Leállítja a kamerát, magnetofont, szó nélkül várakozik. Mi pedig iszunk egy kortyot, időt nyerünk, gondolkozhatunk.” BOKOR PÉTER: *Végjáték a Duna mentén*, Bp., 1982, 316.

³⁵⁰ ÁBTL V-2000/21, 193. ÁBTL V-2000/6. 165.

³⁵¹ A miniszterelnökség IV. osztályának tevékenységi területét Teleki Pál a következőkben állapította meg:

1. Miniszterelnök privát kabinetje (tanulmányainak, cikkeinek kezelése, stb.)

Szent-Iványi Domokost nevezte ki. Teleki Pál halála után a Tájékoztató Osztályt felszámolták, de Szent-Iványi és közvetlen munkatársai szükségét érezték a rendszeren belül működő, de a hivatalos kormánypolitikával szemben álló németellenes erők összefogásának. 1941 végén ennek jegyében alakult meg a Magyar Függetlenségi Mozgalom Kudar Lajos, Padányi Jenő és Soos Géza kezdeményezésére, Szent-Iványi Domokos vezetésével. A mozgalom tagsága a német megszállásig 300 fő körül mozgott, nagy részük a IV. Tájékoztató Osztály tagságából került ki. Emberei a minisztériumokban, a közhivatalokban, a honvédség vezérkarában, a főpapság körében és egyéb befolyásos pozíciókban tevékenykedtek, és ebben a minőségükben gyűjtötték a németek tevékenységéről az információkat, próbálták sabotálni a német törekvéseket, és igyekeztek együttműködő híveket toborozni saját köreikben.³⁵² Az MFM nem volt titkos, bár tagnévsora, tagsági díja, pecsétje, nyilvánosan vezetett adminisztrációja sem volt, illegalitásba azonban csak a 1944. március 19-i német megszállás után kényszerült.³⁵³ A német megszállást követően az ellenállás minden formája egyre kockázatosabbá vált, de ezzel együtt a tennivalók is megszorodtak. A Magyar Függetlenségi Mozgalom vállalta a veszélyeket és az ellenállás egyik fontos intézményévé nőtte ki magát. „Az 1944. márciusi szégyenletes német megszállás után – idézet Soos Géza egy 1947-ben írt Magyar Közösségről szóló leveléből – megint csak a Közösség emberei (Saláta Kálmán, ifj. Csicsery-Rónay István stb.) követelték elsőnek a nyílt ellenállás megszervezését. Ekkor már minden származásbeli különbség nélkül igyekeztünk a lehető legszélesebb összefogást létrehozni, s így született meg a Magyar Függetlenségi Mozgalom...”³⁵⁴ Koncz Lajos 2001-ben megjelent tanulmányában idézi ezeket a szavakat, és hozzáteszi: „mely [mozgalom] a jelek – de nem az elmúlt kor történetírása – szerint a legjelentősebb magyar ellenállási és embermentő szervezkedés volt.”³⁵⁵ Ehhez a véleményhez az ellenállásban részt vevő kortársak is csatlakoztak. Gombos Gyula 1994-ben fogalmazott véleménye szerint e szervezet volt a leghatékonyabb ellenállási csoport.³⁵⁶ Hám Tibor pedig, Saláta Kálmánról szóló visszaemlékezésében úgy fogalmaz, hogy a német megszállás után a

2. A jövőendő béke delegáció magja

3. Könyvek, pamfletok készítése a háború idejére, melyek a magyar álláspontot támogatják a Trianonban elvett területekre vonatkozólag

4. Különleges információs munka.

CSICSERY-RÓNAY ISTVÁN, *A Magyar Függetlenségi Mozgalom története*, Magyar Szemle 8(1999), 11–12., 91–109.

³⁵² SALÁTA, *i. m.*, 96.

A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom, kislexikon, Bp., 1987.

³⁵³ CSICSERY-RÓNAY, *i. m.* 95.

³⁵⁴ A Magyar Közösségről. Levél Auer Pál volt párizsi követnek. 1947. szeptember 25., idézi: KONCZ LAJOS, *Zsidómentés és nemzeti ellenállás*. Beszélő 9(2001).

³⁵⁵ KONCZ, *i. m.*,

³⁵⁶ Gombos Gyula, *Magyar Út*, Magyar Nemzet, 57. 1994.239.12.

magyar ellenállás zömét jelentő politikai tevékenységet a Magyar Függetlenségi Mozgalomba tömörült erők hajtották végre.³⁵⁷

Az MFM felmérve az adott háborús körülményeket, Magyarország sajátos földrajzi, társadalmi helyzetét, arra az ellenállási koncepcióra jutott, hogy nem célravezető a lengyel vagy a francia ellenállás mintája alapján konfrontálódó, harcias politikát folytatni.³⁵⁸ Erre utalnak Csicsery-Rónay István szavai is: „Az 1944. március 19-i német megszállás után nyomban a fegyveres ellenállás szüksége merült fel. Mi, a Teleki Pál Munkaközösség forrófejűbjei, ezt láttuk az egyetlen lehető útnak, mégpedig a legrövidebb időn belül! Megbeszéltük a lehetőségeit annak is, hogy Sztójay minisztertanácsos ellen hogyan hajthatna végre egy bombamerényletet a fiatalabb Jaczkó. Soos Géza, akinek elmondtuk a tervünket, erre felvitt engem és Saláta Kálmánt Szent-Iványihoz. Ő nyugalomra intett bennünket. Szerinte hosszú megpróbáltatásnak nézünk elébe. Aztán a németek után jönnek az oroszok. Várni kell, amíg a társadalom tudatára ébred, mit is jelent a megszállás. [...] A feladat: megvárni, amíg az országra nehezedő nyomás csökken, és a háború kellő szakaszában ki kell ugrani. Ehhez türelem, önfegyelem és a cselekvés pillanatában egység szükséges. Oda kell hatni, hogy az átmeneti időben felesleges szabotázscselekményekkel, tüntető lépésekkel ne fokozzuk a németek bizalmatlanságát és éberségét, ne hátráltassuk a német csapatok kivonását, amit a fronton uralkodó helyzet úgyis előbb-utóbb ki fog kényszeríteni. Szervezkedésre és minél szélesebb kapcsolatokra van szükség.”³⁵⁹

A fő feladat tehát a kiugrás előkészítése, ennek jegyében az MFM a német megszállás után igyekezett az ellenállási szervek között az együttműködést összehangolni. E munkának köszönhetően a Függetlenségi Mozgalom kibővült számos, hasonló tevékenységet folytató csoporttal, mint a Teleki Pál Munkaközösség tagjaival, a fiatal népi vezetőket tömörítő

³⁵⁷ SALÁTA, *i. m.*, 94.

³⁵⁸ TÖRÖK BÁLINT, *A lélek az első, Ötven éve halt meg Soos Géza*, Magyar Szemle, 7–8(2003), 114–134.

³⁵⁹ CSICSERY-RÓNAY, *i. m.*, 103.

Diákellenállás tagjaival,³⁶⁰ számos MFM-ben korábban nem tevékenykedő közösségi taggal.³⁶¹

A tevékenységének hatékonysága és a német-nyilas befolyás ellensúlyozásának sikere nagyrészt abban állt, hogy az MFM igen befolyásos kapcsolatrendszerrel bírt, melyek jelentős része a közösségi kapcsolatokra épült. E kapcsolatrendszert kihasználva el tudta érni, hogy az állami apparátusba – beleértve a legmagasabb állami pozíciókat – és befolyásos állásokba ültesse saját németellenes érzelmű embereit. Kristó Nagy István visszaemlékezésében említi, hogy Bende István közösségi tag révén jutott minisztériumi állásához, ahova be se kellett járnia, csak azért szervezték meg számára, hogy teljes energiával dolgozhasson az ellenállási mozgalomban. Dóczy Endre ugyancsak közösségi kapcsolatok révén került az Iparügyi Minisztériumba, ahol szabotálva a munkát elérte, hogy 300 zsidó embert ne tudjanak megfosztani igazolványaitól.³⁶² Mester Miklós, a Sztójay- és Lakatos-kormány államtitkára, akinek tevékenységéről a Györffy kollégium kapcsán már esett szó, vagy Vladár Gábor, a Lakatos-kormány igazságügyi minisztere, aki mindent megtett, hogy a német megszállás után letartóztatott politikai foglyokat, köztük Bajcsy-Zsilinszky Endrét szabadon bocsássák, az MFM beépített emberei voltak. „Illegális szervezetük szálai a legmagasabb köröket, a hadsereg egyes részeit, sőt még a külföldi náciellenes szervezeteket is elérték.”³⁶³

Az ellenállási csoportok munkájának összehangolásán és a politikai ellenállás kiépítésén túl a megszállás után egyre égetőbb feladattá vált az üldözöttek, elsősorban a zsidók mentésének gyakorlati megszervezése. Erről a tevékenységről Soos Géza így ad számot későbbi svájci teológiai disszertációjában: „Táboraiban annyi üldözöttet rejtett el az SDG (Soli Deo Gloria), amennyit csak a hely engedett. Az SDG és a KIE (Keresztény Ifjak Egyesülete) titkárai rendkívüli erőt fejtettek ki az üldözöttek megmentésére. Az SDG (azaz Soos Géza) szerzett egy diplomáciai jelzéssel ellátott autót, ami lehetővé tette számos zsidó

³⁶⁰ Fitos Vilmos a Diákmozgalom és az MFM kapcsolatáról: Alakult elég hamar egy ellenállási szervezet, aminek az volt a neve, hogy Magyar Függetlenségi Mozgalom, MFM. [...] Annak a vezetői között nagyon sok közösségi tag volt. A főtitkára, hogy így mondjam Soos Géza volt. A külügyminisztérium tisztviselője volt, akinek a főnöke volt Szent-Iványi Domokos. Neki szintén szerepe volt ennek a vezetésében. Soos Géza mint külügyi ember sokkal tájékozottabb volt, sok mindenről informált minket, sok olyan adatot kaptunk tőle, amit aztán a rölapjainkban, lapjainkban, köztük a Szabad Élet számaiban publikáltunk. Ő szervezett be engem az MFM-be. Én ebben is részt vettem, mert gondoltam, az ellenállás szerveit össze kell kapcsolni, azonkívül gondoltam azt, hogy innen sok mindenféle olyan segítséget és tájékoztatást kaptok, amiket a diákellenállásnál fel tudok használni.” Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 25. sz., 102–103.

³⁶¹ SALÁTA, i. m., 96.

Mistéth Endre vallomása: „Azok akik a 44. márciusi anyaggal nem azonosították magukat, kerestek egy olyan helyet, ahol meggyőződésük szerint tevékenykedhetnek. Így találtam én is rá a Magyar Függetlenségi Mozgalomra, és így vettem részt az ellenállási mozgalomban. BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 297–558.

³⁶² ÁBTL V-2000/9. 112.

³⁶³ TÖRÖK BALINT, i. m., 120.

megmentését. [...] Magánszemélyek, lelkipásztorok, állami alkalmazottak, titkos nyomdák ezerszámra gyártották a hamis keresztleveleket. Mindez halálbüntetés veszélyével járt. Amikor ez az uralom csúcspontjára ért, csupán több mint 30000 üldözött személy volt elrejtve a peremkörnyéki munkások házaiban, a középosztály lakásaiban.”³⁶⁴

1942-ben Soos Géza javaslatára hozták létre a Magyar Ifjúság Ökomenikus Bizottsága és a katolikus Pax Romana, a Fiatal Magyarok Bizottsága a Menekültekért szervezetet. E bizottság francia tiszteknek juttatott ösztöndíjat, hogy a budapesti egyetemen, a magyar állam védelme alatt folytathassák tanulmányaikat. Német fogolytáborból szökött holland katonatisztoknak és lengyel menekülteknek nyújtott menedéket a fővárosi SDG diákszálló.³⁶⁵

A politikai üldözöttek bújtatásának megszervezéséből is kivette a részét az MFM. Fontos szerepet játszott ebből a szempontból Högye Mihály. Életútinterjújában elmeséli, hogy nagyon éles helyzetekben is kisegítette őt az az irat, melyet még németországi diplomáciai kiküldetésekor vásárolt egy doboz szivarért, és Himmler aláírásával szabad mozgásteret biztosított számára és garantálta személyes biztonságát. Högye tevékenyen részt vett a március 19-e után elfogott politikai foglyok kiszabadításában és bujtatásában. Nagy Ferenc Högye Mihály szüleinél rejtőzködött, miután Péter János (a későbbi külügyminiszter és közösségi tag) a megbeszélések ellenére nem merte vállalni, hogy Nagy Ferencet a munkahelyén, a Rókus Kórházban helyezték el. Bajcsy-Zsilinszkyt Borsos Endre közigazgatási bírónál bújtatta, Kiss Sándort és Horváth Jánost saját lakásán.³⁶⁶

Mester Miklós tevékenysége is jól példázza az MFM által fémjelzett politikai ellenállás jellegét, valamint a Magyar Függetlenségi Mozgalom egyik fontos küldetését, az embermentést. Visszaemlékezésében elmondja, hogy az ellenállás vezetőinek egyetértésével lett a Sztójay-kormány vallás és közoktatásügyi államtitkára. „Egy vallás és közoktatási államtitkárnak komoly kultúrpolitikai intézkedéseket kellett volna végrehajtania – fogalmaz Mester Miklós –, de ebben az időben erről szó sem lehetett. Emberek élete forgott kockán, és én rendhagyó módon intéztem a dolgokat.”³⁶⁷ Az államtitkári székből is a konspirációs szabályok betartása mellett lehetett csak tevékenykedni. Mester Miklós közvetlenül Ambrózy Gyulával, a kabinetiroda főnökével állt kapcsolatban, és minden a németek ellen irányuló tervet közösen hangoltak össze, azokról sem a miniszterelnök, sem a miniszterek nem

³⁶⁴ Idézi: TÖRÖK BÁLINT, *i. m.*, 131.

³⁶⁵ TÖRÖK BÁLINT, *i. m.*, 126.

³⁶⁶ Högye Mihály – interjú. Készítette Csicsery-Rónay István 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 46. sz., 55–58.

³⁶⁷ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 82.

szerezhettek tudomást.³⁶⁸ Mester Miklós elsőrendű feladatai közé tartozott a magyarországi zsidók mentése. Korábbi közéleti tevékenysége révén ismerte a zsidóság számos kulturális és vallási vezetőjét, többek között Komoly Ottót, Molnár Endrét, Stern Samut, akik Mester Miklós államtitkári hivatalába rendszeresen bejárhattak, akkor, amikor már a sárga csillag viselése kötelező volt, és „egyetlen egy minisztériumba egy csillagos zsidót be nem engedtek.”³⁶⁹ A zsidóság vezető személyiségeihez befutottak a zsidóságot ért visszaélésekről és brutalitásokról szóló hírek, melyeket a közvélemény előtt gondosan titkoltak. „Én azonnal mentem a hírrel a kabinetirodába, hogy ez történt, intézkedjenek. És intézkedtek is. Előfordult, hogy különböző csendőrtiszteket felrendeltek és azok kétségbe voltak esve, nem tudták, mi az oka, hogy őket odahívatják. Ha a kabinetirodán túl nem is jutottak Horthy elé – bár az is előfordult, hogy Horthy maga személyesen járt el, hogy ezt meg amazzt ne csinálják – a kabinetirodában figyelmeztették őket, hogy a kormányzó tud ezekről a dolgokról és hagyjanak fel ezekkel a brutalitásokkal. Szóval, az egyik dolog ez volt, a közvetítő szerepem a zsidóság vezetői, a kabinetiroda vezetője között és Horthy között.”³⁷⁰ Rengeteg zsidó ember életét mentették meg a Mester Miklós által kiadott mentesítő levelek. E mentesítések kiadásának körülményeire Mester Miklós így emlékszik: „Törtük a fejünket, hogy mit lehetne csinálni az itteni körülmények között. Ambrózy ötlete volt, hogy a belügyminiszternek fenn van tartva egy kontingens a mentesítésre. Az kellene, hogy a kormányzó maga szerezze meg a mentesítési jogot. Na most, bizonyos alkotmányosdit meg kellett játszani, hogy ezt a mentesítési jogot a kormányzó megszerezhesse, és korlátlanul gyakorolhassa. [...] Itt alakult ki egy lehetetlen helyzet, és pedig az, hogy a minisztertanács – tehát a Sztójai kormányról van szó, – három minisztere, (Imrédy, János Andor, Huber Antal) a Magyar Megújulás Pártjának a vezetői azt mondták, hogy közölni kell a neveket. Ez azt jelentette, hogy ebből a mentesítésből akkor nem lesz semmi. [...] Most mi kisütöttük Ambrózyval a következőt: akik beadják a kérésüket mentesítésre, azoknak mindegyiknek adunk egy levelet, minisztériumi pecséttel, vallás- és közoktatásügyi minisztérium fejlécével, hogy az illető beadta a mentesítési kérvényét, a mentesítés folyamatban van, és ő a kormányzóság védelme alatt áll. ... Rengeteg ilyen levelet adtunk ki, úgy harmincezer embert érintett.”³⁷¹ Mindezt a munkát

³⁶⁸ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 84.

³⁶⁹ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 84.

³⁷⁰ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 85.

³⁷¹ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 86–90.

Mester Miklós október 15-éig végezhetett, a nyilas puccs után bujdosásra kényszerült. A háború végéig a klastrompusztai turistaházban rejtőzködött.

A zsidóság mentésével kapcsolatban ki kell emelni Soos Géza tevékenységét, aki a Magyar Függetlenségi Mozgalom vezető személyisége, Szent-Iványi Domokos moszkvai útja után az MFM polgári ágának irányítója, Szent-Miklós letartóztatását követően pedig az első számú vezetője. Koncz Lajos tanulmányában így foglalja össze Soos Géza zsidók mentésében betöltött szerepét: „Valószínűleg Wallenberg mellett a legjelentősebb magyar zsidómentő. De míg Wallenberget védte a semleges országok diplomatáinak még a náci fenevadak szemében is bizonyos mértékben kijáró immunitás, addig Soos Gézát csak egy jól megszervezett kis magyar csoport fegyelmezett hallgatása védte.”³⁷²

Soos Géza 1938-ban, 26 évesen kapta az első hivatalos és egyben titkos megbízatást, mely az európai zsidóságot fenyegető náci veszéllyel volt kapcsolatos. Az amerikai elnök kezdeményezésére a Genf melletti Évianban menekültügyi konferenciát hívtak össze azzal a céllal, hogy a zsidóság megmentésének lehetőségeit és módját megvitassák. A tanácskozáson Soos a Külügyminisztérium és a Református Egyház küldöttként vett részt, de csak megfigyelő státuszban, ugyanis az Egyesült Államok budapesti nagykövetének tanácsára, a hitleri Németország várható ellenlépései miatt a magyar állam nem vállalta a hivatalos delegálást.³⁷³ E konferencián való részvétel belépést jelentett Soos Géza számára azokba a körökbe, melyek a zsidóság mentését nemzetközi szinten szervezték, megalapozva ezzel nemzetközi ismertségét. Nem véletlen, hogy – mint ahogy az Ember Mária *Wallenberg Budapesten* című könyvéből ismeretes – Budapestre érkezése után „Raul Wallenberg mindjárt a második napon keresni kezdte az érintkezést dr. Soos Gézával – zsebnaptárába csupa nagybetűvel van beírva: SOOS.”³⁷⁴ Wallenberg és Soos Géza közös munkájáról azonban, titkos jellege miatt nincsenek ismereteink.

A német megszállást követően az ellenállási mozgalmak számára elsőrendű feladattá vált a zsidóság mentésének megszervezése. Az MFM első intézkedéseként Soos Gézát bízta meg protestáns és Saláta Kálmánt katolikus vonalról, hogy a zsidóság vezetőivel és a zsidómentésben részt vevő szervezetekkel vegyék fel a kapcsolatot. „Mihelyt az első zsidóellenes intézkedések (1944. március 19. után) napvilágot láttak – emlékszik vissza Soos Géza a Magyar Függetlenségi Mozgalom, illetve a Közösség azonnal kiküldött engem és

³⁷² KONCZ, *i. m.*,

³⁷³ Soos Gézát indulása előtt Horthy Miklós személyesen látta el utasításokkal: „A kormányzó fogadott utazásom előtt. Református egyházi körökből igen jól ismertük egymást. A kihallgatás közel egy óráig tartott. Arra kért, hogy nagyon óvatosan viselkedjem, de ugyanakkor igen alaposan nézzek utána a zsidóság üldözéséről szóló mendemondáknak.” Idézi: KISS R., *i. m.*, 759.

³⁷⁴ TÖRÖK BALINT, *i. m.*, 132.

Saláta Kálmánt, hogy az üldözöttekkel a kapcsolatot felvegyük és segíteni próbáljunk. Mindketten az egyházak zsidómissziói szerveivel, valamint a különféle zsidó szervezetek tagjaival vettük fel és tartottuk rendszeresen a kapcsolatot. [...] Főként Éliás Józseffel beszéltük meg és dolgoztunk ki terveket. Éliás Józsefet rendszeresen értesítettem mindarról, amit a Külügyben, a Kormányzóságon és az egész MFM hírszolgálatunk révén megtudtam és a zsidókat érintette.”³⁷⁵

E felderítő munkának egyik mozzanata az úgynevezett *Auschwitzi jegyzőkönyv* története. A szlovákiai zsidómentő földalatti mozgalom 1944. április végén, május elején eddig tisztázatlan körülmények között juttatta el Soos Gézához a jegyzőkönyvet, hogy a legnagyobb titoktartás mellett fordítassa le hat példányban, és juttassa el a három keresztény egyház fejéhez, valamint Komoly Ottóhoz, a cionisták vezetőjéhez. Az ötödik példányt Török Sándor, özv. Horthy Istvánné közvetlen kapcsolata kapta. Az *Auschwitzi jegyzőkönyv* Horthy István özvegyén keresztül eljutott a kormányzóhoz is, aki, ha nem is kizárólag ennek hatására, de lépéseket tett a zsidók deportálásának leállításáról.

A deportálások leállítása a németek köreiben komoly felháborodást váltott ki, és a budapesti zsidóság meglepetésszerű gyors deportálására szánták el magukat. E terv azonban az MFM vezetőinek tudomására jutott, s megszervezték az MFM egyik legeredményesebb akcióját, az úgynevezett Koszorús akciót, amelynek előkészítésében Soos Géza is szerepet játszott. Koszorús Ferenc vezérkari ezredesnek köszönhetően sikerült e deportálási tervet keresztülhúzni.³⁷⁶

A Magyar Függetlenségi Mozgalom, mint ahogy arról már szó esett, fő feladatának azt tartotta, hogy a háborúból való kiugrás lehetőségét megteremtse, az ehhez szükséges diplomáciai lépéseket előkészítse. 1943 végén ennek jegyében került sor a „Különleges Iroda” vagy közismertebb nevén a „Kiugrási Iroda” megszervezésére. Ezzel egy olyan szervezet hoztak létre, amely nincs betagolva az állami hivatalok sorába, így mindenféle németbarát vagy nem kellően megbízható hivatalnok megkerülésével közvetlen kapcsolatot tart fenn az ország vezetőjével. Fő feladata „a kormányzóban és környezetében, az államapparátusban (de még a hadseregben is) meglévő németellenesség kihasználásával”³⁷⁷ előkészíteni a háborúból való kiugrást. Az Irodát névlegesen ifj. Horthy Miklós, valójában Szent-Iványi Domokos irányította, akinek személyén keresztül a Kiugrási Iroda munkája szorosan kapcsolódott az

³⁷⁵ KONCZ, *i. m.*,

³⁷⁶ Koszorús akció részleteiről lásd CSICSERY-RÓNAY, *i. m.*, 96.

³⁷⁷ TÖRÖK BALINT, *i. m.*, 118.

MFM tevékenységéhez. A Magyar Függetlenségi Mozgalom a megszállás után „a legközelebb a földalatti kormány fogalmához állt – írja Hám Tibor –, mert vezetője az ifjú Horthy Kiugrási irodáját tényleges irányító Szent-Iványi volt, munkatársai pedig nagy részben a közigazgatásban, hadseregben megmaradt németellenes személyek, beleértve Horthy környezetét.”³⁷⁸ A Kormányzó és környezete ezen az irodán keresztül kapcsolatba tudott lépni az ellenzék vezetőivel is.³⁷⁹

A Német Birodalomtól való függetlenedés tervén régóta dolgoztak a diplomaták, már a 38-ban felállított Tájékoztató Osztály hangsúlyozott célja volt ez a fajta németellenes irányultság. A kiugrás végrehajtásánál elsőrendű szempontnak számított, hogy az ország ne a Szovjetunió, hanem a nyugati hatalmak védelme alatt szakítson a német füllel. Magyarország kiugrási szándékára azonban Nyugat-Európa nem vagy csak nagyon húzódozva reagált. Ennek egyik példája az a memorandum, melyet Szegedy-Maszák Aladár 1943 júniusában szerkesztett, majd eljuttatott Stockholmba és Londonba. Itt egyértelmű megfogalmazást nyert, hogy Magyarország kész szakítani a németbarát politikával, ha a megfelelő feltételeket a nyugat biztosítaná számára. A memorandumot azonban nem követte a megfelelő válasz.³⁸⁰

Hasonlóan sikertelen volt a Majoros János pilótatiszt által kirepített küldöttség útja az Olaszországban harcoló angol haderő parancsnokságához.³⁸¹ Szeptember 22-én indult a küldöttség Náday István vezérezredes és Howie angol tüzérezredes részvételével. Előzőleg Horthy személyesen fogadta a küldöttség résztvevőit, akik bár hivatalos megbízólevelet nem kaptak, de utasításaikat Horthy saját kezűleg írt memorandumja tartalmazta, amit betanulás után megsemmisítettek. A küldöttség egyértelműen azt a választ kapta, hogy az angolszász hatalmak az oroszok megkerülésével nem tárgyalnak. „Náday tábornokot és Majoros őrnagyot egy foggyai kastélyban szállásolták el, napokig feljűk sem néztek. Howie ezredest³⁸² elkülönítették, 23-án Wilson tábornagy, a szövetségesek olaszországi parancsnoka elé vezették, aki meghallgatta a jelentését, és Horthy katonai javaslatait Londonba továbbította. Nádayt alaposan kifaggatták, majd megengedték, hogy táviratot küldjön Budapestre, amelyben elpanaszolta sorsát: mivel nem volt hivatalos megbízása, hivatalosan nem

³⁷⁸ SALÁTA, i. m., 96.

³⁷⁹ KÖVÁGÓ JÓZSEF, *Emlékezés a náci-ellenes Magyar Katonai Ellenállásra*, Bp., 1994. 16.

³⁸⁰ KOVÁCS IMRE, *Magyarország megszállása*, Budapest 1990. 24.

³⁸¹ Marosán Jenő vallomása: „44. szept. 22.-én Majoros János utasítására Csákvárról bizottságot kellett kivinni a szövetséges erők főhadiszállására a háborúból való kiugrási szándékunk tárgyalására.” ÁBTL V-2000/15, 74–75.

³⁸² Howie vezérezredes, német fogolytáborból szökött meg, akit Szent-Iványi Sándor unitárius püspök és Tost szárnysegéd bűjtatott, Mélik Endre információi szerint a kormányzósági palotában.

tárgyaltak vele, feltételein csak mosolyogtak. A fegyverszünet feltétel nélküli megadással jár, különben is a magyaroknak Moszkvához kell fordulniuk.”³⁸³

„A szövetségesek nyugati részlegével folytatott tárgyalások – fogalmaz Kovács Imre –, pontosabban puhatolódzó megbeszélések, még pontosabban egyoldalú és nem nagyon kötelező kétértelmű kijelentések keresztüzében Magyarország a senki földjére került: a németektől el akart szakadni, a nyugatiak meg húzódoztak a feltételeitől.”³⁸⁴ 1944. március 19-ével tragikusabbra fordult az ország helyzete, egyre égetőbbé vált a kiugrás fontossága, olyannyira, hogy fel kellett adni azt a koncepciót, mely szerint az ország a kiugrás ügyében csak nyugat felé puhatolózik. Horthynak és környezetének nagy érdeme, „hogy megkísérelték, ami Nyugat felé nem sikerült: kiugrani Kelet felé.”³⁸⁵

Ennek a próbálkozásnak egyik epizódja a „Faust küldöttség” moszkvai útja. A küldöttség tagjai Faust Imre, Dudás József, Atzél Ede és a tolmács szerepét vállaló Glässer Aladár kommunista múlttal és kapcsolatokkal rendelkeztek, ezáltal is erősíteni igyekeztek a szovjet fél jóindulatát és tárgyalókedvét. Faust Imre még orosz hadifogolyként került kapcsolatba a munkásmozgalommal, vajdasági magyarként 1923-tól a Jugoszláv Kommunista Párt tagja, 27-től áttelepült Magyarországra és egy baloldali könyvkiadó vezetője. A Horthy-korszak alatt baloldali elhajlásai miatt többször letartóztatták és több mint tíz évig állt rendőri felügyelet alatt. Az erdélyi származású Dudás József „Moszkvában nyilvántartott kommunista.”³⁸⁶ Mint az illegális román Ifjús munkás Mozgalom vezetője, először 18 évesen került a román hatóságok fogságába, 20 évesen a román hadbíróság 9 évre ítélte, amelyből 5 és fél évet le is töltött Doftanában.³⁸⁷ A második bécsi döntés után Budapestre költözött, hogy a Műegyetemen tanulmányokat folytasson. Az erdélyi földbirtokos, báró Atzél Ede hivatalosan a kormányzó és a köréje csoportosult tisztek megbízottjaként vett részt a küldöttségben.³⁸⁸ A 20-as évek elejétől, már egészen fiatalon a romániai magyar kémszolgálat

³⁸³ KOVÁCS, *i. m.*, 76.

³⁸⁴ *I. m.*, 24.

³⁸⁵ *I. m.*, 61.

³⁸⁶ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 64.

³⁸⁷ Dudás Józsefné visszaemlékezése: „Elkezdte szervezni az ifjúságot, mert azt hallotta, ha megalakítják a Kommunista Ifjús munkásoknak a Szövetségét, akkor Erdélyt az oroszok vissza fogják adni.” Dudás Józsefné Horvát Aranka – Interjú. Készítette Burillák Attila, Körösenyi András 1989-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma 112. sz. 24.

³⁸⁸ Atzél, bár hivatalosan a kormányzó és környezetének a megbízottja, de nagyon szorosan kötődik Csomóss Miklós és Dudás József baráti társaságához. Mélik Endre ezzel kapcsolatos vallomása az ÁVO-n: „Atzélt Csomóss lakásán ismertem meg 1938-ban. Csomóss Miklós bátyja Atzélék birtokát vezette. Csomóss-klikk tapadt rajta.” ÁBTL V-2000/26. 123.

embere volt,³⁸⁹ felesége Bethlen Beáta Bethlen István unokahúga. Atzél Edét nem lehet Dudáshoz vagy Fausthoz hasonlóan egyértelműen kommunistának titulálni, de sok szállal kötődött a baloldali körökhöz. Szoros kapcsolatban állt a Weissshaus Aladár vezette kommunista frakcióval, Weissshaussal személyesen is tartotta a kapcsolatot.³⁹⁰ „Atzélról tudták, hogy egy forradalmár báró, egy unikum volt. [...] Egy báró volt, aki tegeződött a kommunista Lakatossal”³⁹¹ – idézi fel emlékeit Mélik Endre.

E küldöttség koncepciója és megszervezése a *Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége* néven működő ellenállási csoporthoz fűződik. A Szövetség 1944 elején Atzél és Dudás kezdeményezésére alakult, Atzél Ede, Csomóss Miklós, Dudás József, Kiss Ferenc, Magyarai Ferenc vezetésével (mindannyian a Közösség tagjai). E csoport magja a Csomóss Miklós lakására rendszeresen feljáró igen heterogén összetételű baráti társaság volt. Nagyrészt erdélyi származású értelmiségiekből, a legkülönbözőbb pártállású politikusokból, frakciós kommunistákból, közéleti szereplőkből, munkásokból állt. Közéjük tartozott többek között Faragó Ede, Mester Miklós, Csomor Gusztáv, Mélik Endre, Szalai Sándor, Magyarai Imre, báró Bánffy, Benke Miklós, Roló József, Unghváry Sándor, Fall Endre, Gellért Andor, Faust Imre, Hamza D. Ákos, Marton János, Szalontai Elek, Kálmánfy Ferenc, Lonyce Gyula, Eszes István, Péter Ernő, de Csomóss ismeretségi köréhez tartozott Bibó István és József Attila is.³⁹² Csomóss társaságában, mivelhogy ő maga is közösségi tag volt, igen nagy arányban vettek részt közösségi tagok.

A német nyomás erősödése készítette e baráti kör kemény magját a szervezettebb fellépésre, az MHSZSZ megalakítására. A Magyar Függetlenségi Mozgalomhoz hasonlóan, az MHSZSZ-nek is szoros kapcsolatai voltak a Közösséggel. Dudás József ÁVÓ-n tett vallomása arról számol be, hogy Kiss Károllyal a Nemzeti Színház melletti étteremben 1944 vége felé folytattak tárgyalást arról, hogy a Honszeretet Egyesületet és a Közösséget hogyan tudnák bevonni az MHSZSZ munkájába.³⁹³ De személyi kapcsolódások révén is szoros szálak fűzték a Közösséget az MHSZSZ-hez. Azon túl, hogy az öttagú irányítóbizottság mindegyike

³⁸⁹ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 123.

³⁹⁰ Mélik Endre vallomása: „Weisshaust összehoztam Atzéllal” ÁBTL V-2000/26. 28.

Az Atzél vezette Wesselényi Lövészegylet és a weissshausista mozgalom kapcsolatai: Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 124–125.

³⁹¹ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 63.

³⁹² Mester Miklós: „Csomóss Miklós révén ismertem meg József Attilát. Nem volt fasiszta. Központi hely volt a lakása. Oda kubikosok is jártak, orvosok, mindenki. Nem volt széles látókörű ember, de szociális érzéke kifejlődött. Hozzá járt József Attila is, így tudtam vele beszélni.” Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 32–33.

Csomóss baráti köréről lásd: ÁBTL V-2000/26. 155.

³⁹³ ÁBTL V-2000/9. 209–210.

közösségi tag volt, igen fontos pozíciót töltött be Péter Ernő is, akit később az ötös bizottságába is bevásztottak.³⁹⁴ A Közösségen belül személye köré csoportosuló „klikket” „bekapcsolta” a Szövetség munkájába.

Az MHSZSZ a Magyar Függetlenségi Mozgalommal is szoros kapcsolatot tartott. Még ha annál valamivel harciasabb álláspontot is képviselt, koncepciójuk ugyanarra az elképzelésre épült: Mélik Endre szavaival élve „Le kell szakadnunk a német kapcsolatokról, hogy a béketárgyaláson majd legalább a szövetségesek a békét-hozó asztal csücskéhez engedjenek.”³⁹⁵ Ennek jegyében, a Függetlenségi Mozgalommal közösen több memorandumot is fogalmaztak a kormányzónak a háborúból való kiugrás céljából.³⁹⁶

Atzél és Mélik Endre kapcsolatrendszerüket arra használták fel, hogy vezető körökben, különösen katonai körökben a németek ellen érveljenek, és a kiugrásról meggyőzzék a vezérkart, valamint annak lehetőségét vázolják, hogy „egy román átállás esetén hogyan lehetne hátba támadni a németeket.”³⁹⁷ A katonai vezetőkkel való találkozások megszervezésében Dálnoki Veress Lajos, Atzél Ede személyes jó barátja nyújtott segítséget.³⁹⁸ De náciellenes röplapok kiadásával is foglalkoztak, valamint *Szabadságharc* címen illegális újságot adtak ki.

AZ MHSZSZ tevékenységének fontos részét jelentette az Atzél Ede vezetése alatt, Erdélyben működő *Wesselényi Lövészegylet* Budapesten történő felállítása, hogy ezáltal is a katonai ellenállás kereteit tágítsák. A Wesselényi Lövészegyletet Erdély 1940-es megszállásakor alapították azzal a céllal, hogy nem katonaköteles fiatalokat toborozzanak és őket akár a románok, akár a németek elleni esetleges partizánháborúra kiképezzék. Elnöke Atzél Ede volt, „akit – Mélik Endre szerint – tömegek ismernek Erdélyben és ezáltal adva volt egy keret”.³⁹⁹ Az egyesület 1943 októberében rendezett egy kiképzést, ennek konkrét célja az

³⁹⁴ ÁBTL V-2000/9. 209.

³⁹⁵ Mélik levele Hegedűs B. Andrásnak, Bp. 1989 X. 30. lásd: Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 190. sz., melléklet.

³⁹⁶ Dudás vallomása: „Arany Bálintot a Magyar Függetlenségi Mozgalom exponenseként ismertem meg, 1944. augusztus elején, Csomóss Miklós lakásán, Rubletzky révén. Ezen a megbeszélésen részt vett Ortutay Gyula, Jócsik László, Vincze Lajos és Párkányi, ők ketten Weisshausisták. Itt a megbeszélés tárgya a kormányzóhoz szóló memorandum a háborúból való kiugrás céljából. Ebben meg is egyeztünk és el is küldtük a kormányzónak. Ezen kívül még egy megbeszélésünk volt hasonló memorandum végett Arany Bálinttal. Ugyanazokkal a személyekkel erélyesebb hangú memorandumot fogalmaztunk, és szintén eljutattuk a kormányzósághoz.” ÁBTL V-2000/9. 210.

³⁹⁷ ÁBTL V-2000/26. 267.

³⁹⁸ ÁBTL V-2000/26. 267.

Dálnoki és Atzél baráti kapcsolatára utal az is, hogy Atzél Ede eltűnése után Dálnoki személyesen kereste fel Atzél ismerőseit, hogy családjának pénzt gyűjtsön. Dudás vallomása az ÁVO-n: „Dálnoki Veress Lajos 46-ban 2-szer keresett fel hivatalomban. Egy közös ismerősünk, báró Atzél Ede családja számára anyagi támogatást kért. Majd 46. augusztusban ismét e célból, ígéretem betartása végett.” ÁBTL V-2000/9. 218.

³⁹⁹ ÁBTL V-2000/26. 63.

volt, hogy „100 szakasz lövést beépítsenek a határvédő székely alakulatokhoz”.⁴⁰⁰ Itt főleg Erdély különböző vidékeiről vettek részt egyesületi tagok, de Budapestről is érkezett 10–12 fiatal, köztük Mélik Endre. A kiképzésen Almay Béla vezérkari ezredes, Veress Lajos és Horváth Ferenc vezérőrnagy is látogatást tett, a felszerelést pedig a honvédelmi minisztériumtól kapták.⁴⁰¹ A Wesselényi Lövészegylet budapesti központjának felállítására 1944 elején került sor egy Vilma Királyné úti villalakásban, azzal a céllal, hogy a németek elleni fegyveres ellenállás egyik központja legyen. Az egyesület fő összeköttetései Atzél személyes kapcsolataira épültek, „a hatalom minden ágában ott voltak a csápjaink és a kapcsolataink”⁴⁰² – fogalmaz Mélik, aki a budapesti szervezet titkára volt. Ezen kapcsolatok révén szerzett az Egyesület legális működési engedélyt és – elsősorban Veress Lajos révén – fegyvereket. A magyarországi egyesület emberanyagának fő bázisát a weisshausista kommunisták által beszervezett munkások jelentették.⁴⁰³

Az MHSZSZ legfontosabb és egyben legsikeresebb akciója a Faust-küldöttség megszervezése volt. Mélik Endre és Atzél Ede számára Zsindely Ferenc államtitkár 1944. április végén kieszközölt egy meghallgatást a kormányzónál, hogy egy esetleges oroszországi küldöttségről tárgyaljanak.⁴⁰⁴ „Közöltük Horthyval – emlékszik vissza a találkozóra Mélik Endre –, hogy egy Dudás nevű, a Kominternél nyilvántartott erdélyi székely kommunista vezető, aki jól beszél oroszul is, részt vállal ebben a kiküldetésben s jó benyomást fog tenni, hogy egy börtönviselt kommunistát is igénybe vesz a magyar vezetés a kapcsolatok felvétele érdekében.”⁴⁰⁵ A kormányzó meghallgatta Mélik és Atzél álláspontját, de érdemben csak a román átállás után foglalkozott ezzel a lehetőséggel. Így csupán ősz elején vették fel hivatalos formában a kapcsolatot az MHSZSZ vezető embereivel. Ambrózy Gyulával, a kabinetiroda vezetőjével folytatták a tárgyalásokat a bizottság kiküldésének részletes tervéről, a frontvonalon való átjutás technikai részleteiről. A megbeszéléseken – ahol a kommunista részről Somogyi Miklós is részt vett – a jövő kormánytagjairól és a politikai berendezkedésről elképzelt terveket is felvázolták, hogy a küldöttség azt az orosz féllel közölhesse.⁴⁰⁶ Mester Miklós, akinek fontos közvetítő szerepe volt a kabinetiroda és a küldöttség között, így

⁴⁰⁰ ÁBTL V-2000/26. 63.

⁴⁰¹ ÁBTL V-2000/26. 63, 214.

⁴⁰² Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 123.

⁴⁰³ ÁBTL V-2000/110.

⁴⁰⁴ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 66.

⁴⁰⁵ Mélik Endre levele Hegedüs B. Andrásnak, kelt: 1989. X. 30. Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., melléklet.

⁴⁰⁶ ÁBTL A-1133. 7.

emlékszik vissza az előkészületekre:⁴⁰⁷ „Júliusban eljött hozzám Faust Imre, elhozta Szabó Dezső dedikált könyvét, de ez csak ürügy volt. Elhozta Szabó Dezső levelét, ahol Szabó Dezső irodalmi terveit írja le és kéri, a lakásához ne nyúljanak hozzá. [...] A beszélgetés végén azt mondja Faust, hogy hát ő nem ezért jött tulajdonképpen – ez is fontos –, de nem ezért jött, hanem ő kommunista. Na mondom, ez Magyarország, Szabó Dezsőnek kommunista barátai. [...] Azt mondja, hogy van ilyen, és lesznek még furcsább dolgok is Magyarországon. És lettek is, vele is következő a helyzet. Elmondta, érdeklődött másoknál – egy pár nevet felsorolt –, velem lehet őszintén beszélni. A következőket mondta: ő majd vissza fog térni, most nem mondja meg, miről van szó, de komoly segítséget fognak tőlem kérni. Arra kér, hogy erről ne beszéljek senkinek.

Néhány hét múlva újra jelentkezett és elmondta, hogy ők szeretnének átmenni a határon, a szovjetekkel felvenni a kapcsolatot, hogy fegyverszünet megkötésének a lehetőségeit megmondják. Mögötte egy csapat áll, Dudás József és Csomóss Miklós álltak a háttérben. Csomóss egy orvos volt, a Lázár u. 18-ban lakott, annak a lakása volt az ellenállás központja, erről nagyon keveset beszélnek. [...] Ők már megtalálták az utat a kormányzó köreihez, ifj. Horthy Miklóshoz. [...] A kabinetirodának, illetve ifjú Horthy Miklósnak és körének egy kikötése van: tudják azt, hogy Faust kommunista, Dudás kommunista, de kell nekik egy bizalmi ember, a kormányzóság részéről, aki velük menjen, hogy mennék-e én? Fiatal vagyok, oda fizikai erő kell, meg különböző csoda. [...] Rögtön felmentem Ambrózyhoz, vele közöltem ezt a dolgot. Azt mondja, tudja, hogy készül ilyesmi, de hát szó sem lehet, hogy te menjél. Magyarország egy szószátyár ország, ahányan hozzád járnak, ha két nap múlva nem jelentkezel, rögtön elterjed, hogy itt mi történt. [...] Nem volt más hátra, mint báró Aczél Edét választani. Ő egy hallatlan erős sportember volt, csak éppen túlzottan [...] kalandos ember volt.⁴⁰⁸ [...] Amint meg volt a bizottság, eljöttek hozzám, hogy ők le akarnak utazni a Dunántúlra, Inkapuszta környékére, ahol Bethlen István rejtőzik, mert a kormányzóságnak az a kívánsága, és határozott utasítása, hogy Bethlen István adja meg az

⁴⁰⁷ Mester Miklós a küldöttség történelmi megítélésével kapcsolatban: „Bokor Péter a könyvében nem tulajdonít jelentőséget ennek az akciónak, nem igaz az, amit ott ír. Ennek igen is volt jelentősége és egy komoly akció volt. [...] Ezt egyedül Juhász Gyulánál láttam, hogy ő ezt elismeri, hogy nagy szolgálatot tett ez az előzetes tapogatózó bizottság Horthynál, mert kérlek szépen, az indítatást megadta neki, hogy most már lehet ezt az egészet csinálni.” Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János – Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 113.

⁴⁰⁸ Mester Miklós Bokor Péternek adott interjújában így emlékszik vissza Atzél Edére: „Elég ellentmondásosak a róla hallható vélemények. [...] Hát elmondom, amit én tudok. Dél-Erdélyben volt földbirtoka, úgy 300 hold körül. Kiváló mezőgazdasági szakember. Amikor Észak-Erdélyt a bécsi döntés hozzánk csatolta, ő ájtott. Hogy is mondjam ... egy merész, kicsit feltűnni vágyó ember volt. (...) Ő azzal hencegett, hogy szélsőjobboldai, ugyanakkor nem volt benne semmiféle szélsőjobboldali pártban. Kormányzóhű volt. Bejáratos mindenhova, minden minisztériumba. Egy atléta! Erős mint a medve. Volt hat gyereke, azokat mezítláb járatta. Különös ember és különc ember.” BOKOR PÉTER, *i.m.*, 170.

utasítást, hogy mit kérdezzenek Moszkvában. Én adtam az autót. A sofőröm nagyon kiváló ember volt, neki nem mondtam meg, miről van szó, csak annyit mondtam, hogy titkos.”⁴⁰⁹

A küldöttséget, miután egy napot töltöttek Bethlen Istvánnál, szeptember 16-án testőrségi autó vitte a határra, a határnak egy olyan szakaszára, ahol a beavatott Dálnoki Miklós Béla, a belső hadsereg főparancsnoka átengedte őket. Az oroszokkal sikerült szerencsésen találkozni. Autóval rögtön vitték őket Kijevbe, onnan repülőgépen Moszkvába. Állítólag személyi ellenőrzésüket előzőleg Rákosi Mátyás végezte, „aki mindjárt »leleplezte« Faustot és Dudást, hogy trockisták, ami a legrosszabb ajánlólevél a Kremlben.”⁴¹⁰ Ennek ellenére magas rangú tábornokok fogadták őket, Faust Imre közlése szerint Molotovval is tárgyaltak. Hazafelé vezető útjukon könnyen mindannyian életüket veszthették volna, ugyanis a frontvonalak eltolódtak, és ott, ahol át akartak kelni, már nem a beavatott parancsnokok vártak rájuk. A katonák sortűzet adtak. „Atzél egy pillanat alatt fenn volt a fán, és egy géppisztolysorozattal 8 katonát lekasabol”⁴¹¹ – emlékszik Mélik Endre. Dudást egy egész sorozat érte a lábán, Faust Imre a karján sérült meg súlyosan, de nagy nehezen sikerült átjutniuk a fronton. Szeptember 24-én tértek vissza Budapestre. Elsőként Csomóss lakására mentek, ahol megszerkesztették a tárgyalásokról szóló jelentést. Ezt Csomóss Miklós még aznap eljuttatta Mester Miklóson keresztül a kormányzóhoz. Az oroszok e jelentés alapján arról tájékoztatták a kormányzót, hogy hajlandóak tárgyalni a fegyverszünetről. Mester Miklós emlékei alapján Csomóss lakásán 3 pontban foglalták össze az oroszok üzenetét: 1. Horthy azonnal küldjön ki egy bizottságot titokban, de azoknak saját aláírásával megbízólevelet adjon. 2. A magyar nép szabadon dönthet saját állam- és kormányformájáról. 3. Pillanatnyilag felfüggesztik Budapest bombázását. Azt viszont nem tudták megtenni, hogy az összekötő vonalakon, tehát a szállítási vonalakon szüneteltessék a bombázásokat.⁴¹² „Egy hétig - egy és fél hétig kérlek szépen figyeltem, nem is bombázták Bp-et” – idézi fel emlékeit Mester Miklós. Atzél Ede érdeklődésére a szovjet külügyi osztályfőnök – Kovács Imre közlése szerint – azt is közölte, hogy „Erdélyben a demarkációs vonalat ott húzzák meg, ahol a fegyverszünet megkötésekor a csapatok állnak, Erdély sorsát a békekonferencián döntik el. Garanciát nem adhatnak a csehszlovák és jugoszláv határ tekintetében, de a Szovjetunió

⁴⁰⁹ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János – Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 90–93.

⁴¹⁰ KOVÁCS, *i. m.*, 74–75.

⁴¹¹ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 64.

⁴¹² Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 95.

nemzetiségi politikája általában helyteleníti a nagyobb etnikai tömbök idegen uralom alá kerülését.”⁴¹³

A küldöttség reményteljes beszámolója azt az elhatározást erősítette Horthy Miklósban, hogy folytassa a tárgyalásokat a Szovjetunióval. E küldöttség sikerének híre sokban hozzájárult, hogy Horthy Miklós áldását adta a Faragó küldöttség moszkvai útjára. Szeptember 28.-án indult el a küldöttség Moszkvába Horthy saját kezűleg írott levelével, melyben „fegyverszünetet és kegyelmet kér Magyarországnak.”⁴¹⁴ A küldöttség vezetője, Farago Gábor és két tagja, Teleki Géza és Szent-Iványi Domokos a Magyar Függetlenségi Mozgalom emberei és a Magyar Közösség tagjai voltak.

1944. november 13-án Simonffy-Tóth Ernő vezérkari tiszt vezetésével, az ellenállás központi szervének, a Magyar Frontnak a kezdeményezésére küldöttség indult Moszkvába.⁴¹⁵ Ez a küldöttség már azzal a megbízatással szerveződött, hogy Moszkvában megtárgyalják a háború utáni Magyarország politikai irányvonalait. Högye Mihály, aki a küldöttség tagjainak megszervezésében vállalt szerepet, így emlékszik vissza az eseményekre: „Tóth Istvánnal, vezérkari ezredessel is együtt dolgoztam az ellenállásban. Ő mondta, hogy lenne egy repülőút lehetőség. Pár személyt át lehetne juttatni repülőgéppel a túlsó oldalra, a szovjet oldalra. Simonffy Tóth Ernő vezérkari tiszt vezette a dolgot, és egy Török József nevű repülőtsízt fogja vezetni a gépet. Egy-két jelentős politikus kellene. Tildynek mondtam, ő azt tanácsolta, hogy a pártok képviselői menjenek ki. Szakasits neve merült fel, de ő nem vállalta, az volt az érzésem, hogy berezelt. Bajcsy-Zsilinszky se ment, mert, hogy ő itthon szervezi az ellenállást. [...] Gombos Gyulával még egyszer voltunk Tildynél, megtárgyalni mindent, és a memorandumot. Az volt a megállapodás, hogy ha nem megy se Szakasits, se Bajcsy, akkor legalább egy memorandumban összefoglaljuk az álláspontunkat. Tildy Gombost kérte meg, hogy öntse formába. Amikor Tildytől haza mentünk, két ember várt a kapuban. Az egyik Kállay Gyula, a későbbi miniszterelnök, a másik Péter Gábor. Péter Gábor lett volna a kommunista oldalról a megbízott. [...] Péter Gábor nálam töltötte az éjszakát. Hajnalban jött egy teherautó, hogy elvigye Péter Gábort. [...] Mikor a teherautóval már a géphez értünk, az váratlanul felszállt és elment, nem vitte el Péter Gábort. [...] A repülőgép lényegében elmenekült előlünk.”⁴¹⁶

⁴¹³ KOVÁCS, *i. m.*, 75.

⁴¹⁴ KOVÁCS, *i. m.*, 84.

⁴¹⁵ SIMONFFY ANDRÁS, *Kompország katonái*, Bp., 1981.

⁴¹⁶ Högye Mihály – interjú. Készítette Csicsery-Rónay István 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 46. sz., 62–67.

Az Magyar Függetlenségi Mozgalom nem kizárólag az ellenállás politikai, diplomáciai területein és az embermentési akciókban tevékenykedett, hanem részt vett az ellenállás katonai vonalán is. Külön katonai tagozattal rendelkezett, melynek vezetője Szent-Miklós István és Mikó Zoltán. Kiss Sándor a népbírósi vallomásában beszámol arról, hogy Mistéth Endrét a Függetlenségi Mozgalomból ismeri, „tőle kaptam annak idején két pokolgépet, amelyek közül az egyik a Műegyetem aulájában, a másik a Ferenc József pesti hídfőjénél robbant. Azután három modern puskát is kaptam tőle, és három ízben 3 bőrönd robbanóanyagot, amelyet ő előzőleg a lakásán bujtatott.”⁴¹⁷ Mistéth a Népbírósi ítéleten így beszél saját és a Függetlenségi Mozgalom ellenállási szerepéről: „Azok, akik a 44. márciusi anyaggal nem azonosították magukat, kerestek egy olyan helyet, ahol meggyőződésük szerint tevékenykedhetnek. Így találtam én is rá a Magyar Függetlenségi Mozgalomra, és így vettem részt az ellenállási mozgalomban. Itt sok nem Magyar Közösségi tag is részt vett. Pl. Kiss Sándor, Szent-Iványi,⁴¹⁸ Kővágó József, Nagy Jenő. Ellenben Czudar Lajos és Kiss János tudomásom szerint Magyar Közösségi tagok. Az összekötőnk a kommunista párt felé Somogyi Miklós nemzetgyűlési képviselő volt. A Függetlenségi Mozgalomban nem törődtünk azzal, hogy valaki közösségi tag-e vagy sem, nem törődtünk politikai állásával, a németek elleni harc fogott össze bennünket. [...] Robbanóanyagot, lőszert, géppisztolyokat szállítottam az ellenállási mozgalomban. A közlekedés meggátolására Kovásznai féle szöveget szórtam az utcára. A hidakról terveket készítettem a németek által tervezett robbanás meggátolása céljából. Nagy Jenővel és Kővágóval álltam összeköttetésben. Gyárakat látogattam, hogy meggátoljam a kitelepítést. A lőszert Somogyi Miklósnak szállítottam, aki az építőmunkások szövetségének elnöke volt és sok elszánt embert tudott mozgósítani. Ezekért a Szabadságrend ezüst fokozatával tüntettek ki.”⁴¹⁹

Az ellenállás kiemelt feladatai közé tartozott a budapesti hidak megmentése, ebben az akcióban az MFM és személy szerint Mistéth is tevékeny részt vállalt, amit vallomásában Arany Bálint is megerősített: „Mistéth Endre 1944. évben az ellenállási csoportunk legtevékenyebb tagja volt. Megszerezte a budapesti hidak tervrajzát, a hídrobbantások megakadályozására irányuló tervet készített, amelynek katonai alátámasztását is megadtuk, sőt kidolgoztuk azt is, hogy miként értesülünk órával a robbantások előtt.”⁴²⁰ Kővágó József a hidak megmentése ügyében való együttműködésre így emlékszik: „November 22-én este nyolc órakor találkozóm volt egy csoporttal, amelyről csak annyit tudtam, hogy számuk

⁴¹⁷ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbírósi Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 856.

⁴¹⁸ Szent-Iványi és Kiss Sándor avatása 45 után megtörtént.

⁴¹⁹ ÁBTL V-2000/71/a. 297–558.

⁴²⁰ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbírósi Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 73.

jelentékeny és kitűnő összeköttetésekkel rendelkeznek. Arra emlékszem, hogy ez a találkozó a Rákóczi úton, valahol a Rókus korház közelében volt. [...] Itt találkoztam Arany Bálinttal, Kiss Károllyal, Mistéth Endrével, akik jó nevű mérnökök voltak, Dr. Saláta Kálmánnal, Somogyi Miklóssal, Dr. Soos Gézával és másokkal, akiknek a nevét már nem tudom visszaidézni. Talán 12-en lehettek együtt ezen a titkos találkozón. [...] Mind mondtam, kitűnően felkészült csoport volt. Számomra a legnagyobb, közvetlen segítséget az jelentette, hogy megígérték, hogy pár napon belül megkapom tőlük a budapesti hidak terveit. Erre a hidak felrobbantásának a megakadályozása érdekében lett volna nagy szükségünk. [...] Mistéth Endre, Arany Bálint és Kiss Károly nagy mértékben segítségemre lehettek volna abban, hogy a németek robbanó tölteteinek a valószínű helyét bejelöljük a hídterveken. A találkozón abban állapodtunk meg, hogy pár nap múlva összejövünk újra és akkor ők már hozzák a hídterveket.”⁴²¹ E találkozóra azonban már nem kerülhetett sor, ugyanis november 22-én éjjel Kővágó Józsefet letartóztatták.

1944. november végétől tömeges letartóztatási hullám kezdődött, mely a Függetlenségi Mozgalom tagjainak is érintette egy részét, s ettől az időponttól az MFM szervezett munkája megszűnt. Egymástól elszigetelve, központi irányítás nélkül ugyan, de kisebb csoportok aktivitása ekkor sem szünetelt. A Teleki Pál Munkaközösség szabadlábbon lévő tagjai például továbbra is szervezkedtek. Jaczkó Pál (akiről Szent-Miklóssy a népbírósi vallomásaiban a következőt mondja: „a Magyar Függetlenségi Mozgalomban való részvételre közösségi vonalról szállították nekem”⁴²²) robbantókülönményt és illegális Kiska (Kisegítő karhatalmi) századot szervezett.⁴²³ Csicsery-Rónay István sajtócsoportja továbbra is dolgozott, „hetenként egy földalatti könyomatost, az »Eb ura fako«-t adott ki.”⁴²⁴

Miután a nyilas uralom a szervezett ellenállás lehetőségeit egyre lehetetlenebbé tette a Magyar Függetlenségi Mozgalom szabadlábbon maradt vezetője, Soos Géza, Hadnagy Domokossal, Toperczer Árpáddal és Rakovich Sándorral illegálisan és életük kockáztatása árán Olaszországba repültek, hogy tájékoztassák az antant hatalmakat az MFM és a

⁴²¹ KŐVÁGÓ JÓZSEF: *i. m.*, 51.

⁴²² BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbírósi Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 84.

⁴²³ Jackó vallomása a Népbírósi Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 84. az óvóhelyen és miért jártam késő éjjel haza, előadom, hogy ebben az időben részt vettem az ellenállási mozgalom Szent-Miklóssy által vezetett egyik csoportjában és ebben autók robbantásával foglalkoztam, amiből kifolyólag gyakran házon kívül voltam.” BFL XXV. 1.a Budapesti Népbírósi Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 3580–3581.

⁴²⁴ SALÁTA KÁLMÁN, *Fejezetek FKGP 1945-ös küzdelmeiből*, Washington, 1998, 97.

németellenes magyar ellenállás tevékenységéről.⁴²⁵ Magukkal vitték az Auschwitz-i jegyzőkönyvet, hogy hírt adjanak milliók elgázosításáról, összeköttetést akartak teremteni az MFM moszkvai fegyverszüneti delegációjával, „továbbá a szovjet hadvezetés számára hoztak egy megbeszélte jelet, aminek elhangzására budapesti ellenállók a szovjet támadással egy időben fegyveres akcióba kezdenek.”⁴²⁶ 1944. december 9-én érkeztek Bari városába, ahol nem a várt fogadtatásban részesültek, ugyanis az amerikai Military Police és az angol Intelligence Service hadifogolyként kezelte őket. Az OSS, az Egyesült Államok hírszerző szolgálata hallgatta ki Soost és Hadnagy Domonkost. Török Bálint tanulmánya így foglalja össze az amerikai kihallgatás részleteit: „Az OSS elég nagyvonalúan kezelte a jegyzőkönyvelést (vagy idegen kéz változtatta meg a szöveget), mert nemcsak elírást, de torzítást, sőt hamisítást is találtak a nekik [Soos Gézának és Hadnagy Domokosnak] megmutatott három részben. Tiltakozásukat jelentették be, s követelték a megfelelő korrekciót. Súlyosbította a helyzetet Soosék előzetes hozzájárulása ahhoz, hogy szovjet szerveknek is átadják a jegyzőkönyv egy példányát, pedig – mint kiderült – abba valótlan megállapítások kerültek Szent-Iványi megítéléséről és szovjetellenes beállítottságáról. Megígérték a korrekciót, de a javított példányt soha nem mutatták meg nekik. Sőt közölték velük, hogy nincs mód a teljes jegyzőkönyv megtekintésére. Közben Soos nyolc, Hadnagy pedig egy összeállítást készített az amerikaiak számára a Magyarországgal kapcsolatos problémákról (történelem, németkérdés, zsidókérdés, lengyel ügy, Horthy stb.). A jegyzőkönyv ellenőrzésének megtagadása után kijelentették, hogy csak az átadott dolgozatokkal összhangban lévő állításokért vállalnak felelősséget. Az amerikaiak azonban nem tulajdonítottak jelentőséget az egész ügynek.”⁴²⁷ Az olaszországi misszióval az MFM története is lezárult. Soos Gézának csupán 1946 januárjában sikerült hazatérnie Magyarországra, hogy néhány hónap múlva az ÁVO letartóztatása elől menekülni kényszerüljön. Éliás József és egy, az életéért Soos Gézának hálás államvédelmi tiszt segítségével szökött ki az országból.⁴²⁸

⁴²⁵ Kiss Sándor vallomása: „Soos Géza elmesélte, hogy hogyan loptak el egy német bombázó gépet Bajcsy lefogása után a pápai repülőtérrel és hogyan repültek vele Bari-ba. BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 835–863.

⁴²⁶ KONCZ, *i. m.*,

⁴²⁷ TÖRÖK BÁLINT, *i. m.*, 126.

⁴²⁸ 1946-ban a szovjet titkosszolgálat parancsot adott ki elfogatására. Molnár László nevű ÁVO-s tiszt, megtudta, hogy a hatóságok Hegyeshalomnál tervezik leszállítani a vonatról, hogy likvidálják a közéletből. Egy teherautónyi áruszállítmány alatt szöktette ki az országból. 1953-ban halt meg Amerikában, egy autóbaleset következtében. Utastársa Koszorús ezredes volt, aki súlyos sérülésekkel túlélte a balesetet. Wass Albert a Soos Géza által alapított Új Magyar Út 1953. szeptemberi számában így emlékezik Soos Gézára: „Óriás fa dőlt ki, magyarok! Roppant hegy omlott: sziklaszirt. Magyarok szerte a világban: ha csak egy morzsányit is meg akartok

Az ellenállás és a Magyar Közösség történetének utolsó fejezete is szorosan összefonódik egymással, ugyanis sok igazság rejtőzik Szent-Iványi Domokos már idézett mondatában, melyet 1946 decemberében fogalmazott meg: „egy nagyarányú letartóztatási kampány vette kezdetét, amelynek célja az, hogy mindazokat, akik a korábbi ellenállási mozgalomban részt vettek és akikről feltehető, hogy egy esetleges kommunista erőszakos hatalomátvételi akcióval kapcsolatban ellenállnának, lehetetlenné tegyék, illetve kikapcsolják.”⁴²⁹

Az ellenállási mozgalomban résztvevők jelentős részére tragikus sors várt az 1945 utáni Magyarországon. Az ellenállásnak azok a szereplői, akik nem illettek bele a Rákosi Mátyás által definiált kommunista fogalmába, nagy valószínűséggel nem az új rendszer hőseinek, hanem az áldozatainak a listáján találták magukat.

A Közösség-per főszereplői szinte kivétel nélkül az ellenállás aktív résztvevői, mint Dálnoki Veress Lajos, Szent-Miklós István, Szent-Iványi Domokos, Arany Bálint, Mistéth Endre, Kiss Sándor, Horváth János, Fitos Vilmos, Hamza András, Tóth István, az ellenállás katonai csoportjának egyik vezetője, Csicsery-Rónay István, Török József, a Simonffy-féle küldöttség pilótája, Vatai László, Hám Tibor, Péter Ernő. Majoros János, az olaszországi küldöttség pilótája, úgy került a Donáth-per vádlottjai közé, hogy személyesen nem ismert senkit Donáth Györgyön kívül a Donáth-csoport tagjai közül, vádként mást nem tudtak felhozni ellene, mint a közösségi tagságát és ellenállási érdemeit. (Ügyét később el is különítették.)

Csomóss Miklós, Dudás József, Mélik Endre és számos ellenállásban aktív szerepet vállaló weisshausista munkás ugyancsak a közösségi összeesküvés kapcsán került letartóztatásba. Ügyüket egyetlen közösségi perben sem tárgyalták, bírósági eljárás nélkül internálták vagy mint Csomóss Miklóst, átadták őket a szovjet hatóságoknak kémkedés gyanújával.⁴³⁰

hálálni abból, amit értetek tett, kövessétek az utat, amit megjelölt. Minden magyarnak tudni kellene – ezek Soos Géza szavai –, hogy csak egyetlen út vezet haza. A krisztusi szeretet és alázat útja.”

⁴²⁹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 3630.

Földesi Margit és Szerencsés Károly Pfeiffer Zoltánról írott monográfiájukban ugyanezt így fogalmazzák meg: „A per a kisgazdapárt szétverésén túl azt a célt is szolgálta, hogy a háború alatti polgári antifasiszta ellenállás tagjai kiiktassák a politikai életből, s ugyanakkor szétzilálják azt a politikai tartalmat, amely modern politikai, gazdasági program kidolgozásával készült a szuverenitás helyreállítására.” FÖLDESI MARGIT, SZERENCSES KÁROLY, *A megbélyegzés hatalma, Pfeiffer Zoltán 1990–1981*, Bp., 2003. 141.

⁴³⁰ Jelentés, 1947. február 4. „...a SZEB Csomóss ügye iránt fokozott érdeklődést mutat. Csomóssot valamint kapcsolatait kihallgatja [...] Ezen túlmenően a SZEB-nek Csomóss és társaival kapcsolatos további terveiről nem vagyok informálva. ÁBTL V-2000/33a, 275.

Soos Géza, Hadnagy Domonkos, Hőgye Mihály, Saláta Kálmán emigrációba kényszerült. Mester Miklóst, Ambrózy Gyulát az ötvenes években kitelepítették. Ambrózyt 1947-ben ugyan igazolták, Bereczky Albert, Tildy Zoltán és Szakasits Árpád nyilatkozatai alapján, de ezt később megvonták. Teljes szegénységben társbérletbe került, majd 51-ben kitelepítették, egy Szolnok megyei tanyára, még a legközelebbi Jász községtől is nagyon messze. 1952-ben halt meg, a szolnoki kórház temetőjének külső kertjében temették el. Haláláról csak a legszűkebb családja tudhatott.⁴³¹

A Faust-küldöttség három tagja ugyancsak a kommunista rendszer áldozata lett. „Mikor 45-ben legelőször találkoztam Fausttal, márciusban – emlékszik vissza Mester Miklós –, egy ijedt embert látok. Hát mondom Imre, miféle dolog ez, hát miniszter leszel. – Jaj, jaj, dehogy! A legjobb barátomat, a Demény Pált letartóztatták. – Később őt is letartóztatták, és több éven keresztül börtönben ült, onnan szabadult szegény nagy betegen, még egy pár évet élt, és kérlek szépen meghalt.”⁴³² Faust Imre 1945. március 16-án a VIII. kerületi MKP szervezetben megkapta ugyan tagsági könyvét, de 26-án a központ utasítására visszavonták tőle. Nem sokkal később őrizetbe vették, s olyan vallomásra akarták bírni az 1918 óta aktív kommunista Faust Imrét, hogy a munkásmozgalomban valójában a fasiszták megbízását teljesítette.⁴³³

Dudás Józsefet először 1946-ban internálják Buda-délre, innen hamarosan szabadul, majd a közösségi összeesküvés kapcsán 1947-ban újra letartóztatják, szabadon engedik, de rendőrségi felügyelet alá helyezik. Még ugyanabban az évben újra internálják. 51-ben, miután sikerül kényszer hatása alatt beismertetni vele, hogy a román titkosszolgálat besúgója volt, átadják a romániai hatóságoknak. 54-ben elejtik ellene a vádat és hazaengedik.⁴³⁴ 1956-os forradalomban betöltött szerepéért elsőik között ítélik halálra és végzik ki.

1947 márciusában Vasvári Lajost, Eszes Istvánt és Szegedi Ernőt átadták a SZEK-nek, ahol a Szovjet Hadsereg Katonai Törvényszéke azzal a váddal, hogy amerikai ügynökként adatokat gyűjtöttek a szovjet csapatokról, 20 évi szabadságvesztésre ítélte. Mindhárman 1955 végén tértek haza.

⁴³¹ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 131.

⁴³² Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 96.

⁴³³ GADANECZ BÉLA, GADANECZ ÉVA, *A Weisshaus Aladár vezette szocialista népmozgalom története (1927–1945)*, Múltunk, 3(1995), 13.

⁴³⁴ A rendőrgyűlöleti szerepéről Dudás vallomása 1947-ben, a közösség-ügy kapcsán az ÁVO-n tett vallomásában: „1931-ben a román politikai rendőrség letartóztatott kommunista röpcédula átvevése miatt. [...] Hosszas fizikai bántalmazás után besúgónak beszerveztek. Felvilágosításokat kértek a sejttem tagjairól, amit azonban nem árultam el és így utána nem bukkott le senki. Elmondtam, hogy szabadulásom után a sejttem nem vett fel, így felvilágosítást nem tudok adni. Kértem Brassóból való elhelyezésemet, így a rendőrséggel a kapcsolatam meg is szűnt.” ÁBTL V-2000/9 207–208.

Atzél Ede sorsát a mai napig homály fedi.⁴³⁵ Szügyi Zoltán, az Ausztriában tartózkodó Szent László hadosztály parancsnoka vallomásában arról tesz említést, hogy báró Atzél Ede 1944. október 8–25. között négy alkalommal jelent meg a Károlyi laktanyában a Magyar Nemzeti Felszabadító Bizottság megbízásából, azzal a titkos parancssal, hogy Szügyi próbálja a hadosztályokat az oroszok elől az angolszászokhoz átvezetni. Október 25-e után azonban megszakadt Atzél és Szügyi között a kapcsolat.⁴³⁶ A *Nemzeti Ellenállásban Résztvettek Szövetségének* hivatalos okirata szerint: „Utoljára 1944. december 3-án fontos megbízással ment át az orosz katonai parancsnoksághoz, ahonnan 8 nap múlva kellett volna visszatérnie, fontos utasításokkal. A jelzett idő óta nyoma veszett és ma általunk ismeretlen helyen tartózkodik. Szövetségünk felkutatására keresőlapot bocsátott ki, de tartózkodási helyét nem sikerült megállapítanunk. Nem csak mi, munkatársai, hanem felesége és hat gyermeke várja haza édesatyját. Budapest, 1945. május 9.”⁴³⁷ Az utolsó hír Atzél Edéről egy szovjet lágert megjárt rab visszaemlékezése arról, hogy fogsága idején találkozott Atzél Edével.⁴³⁸ Nagy

⁴³⁵ Erdélyi Magyarország, 2002. január, február XIII. évf. 49. sz. 17–18. Wass Albert báró Atzél Edéről: „Tízéves voltam és ő tizenegy, amikor a sors összehozott bennünket. Anyja, apám nővére, Marika néni, mint önkéntes ápolónő teljesített szolgálatot az orosz fronton, míg, ha jól emlékszem 1916-ban, sebesült honvédeket mentett ki a golyózáporból, s hősi halált halt ő maga is. Apja, Báró Atzél Elemér, a budapesti Park Club alapítójának a fia, akkor már állandó kezelés alatt volt, s röviden ő is elhunyt. Árvái, Édi és a négy évvel idősebb Lydia, nagyszüleink gondozása alá kerültek. Mivel nagyapánk, gróf Wass Béla, akkoriban Szolnok-Doboka vármegye főispánja volt, gyermekügyelésre nem sok ideje jutott, Lydiát, akit Diának nevezett a család, a budapesti Barmadas leánynevelő intézetben helyezték el, míg Édi hozzánk került, Vasas-Szentgotthárdra. Így kerültünk hát össze, Édi meg én.

A barátkozás nehezen indult el, mivel mi ketten két nagyon is különböző világban éltünk. De mindketten magányos lelkek voltunk. Én visszahúzódom, ő rámenős természetű. Ellentétek, akik rendre hozzánőnek egymáshoz és kiegészítették egymást. Ahogy közös barátunk, Reményik Sándor fejezte ki egyik versében: »én végigálmodtam az álmait, s ő végigélte az én életemet.« Édi tanított meg verekedni, s én tanítottam őt meg a mesék szépségére. Pár év alatt úgy összenőttünk, mintha vér-testvérek lettünk volna.

Együttélésünk azonban csak aránylag rövid ideig tartott. Néhány esztendő mindössze. Mikor nagyszüleink átköltöztek Mező-Záhra, ahol nagyapám másik birtoka volt, Édit magukkal vitték. Akkor éreztem magam először valóban egyedül. Számomra ő képviselte az erőt és bátorságot. Félelmet nem ismerő természetét mindenki csodálta. Rövidesen együtt jártunk a kolozsvári református kollégiumba. Ő azonban Rákhel néninél lakott, a Deák Ferencz utcában, én meg fent a Majális utcában éltem, mostoha-anyám nagybátyjánál. Így aztán útjaink lassan szétváltak. Ő Németországba küldték, egyetemre, engem Debrecenbe. Csak vakációk idején találkoztunk. Ő Bársony nevű lovát készítette elő a zsuki versenyekre, én meg Cica nevű lovamat szelídítettem, míg hívásomra úgy jött, mint egy jó kutya. Egy láthatatlan szél mindvégig összekötött valamiképpen. Míg gróf Bethlen Beátát, aki eredetileg az én jegyesem volt, feleségül nem vette. Ez kissé megrontotta köztünk a barátságot néhány esztendőre.

Nagyapánk halála után a záhi birtok felét ő örökölte, másikfelét én, s mivel ő Záhon élt, a hajdani gazdatiszti épületben, az én részemét is ő bérelte. Vadászni azonban továbbra is együtt jártunk, amikor csak lehetett. De én akkor már íróember voltam, kit elfoglalt a magam élete, öbelőle pedig Erdély egyik legjobb közigazdásza lett, vezető politikusa, ha szabad ezt a szót »politikus« kimondanom, mert hogy ő már nem neheztelhet érte. De egyenes, bátor magatartására, aktív magyarságára találabb szót nem lelek.

Nemzetéért élő, nemzetéért küzdő bátor politikus volt hajdani testvér-bátyám, Atzél Ede. Egyike azoknak a ritka embereknek, akik történelmet csináltak. Áldja meg emlékét a magyarok Istene.

⁴³⁶ ÁBTL V-2000/24. 190–192.

⁴³⁷ Eredeti dokumentum Atzél Ferenc tulajdonában.

⁴³⁸ Szovjet Politikai Elítéltek, adatlap: Varró Vilmos személyi adatai, Visszaemlékezése: „...Fogságom idején találkoztam Báró Atzél Edével, aki 1944 okt. 15-én Horthy Miklós kormányzó utasítására a kapitulációt vitte Moszkvába, ő 25 évet kapott.” Eredeti dokumentum Atzél Ferenc tulajdonában.

valószínűség szerint tehát Atzél Ede egy szovjet internálótáborban halt meg, hacsak mint a romániai magyar titkosszolgálat emberét, át nem adták a román hatóságoknak.⁴³⁹

⁴³⁹ Erdélyi Magyarság, 1996. október, november, december. VII. évf. 28. sz. 37–39.
Erdélyi Magyarság, 2002. január, február XIII. évf. 49. sz. 18–19.

A MAGYAR KÖZÖSSÉG TÖRTÉNETE 1945 UTÁN

A SZERVEZETI KERETEK ÚJJÁSZERVEZŐDÉSE

„A József körút 31/A előtt álló házfelügyelőtől Szabó Dezső után érdeklődtem. Szó nélkül a vastag hó borította Rákóczi tér sarkán fekvő, szekrénydeszkákból összerótt koporsóra mutatott. Kérdésemre elmondta: a mester pár napja halt meg, valószínűleg tüdőgyulladásban. [...] Az Üllői úton hazafelé menet a Csepregi u. 2.-ben lakó barátomat, Mistéth Endrét látogattam meg. Ott találtam Balogh Lajos barátomat is. Elmondtam, hogy Szabó Dezső meghalt, koporsója a Rákóczi téren, a havon fekszik. Elhatároztuk, hogy másnap reggel eltemetjük. Elérhető barátainkat még aznap értesítettük és másnap kora reggel elkezdtuk ásni a sírt a Rákóczi téri elülső vaskerítés mögött középre. A fagyos földet csákányokkal is alig tudtuk feltörni. Délután 2 óra tájban lettünk készen. Lehattunk vagy 15-en. Akkor már Budát bombázták a felettünk szálldosó repülőgépek. A gyászszertartást Nagy Gyula református lelkész barátunk végezte.”⁴⁴⁰ Így emlékszik vissza Arany Bálint Szabó Dezső január 16-ai temetésére. E szertartás az első közösségi találkozók kezdetét is jelenti a háború után.⁴⁴¹

A háború után alapvetően megváltozott Magyarország belpolitikai helyzete. Meg volt a remény arra, hogy a Horthy-korszak politikai kereteit felválthatja egy többpárti alapokon nyugvó demokrácia. A német agresszió összeomlott, a Közösségnek a németveszély ellensúlyozása immár nem jelenthette fő hivatását. A háború után azonban egy új hatalomtól, a Szovjetuniótól kellett félni a magyar érdekek mentén működni akaró politikát és Magyarország függetlenségét. A Közösség, bár egy 1944-ben kiadott körlevél alapján szervezeti tevékenységet nem folytatott, „de a közösségek – mint régi harcostársak és barátok – itt is, ott is összeverődtek és természetesen megvitatták a változott és folyamatosan változó politikai helyzetet, a különféle időszerű kérdéseket”.⁴⁴² „A felszabadulás után az első napokban kerestük egymást. Az utcán, ismerősöknél, barátoknál, és általában ahol csak

⁴⁴⁰ ARANY BÁLINT, *Koronatanú*, Budapest, 1990, 5–10.

⁴⁴¹ Balogh Lajos vallomása az ÁVO-n: „Az ostrom után temettük el Szabó Dezsőt. Jelen volt Mistéth Endre, aki az ostrom alatt nálam lakott, Nagy Gyula lelkész, Kádár Géza, Hamza András, és még pár Magyar Közösségi tag.” ÁBTL V-2000/6. 165.

⁴⁴² FITOS VILMOS, *A Magyar Közösség végnapjai*, Hunnia Füzetek, 7(1990), 5.

tudtuk, kerestük egymással az összeköttetést és így jöttünk össze”⁴⁴³ – vallja Mistéth Endre a Népbírószágon.

Ilyen közösségi – baráti társaság volt az, amely Szabó Dezső temetésén részt vett. Ők másnap Mistéth Endre lakásán gyűltek össze, majd pedig rendszeresen, hetente többször is találkoztak. A résztvevők, akik ugyan szinte kivétel nélkül közösségi tagok voltak, nem közösségi összejövetelként értelmezték e találkozókat, nem is tartották be a konspirációs szabályokat és a közösségi összejövetelekre jellemző formaságokat. A Közösségről mint szervezetről nem esett szó, hiszen nem felavatott tagok is megjelenhettek. A Magyar Függetlenségi Mozgalom és a *Szabad Élet Diákmozgalom* résztvevői gyűltek össze baráti alapon, hogy megbeszéljék a háborús élményeiket, mérlegeljék a politikai helyzetet, az egyéni lehetőségeiket.⁴⁴⁴ Arany Bálint, Saláta Kálmán, Csicsery-Rónai István, Fitos Vilmos, Gyulai László, Kádár Géza, Balogh Lajos, Matay László, Mészáros István, Mistéth Endre jelentették a csoport magját, de ez egy nyitott társaság volt, meghívásra bárki részt vehetett e találkozókon. „A társaság tagjai csak részben voltak magyar közösségi tagok, ebbeli minőségüket egymásról a tagok egyáltalán nem tudták, a megbeszélések nem a Magyar Közösség érdekében történtek, hanem ez a társaság egy fiatal politikusokból összeverődő politikai csoport volt, amely az ostrom alatt megbénult politikai élet megindítására törekedett”⁴⁴⁵ – fogalmaz Csicsery-Rónay István a Népbírószágon. A legelső találkozások egyikén felmerült a pártokhoz való viszony kérdése, és hogy kívánatos-e egy párton belül megtartani e csoport egységét. Fitos Vilmos képviselte azt az elképzelést, hogy mindenki meggyőződése szerint lépjen be valamelyik pártba, és az összejöveteleken tájékoztathatják egymást a pártok belső életéről.⁴⁴⁶ Arany Bálint azonban azt hangsúlyozta, hogy együtt kell maradni, és az FKGP-be való belépést javasolta. Az ő elgondolása érvényesült, így e csoport testületileg belépett a Kisgazdapártba.⁴⁴⁷

A Kisgazdapárthoz csatlakozott kör a Turul könyvkiadó Rákóczi u. 20. szám alatti helyiségében, a *Magyar Élet* folyóirat egykori szerkesztőségében folytatta a megbeszéléseit.⁴⁴⁸ E beszélgetések már nem formális beszélgetések voltak, ugyanis „Tildy és a párt vezetősége által megbízva a csoport a Kisgazdapárt 16 év előtt készült programját

⁴⁴³ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbírószág Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 297–558.

⁴⁴⁴ ÁBTL V-2000/6, 165.

⁴⁴⁵ BFL. XXXV. 1.a, Budapesti Népbírószág Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXVI. 4584.

⁴⁴⁶ ÁBTL V-2000/10a, 357.

⁴⁴⁷ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbírószág Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 297–558.

⁴⁴⁸ ÁBTL V-2000/15, 147.

korszerűsítette, radikalizálta”.⁴⁴⁹ A baráti társaság a Kisgazdapárt Tanulmányi Bizottságává alakult, és összejöveteleinek témája inntól kizárólag a párt programjának megvitatása volt.⁴⁵⁰ A program vitája kapcsán két eltérő felfogás bontakozott ki, egy Kiss Sándor és Fitos Vilmos köré csoportosuló radikálisabb megközelítés és egy Saláta Kálmán köré csoportosuló kapitalistább szemlélet.⁴⁵¹ „Nem volt egységes felfogása a társaságunknak – emlékszik vissza Vatai László a Népbíróságon. Rendkívül nagy ellentétek mutatkoztak a program kidolgozásánál. Végül is a párt célját a szövetkezeti szocializmus következetes kiépítésében jelöltük meg. Ezzel szemben Saláta liberálisabb, szabadabb gazdasági tevékenységet szeretett volna látni. Fő eltérés a földreform kérdésében mutatkozott. Ezzel kapcsolatban Salátával nagy vitám volt. Az egyházi birtokkal kapcsolatban mentesítéseket kívánt volna az egyházi iskolák fenntartása érdekében. Az én véleményem, hogy a nagybirtokot semmilyen célra nem lehet meghagyni. Ez a véleményem került a tervezetbe. A földreformmal kapcsolatban az volt az általános felfogás, hogy azonnal végre kell hajtani, csak mérnöki szempontból merültek fel kérdések.”⁴⁵² A vitában kiforrott programtervezet ideológiai részét Vatai László öntötte végső formába, Kiss Sándor a társadalmi, Mistéth Endre pedig a gazdasági fejezeteket, Gombos Gyula a közoktatás és a kultúra területeivel foglalkozó fejezeteket fogalmazta. Arany Bálint véleménye szerint „a Rákóczi u. 20. sz. alatt általunk kidolgozott pártideológiai program bármelyik szélsőbaloldali párt programjával vetekedett radikalizmus tekintetében.”⁴⁵³ Amint kész lett a tervezet 1945 áprilisában, Vatai és Kiss Sándor átadták Tildy Zoltánnak, aki azonban a párt vezetőségével együtt túl radikálisnak találta, így az nem vált a Kisgazdapárt hivatalos programjává. Erről így vall Mistéth Endre a Népbíróságon: „Tildy örömmel fogadta munkánkat és azt mondta, hogy át fogja nézni. Később azonban azzal kaptuk vissza a programot a pártvezetőségtől, hogy »ti kommunisták vagytok«.”⁴⁵⁴ E csoport, mint a párt

⁴⁴⁹ Gyulai vallomása a Népbíróságon: BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. 551. doboz, 5532–5556.

⁴⁵⁰ „Itt általában nem csak közösségi tagok voltak jelen és itt közösségi dolgokról soha nem volt szó.” Arany vallomása a Népbíróságon, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 72.

⁴⁵¹ Fitos Vilmos e megosztottságról: „Az összejöveteleket a Rákóczi út 20. szám alatt tartottuk [...], mindazok, akik ezeken az összejöveteleken részt vettek, beléptek a Kisgazdapártba. Jelentős részük tagja volt a Magyar Közösségnek, de nem mindnyájan és így ezeket az összejöveteleket nem lehet közösségi összejövetelekné tekinteni. A vitákban mégis élesen megmutatkoztak a Magyar Közösség két frontjának a politikai nézetei. Hiszen Csicsery-Rónay István és Saláta Kálmán is tagja voltak a Magyar Közösségnek, de ők éles vitákat folytattak velünk, a programtervezetet túl radikálisnak tartották. A mi oldalunkon ketten: Gombos Gyula és én régi tagjai voltunk a Magyar Közösségnek és 1946 nyár elején – mint látni fogjuk – Kiss Sándort és Vatai Lászlót is beszerverték félíg-meddig ebbe a titkos szervezetbe.” FITOS VILMOS, *i. m.*, 5.

⁴⁵² BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 814–834.

⁴⁵³ Arany Bálint vallomása, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 71.

⁴⁵⁴ Mistéth Endre vallomása, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 297–518.

tanulmányi csoportja, 1945 májusában Nagy Ferenc-től is kapott egy megbízást, hogy a Nagy Ferenc által készített programtervezetet értékelje. „Nagy Ferenc is készített egy »Mit akar a Kisgazda Párt« című kérdezz-felelek kátét és a mi társaságunkat is magához hívta Tildy lakására és felolvasta előttünk az említett kátét” – emlékszik vissza Vatai László a Népbíróságon. Tildy lakásán e Nagy Ferenc-féle tervezetet megvitatták és kisebb módosításokkal el is fogadták mint hivatalosan vállalható programot. A pártprogram kidolgozásával járó feladatok 1945 áprilisáig összetartották a társaságot, de ahogy nőtt a tagok elfoglaltsága más területeken és mivel konkrét feladatuk sem volt már, a rendszeres összejövetelek elmaradtak.

1945 decemberétől, a választások lezajlása után ismét felújult a Rákóczi úti társaság Mistéth Endre lakásán tartott összejövetelek formájában.⁴⁵⁵ A Rákóczi úti összejövetelekhez hasonlóan, ezek az összejövetelek sem szigorú értelemben vett közösségi összejövetelek voltak, hanem baráti találkozók, minden konspirációs és egyéb titkos szándék nélkül. Politika iránt érdeklődő és a politikai életben részt vevő tagok osztották meg véleményüket egymással. „Ezek az összejövetelek mind baráti beszélgetések – elemzi a találkozók háttérét Mistéth Endre a Népbíróságon – hogy általában magyar közösségi tagok vettek rajta részt, az onnan adódik, hogy a baráti köröm ezekből tevődött össze. Például az esküvőmön is csupa magyar közösségi tag volt jelen, mégsem nevezném azt közösségi összejövetelnek.”⁴⁵⁶ E találkozók okáról, pedig így beszél: „Arra a kérdésre, hogy mégis, miért jártak az én lakásomra közösségi tagok, egészen őszintén kell válaszolnom: azért, mert jó feketekávé, remek konyakom volt.”⁴⁵⁷ Mistéth úgy emlékszik, hogy e változó sűrűséggel megtartott összejövetelek⁴⁵⁸ közül az elsőnek a közvetlen oka az volt, hogy megérkezett Szent-Miklós István a dachau deportálásból, és az ő történetét hallgatták meg. „Az összejövetelen Szent-Miklós, akit itt láttam először – idézi vissza emlékeit Kiss Sándor –, arról számolt be, hogy került Sopronköhidára, onnan Dachaubá, és amiatt mérgelődött, hogy az összes főnyilas Nyugaton szabadon járhat.”⁴⁵⁹ 1946 elején hazaérkezett Soos Géza. Soos három estét kitöltő beszámolóit kísértette a legnagyobb érdeklődés. Elmesélte olaszországi élményeit, „hogy

⁴⁵⁵ jelen: Arany Bálint, Szent-Miklós István, Kiss Sándor, Horváth János, Vatai László, Balogh Lajos, Saláta Kálmán, Fitos Vilmos, Nagy Gyula, Csicsery-Rónay István, Kiss Imre, Tóth István, Soos Géza, Somogyi Miklós, Gyulai László, Jaczkó, Kádár Géza, Hám Tibor, B. Rácz István, Högye Mihály.

⁴⁵⁶ BFL, XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 297–518.

⁴⁵⁷ Mistéth Endre vallomása, BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 21–43.

⁴⁵⁸ Mistéth Endre vallomása: „Arra már nem emlékszem, hogy ez a társaság milyen gyakran járt össze nálam. Egy hétnél nem sűrűbben, egy hónapnál nem ritkábban.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 297–518.

⁴⁵⁹ Kiss Sándor fellebbezése, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 3744.

hogyan repült ki 1944. novemberében Pápáról Barriba,⁴⁶⁰ részletesen elemezte a kinti magyarok helyzetét, az emigráció különböző csoportjait, a külföldi magyar diplomaták közötti ellentéteket és értékelte a nemzetközi politikai helyzetről kialakított benyomásait. Soos Géza élménybeszámolója után kül- bel-, valamint gazdaságpolitikai elemzéseket tartottak a tagok. Hőgye Mihály külpolitikai előadást tartott, Csicsery-Rónay István a külföldi rádiókból szerzett információit osztotta meg a résztvevőkkel, valamint a Kisgazdapárt békeszerződési javaslatát és a Kisgazdapártnak a cseh-magyar lakosságcserevel kapcsolatban kialakított álláspontját ismertette, Saláta Kálmán belpolitikai dolgokról beszélt. „A beszámolókat rendszerint viták követték – emlékszik vissza a Népbíróságon Mistéth Endre. A gazdasági kérdésekkel én foglalkoztam, emlékezetem szerint kétszer tartottam beszámolót. Általában a Szovjetunió és Magyarország közötti jóvátételi és egyéb gazdasági természetű tárgyalásokkal foglalkoztam.”⁴⁶¹ Vatai László Nagy Ferenc felkérésére készített a Kisgazdapárt részére egy ideológiai tervezetet. Egy összejövétel erejéig erről folytattak vitát a résztvevők. De politikai kérdések mellett szó volt például Bognár István, az ellenállásban hősi halált halt közösségi tag exhumálásáról vagy az ellenállási részvétel jogán igényelhető telkekről.⁴⁶²

1946 januárjától e baráti társaság már főleg nem Mistéth, hanem Balogh Lajos lakásán járt össze, mivel Mistéth felesége gyermeket várt és államtitkári elfoglaltságai is túlzottan lekötötték. Március végétől pedig abba is maradtak e baráti találkozók.⁴⁶³

1945 telén a háborús károkból kifolyólag Pest és Buda el voltak zárva egymástól. 1945 februárjától Pesthez hasonlóan a budai oldalon is szerveződtek baráti alapon, központi szervezés nélkül közösségi összejövetelek. „A felszabadulás után – fogalmaz Fáy Aladár – azonnal igyekeztem megteremteni a kapcsolatot a közösségbeli régi barátaimmal. Több ízben az én lakásomon illetve Tóth János lakásán találkoztunk. Ezek nem rendszeres, félig baráti összejövetelek voltak.”⁴⁶⁴ Ezeken a találkákon, ahol a Rákóczi úti vagy a Mistéth lakásán tartott összejövetelekkel ellentétben minden résztvevő közösségi tag volt, nyíltan beszéltek a Közösségről, és az összejövetelek fő célja is abban állt, hogy megtárgyalják a Közösség dolgait és a közösségi tagok sorsát. Elsősorban a közösségi tagok számbavétele folyt, hogy

⁴⁶⁰ Kiss Sándor fellebbezése, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 3744.

⁴⁶¹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837 II. 548. doboz, 1964.

⁴⁶² BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 297–558.

⁴⁶³ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. V/1947. XXII. 549. doboz, 4579–4612.

⁴⁶⁴ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1630–1634.

kivel mi történt a háború alatt, és ki szorul segítségre. E megbeszélések eredményeképpen Péter Ernő és Tóth János javaslatára megalakították 1945 nyarán a *Boglya Termelő és Értékesítő Szövetkezetet*, hogy a tagoknak megkönnyítsék a nélkülözhetetlen élelmiszerek beszerzését,⁴⁶⁵ valamint a kerületek közellátási tanácsában Péter Ernő és Héder János közbenjárásával megpróbálták minél több közösségi tagot elhelyezni.⁴⁶⁶ A Közösség újjászerveződése és szervezeti kereteinek felállítása is szóba került. Arra az álláspontra jutott a társaság, elsősorban Kiss Károly inspirációja alapján, hogy a tagok széles körű élesztése még korai.⁴⁶⁷ A politikai helyzetre vonatkozóan pedig „állást foglalni nem tudtunk, csak általánosságban beszéltünk. Mindenki szabad elhatározására bízunk, hogy a Közösségtől függetlenül milyen pártba lép be”⁴⁶⁸ – emlékszik vissza a találkozókra Péter Ernő. E találkozókat Kiss Károly külön kérésére függesztették fel, ő ugyanis korainak tartotta a Közösség szervezeti kereteinek megszervezését és ennek jegyében a budai önálló szervezést sem helyeselte.⁴⁶⁹

E közösségi találkozók beszüntetése után Tóth János kezdeményezésére Kémeri Dezső, a Közösség szellemi vezetője összehívta a régi Vezértanácsot, hogy megvitassák a Közösség háború utáni sorsát. Az összejövetelre 1945 májusában került sor. A Vezértanács ekkor úgy határozott, hogy „a pángermán veszély elmúlt, a küzdelem megszűnt, a megszállás alatt titkos egyesület nem működhet.”⁴⁷⁰ A szervezeti tevékenység felújítása tehát mindenképpen korai volna, mind az új tagok felvétele, mind a régi tagok élesztése egyelőre nem időszerű.

E vezértanácsi ülésen kimondott tagfelvételi tilalom ellenére is voltak azonban kivételes esetekben avatások.⁴⁷¹ Így például a háború után avatták Dálnoki Veress Lajost, Szent-Iványi Domokost, Vatai Lászlót és Kiss Sándort is. Dálnoki avatásáról a korábbiakban már esett szó, Szent-Iványi Domokos avatása csak a háborús helyzetből kifolyólag maradt el, de ahogy Arany Bálint Népbíróságon megfogalmazott indoklásából is kitűnik, a 1945 után avatott tagok legtöbbször az ellenállásban való részvétel volt a fő ok az avatásra: „Azt gondoltam, hogy ők esetleges elszólásokból értesülhettek egy olyan társaságról, amely

⁴⁶⁵ ÁBTL V-2000/7, 283.

⁴⁶⁶ ÁBTL V-2000/16, 194.

⁴⁶⁷ Fáy Aladár vallomása a Népbíróságon, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1640–44.

⁴⁶⁸ ÁBTL V-2000/16a. 278.

⁴⁶⁹ ÁBTL V-2000/7, 289.

⁴⁷⁰ Kémeri vallomása a Népbíróságon, BFL XXV. 1.a Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 4354–4356.

⁴⁷¹ Fáy Aladár vallomása a Népbíróságon: „Emlékezetem szerint 6 év folyamán 20-25 új tag avatása folyt le.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1630–1634.

ellenállási mozgalmunkkal összedolgozik. Tisztázni akartam tehát 1946-ban velük ezt a kérdést.”⁴⁷² Ugyanakkor a 1945 után történt avatásokkal kapcsolatban Arany Bálint azt is fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy „Szent-Iványi Domokosnak, Kiss Sándornak, Vatainak és mindazoknak, akik a felszabadulás után léptek be a Községbe a beszerzése nem azonosítható az 1945 előtti beszerzéssel. Ekkor sem előkészítés, sem az avatás, sem a kiképzés nem úgy történt, fogadalomtétel nem volt.”⁴⁷³

A Község tehát vezértanácsi határozat alapján a német megszállás megszűnése után sem lett „élesztve”. A községi tagoknak az öntevékenységi kötelessége azonban nem szünetelt akkor sem, ha a Község mint szervezet nem indította be tevékenységét. A községi tagok támogatása szervezeti keretek nélkül is szerveződött. Dolhay Imre vallomásaiban úgy fogalmaz, hogy „a felszabadulás után a községi célok érvényre juttatásának elsődleges technikai szempontja az volt, hogy a kb. 2000 községi tag kenyerét illetve pozícióját biztosítsa”.⁴⁷⁴ Tóth István, a MFM karhatalmi csoportjának volt vezetője, egy jegyzéket készített a rászorulókról, hogy a községi kapcsolatokat felhasználva nyújtson számukra segítséget.⁴⁷⁵ A Község gyakorlati tevékenységéről szóló fejezetében szó volt már arról, hogy községi tőkével kereskedelmi ügynökség szerveződött abból a célból, hogy „a község gazdasági vonatkozású kiadásaihoz hozzájáruljunk, továbbá hogy további községi tagok illetve más magyar emberek segítségére legyünk”.⁴⁷⁶ Arany Bálint hasonló céllal a Gyógy és Üdülőhelyi Szövetkezet megalakulásánál próbálta elérni, hogy az legalább 50%-ban a Község kezében legyen. „A szövetkezet az ország vidéki, romokban és sérült állapotban lévő fürdőtelepeit építené újjá és venné 15–20 évi haszonbérletbe szövetkezeti formában.”⁴⁷⁷

Külön problémát jelentett a B-listázások, az igazolások és a Népbíróságok ügye. „Arra az elhatározásra jutottunk – vallja az ÁVO-n Péter Ernő –, hogy a politikai múltja miatt kedvezőtlen helyzetbe jutott községi tagokat támogatni kell. Lehetőség szerint minél több községi tag vegyen részt a bizottságokban. 10-15 tagunk helyezkedett el az igazoló bizottságokban.”⁴⁷⁸ Tóth János is úgy vélte, hogy a községi tagok B-listázási és igazolási nehézségeit csak a Község összefogásával lehet megoldani. Egy olyan bizottságot állított

⁴⁷² BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 65.

⁴⁷³ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 66.

⁴⁷⁴ Dolhay Imre vallomása az ÁVO-n, ÁBTL V-2000/9, 156.

⁴⁷⁵ Tóth István házkutatási anyagának kiértékelése: „A nálam megtalált jegyzék, melyen a következő rovatok voltak, kor, gyermekek száma, nyelvtudás, foglalkozás. Én készítettem, ez személyes akció volt, a még el nem helyezkedettek érdekében.” BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 983–991.

⁴⁷⁶ BFL XXV. 1.a Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 3580

⁴⁷⁷ ÁBTL V-2000/6, 169, 172.

⁴⁷⁸ ÁBTL V-2000/16a, 279.

össze, melynek tagjai az egyes minisztériumokban folyó igazolásokat figyelik és támogatják a közösségi tagokat. A Tóth-féle B-lista bizottság támogatása abból állt, hogy tagjai az igazoló bizottságok embereivel beszéltek, mentőtanukat szerveztek, nyilatkozatokat írtak alá.⁴⁷⁹

Veress Gábor Népbíróságon elhangzott vallomásában említi, hogy 1945. április végétől 5-6 alkalom erejéig heti rendszerességgel találkoztak Arany Bálint Semmelweis utcai irodájában, ahol Arany Bálint, Kiss Károly, Fáy Aladár, Héder János és Veress Gábor jelentek meg. A találkozók témája az volt, hogy, „hogyan gondoskodjunk az igazolási eljárás során a közösségi tagok védelméről”.⁴⁸⁰ Az igazoló bizottságokba elsősorban a Kisgazdapártban tevékenykedő Arany Bálinton keresztül sikerült bejuttatni a Közösség tagjait. „A meginduló igazolási eljárás teljesen Bálint ellenőrzése alá került – emlékszik vissza Saláta Kálmán. Ugyanakkor fokozatosan sikerült kezébe venni a népbírói ülnökök kiküldetésének a jogkörét is. [...] Ezeken a kapcsolatokon keresztül az igazolási eljárásra nagyon erősen befolyást lehetett gyakorolni. Ezek a kapcsolatok és ez a szervezés járult hozzá, hogy az igazolási eljárás nem lett egy, a kommunisták kénye-kedve szerinti guillotine-ná.”⁴⁸¹

Arany Bálint nemcsak az igazoló bizottságokba igyekezett minél több közösségi embert elhelyezni, hanem hivatalokba is, különböző állásokba. Mester Miklós így értékelte Arany Bálint 1945 utáni tevékenységét: „egy végtelen önzetlen ember volt, nem vállalt semmit, lehetett volna miniszter is, képviselő is, de ő nem vállalt semmit. A Kisgazdapárt igazgatója volt és helyezte az embereket különböző helyekre. Képviselőségeket segített megszerezni, minisztériumokban is elhelyezett embereket, ő magának semmiféle pozíciót nem szerzett.”⁴⁸²

A Közösség 1945 utáni öntevékenységehez tartozott, hogy a politikai életben is érvényre kívánta juttatni a Közösség célkitűzéseit. Ahogy Arany Bálint fogalmazott, „a Közösség erkölcsi motívumai szerint a közösségi tag politikai téren való működése is a legelemibb közösségi feladat volt”.⁴⁸³ Az 1945 előtti Közösség politikai téren leginkább miniszteriális szinten tudott érvényesülni, ennek megfelelően a minisztériumok „befolyásolása” 1945 után is hangsúlyos helyet kapott. 1945 őszén Arany Bálint irodájában Arany Bálint, Saláta Kálmán, Bende István és három közösségi mérnök részvételével

⁴⁷⁹ ÁBTL V-2000/9. 158, 148.

⁴⁸⁰ Veress Gábor vallomása a Népbíróságon, BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 1051.

⁴⁸¹ SALÁTA KÁLMÁN, *i. m.*, 16.

⁴⁸² Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 160.

⁴⁸³ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 55–60.

megbeszélést tartottak, ahol a Község lehetőségeit taglalták, hogy hogyan tudna érvényesülni a minisztériumok munkájában. Saláta Kálmán egy előadásban ismertette a minisztériumok szervezeti tervét, ezután pedig a minisztériumok osztályvezetőit értékelték, valamint azt mérlegelték, hogy a közösségi tagok közül lehetőség szerint kit lehetne alkalmazni minisztériumok vezető pozícióiban.⁴⁸⁴

Fontos feladatot jelentett a 1945 utáni Község történetében Mistéth Endre államtitkárrá, majd miniszterré való kinevezése. A kinevezés ugyan nem közösségi ajánlásra történt – Mistéth Endre Kővágó József, az akkori főpolgármester javaslatára került az államtitkári pozícióba –, a kinevezést követően azonban a Község igyekezett Mistéthet támogatni a munkájában. Bende István javaslatára és az általa kidolgozott forgatókönyv szerint Mistéthet rendszeresen tájékoztatták a gazdasági tárcák munkájáról, a gazdasági minisztériumokban fellelhető, Mistéthet érintő információkról. Ez ügyben Mistéth lakásán tartottak első ízben 1945. november végi államtitkárrá való kinevezése előtt egy nappal egy szűk körű összejövetelet az információk kicserélésének módjáról. Majd Mistéth hivatali helyiségében tartottak időnként megbeszéléseket az aktuális hírekről Dolhay Imre, Borbély Kálmán (MÁVAG vezérigazgató), Bende István, Rényi Béla, Pilisi Sándor részvételével, mely megbeszéléseket Mistéth vezette.⁴⁸⁵ „Náray-Szabó István közlése szerint ennek köszönhetően az iparpolitika területén Mistéth megvalósította, hogy mérnökökből életre hívott több bizottságot, amik különböző terveket dolgoztak ki számára.”⁴⁸⁶

Mistéth a minisztériumában dolgozó közösségi tagok támogatását is igénybe vette munkája során.⁴⁸⁷ 1945. november végén nevezték ki iparügyi államtitkárrá, és decemberben tartották Mistéth lakásán azt az összejövetelet, ahol Mistéth a minisztériumában dolgozó közösségi tagokat instrukciókkal látta el, hogy miben kérne segítséget.⁴⁸⁸ Mistéth Endre a népbíróági ítélet elleni fellebbezésében ezzel kapcsolatban így fogalmaz: „Hivatali működésem könnyebbé tétele érdekében igénybe vettem régi közösségi embereket. Náray-

⁴⁸⁴ Bende István vallomása az ÁVO-n: ÁBTL V-2000/7, 268–271.

⁴⁸⁵ ÁBTL V-2000/9.

⁴⁸⁶ ÁBTL V-2000/20. 150.

⁴⁸⁷ Mistéth Endre a népbíróági vallomásában így érvel a vád ezzel kapcsolatos koncepciója ellen: „Az iparügyi minisztériumban, majd később az újjáépítési minisztérium keretében megtartott összejövetelek a rendőrség által úgy lett beállítva, mintha az a magyar közösségi tagok által konspirációs tevékenységgel kapcsolatos titkos gyülekezés lett volna. A valóság ezzel szemben az, hogy én a minisztérium tisztviselőiből ellenem táplált idegenkedés leküzdésére az általam összehívott tisztviselőkből egy rendelkezésemre és szolgálatomra álló hivatali klikket kívántam létesíteni. A résztvevők történetesen azért voltak mind magyar közösségi tagok, mert ezeket a múltból, nem annyira a közösségből, hanem inkább az ellenállási mozgalmából jól ismertem őket, megbízhatónak tartottam és úgy éreztem, hogy a zavartalan munka érdekében jól fogják szolgálni céljaimat.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. IV. 550. doboz, 3535–36.

⁴⁸⁸ Jelen: Borbély Ervin, Bende István, Csiba Lajos, Pilisi Sándor, Marton Pál, Szabó Imre, Bognár István, Papp László, Bende István, Tarr László, Páli András, Nagy Imre, Nádasdi Benő

Szabó István barátom, ki közösségi tag volt, dr. Dóczy Endrét ajánlotta titkárnak, így került mellém Dóczy titkári minőségbe. Pár nap múlva érdeklődtem Dóczynál, hogy a Közösségből kik teljesítenek szolgálatot az iparügyi minisztériumban. [...] Utasítottam Dóczyt, hogy hívja össze a Közösség minisztériumban szolgálatot teljesítő tagjait lakásomra. 1945 decemberében megtartottam az értekezletet. Kértem a közösségi tagokat, hogy hivatali működésemben támogassanak, minden kérdésről, főképp a panamákról és azokról a dolgokról, amelyek rendszerint rejtve maradnak az államtitkár előtt, állandóan tájékoztassanak. [...] Dóczyn keresztül érintkeztem a közösségi tagokkal. Ezek a jelentések információ jellegűek voltak és rendszerint szóban történtek.”⁴⁸⁹

1946 júliusában Mistéth Endrét újjáépítési miniszterré nevezték ki. Amikor elfoglalta a miniszteri széket, azt tapasztalta, hogy egy hivatali klikk ellenségesen fogadja, intrikáltak ellene a pártban és a minisztériumban, ahol tudták, igyekeztek ellehetetleníteni a munkáját. Ez adott újabb okot arra, hogy miniszterként is igénybe vegye a minisztériumi közösségi emberek segítségét. Ez alkalommal Dóczy Endre lakásán gyűltek össze 1946 augusztusában. „Összehoztam tehát embereimet – vallja Mistéth a Népbíróságon. Közöltem velük, hogy az ellenklikkel harcba kell szállni. Az egybehívottaknak azt az utasítást adtam, hogy ismertessék a minisztériumban mentalitásomat, tájékoztassanak engem személyi téren. [...] Nem sikerült az ellenem alakult klikknek velem szemben boldogulnia, úgyhogy szeptember végén likvidáltak, ellenségeim a miniszterelnökségre és egyéb helyekre helyeztették át magukat.”⁴⁹⁰

A minisztériumok mindezekén túl találkozóhelyet is jelentettek az ott dolgozó közösségi tagok számára, hiszen az ő esetükben a minisztérium egyben a közösségi élet keretét is jelentette, a régi miniszteriális emberek pedig fel kívánták éleszteni a minisztériumokban folytatott közösségi munkát. Dóczy Endre így emlékszik erre az együttműködésre: „Megkaptam a minisztérium jóvátételi osztályán a beosztásomat. Itt mindjárt az első napokban érdeklődtem Borbély Ervintől, hogy ki közösségi a minisztériumban, hogyan állnak az együttműködéssel. Én felkerestem őket, vagy ők engem és tájékoztattak a helyzetről.”⁴⁹¹ Tóth János, aki maga is minisztériumban teljesített szolgálatot, volt az, aki megszervezte, hogy a minisztériumokban dolgozó közösségek ad hoc

⁴⁸⁹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1966–1967. Mistéth Endre vallomása a Népbíróságon BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 21–43.

⁴⁹⁰ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 23.

⁴⁹¹ Dóczy Endre vallomása az ÁVO-n, ÁBTL V-2000/ 9. 65.

együttműködése rendszeres összejövetelekké váljon.⁴⁹² Pilisi Sándornál, az újjáépítési minisztérium osztályfőnöki szobájában tartották az első szervezett összejöveteleket 1945 októberében, melyek kezdetben tárcaközi összejövetelek voltak, vagyis minden minisztériumból várták a Község tagjait.⁴⁹³ Tóth János az első alkalmakkor beszélt az egyes tárcákhoz tartozó községbelieknek az eddigi együttműködéséről, a jövőbeli együttműködés lehetőségeiről, valamint az igazolási eljárásokban egymásnak nyújtható segítségről. A résztvevők ismertették a saját minisztériumokban tapasztaltakat, megvitatták a személyi kérdéseket, és Dolhay Imre szavaival élve „előadták egyéni siralmaikat.”⁴⁹⁴ Giday Endre vallomása szerint „A Község szükségesnek tartotta, hogy tájékoztatva legyen a minisztériumokon belül a munkáspártok aktivitásáról. Szociáldemokrata vonalon ezt a munkát Pálffy Endre, kommunista vonalon Szócs Lajos végezte. Régi községi tagok mindketten.”⁴⁹⁵

Tóth János, aki a találkozók mindegyikén jelen volt, referált az egyes felszólalásokra, vagy összegezte az esetlegesen kialakuló viták tapasztalatát. Tóth János és Péter Ernő politikai tartalmú beszámolókat is tartottak, melyeknek fő témája az volt, hogy a „a német penetrációtól való félelmet felváltotta a szláv befolyástól való félelem”,⁴⁹⁶ és hogy ez az új helyzet milyen feladatok elé állítja a Községet. „Én a Kommunista Pártba léptem be – emlékszik Dolhay Imre a miniszteriális találkozókhoz kapcsolatban, de a vezetőség azt látta legszívesebben, ha minél többen az FKP-ba lépnek be, mert a Község célja itt van a leginkább jelen.” Az aktuális politikai kérdésekkel kapcsolatban mégis az volt az általános állásfoglalás, hogy „a Kisgazdapárt nem elég erős a baloldali pártokkal szemben”.⁴⁹⁷

Szakmai és politikai témákon túl szóba kerültek a Községgel kapcsolatos kérdések is. Fitos Vilmos felszólalásában a „miniszteriális községi mozgalom és a mögöttem álló radikális ifjúsági csoport kapcsolatba hozását illetően”⁴⁹⁸ referált, melynek lehetőségét Tóth János vetette fel. A Mistéth-féle baráti összejövetelek résztvevői beszámoltak az ott elhangzottakról, Soos Géza külpolitikai előadását például Fitos Vilmos ismertette. Elsősorban azonban a Község jövője foglalkoztatta a résztvevőket. Mind hangsúlyosabban

⁴⁹² Tóth János vallomása az ÁVO-n : ÁBTL V-2000/20. 159.

⁴⁹³ Jelen voltak Pilisinél általában 10–15 fő jelenlétében megtartott megbeszéléseken többek között: Pilisi Sándor, Csiba Lajos, Varga László, Péter Ernő, Bende István, Tóth János, Dóczy Endre, Tarr László, Fitos Vilmos, Dolhay Imre, Józán Imre, Borbély Ervin, Giday Endre, Rásky Ferenc, Ballya László, Szalay Zsigmond, Vargha Endre, Boros Lajos, Ormos Pál.

⁴⁹⁴ Dolhay Imre vallomása az ÁVO-n, ÁBTL V-2000/9, 138–142.

⁴⁹⁵ ÁBTL V-2000/11, 156.

⁴⁹⁶ Dolhay Imre vallomása az ÁVO-n, ÁBTL V-2000/9, 138–142.

⁴⁹⁷ ÁBTL V-2000/9, 138–142.

⁴⁹⁸ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1677.

fogalmazódott meg a tagság részéről az az igény, hogy szükség lenne szervezett keretek között folyó közösségi munka folytatására. Gyakran hangzott el kritika a régi közösség működésével kapcsolatban, melynek adminisztrációja túlzottan áttekinthetetlen volt a tagság előtt, valamint a Kiss Károly kezében összpontosuló irányítást sokan diktatórikusnak találták. Mind a személyi kérdések ügyében, mind pedig a szervezeti működés tekintetében a reform szükségessége fogalmazódott meg. Ennek érdekében pedig kívánatosnak tartották volna, hogy a Közösség ebben az új történelmi helyzetben „alkosson egy átfogó programot az alapelvek rögzítése céljából”.⁴⁹⁹

A tárcaközi miniszteriális összejövetelek 1946 elejétől Péter Ernő javaslatára szakminiszteriális szinten folytatódtak tovább, hogy így hatékonyabban tudják a szakterületek problémáit megvitatni. „46. tél közepén az alakult ki – vallja Tóth János –, hogy a szellemi tárcák képviselői Sárkány Kálmán lakásán jöttek össze, a gazdasági tárcák emberei pedig Pilisi szobájában.”⁵⁰⁰ Majd a Pilisi Sándor szobájában tartott értekezletek később áthelyeződtek Dolhay Imre közlekedésügyi minisztériumi irodájába. Tovább szakosodva Ormos Pál vezetésével a kultuszminisztérium, Tóth János vezetésével az iparügyi minisztérium, Sárkány Kálmán vezetésével pedig az igazságügyi minisztérium közösségi életét beszélték meg.⁵⁰¹ Ezeken a „szakminisztériumi” megbeszéléseken jobban előtérbe kerültek a szakmai kérdések és az egyes minisztériumok személyi kérdései.⁵⁰² Dolhay Imrénél például számba vették a mérnök közösségi tagokat, hogy azok felkutatása megkezdődhessen. Dolhay Imre, aki munkája okán gyakran járt vidékre, kézhez is kapott egy 50 nevet tartalmazó országos mérnöklistát, hogy utazásai során azokat felkeresse.⁵⁰³ De a szakmai kérdések mellett továbbra is napirenden maradtak különböző politikai vagy egyéb kérdéseket érintő beszámolók, egymás segítésének megszervezése, valamint a Közösség további sorsát érintő kérdések.⁵⁰⁴

⁴⁹⁹ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 898.

⁵⁰⁰ ÁBTL V-2000/20, 150.

⁵⁰¹ ÁBTL V-2000/16a, 280–281.

⁵⁰² Fitos Vilmos vallomása Dolhay Imre szobájában tartott összejövetelekről: „Ezek az összejöveteleken az egyes minisztériumok belső közösségi megszervezéséről volt szó és a minisztériumok felügyeleti hatóságai alá tartozó intézmények, szervek, közületek, hatóságok megszervezéséről. A megszervezés módja – régi M. K. terminológia szerint – fajpolitikai gyűrűkön keresztül kellett végrehajtani. Ennek az a jelentése, hogy a szervezés középpontjában áll magként a régi K. csoport, e köré vonja a maga irányítása alá a csoport a faji szempontból kifogás alá nem eső beosztottakat.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 897.

⁵⁰³ ÁBTL V-2000/9, 140.

⁵⁰⁴ Dolhay Imre így emlékszik vissza a hivatali helységében tartott találkozók témáira: „A nálam tartott összejövetelek egyikén Majoros nevű tag ismertette olaszországi útját, amelyről akkor jött haza. Téma volt még a határokon túlról visszakerültek elhelyezése, támogatása. Fitos ezek érdekében beszélt.” ÁBTL V-2000/9, 148.

Ezeknek a miniszteriális megbeszéléseknek 1946 februárjában szakadt vége Tóth János külön utasítására.⁵⁰⁵ Ennek háttéréről Tóth János így beszél: a miniszteriális „összejövetelek kapcsán felmerült, hogy egyes szakmai területek problémáinak feldolgozása érdekében részleges formában meg kellene indítani a közösségi életet. Ennek a kíváncságnak volt következménye, hogy érintkezésbe léptem Mistéthtel, aki egy szűkebb értekezletet hívott össze lakására, ennek a kérdésnek a megvitatására. E kérdésben határozati javaslatot hoztunk, melyet azonban az e célból összehívott 7-es tanács,⁵⁰⁶ melynek én is tagja voltam, elutasított, hogy még nem időszerű. Így a tárcaközi összejöveteleket meg is szüntettük.”⁵⁰⁷

A Tóth János által említett Mistéth lakásán tartott közösségi megbeszélés egy fontos epizódja az 1945 utáni Közösség történetének, az ott tárgyalt kérdések az 1945 utáni Közösség alapproblémáját taglalták. Mikor és milyen formában induljon be szervezett keretek között a közösségi élet? Ahogy Arany Bálint fogalmazott a Népbíróságon, „a magyar közösséget a felszabadulás előtt a szükségszerűség hozta létre, a felszabadulás után már egyebet sem tett a Közösség vezetősége, mint fékezte a közösségi munka megindítását”.⁵⁰⁸ Ahol közösségek összejöttek, a Rákóczi úti összejöveteleken, Fáy Aladár vagy Tóth János lakásán, Mistéthnél, a minisztériumokban vagy másutt, megfogalmazódtak „a Közösség megindítása iránti kíváncságok”.⁵⁰⁹ Noha a közösségi tagoknak az öntevékenységi kötelessége nem szünetelt akkor sem, amikor a Közösség hivatalosan „téli álomba” merült, tehát Arany Bálint szavai szerint „nem erről van szó, hanem arról a kérdéstről, hogy mint szervezettel mi lesz a Közösséggel.”⁵¹⁰ E tekintetben két nézőpont alakult ki. „A felszabadulás után a Közösség tagjai, illetőleg ez az ellenállásban összeverődött baráti kör két táborban helyezkedett el. Az egyik Tóth János és Péter Ernő körül, a másik Kiss Károly körül” – vallja Mistéth Endre, majd hozzáteszi: „énrólam mind a két tábor azt hitte, hogy hozzájuk tartozom.”⁵¹¹ Kiss Károly, Kémeri Dezső, Arany Bálint határozottan elleneztek a Közösség túl gyors és ad hoc szerveződések nyomására történő újraalakulását, „éspedig azért – fogalmaz Arany Bálint –, mert addig, amíg a Közösség ideológiai és szervezési tagkiképző

⁵⁰⁵ A Vezetősége kezdetektől fogva nehezményezte, hogy Péter és Tóth János központi utasítás ellenére közösségi vonalon működnek. BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXII. 549. doboz, 4354.

⁵⁰⁶ A Vád a Vezértanácsot nevezte 7-es Tanácsnak.

⁵⁰⁷ ÁBTL V-2000/20. 159.

⁵⁰⁸ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 57.

⁵⁰⁹ Arany Bálint szavai a Népbíróságon. BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 57.

⁵¹⁰ BFL. XXV. 1.a Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 57.

⁵¹¹ Mistéth vallomása a Népbíróságon, BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 297–518.

anyagainak átdolgozása meg nem történik, addig a Közösség nem veheti fel a munkát”.⁵¹² A háború utáni Magyarországon „a demokratikus államrend és a köztársaság” egészen új történelmi helyzetet teremtett, egészen új kihívásokkal, új lehetőségekkel és új veszélyekkel. A régi vezetőség úgy látta, hogy alapvető kérdéseket tisztázni kell a Közösségnek, és mind az ideológiáját, mind a működési formáját tekintve újra kell gondolni és az új helyzethez kell igazítani az alapokat. „A Magyar Közösség múltbeli célkitűzése ma már időszerűtlen – fogalmaz Kémeri Dezső, az egyetlen komoly és új célkitűzése kizárólag a magyar nemzet nevelése és öntudatosítása lehet, amelynek ideje azonban a viszonyok és lelkek teljes megnyugvásáig még nem jött el.”⁵¹³

Megfontolás tárgyává kívánták tenni a Közösség felépítésének család–nemzetség–törzs alapjaira épülő struktúráját. A fedőszerv kérdése is problémát jelentett, hiszen a Honszeretet mint horthysta társadalmi egyesület feloszlataásra ítéltetett. De ugyancsak megfontolás tárgyát képezte a tagfelvétel előfeltételének, a „faji kritériumok”-nak a felülvizsgálata. Veress Gábor, Kémeri Dezső, Fitos Vilmos és számosan a Közösség befolyásos tagjai közül hangsúlyozták, hogy a német-náci ideológia faji gondolkodásának bukása után, nincs szükség ezen az alapon megszervezni a védekezést.⁵¹⁴ „Minden elhangzott vallomásból kitűnően ezt a keretet meg akartuk változtatni, szükségtelennek láttuk a régi korlátozást a demokráciában. Szakszemponatok, munkaképesség és más ilyen szempontok szerint kell ezeket kiválogatni, minden védelmezett faji kritérium nélkül. Ha megvizsgáljuk az egyes közösségi embereket kiderül, hogy a faji származási kikötés nagy mértékben fikció volt csak. Ez önvédelmi gondolat volt 1925-ből és mondjuk egy önkéntes keretszabás, hogy a közösségi szervezkedés bizonyos határokon belül legyen végezhető. Ha minél több ember kerül be magas pozícióba, aki tisztességes és becsületes, annál kevésbé kell a mi részünkről a korlátozás. Abban a pillanatban nem érdekes már a fajmagyarság kérdése, amikor csupa tisztességes vezető ember van. [...] Azon volt a hangsúly, hogy egy bizonyos százalék nem

⁵¹² BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 57.

⁵¹³ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXII. 549. doboz, 4355.

⁵¹⁴ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 57. Mester Miklós életútinterjúja is megemlíti a faji kritériumok felülvizsgálatának szükségességét: „45 után a közösségek el kezdtek szervezkedni, hozzám is eljöttek. Én ezt mondtam nekik: A Magyar Közösségre szükség van, nemzeti Közösségre szükség van. Egy egészséges öntudatközösség kell ahhoz, hogy a nép nemzetté emelkedjék, de nem faji származás alapján kell a Magyar Közösséget értelmezni. Mindenki, aki magát úgy érzi, hogy múltjánál, kulturális örökségénél fogva egészséges úton, természetesen asszimilálódott a magyarsághoz, idetartónak érzi magát, legyen zsidó vagy bárki, és ezt a jogát elismerem más nemzeteknek is, a természetes asszimilációét, tehát mindez beletartozik a Magyar Közösségbe. Azt mondták, hogy igazad van.”

fajmagyar embert is levizsgáltatunk és közülük is a tisztességes, önzetlen, kiváló embereket felvesszük a Közösségbe”⁵¹⁵ – érvelt Arany Bálint a Népbíróságon.

A Közösség másik csoportja, élén Tóth Jánossal, Péter Ernővel, Bende Istvánval a mielőbbi szerveződés mellett foglaltak állást. „A legyen indoka az lett volna – foglalja össze Szent-Miklós István e csoport álláspontját –, hogy elvésznek azok a tagok, akiket 1944. év óta teljesen szanaszét hagytak és össze kellene tartani őket.”⁵¹⁶ Vagy, ahogy Donáth György fogalmazott utolsó szó jogán elmondott beszédében: „féltünk, hogy a sok szép és értékes munka, ami ebben a szervezetben feküdt, értelmetlenné válhatik a hosszú szünet következtében”.⁵¹⁷ Másrészt úgy látták, hogy mielőbb szükség lenne a Közösség munkájára, hiszen a szovjet érdekek ellensúlyozása legalább olyan szervezett munkát igényelne, mint annak idején a német-veszély. Mindemellett a közösségi reform szükségességét ez a csoport is helyeselte, de ők úgy gondolták, hogy azt a tagság együttes munkájaként kell megteremteni, nem pedig a vezetőség által hozott direktívaként.

1946 februárjában tehát Soos Géza, Arany Bálint, Mistéth Endre, Tóth János, Péter Ernő és Bende István Mistéth lakásán gyűltek össze, elsősorban azért, hogy a Közösség újjászerveződésének kérdését megvitassák. Az összejövetelre Kiss Károlyt is meghívták, ő azonban munkahelyi elfoglaltságára hivatkozva nem jelent meg, Arany Bálintot és Soos Gézát kérte meg, hogy képviseljék.

„Az értekezletet én nyitottam meg – emlékszik vissza Mistéth Endre a Népbíróságon. Előadtam, hogy bár nem vagyok vezetőségi tagja a Közösségnek, mégis szükségesnek tartottam, hogy ezt az összejövetelt megtartsuk, simítsuk el az ellentéteket. Fejtegettem, hogy a mai politikai helyzetben is szükséges a Közösség működtetése, és hogy helyesnek tartanám egy, szélesebb alapokra fektetett társadalmi egyesület létrehívását, amelybe a közösségi tagokat bekapcsolnánk.”⁵¹⁸ Mistéth tehát egy olyan tervet vázolt fel a résztvevők előtt, mely szerint a Közösség nem a régi keretek között újítja fel működését, hanem társadalmi egyesületet hozzon létre és az alapgondolatokat a társadalmi egyesület keretén belül valósítja meg. Társadalmi egyesületbe kell összegyűjteni a közügyek iránt érdeklődő embereket, „melyet úgy hozunk a nyilvánosságra – mondja Mistéth –, hogy minden politikai párttól és

⁵¹⁵ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 58.

⁵¹⁶ Szent-Miklós István vallomása, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 79.

⁵¹⁷ DONÁTH, *i. m.*, 25.

⁵¹⁸ Mistéth Endre vallomása, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1966.

iránytól független legyen.”⁵¹⁹ Mistéth elgondolása szerint ez nem a Honszeretethez hasonló fedőszervként működött volna, hanem a meglévő tagok túlnyomó részével alapítandó társadalmi egyesület lett volna.

E tervet minden résztvevő helyeselte, Arany Bálint azzal az egy fenntartással, hogy az idő még nem alkalmas arra, hogy azokat az alapelveket le lehessen fektetni, melyek szerint a Közösség nyilvános társaságként működhetne.⁵²⁰ A megbeszélés eredményeként Bende Istvánt és Tóth Jánost felkérték, hogy részletesen dolgozzanak ki a Közösség újjászerveződésével kapcsolatban egy tervezetet, melyet a Vezetőtanács elé terjeszthetnek.

Ez a tervezet Bende István, Tóth János és Fitos Vilmos elgondolásai alapján el is készült. A terv lényege, hogy a munka a család–sátor–nemzetség helyett három fő tagozat szerint csoportosulna. Az első tagozat a mozgalmi tagozat, mely a politikai és a társadalmi élet területén tevékenykedőket fogná össze. Feladata lenne megvalósítani, hogy minden pártban és fontosabb társadalmi szervezetben legyen közösségi tag, és e tagok közösségi elvek szerint összehangoltan tevékenykedjenek. A második a kulturális tagozat, a rádió, a sajtó és a kulturális élet egyéb területein, a gazdasági tagozat pedig a gazdasági élet területén játszana szerepet.⁵²¹

A Mistéth lakásán tartott összejeövetel másik fontos kérdése a Vezetőtanács személyi összetétele, pontosabban a Kiss Károly személyével kapcsolatos fenntartások megbeszélése, melyek elsősorban a 1946-os körlevél kapcsán fogalmazódtak meg. „Itt a megjelentek részéről és különösen Péter Ernő részéről erős kritika hangzott el a Közösség vezetőivel szemben, s főleg Kiss Károly személyét támadták. Péter kifogásolta Kiss Károly múltbeli magatartását. Kifogásoltuk, hogy a vezetőség részéről különböző üzeneteket kaptunk, így leállították a tárcaközi megbeszéléseket és sem a szükséges és az alapszabályokban lefektetett őszinteség nincs meg, sem a vezetőség részéről nincs meg a világos vonalvezetés. [...] Péter Ernő nagyon erélyes szavakban mutatott rá, hogy Kiss Károly alkalmatlan a módszerek megválasztásában, illetve a Közösség kimondottan németellenes álláspontjának elhomályosítása miatt”⁵²² – emlékszik vissza Bende István a történetekre. „A vezetőséggel kapcsolatban kifejtettem – mondja Péter Ernő –, hogy sem de facto, sem de jure nem tartom legitimnek. A 1944-es Tájékoztatót kifogásoltam elsősorban.”⁵²³ Péter Ernő még annak a

⁵¹⁹ Mistéth Endre vallomása a Népbíróságon, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 297–518.

⁵²⁰ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 62.

⁵²¹ ÁBTL V-2000/7, 271.

⁵²² BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837. II. 548. doboz, 1580–1583. ÁBTL V-2000/7, 271.

⁵²³ ÁBTL V-2000/16a, 281.

lehetőségét is felvetette, hogy amennyiben Kiss Károlyt nem váltják le, ő önálló munkába kezd. Mistéth így fogalmazta meg a platform álláspontját: „Mi semmiben, amit ő kezdeményez nem veszünk részt, mert az 1943 és 44-es anyag miatt őt hibáztatjuk és ezért teljesen bizalmatlanok vagyunk vele szemben.”⁵²⁴

Miután Kiss Károly tudomására jutott, hogy ilyen súlyos vádak fogalmazódtak meg ellene, egy újabb találkozót kezdeményezett Szent-Miklós István lakásán. „Amikor arról értesültem, hogy személyem ellen is kifogásokat hoztak fel a Mistétnél tartott összejövetelen, akkor arra kértem Szent-Miklósyt, hogy hozzon össze egy másik összejövetelt. Nehogy az a látszat legyen, hogy én szánszándékkal nem akartam elmenni Mistéth lakására”⁵²⁵ – emlékszik vissza Kiss Károly. Ezt az összejövetelt egy-két héttel a Mistéth-féle találkozó után tartották, Soos Géza, Mistéth Endre, Kiss Károly, Szent-Miklós és Arany Bálint jelenlétében. A Kiss Károllyal szembeni ellenzék véleményét Mistéth Endre adta elő: „Engem azért hívtak meg, hogy Kiss szemébe mondjam a véleményemet az elmúlt időkben tanúsított magatartásért és 1943-44-es anyagról. Dialógust folytattunk le. Én mondtam a vádjaimat, ő védekezett. Ebben ő azt mondta, hogy ténykedése a Közösség érdekeit szolgálta, mert különben a Közösség lebukott volna és akkor ugyanoda kerültünk volna, ahol most állok én”⁵²⁶ – vallotta Mistéth 1947-ben a Népbíróságon. A Szent-Miklós lakásán tartott összejövetelen kizárólag Kiss Károly személyéről volt szó, hogy túlzottan diktatórikusan intézi a Közösség dolgait, valamint a 1944-es FEB anyag kérdését járták körbe a résztvevők, és annak kapcsán is Kiss Károly felelőségét. Mistéth, Kiss Károly válaszát ugyan nem tartotta minden szempontból kielégítőnek, de lojalitást ígért Kiss Károllyal szemben, és mint fogalmaz: „a békesség kedvéért tudomásul vettem a védekezést”⁵²⁷.

De nem csak Tóth János és Péter Ernő vonalán történtek mozgolódások arra vonatkozóan, hogy a szervezeti működést meg kellene indítani és a vitás kérdéseket tisztázni kellene. A Kiss Károly személyes baráti köréhez tartozó Donáth György is határozottan az újraindulás mellett foglalt állást, sőt a Népbíróságon úgy fogalmazott, hogy „én sürgettem leginkább a közösségi munka megindítását”.⁵²⁸ Donáth György és Fitos Vilmos baráti beszélgetései alkalmával vetődött fel, hogy szükség volna Kiss Károllyal konkrétan is

⁵²⁴ Mistéth Endre vallomása, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 21–43.

⁵²⁵ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1126–1127.

⁵²⁶ Mistéth Endre vallomása, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 21–43.

⁵²⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1947. 1837 II. 548. doboz, 1966.

⁵²⁸ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1111.

tárgyalni.⁵²⁹ Bálint Sándort kérték meg, hogy vállalja egy Donáth, Fitos, Kiss Károly részvételével tartandó találkozó megszervezését, ugyanis „Bálint Sándor Kiss Károly bizalmasa volt, ismerte a személyi ügyeket, és úgy gondoltuk, hogy Bálinton keresztül Kiss Károlyt befolyásolni tudjuk” – érvel Fitos Vilmos a Népbíróságon. A találkozó 1946 elején létre is jött. „Fitos felhozta hozzám Donáthot, még mielőtt Kiss Károssal beszéltünk volna. Itt megbeszéltük, milyen változtatások célszerűek, és hogy fokozatosan kellene ezt Kissnek beadagolni, vagyis a négyfős találkozó taktikáját beszéltük meg. Ezután jött létre 1946 elején Kiss Károssal való négyes megbeszélés”⁵³⁰ – emlékszik vissza az előkészületekre Bálint Sándor. Ezt követően három találkozó alkalmával tárgyalta meg a Község dolgait Kiss Károly, Donáth György, Fitos Vilmos és Bálint Sándor. A megbeszéléseken „expoé” formájában mondta el mindenki a saját nézetét a Község szerepéről.

Donáth György egy másfél órás előadásban részletezte a bel- és külpolitikai helyzetet, melyben kifejtette, hogy „sorsdöntő időket élünk”.⁵³¹ A jelenlegi állapot szerint egy rendkívüli állapot, amelyre az oroszok kivonulása után új helyzet, „egy bizonyos egyensúlyi helyzet fog előállni, amelyben a legkisebb politikai megmozdulás is döntő lehet a magyarság sorsának kialakulásában”.⁵³² Ebben a helyzetben lenne szerepe Donáth szerint a Községnek, de hogy e szerepet betölthesse „a tétlenségből ki kell lépni”.⁵³³ Véleménye szerint azonban „nem jó tovább a Honszeretet stílus, aktívabb politikai síkra kell terelni a munkát”,⁵³⁴ hiszen mint fogalmazott, „a zongora meg van, csak játszani kell rajta”.⁵³⁵ Donáth ezek alapján öt vonalon kívánta megindítani a munkát: politikai, társadalmi, katonai, kulturális és gazdasági vonalon. Aktuálisan pedig Donáth szerint fontos feladatai lennének a Községnek a békeszerződés előkészítésénél, valamint a hadifoglyok hazaszállítása körül.

Fitos Vilmos ugyancsak azon az állásponton volt, hogy „a Községre feltétlenül szükség van.”⁵³⁶ „Úgy képzeltem – vallja Fitos a Népbíróságon –, hogy egy olyan Községre, mely a politikai pártok felett állna, szükség lehet a magyar ügy gondozása

⁵²⁹ Donáth és Fitos már a háború előtti időkből szoros baráti kapcsolatban álltak. Fitos Vilmost Donáth György rejtegette a háború alatt: „1944 őszén, amikor illegalitásban voltam, egy nagyon kritikus napon Donáth György rejtett el engem a lakásán.” FITOS VILMOS, *i. m.*, 13.

⁵³⁰ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 998–1016.

⁵³¹ Fitos Vilmos vallomása, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 894.

⁵³² Bálint Sándor vallomása, ÁBTL V-2000/32. 34.

⁵³³ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. I. 547. doboz, 998–1016.

⁵³⁴ Bálint Sándor vallomása, ÁBTL V-2000/32. 34.

⁵³⁵ Fitos Vilmos vallomása, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 894.

⁵³⁶ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 998–1016.

érdekében.”⁵³⁷ Álláspontja szerint azonban a munka megindításának csak abban az esetben van értelme, ha azt egy átfogó ideológiai és szervezeti reform előzi meg. Személy szerint is csak abban az esetben lenne hajlandó az együttműködésre, ha ez megtörténik. „Hangsúlyoztam egy reformot, mely által a Közösséget politikai pártok felett álló szervezetként kell kiépíteni, a politikai elemeket ki kell dobni, társadalmi kiképzést kell adni, új alkotmányt kell szerkeszteni, mely szerint a vezetőség választatnék, a régi szövegeket, gondoltam itt a fogadalomra és a célra, meg kell változtatni”⁵³⁸ – foglalja össze álláspontját Fitos Vilmos.

Kiss Károly ezzel szemben úgy vélekedett, hogy a Közösség munkáját korai lenne feleleveníteni, ugyanis véleménye szerint ez túlzottan veszélyes lenne a tagokra és a szervezetre nézve is.⁵³⁹ A reform szükségességével azonban ő is egyetértett. „Kiss azt mondta – emlékszik vissza Bálint Sándor –, hogy Fitos nyitott kapukat dönget, az ő elgondolása is ilyen, és lépések is történtek már ez ügyben.” Elismerte, hogy a kiképzőanyagok és a fogadalom szövege idejétmúltak, melyeket a „Közösség 15-16 éve már, hogy megörökölt, és amúgy is már csak keretet jelentettek”.⁵⁴⁰ Majd tudatta a résztvevőkkel, hogy Szent-Miklós István és tőle függetlenül Bende István is dolgoznak a közösségi anyagok felülvizsgálatán, és különböző tervezetek születtek már a szervezeti kereteket illetően.

Végeredményben az az álláspont alakult ki, hogy valamit kellene kezdeni a Közösséggel, de formászerű megállapodás nem történt. A Bálint Sándornál tartott utolsó összejövetelen azzal búcsúztak el egymástól a résztvevők, hogy a további megbeszélésekbe Balogh Lajost, Mistéth Endrét, Soos Gézát, Szent-Miklós Istvánt és Bende Istvánt is be kell vonni a részletek kidolgozása céljából. A Bálint Sándor lakásán tartott összejöveteleknek azonban nem lett folytatása.

A Mistéth Endrénél és Bálint Sándornál tartott megbeszélések, valamint a vezetőséghez eljutott egyéb közösségi mozgólódások híre egyértelműen azt bizonyították, hogy a szervezeten belül nyugtalanság van és a tagság nem respektálja a Vezértanácsnak 1945-ben hozott azon határozatát, amely kimondja, hogy a Közösség szünetelteti a tevékenységét. Végeredményben nem a Vezértanács volt az a testület, mely úgy döntött, hogy a közösségi munka újból induljék meg, hanem alulról történtek lépések az újjászerveződés

⁵³⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 894.

⁵³⁸ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 894.

⁵³⁹ Fitos Vilmos közlése szerint Mester Miklós volt az, aki óvta a Közösség vezetőségét az újjászerveződéstől, mondván, hogy a jelenlegi politikai helyzet túlzottan bizonytalan és az általa kapott információk alapján a széleskörű élesztés a tagokat és családjukat veszélybe sodorná. FITOS VILMOS, *i. m.*, 5.

⁵⁴⁰ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 998–1016.

irányába, melyeket a Vezértanács 1945-ös határozata nem tudott megakadályozni. Donáth György erre a helyzetre így emlékszik vissza utolsó szó jogán elmondott beszédében: „Bizonyos kis élesztgetések voltak jobbról is, balról is, kisebb csoportok jöttek össze és ez előbb-utóbb szervezeti anarchiára vezetett volna. Akkor azt mondotta Kiss Károly, hogy inkább csináljunk központi vezetést, mint hogy mindenki a maga gazdája legyen.”⁵⁴¹

1946 nyarán végül Kiss Károly kezdeményezte, hogy a régi Vezértanács újból összeüljön és újra átgondolják a szervezeti keretek felélesztésének kérdését. Ezen az ülésen, ahol a régi vezértanácsi tagok voltak jelen, Kiss Károly előadta a tagság részéről megfogalmazott kritikákat, miszerint a Vezértanács „a felszabadulás után szétesni hagyta a Közösséget”,⁵⁴² „elvesztette a tekintélyét és a Közösségbe emiatt nyugtalanságok mutatkoznak”.⁵⁴³ Ezért azt javasolta, hogy a régi Vezértanács oszlassa fel magát, hogy már az új testület feladata legyen az újjászerveződés kérdésének részletes kidolgozása. Az élesztéssel kapcsolatban pedig „az újólag összehívott régi Vezértanács előtt oly értelmű javaslatot tettünk, hogy helyesnek találjuk a régi tagokkal való kapcsolatfelvételt, újrászervezés megindításának letiltása és összejövételek mellőzése mellett. Tehát a régi tagokkal felvesszük a kapcsolatot, melynek során megállapítjuk, kik tudnak segítséget nyújtani és kik vannak támogatásra szorulóak. E javaslatunkat a régi vezértanács elfogadta, feloszlottnak nyilvánította magát és Kémeri Dezsőre bízta az új vezértanács megalakítását, azzal, hogy az új vezértanácsi tagok személyére nézve Tóth János és én tegyünk külön-külön javaslatot, amelyeket Kémeri egyeztetni fog és annak alapján állítjuk össze az új vezértanácsot.”⁵⁴⁴ Fáy Aladár azt indítványozta, hogy a közösségi munka szakterületek szerint szakosodjon és a Vezértanács tagjai egyben egy-egy szervezési munkaterületnek személyes irányítói is legyenek. Tóth János is elhozta Bende Istvánnal kidolgozott tervezetét, de annak megbeszélésére nem jutott idő.

Az új Vezértanács⁵⁴⁵ első ülésére 1946 októberében került sor Kémeri Dezső lakásán. A tanács tagjait Kémeri Dezső jelölte ki. Kiss Károly megtette a személyi javaslatait, Tóth János azonban nem tett senkire javaslatot, „ebben a formában juttattam azt kifejezésre, hogy Kiss Károllyal elvi ellentéteim voltak. Mivel nem kívántam tovább tevékenykedni, ezért nem

⁵⁴¹ DONÁTH, *i. m.*, 25–26.

⁵⁴² Kiss Károly, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1128.

⁵⁴³ Vásárhelyi Zoltán vallomása a Népbíróságon, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1102.

⁵⁴⁴ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1129.

⁵⁴⁵ A vád Hetes Tanácsnak nevezte el az egyébként hattedgú testületet.

jelentem meg Kémeri lakásán, ezért maradtam ki az Őrtanácsból és a Vezértanácsból is”⁵⁴⁶ – emlékszik vissza Tóth János a Népbíróságon.

Az új Vezértanács tagjai Fáy javaslatának megfelelően egy-egy munkacsoport irányítói is voltak: Bálint Sándor lett a szervezet kiépítésével foglalkozó munkacsoport vezetője, Fáy Aladár lett a szellemi szakterület. „Szellemi szakterületen azt értettük, hogy a művelődés területén (sajtó, könyvkiadás, tanárok, művészek) a közösségi tagok egymással megismerkedjenek és kapcsolatba kerüljenek”⁵⁴⁷ – ismerteti a területét Fáy Aladár. Héder János alá tartozott a gazdasági főcsoport, Arany Bálint alá a vidék szervezéséért felelős főcsoport, a politikai és társadalmi főcsoport vezetését Donáth György kapta. Kémeri Dezső lett az új Vezértanács elnöke, Kiss Károlyt pedig újra a Vezértanács ügyvezetőjének választották meg.⁵⁴⁸

A tanács elsőként azt tárgyalta meg, hogy mi legyen a Közösség további sorsa. Arany Bálint az alábbiakban foglalja össze a döntést: „Az újjáalakult Vezértanács szóban forgó első ülésén kimondotta a közösségi munka megindítását olyan értelemben, hogy a Közösség elsősorban a saját állagát kívánja felmérni.”⁵⁴⁹ A felélesztésnek a célja tehát egyenlőre nem az volt, hogy a Közösség szervezeti működését minden kritériumával együtt elindítsák, hanem Donáth György szavaival élve, tisztán adminisztratív jellegű volt.⁵⁵⁰ „Kiss Károly előadta, hogy meg kell tudni, kik vannak életben a tagok közül és kik pusztultak el, kik szorulnak segítségre és ki tud segíteni. Ezeknek a megállapítása egy bizonyos szempontból szavazás is lett volna a tekintetben, hogy megkezdjük-e az újbóli működésünket vagy sem. Kiss 1947. januárra várt választ e tekintetben. Amennyiben a családok nagy része úgy döntött volna, hogy megkezdjük a működést, akkor a Közösséget működésbe fogjuk helyezni. Egyenlőre azonban erre csak előkészítések voltak.”⁵⁵¹ Arany Bálint szavai is arra utalnak, hogy Kiss Károly egy hosszú, akár évekig is elhúzódó előkészületre készült a Közösség tényleges beindulásáig: „Kiss Károly említette, hogy a közösségi munka lassú ütemű. Amíg a tagokkal a

⁵⁴⁶ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 98.

⁵⁴⁷ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1031.

⁵⁴⁸ „A nevezettet a közösség szolgájaként hívtuk. Ő tulajdonképpen nem volt vezértanácsi tag, hanem csak mint a Közösség tagja állt a vezértanács rendelkezésére.” Fáy Aladár népbírósági vallomása, BFL XXV. 1.a Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1031.

⁵⁴⁹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 64.

⁵⁵⁰ Fáy Aladár a népbírósági vallomásában ugyanerről a kérdéstről: „Mindezek a szálak a felélesztés jelei, de az újjáalakult Vezértanács is kimondta, hogy a Közösség egyenlőre nem kezd meg újbóli működését, az avatások is csakolyan mederben folynak, mint ahogy eddig voltak kivételes avatások. Összejövetelek, szervezés, kiképzés nem lesznek, csak a tagok számbavétele és azoknak tájékoztatóval való ellátása.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1031.

⁵⁵¹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1055.

kapcsolatokat felvesszük és a válaszok beérkeznek, addig egy-két év is eltelhet s ez alatt az idő alatt elkészíthetjük a teendőket, úgyis a Közösség dönti el, hogy mi történjék.”⁵⁵²

Kiss Károly a későbbiekben minden csoportvezetővel külön tárgyalt, hogy átadja az egyes csoportokhoz tartozó közösségi tagok listáját. A listán szereplők felkutatásának megszervezése a csoportvezetők feladata lett volna. Bálint Sándor vallomása szerint 800, kizárólag budapesti név lett számba véve az újjáinduláshoz. Fáy Aladár a 1944-es november havi FEB anyag teljes szövegéhez bevezetést és befejezést írt, amelyben megindokolta, hogy miért szükséges a Közösség felélesztése. Ez lett 1946. évi novemberi Tájékoztató (FEB-anyag), melyet a csoportvezetők mellékeltek a felélesztendő tagok számára. „Mivel a régi közösségi tagokkal akartuk feleleveníteni a kapcsolatot és mert sok régi taghoz olyan egyének mentek volna ki, akiket ők nem is ismertek – ezért kívántam, hogy ugyanaz a szöveg legyen idézve, amelyet legutoljára adtunk ki. A régi tagok lássák ebből, hogy ugyanaz a társaság keresi fel őket”⁵⁵³ – érvel Kiss Károly. Kiss Károly terve, hogy a csoportvezetők első jelentései az élesztés eredményéről az év januárjában érkeznek majd be, a megkezdődött letartóztatások miatt nem valósult meg.⁵⁵⁴

A vezértanácsi ülésen új Őrtanács felállításáról is született döntés, hogy a Közösség új alkotmányát megszerkessze, a régi közösségi anyagokat „a múlt konzekvenciáinak levonásával”⁵⁵⁵ korszerűsítse. „Már eddig is volt úgynevezett közösségi alkotmány – vallja Veress Gábor – , amely szokásjogszerűen alakult ki az 1920-as évek óta, és ezt kellett volna nekünk kodifikálni, vagyis a gyakorlatnak megfelelően kellett volna megszövegezni, figyelemmel arra, hogy az újabb tételes törvényekkel ne kerüljünk összeütközésbe.”⁵⁵⁶ Az újjáalakult Őrtanácsnak Veress Gábor, Náray-Szabó István, Vásárhelyi Zoltán, Csányi Zoltán, Nyíró Gyula, Szentpétery Gyula, Szabó Lajos lettek a tagjai.

⁵⁵² BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 63.

⁵⁵³ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1128.

⁵⁵⁴ Bálint Sándor vallomása a tagok felkereséséről: „Én és három vezértanácsi társam hivatva voltunk a listákat az alcsoportvezetőknek továbbítani, akiknek személyét Kiss Károly ekkor a listán szereplők közül ki is jelölte. Ugyanakkor szó volt arról is, hogy a főcsoportvezetők megkapják a Kiss Károly által szerkesztendő tájékoztatókat, hogy a listákkal együtt eljuttassák az alcsoportvezetőkhez, akik felkeressék a listákon szereplőket és az alcsoportjukba beosztott tagok előtt, felolvassák a tájékoztatót.

Kiss a tájékoztatót elkészítette, és az alcsoportvezetőknek szántakkal együtt eljuttatta a hivatalomba. Amikorra összehívtam az alcsoportvezetőket, Kiss Károly személyesen jelent meg. Itt Kiss Károly elmondta, hogy keressék meg a listán szereplőket, olvassák fel nekik a tájékoztatót, jegyezzék fel a tagok lakcímét és pártállását. Minden tag tehetségéhez mérten adjon anyagi támogatást. Következő alcsoportvezetők voltak jelen: Bors László, Nádasdy Benő, Sándori Mihály, Uray György, nem mint csoportvezető Bollobás, ő ott valakivel akart beszélni. Az alcsoportvezetők később jelentették, hogy a tagok egy részét felkeresték, és 228-ft addig beszedett tagdíjat átadtak nekem.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 998–1016.

⁵⁵⁵ Donáth György tanúvallomása a Népbíróságon, BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1120.

⁵⁵⁶ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1052.

Az Őrtanács 1946. október–novemberben két alkalommal tartott Szentpétery lakásán megbeszélést. Elsőként Kiss Károly ismertette a vezértanácsi ülésen történeteket, és felkérte Veress Gábort, hogy készítsen el egy tervezetet a Közösség ideológiájáról és alapszabályáról, amit későbbi alkalmakkor az Őrtanács megvitathatna. Veress Gábor a feladatot elvállalta. Mindemellett az Őrtanács tagjainak többsége rosszallását fejezte ki mind a Vezértanács megalakulását illetően, mind pedig a Közösség felélesztésével kapcsolatban.⁵⁵⁷ Veress Gábor visszaemlékezése szerint három kérdésben alakult ki éles vita a résztvevők között; a titkosság kérdésében, az úgynevezett faji kérdésben, valamint abban, hogy a tagság körülményeinek felmérésén túl legyenek-e további lépések a Közösség élesztését illetően.⁵⁵⁸

Veress Gábor az általa elkészített tervezetet a második találkozó alkalmával ismertette. „1946. novemberében jött létre egy újabb megbeszélés, amelyen én az általam készítendő tervezetnek első részéről beszéltem vázlatosan. Ennek három fejezete volt, 1. a tagok felvételének előfeltételei 2. ülések, tagdíjak és rangsormegállapítás a tagok előrehaladásáról. 3. tanácsok felállítása – a vezértanácsra és az őrtanácsra kívül én még a fegyelmi tanácsot, kulturális, gazdasági és nemzetpolitikai tanácsot terveztem, amely utóbbi az ideológiai résszel foglalkozott volna. A második résznek még elképzelésig sem jutottam el, a harmadik rész pedig a közösség ideológiája lett volna.

A tagfelvétel előfeltételei szóval elmondott tervezetem szerint a magyar származás, a magyar érzés, továbbá, hogy az illető teljes cselekvőképességgel rendelkezzen, fedhetetlen előéletű legyen – összesen 5-6 ilyen kritérium lett volna. Felmerült annak kíváncsága is, hogy amennyiben a magyarsághoz való asszimiláció megállapítható, az apai nagyapáig való magyarneviségtől el lehessen tekinteni. Minthogy azonban az asszimiláció lényegének kétségtelen megállapíthatósága nagy nehézségekbe ütközik, ezért ennek feltételétől egyenlőre eltekintettünk.”⁵⁵⁹

Veress Gábor tervezetét az egy hónap múlva esedékes találkozón vitatták volna meg az Őrtanács tagjai, de a közbejött események miatt erre már nem kerülhetett sor. „Az

⁵⁵⁷ Szentpétery Gyula vallomása: „Kiss Károly előadta, hogy az új Vezértanács megalakult. Szeretné, ha az őrtanács is bekapcsolódna a munkába. Indítványa egyértelmű ellenzésre talált, mert ezt nem tartottuk megengedhetőnek, a Közösség felújítását sem.

Vád: Ha egyöntetűen elleneztek a Közösség megalakulását, miért tűrték, hogy Kiss Károly megbízást adjon Veress Gábornak?

Erre nem tudok választ adni, – tűrtük. Egyébként sem volt itt szó közösségi összejövetelről, annak bizonyos formái vannak. Itt csupán megbeszélés volt, melynek során elfogadtam a megalakítandó őrtanácsi tagságot.” BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1068.

⁵⁵⁸ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1050.

⁵⁵⁹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1052.

értekezleten elhatároztuk, hogy decemberben újból összejövünk és addigra én továbbhaladok, közben azonban letartóztattak”⁵⁶⁰ – emlékszik vissza az eseményekre Veress Gábor.

A Tóth János és Péter Ernő köré csoportosult közösségi kör, akiket Szent-Miklós István vallomásaiban a Közösség ellenzékének nevezetett,⁵⁶¹ nem voltak elégedettek a dolgok illetően alakulásával. Bár Fáy Aladáron és Báint Sándoron keresztül az új Vezértanács többször is felkérte Tóth Jánost és Péter Ernőt, hogy működjenek együtt a közösségi munkában, de ezt mindketten elutasították, mondván, hogy semmilyen formában nem hajlandók együttműködni Kiss Károllyal.⁵⁶² Ezért, ha nem is a szakítás mellett, de Kiss Károly tevékenységének ellensúlyozása mellett döntöttek.

1946 áprilisától a Péter Ernő és Tóth János köré csoportosult közösségi baráti kör kéthetenként rendszeresen összegyűlt Baán Kálmán lakásán.⁵⁶³ A résztvevők nagy része az ellenállási mozgalomban a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetségének Péter Ernő vezette csoportjában vett részt. Akárcsak a Rákóczi úti megbeszélések résztvevői, ez a társaság is az ellenállásban való részvétel címén találkozott.⁵⁶⁴ 1946 szeptemberében, miután Tóth János azzal tért vissza a vezértanácsi ülésről, hogy „fiaszó, Kiss Károly agyonbeszélte a vezértanácsi ülést”,⁵⁶⁵ és világossá vált, hogy a Közösség újjászerveződése Kiss Károly irányítása mellett történik, egy új mozgalom terve fogalmazódott meg e társaságban. „Az impulzust az új mozgalomra az adta, hogy Kiss Károly személye véleményem szerint nem volt alkalmas a Közösség vezetésre, túlzott merevséget láttam a Közösség szervezetében és

⁵⁶⁰ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 1055.

⁵⁶¹ BFL XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok, 1837. I. 547. doboz, 896.

⁵⁶² ÁBTL V-2000/20, 146. Tóth Jánosnak többek között a havi tájékoztatók megszerkesztésének feladatát szánták.

⁵⁶³ Résztvevők: Unoka Pál, Sárkány Kálmán, Péter Ernő. Tóth János, Józán Imre, Baán Kálmán, Giday Endre, Gaál Elemér, Gámán Lóránd, Szűcs Imre, Nagy Mihály, e találkozók rendszeressé váltak, ahol később néhány alkalommal Fitos Vilmos és Kiss Kovács Árpád is megfordult.

⁵⁶⁴ Az összejövetelek szemináriumi jelleggel működtek. Elsősorban a magyarországi politikai helyzet értékelése volt a fő téma. A tagok Tóth János tanácsa alapján beléptek egy-egy pártba, mondván „a politika most már kötelező, mindenki lépjen be a neki tetsző pártba.” (ÁBTL V-2000/7, 20.) Az összejövetelek alkalmával a tagok a pártjukról a híreket ismertették. Józán Imre a Nemzeti Parasztpártról, Gaál Elemér a Szabadságpártról, Gámán Lóránd az SZDP-ről, Unoka Pál az MKP-ról, Péter Ernő a Kisgazdapártról tartott beszámolót. A külföldi rádiókat Szűcs Imre és Baán Kálmán hallgatták. Péter Ernő egy rölapot szerkesztett 46 májusában, „Mi az igazság a magyar béke körül” címen. E rölapról szóló vita több alkalom erejéig tartott. Péter Ernő birtokába jutott a Rongyos Gárda „Politikai helyzetmagyarázat” című rölapja, melyet ugyancsak megtárgyaltak. A különböző politikai irányvonalakról előadások formájában tájékoztatták egymást. Péter Ernő a marxizmusról és a kommunista világnézetéről beszélt, Nagy Mihály a szocializmusról, Józán Imre a harmadik útról, Unoka Pál a spirituális világnézetéről. Miután a csoport elhatározta, hogy szervezettebb keretek között folytatja a munkát, politikai életben a kapcsolatokat is ki kívánták szélesíteni. „Kijelöltük, hogy ki milyen frakcióval vesz fel a kapcsolatot. Kovács Bélával Péter Ernő, Kovács Imrével Józán Imre, Sulyokkal Gaál Elemér, Weissshaussal Unoka. Ez idő alatt csak Józán Imrének sikerült Kovács Imrével kapcsolatot teremtenie” – vallja az ÁVO-n Péter Ernő. ÁBTL V-2000/ 16a, 288.

⁵⁶⁵ ÁBTL V-2000/7, 271–272.

végül, hibáztattam az 1944-es márc.-ban történt eseményekkor tanúsított vezetőségi magatartást”⁵⁶⁶ – foglalja össze az indítékokat Péter Ernő. A társaság innentől fogva az új szervezeti keret tervezetét tárgyalta, melyet Unoka Pál öntött végső formába.

Unoka Pál programjának alapvetése, hogy kevés az, ha a közösségi élet a gazdasági és politikai tárgyú értesülések kicserélésére szorítkozik. Feladattá kell válnia, hogy minden ember a saját foglalkozási körében kifogástalan szakemberré képezze ki magát. A program szerint a Közösség munkaközösségekre, szakmai körökre tagolódna. Legfőbb feladata pedig az önképzés. „A cél – összegzi Péter Ernő a tervezet lényegét – a magyarság felemelése, érdekeinek hathatósabb szolgálata azáltal, hogy a mozgalom meghatározása alapján kiválogatott egyéneknek fokozottabb szakképzést adjon és ezek a szerzett ismereteiket a magyarság érdekében hasznosítsák. A cél végeredményben olyanképpen valósult volna meg, hogy az így általunk megfelelően kiképzettek szaktudásuknál fogva megfelelő helyre kerültek volna.”⁵⁶⁷ Tóth János vallomásában következőképpen foglalta össze a programtervezet lényegét: „olyan gárdát akartunk kialakítani, mely hivatva lenne, egy új, keresztényi alapon álló rendszert szakképzetten szolgálni.”⁵⁶⁸ A szervezet a szakképzés jegyében munkacsoportokra vagy más néven szakosztályokra oszlott volna, melyek legális egyesületet alkottak volna. Hogy e legális egyesület milyen formában működött volna, arról még nem született meg az elképzelés. Unoka Pál 16–18 különböző szakmai területet különböztetett meg, mint közgazdaság, igazság ügy, pénzügy, munkás és szociális problémák, népművelés-közütatás, propaganda- és sajtóügy, földművelésügy, egyházügy, szövetkezetügy, honvédelem, parlamenti összeköttetés vagy vidéki szervezetépítés. Függetlenül attól, hogy ki milyen szakmai csoportot választ magának, kötelessége egy idegen nyelv elsajátítása.

A szakmai csoportok élén a szakosztályvezető áll. Ők alkotják a szaktanácsot. Ennek élén a legfőbb vezetőtestület az öttagú Végrehajtó Bizottság. Ennek kijelölése nem történt meg, a tervezet szerint az 5 tagból három állandó, kettő pedig választott lett volna. A Végrehajtó Bizottság hagyja jóvá a tagfelvételt és irányítja a szervezetet.

A tervezet szerint minden egyes szakmai csoport egy külső és egy belső gyűrűből áll. A külső gyűrű tagjai előtt ismeretlen a Közösség létezése, de szimpatizálnak annak célkitűzéseivel, és szakmai garanciát jelentenek. Kizárólag a belső gyűrű tagjai tudnak a Közösségről, egymással szemben segítségnyújtási kötelezettséget vállalnak, és köti őket a Közösséggel kapcsolatos titoktartás. Ők a szakmai csoportokban való részvételen kívül a

⁵⁶⁶ ÁBTL V-2000/16a, 270.

⁵⁶⁷ ÁBTL V-2000/16, 270.

⁵⁶⁸ ÁBTL V-2000/20, 160.

Közösség szervezésével, belső információcserével, a Közösség működtetésével is foglalkoztak volna.

Péter Ernő a mozgalmuk ideológiai alapjairól így beszél: „Mozgalmunk alapját képezte a spirituális krisztusi szociális, de nem marxista világnézet. Mozgalmunk tagjai csak az e világnézetet vallók lehettek. Tervezetünk a tiszta demokrácia megvalósítását tűzte ki célul neveléssel és tanítással, amelyben nem egy kivételezett kisebbség rendelkezik jogokkal, mint eddig. Mi szocialistának vallottuk magunkat, olyan értelemben, hogy a dolgozók legyenek részesek a termelés eredményében.”⁵⁶⁹

Péter Ernő vallomása szerint mozgalmuknak legális keretet kívántak adni. Felmerült a Csomóss Miklós által szervezett Nemzeti Ellenállásban Részvettek Szövetsége, illetve a Simándi Tamás vezette *Parasztzármazású Értelmiségiek Szövetsége*, mint olyan társadalmi szervezetek, melynek keretében működhetett volna. „Gondolkoztunk politikai pártban is – vallja Péter Ernő. Sulyok Dezsővel bocsátkoztunk tárgyalásba. Gaál, Unoka és én felkerestük hivatalában. Arról beszéltünk, hogy miként lehetne szakirányú munkánkat a Szabadságpárt keretébe kapcsolni. Sulyok Dezső szívélyesnek mutatkozott. Ez 1946. december 20-án történt.”⁵⁷⁰

Unoka Pál tervezetét 1946. december 16-án ismertette a résztvevők előtt, annak megvitatására azonban már nem került sor az időközben megkezdődött letartóztatások miatt.

Tóth János és Péter Ernő tradicionálisan a vidéki Közösség szervezésének felelősei voltak, természetesen Kiss Károly ellensúlyozásához a vidéki Közösség újjászervezése is hozzátartozott. Ennek jegyében egy Zoltán utcai közösségi tag lakására hívták össze a vidéki szervezésben korábban is részt vevő tagokat. Itt Tóth János kifejtette, hogy „ellentétek vannak köztünk és Kiss Károly között. A vidéket mi szerveztük be, és nem adjuk át Kiss Károlynak. A vidék kézben tartása számunkra fegyver, amivel elérhetjük, hogy egy alkalmasabb vezetőséget válasszunk a Közösség élére.”⁵⁷¹ Felállítottak egy vidéki bizottságot, melynek tagjai egy-egy tájegység megszervezésével lettek megbízva. Tóth János kapta Budapestet, Péter Ernő a Duna–Tisza közét, Szűcs Imre a Dunántúlt, Dolhay Imre az Alföldet. Giday Endre feladata lett volna a kassai tagok felkutatása, Sárkány Kálmáné pedig az ungváriak felderítése és a felvidéki had vezetése. Idő hiányában azonban a tagok már nem tudtak érdemi munkát végezni.

⁵⁶⁹ ÁBTL V-2000/16a, 271.

⁵⁷⁰ ÁBTL V-2000/16a 294.

⁵⁷¹ ÁBTL V-2000/20, 154.

A KÖZÖSSÉG POLITIKAI VONALÁNAK 1945 UTÁNI TEVÉKENYSÉGE

A Közösség-per vádpontjai szerint a vádlottak a demokratikus köztársaság és a demokratikus államrend megdöntésére irányuló törekvéseik céljaira felélesztették a múlt rendszer egyik fajvédő, fasiszta szellemű titkos szervezetét – a Magyar Testvéri Közösség mozgalmát, hogy az elmúlt uralmi rendszert visszaállítsák jogfolytonossági alapon. A hatalmat fegyveres erőszak útján akarták átvenni. A hatalom átvételéhez szükséges erők szervezését megindították. A szervezkedés politikai vonalát a Hetes Bizottság, a katonai vonalát a Földalatti Fővezérség irányította. A politikai és katonai hatalom tényleges átvételének időpontját 1947 tavaszára vagy kora nyarára tűzték ki.⁵⁷²

„A vádirat – bocsánatot kérek, nem tudok más kifejezést használni – »hemzseg« az ellentmondásoktól és olyan állításoktól, amelyek a bizonyítás és az eljárás során a legcsekélyebb bizonyítást sem nyerték»⁵⁷³ – értékeli Donáth György az őt és társait ért vádpontokat. Napjaink történetkutatása számára nem kérdés, hogy Donáth Györgynek igaza van, hiszen egy koncepciós perrel állunk szemben és ennek fényében kell olvasni mind a vádiratot, mind pedig a többségében kikényszerített vallomásokat. Ez azonban nem azt jelenti, hogy egy szó sem igaz a vádakban megfogalmazottakból. Ezzel kapcsolatban ugyancsak Donáth Györgyöt idézem: „Valóban történtek cselekedetek, amelyeket semmi szín alatt sem

⁵⁷² ÁBTL V-55574. 178.

Részlet Magyar Károly, a Nemzeti Parasztpárt népbírájának különvéleményéből Péter Ernő és 74 társának perében: „[...] Az indoklás megállapítja a Közösség újraindítását és államrendellenes szervezkedését is. A tárgyalás során kialakult, hogy a tagok eleinte esetszerűen, később megbeszélések alapján több ízben összegyűltek, helyzetükkal, egymás dolgaival foglalkoztak, politikai és ideológiai vitákat folytattak. Egyesek lejártnak tekintették a Közösséget, mások szünetelőnek, többen új feladatokat kerestek. Segíteni akartak nyomorgó társakat, felmerült különböző üzleti vállalkozás gondolata, terveket vitattak meg és felajánlásokat gyűjtöttek. Tájékozatlanok és bizonytalanok voltak, mint maga a kor. Akik akkor nemzeti zászlót vivő parasztpárti csoportokra vasbotokkal támadtak, ma szintén nemzeti zászlók alatt vonulnak fel és akik, még egy éve sincs – átállottak énekelni a Hymnusz, legutóbbi nagygyűlésüket már ők is azzal kezdték. A jobbra törekvés nem eleve reakciós hajlam.

Nem nyert bizonyítást, hogy a kis csoportokba oszló Közösségek és vád alá került barátaik tudtak volna a vezértanácsról vagy bármilyen összeesküvésről. A 73 vádlott nem a demokráciának, hanem az elmúlt rendszerek sértettje, nem szövetségesei a reakciónak, egyik árnyalatának sem. Nem érdekszövetség, éjjeli őrtől vezérkari főnöki, napszámostól vezérigazgatóig képviselik a dolgozó társadalmat. Ha kipróbált, lelkes kommunista mint dr. Bollobás, régi földosztó mint Péter Ernő, kitűnő katona mint Horváth Béla, hídhelyreállító mint Menyhárd mérnök, vagy nép bankárja mint Molnár András és az ellenállás harcosa, mint dr. Sándory összeverődnek, nehezen alakulhat ki az ő és hasonló társaik szándékainak középárayosaként a demokrácia megdöntése. Első nemzedéke ők annak a népi értelmiségnek, amelynek nincs hova visszavágyódnia, amikor az ő ígéretföldje a demokrácia, ezért is fordulnak feléje fokozott igénnyel. [...] Budapest, 1947. szeptember hó 12.-én.” BFL Péter Ernő és társai pere, 316. doboz, 3175–3180.

⁵⁷³ DONÁTH, *i. m.*, 63.

akarok kisebbiteni, csak vitatom, hogy a cselekmények arra a célra irányultak volna, amellyel a vád bennünket terhel.”⁵⁷⁴

A Közösség szervezeti működése, mint ahogy erről az előző fejezet részletesen beszámol, lényegét tekintve nem indult újra. De a Közösség szellemisége, a Közösség jellegéből adódóan is, az elszántabb tagokat cselekvésre ösztönözte szervezeti keretek nélkül is. Ahogy azt a korábbiakban idéztük, a német penetrációtól való félelmet felváltotta a szláv befolyástól való félelem. „A vádlottak 1944-ben egytől-egyig szembeálltak a nyilas rendszerrel – mondja Donáth. Igenis, szembekerültünk a jobboldali szélsőséggel és sokan közülünk szembenállónak érezzük magunkat a mai baloldali szélsőséggel is. Nem azt akarom mondani, hogy valamennyien, hanem sokan. Én mindenesetre.”⁵⁷⁵

A Magyarországra nehezedő orosz nyomást azonban nem valamiféle erőszakos puccskísérlet formájában kívánták megoldani, vagy ahogy a vádirat állítja, fegyveres összeesküvés formájában, hanem elsősorban a hagyományos közösségi módszerrel, káderpolitikával.⁵⁷⁶ Közösségi retorikával élve, „jó magyar embereket” elhelyezni befolyásos pozíciókba, hogy onnan próbálják ellensúlyozni az idegen érdekeket kiszorgálni akaró politikai erőket. Másrésről a közösségek, mint ahogy a magyar közvélemény nagy része, úgy gondolták, hogy a békekötés után Magyarországot elhagyják a megszálló csapatok. Erre az időre pedig különösen fontosnak tartották, hogy minden területen: katonai, közigazgatási, gazdasági és egyéb területeken is egy hazai szakembergárda álljon készen.

⁵⁷⁴ DONÁTH, *i. m.*, 76.

⁵⁷⁵ DONÁTH, *i. m.*, 66.

⁵⁷⁶ A Közösség a politikai életben elsősorban a Kisgazdapártban és Parasztszövetségben tudta érvényre juttatni a káderpolitikáját. Mester Miklós visszaemlékezésében erről így beszél: „A Magyar Közösség a Horthy-korszakban távol tartotta magát a napi politikától. [...] Na most 45 után viszont úgy látták, hogy a Kisgazdapárt az, ahol tömörülhetnek. És a Magyar Közösség tagjai megszállták a Parasztszövetségnek a vezetését, azonkívül a Kisgazdapártban is fontos szerepet vállaltak, képviselőseget vállaltak, például a Kisgazdapártnak az igazgatója Arany Bálint volt. [...] Ez a Magyar Közösség nagyon eredményesen működött, 1946. szept. 6.-a körül. A Parasztszövetség óriási paraszt tömegeket mozgósított fel Budapestre. A Hősök terén húszezer paraszt jelent meg. Akkor jelen voltak a szövetséges hatalmak képviselői, megjelentek a pártok képviselői. Ott volt Rákosi Mátyás is. Az egészet közvetítette a rádió. Én rádión hallgattam. Mikor minden előkelő személyiség nevét megemlítették, akkor hatalmas dörgő taps volt a válasz, amikor Rákosi Mátyás neve elhangzott, néma csend. Egy taps nem hangzott fel. Most képzeljétek el, be volt kapcsolva a rádió az ország egész területére. Utána következett a teljes roham a Parasztszövetség és Kisgazdapárt ellen.” Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 159–160.

Vida István tanulmánya ezzel kapcsolatban így fogalmaz: „a közösségek a Kisgazdapárt egyik legszervezettebb csoportját képviselték, bár a politikai életben önálló irányzatként nem jelentek meg.” A tanulmány úgy értékeli, hogy a Magyar Közösség penetrációja a Parasztszövetségben volt a legsikeresebb. Leleplezésekor a 29 tagú osztályvezetői karból 6 volt a Magyar Közösség tagja” VIDA, *i. m.*, 111–124.

1960-ban „Erdélyi” fedőnevű ügynök jelentése ugyancsak a Közösség káderpolitikájára utal: „Göncz [Árpád] teljesen bekapcsolódott a kisgazda ifjúsági szervezetbe és itt a jobboldali fiatal kisgazdák irányítása alá került. (Hám, B. Rácz). Kovács Béla mellé is beszervezték a közösségi tagok és így egyik titkára lett neki – úgy emlékszem – a parlamenti ügyeit intézte.” ÁBTL M-22.879/1, 62.

De, még ha erős is volt a bizakodás, hogy a békekötés után Magyarországon valóban működhet független demokrácia, egyesek érezték annak a veszélyét, hogy a Szovjetunióknak a közép-kelet-európai térséggel hosszabb távú tervei vannak. Ez tükröződik Pándi Szekeres László szavaiból is, aki az ÁVÓ-n tett vallomásában így fogalmaz: „Általános vélemény volt főleg vidéken, hogy a szovjet csapatok kivonulásakor a Kommunista Párt vagy a Munkáspárt meg fogja kísérelni a hatalom átvételét.”⁵⁷⁷ Hogy számosan a Közösség tagjai közül is így értékelték a politikai helyzetet, bizonyítja Mester Miklós visszaemlékezése. Mester Miklós arról számol be, hogy 1945-46-ban régi közösségi barátai felkeresték, hogy tanácsot kérjenek egy esetleges közösségi szervezkedéshez, és Mester Miklóst is bevonják a munkába. Mester túl korainak és veszélyesnek tartotta még a mozgolódást, barátai azonban azzal távoztak, hogy „tovább szervezkedünk, mert az országot katasztrófa fenyegeti.”⁵⁷⁸ Mester Miklós neveket sajnos nem említ és a szervezkedés jellegéről sem beszél, így nehéz megállapítani, miféle szervezkedésről lehetett szó, de visszaemlékezése érdekes adalék arra vonatkozóan, hogy folytak bizonyos fajta próbálkozások.

Volt azonban olyan, az orosz befolyást ellensúlyozni szándékozó tevékenység, mely dokumentumokkal is bizonyítható. Szent-Iványi Domokos egy elaborátumot készített, amelyet el kívánt juttatni az angol és amerikai követségre. Ebben arra kéri a nyugati hatalmakat, hogy Magyarországot angolszász befolyás alá helyezték, mert amennyiben ez nem történik meg, „akkor az ország legkésőbb két év alatt teljesen elbolsevizálódik.”⁵⁷⁹ Szent-Iványi Domokos közösségi körökben is többször hangsúlyozta az angolszász hatalmakhoz való közeledés fontosságát, valamint azt, hogy ebben a nyugat-európai emigráns magyar körök segítségét is igénybe kell venni.

Az emigrációra is kiterjedő, szovjetellenes összefogás tervéről Fitos Vilmos jegyzőkönyvében is olvashatunk.⁵⁸⁰ Fitos Vilmost régi ismeretség fűzte Kovách Aladárhoz, a Nemzeti Színház egykori igazgatójához, régi Magyar Közösségi taghoz. Fitos jegyzőkönyvének tanúsága szerint 1946 tavaszán Kovách Aladár üzent Fitos Vilmosnak, hogy Hajdú Kovács Imre lakásán tartózkodik, és kérte, Fitos keresse őt fel. Itt Kovách Aladár

⁵⁷⁷ ÁBTL V-2000/19, 86.

Mester Miklós véleménye a koalíciós időszakról: „Még Szakasits Árpád is egy alkalommal elmondta, hogy a demokrácia játékszabályait nem tartották be. Ez ijesztő volt a számomra. Én láttam azt, hogy kemény diktatúra felé megyünk.” Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 151.

⁵⁷⁸ Mester Miklós – interjú. Készítette Gyurgyák János–Varga Tamás 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 45. sz. 57.

⁵⁷⁹ ÁBTL V-2000. 24. idézi: BENCSIK ZSUZSA, *Egy koncepció per előkészítése*, Budapesti Negyed, 4(1994), 191–207.

⁵⁸⁰ ÁBTL V-2000/10, 204–213.

Fitosnak elmondta, hogy ma Magyarországon a demokrácia veszélyben van, Nyugatra fog távozni és az emigrációval szoros kapcsolat kiépítését tervezi az ország védelme érdekében. Az emigrációban élő politikusok utánpótlást jelenthetnek Magyarországnak, és a külföld menekülési útvonal az itthoni politikusoknak. Ezeket a lehetőségeket azonban Nyugaton elő kell készíteni, és ehhez az anyaországgal való összeköttetés is szükséges. Ebben kérte Fitos körüli mozgalom segítségét és a Magyar Közösség támogatását.

1946 nyarán Fitos üzenetet kapott Kovách Aladártól, hogy Bécsbe érkezett, sikerült széles körű kapcsolatokat kiépítenie, jelenleg pedig Párizsba készül. Jelezte azt is, hogy Fitoson kívül Csomóss Miklóssal és Hajdú Kovács Imrével is kapcsolatban áll.

1946. december 30-án Fitos ismét személyesen találkozott Kovách Aladárral. Kovách Aladár elmondta, hogy fontos kapcsolatokat sikerült kiépítenie, többek között Keresztes Fischer Ferencel és Eszterházy Lujzával. Kapcsolatban áll Gellért Andorral és Csomóss Miklóssal. Nyomdagép összeállításán dolgozik magyar lap kiadása céljából. Itthoni munkáját Kerék Mihályra, Teleky Gézára akarja építeni. Fel akarja keresni Mindszenthyt, Ravasz Lászlót és Sulyok Dezsőt. Az információcsere szempontjából pedig fontos feladatokat szán a Magyar Közösségnek. A már megkezdődött letartóztatások is szóba kerültek: „Elmondottam Kováchnak – vallja Fitos –, hogy aznap hallottam Gombos Gyulától, hogy az egyébként feltűnést keltő letartóztatások hátterében egy nagyobb méretű katonai jellegű összeesküvés van. Az általam ismert letartóztatottak közül felsoroltam néhány ismert nevet. Kovách Aladár azt mondotta, hogy nem hiszi, hogy az ügy nagyobb jelentőségű lenne.”⁵⁸¹

Kovách Aladár nem maradhatott sokáig Magyarországon, ugyanis a letartóztatások megkezdődtek. Fitos Vilmos már nem tudta teljesíteni Kovách Aladár megbízását, hogy keresse fel Csomóss Miklóst, ugyanis e megbeszélés alatt már vártak rá otthonában az ÁVO emberei.

Péter Ernő jegyzőkönyvei a nyugati hírszerzéssel való kapcsolattartásról számolnak be.⁵⁸² Vallomásában azt állítja, hogy Csomóss Miklós 1946 februárjában Kiss Ferenc szövetkezeti igazgató lakására összehívta szűk baráti körét, elsősorban azokat, akikkel az ellenállásban is együtt dolgozott már.⁵⁸³ Csomóss, akinek megbízása volt, hogy a külföldre hurcolt magyar javak hazahozatalában segédkezzen, ez ügyben történt ausztriai útjáról számolt be. Elmondta, hogy találkozott Himmler magyar származású, amerikai ezredessel, aki kifejtette, hogy az amerikaiak rokonszenveznek a magyarokkal és a békekötés során

⁵⁸¹ BFL. XXV. 1.a, Budapesti Népbíróság Büntetőperes iratok 1837. V/1947. XXII. 549. doboz, 3818.

⁵⁸² ÁBTL V-2000/16a 293–294, 336–340.

⁵⁸³ A megbeszélésen jelen volt: Csomóss Miklós, Kiss Ferenc, Fall Endre, Szalay Sándor, Zsabka Kálmán, Mátyás nevű rendőr őrnagy, Barta János tanügyi tanácsos és Péter Ernő.

támogatni fognak bennünket. Ezután a megbeszélés után Csomóss elhívta lakására Péter Ernőt, hogy négyszemközt találkozzanak. Csomóss ekkor kifejtette, hogy a békekötés után új választások lesznek, amire fel kell készülni. Ehhez nagy segítséget jelentene Péter Ernő vidéki kapcsolatrendszere, melyet már az ellenállási mozgalomban is hasznosítani tudtak. Valamint közölte, hogy Himmler kilátásba helyezte Magyarország támogatását a béke ügyében és felvilágosítást kért az ország politikai és gazdasági helyzetéről. Csomóss arra kérte Péter Ernőt, hogy készítsen Magyarország gazdasági helyzetéről egy tájékoztatót. Ezt Péter két és fél oldalban el is készítette és Csomóssnak átadta. Sőt, Péter Gaál Elemérnek is beszámolt Himmler Márton felkéréséről és kérte, ha valami anyaga van, juttassa el hozzá. Gaál át is adott egy jelentést, amely a Szentgál községben 1945 tavaszán bevonuló oroszok által elkövetett atrocitásokról szól. Péter ezt az anyagot is átadta Csomóssnak.

A hírszerzés és a kémkedés köztudottan kedvelt vádpontjai a kommunista rendszer koncepciók pereinek, és igen nehéz megállapítani az ÁVÓ-n tett vallomások igazságtartalmát. A Péter Ernő által előadottak, bár jó alapanyagot szolgáltatnak egy kémkedési koncepció kidolgozásához, valójában semmi törvénybe ütköző dologról nem tesznek említést. Hiszen, amint Péter Ernő a saját védelmében megfogalmazta: „Ez az összefoglalás nyugodtan megjelenhetett volna egy folyóiratban is, semmiféle bizalmas adatot nem szolgáltatott. [...] Himmlerről pedig egyáltalán nem tudhattam, hogy hírszerző, mert az újságok tele voltak a dicséretével, aki hazajött az óhazába és tele van jóakarattal a haza iránt.”⁵⁸⁴

A vádirat mindenféle szervezkedés katalizátorának, amely a Közösséggel összefüggésbe hozható volt, a *Hetes Bizottságot* kiáltotta ki. Az elsőrendű probléma ezzel a vádponttal az, hogy olyan, hogy Hetes Bizottság nem létezett. „Amikor engem először a katonapolitikai osztályon kihallgattak – emlékszik vissza Donáth György –,... azt kérdezték tőlem: most mondjam meg, kik voltak a Hetes Bizottság tagjai? Én úgy álltam ott – bocsánatot kérek a hasonlatért – mint borjú az új kapu előtt, mert életemben először hallottam azt a szót, hogy »Hetes Bizottság« [...] Végül a nyomozás és az előzetes eljárás folyamán is elfogadták, hogy jó, »Bizottság« nem volt, de valahogy el kellett nevezni, hát jó: legyen Bizottság és íme kiderült, hogy a »Hetes Bizottság« olyan fogalommá vált, amelyről vitába sem lehet szállni.”⁵⁸⁵ Amit a vád Hetes Bizottságnak nevezett, az valójában politizáló barátok változó számú társasága volt, melyhez hasonló, rendszeresen találkozó közösségi tagokból

⁵⁸⁴ ÁBTL V-2000/16a, 369.

⁵⁸⁵ DONÁTH, *i. m.*, 8.

álló baráti társaság számos másik is volt.⁵⁸⁶ A vád által Hetes Bizottságnak elnevezett baráti kör tagjai Szent-Iványi Domokos, Kiss Károly, Arany Bálint, Héder János, Saláta Kálmán, Szentmiklosy István, az utolsónak csatlakozó Donáth György és a Hetes Bizottság nyolcadik tagja, Soós Géza Héder János Krisztina körúti lakásán gyűltek össze heti rendszerességgel. E találkozók kötetlen beszélgetéssel kezdődtek, amit a résztvevők úgy emlegettek, hogy ez a megbeszélések „Teleki tér”-i része. A találkozók második fele azonban mindig egy konkrét, előre megbeszélt téma megtárgyalásáról szólt. Ilyenkor általában valamelyik tag egy referátummal készült, amit a résztvevők megvitattak. Így például Héder János készített egy gazdasági tárgyú dolgozatot, Arany és Saláta a Kisgazdapártban és a Parasztszövetségben történetekről referált, Szent-Iványi a külpolitikai helyzetről (a már említett elaborátumát is ismertette). Mindemellett megtárgyalták, hogy saját hatáskörükhöz mérten mit tudnának tenni Donáth György szavaival élve azért, hogy „javítani lehessen a közéletben mutatkozó egészségtelen jelenségeken.”⁵⁸⁷ Saláta Kálmán például Hám Tiborral együtt Mindszenty hercegprímást kereste fel, hogy lebeszéljék egy önálló katolikus párt alapításáról, mely a jobboldal megosztását is eredményezheti. Mindszentyvel való találkozásáról Saláta részletesen beszámolt a „Hetes Bizottság” ülésén. Személyi kérdésekről is tárgyaltak, a Közösség újjászervezése is szóba került, de a vádban megfogalmazott konspirációs tevékenységekről vagy akár csak baloldallelles erők összehangolásáról szó sem volt. „Állítom – mondja Donáth –, hogy 1945. márciusától 1946. november végéig, amíg ezeken az összejöveteleken résztvettem, nemhogy köztársaság-ellenes dolog nem történt, de semmi lényeges dologról nem volt szó, tervszerűségnek sehol híre-hamva nem volt. [...] Azt mondja például az ügyész úr, hogy fontos határozatok a »Hetes Bizottságban« 1946. márciusa után születtek meg. Kérem, ott semmiféle fontos határozat nem született sem március után, sem március előtt. Ennyit a vád első pontjáról.”⁵⁸⁸

Miután a vád kimondja, hogy az összeesküvők a hatalmat fegyveres erők útján akarták átvenni, a perhez szükség volt egy katonai szálra is. A katonai szervezkedés központja így lett a Földalatti Fővezérség vagy más néven Ötös Tanács. Míg a Hetes Bizottságot a vád a Magyar Közösség politikai irányítójának tekintette, addig a Földalatti Fővezérséget a katonai

⁵⁸⁶ Egy 1968-ban „Keleti fedőnevű” ügynök által adott jelentés szerint Mistéthy Endre, Arany Bálint, Balogh Lajos és Borbély Ervin (régi közösségi tagok) rendszeresen találkoznak, melynek az ügynök szerint „közösségi jellege van.” E találkozók előzménye az ügynök információi szerint, hogy „ők már a háború alatt is összejöttek és alkalomszerűen folytatják azóta is.” Ezeken a találkozókön az aktuális politikai helyzetet vitatták meg és referáltak egymásnak különböző kérdésekről. ÁBTL M-33.167. 192.

⁵⁸⁷ DONÁTH, *i. m.*, 83.

⁵⁸⁸ *Uo.*

vezetőségnek. „Az nem befolyásolta az »összeesküvés« hálójának szövőit, hogy a »Földalatti Fővezérség« túlnyomó többsége még csak tagja sem volt az általa állítólag vezetett titkos közösségnek.”⁵⁸⁹ A Fővezérség a Községtől függetlenül működött, sem a Vezértanács, sem az úgynevezett Hetes Bizottság tagjai a beavatottakon kívül még csak nem is hallottak róla. E Földalatti Fővezérség, melynek nevét kivételesen nem a vád, hanem valóban a tagok eszelték ki, a Hetes Bizottsághoz hasonlóan egy baráti társaság, melynek tagjai javarészt katonatisztek: Szent-Miklósy István, András Sándor, Berkó István, Sóváry Tihamér, Fülöp József és a civil Donáth György, vezetője Dálnoki Veress Lajos (a Községnek nem volt tagja Berkó István, Sóváry Tihamér, Fülöp József). Hogy honnan jött e konspiratív szándékot sejtető elnevezés, arról Donáth így beszél: „ami a »fővezérségi« formát illeti, ez végeredményben az én ötletem volt, ezért is vállalom a felelőséget, ez minden egyéni tendencia nélkül csak arra szolgált, hogy a katonák számára legalkalmasabb szervezési formákat találjam meg, mert hiszen véleményem szerint katonákat nem lehet – mondjuk – egy nagy Kft-be szervezni, valami ilyesmit kellett számukra találni. Ez tisztán szervezési praktikum kérdése volt, távol mindazoktól a céloktól és elképzelésektől, amelyek utólag ebbe belemagyaráztattak.”⁵⁹⁰ A tevékenységét illetően pedig a következőket mondja: „a fővezérség két és fél hónapos tevékenysége alatt semmi mást nem csinált, mint számbavette a tizennégy embert, a hét kerületi parancsnokságra és a hét vezérkari főnöki állásra. Ez volt a fegyveres erőszak.”⁵⁹¹ Tehát nincs másról szó, minthogy megbízható embereket szerettek volna a honvédségi pozíciókba kiválogatni, a Magyar Község káderpolitikájának megfelelően. A Fővezérség felállításának kezdeményezője Donáth György volt, aki látva katona barátainak beszámolóin keresztül (András Sándor, Szent-Miklósy, Veress Lajos), hogy a honvédségben és a fegyveres erőknél általában milyen erős a kommunista párton keresztül a szovjet nyomás, egy katonákból álló testület felállítását javasolta, kizárólag személyi kérdések megtárgyalása céljából.⁵⁹² Szent-Miklósy, András Sándor és Dálnoki Veress Lajos vállalták e testület megszervezését, a találkozókat Dálnoki és Szent-Miklósy lakásán tartották, ügyelve a katonai protokoll szabályaira, igen katonás hangvételben. Donáth György egy alkalommal Kiss

⁵⁸⁹ BENCSEK ZSUZSA, *i. m.*, 202.

⁵⁹⁰ DONÁTH, *i. m.*, 87.

⁵⁹¹ *I. m.*, 43.

⁵⁹² A magyar fegyveres erők személyi összetételét próbáljuk megváltoztatni és nemcsak közösségi tagok révén, hanem gondolatvilágunknak megfelelő, sőt politikai elképzeléseinkbe beilleszthető katonatisztek leltározása, majd beszerzése révén gondoskodjunk arról, hogy a ma túlnyomóan kommunista vezetés alatt álló fegyveres erők ezeknek a tiszteknek a kezébe kerüljön, ha lehet már ma is, illetve arra az esetre, ha az ország vezetésében, a kormányban másirányú tevékenységük révén is lényeges változás következne be, ez az előzetes szervezés tegye lehetővé, hogy a fegyveres erők a szó szoros értelmében órák alatt az új vezetés szempontjából megbízható kezekbe kerüljenek. *I. m.*, 87.

Károlyt is meghívta, hiszen ő, mint a közösségi adminisztráció vezetője, tájékozott volt személyi kérdésekben. A társaságból azok, akik nem voltak tagjai a Közösségnek, nem is tudhatták, hogy egy titkos társaság adminisztrációjából kapnak segítséget.

Annak, hogy a Fővezérség jellegénél és Szent-Miklós István szerencsétlen hadparancsánál⁵⁹³ fogva jól beillett egy fegyveres szervezkedés koncepciójába, óriási jelentősége van a per története szempontjából. A Fővezérség Dálnoki Veress Lajos személyén keresztül a horthysta restauráció vádjának alappillérét jelentette. Dálnoki ugyanis az október 15-i kiugrási kísérlet előtt a kormányzótól megbízólevelet kapott. Tartalmát az ÁVÓ-n így rekonstruálta: „Kedves Veress vezérezredes! Arra az esetre, ha én vagy kormányom egy idegen hatalom által jogaink szabad gyakorlatának kifejtésében gátoltnak, Önt Magyar Királyi Miniszterelnökké kinevezem és megbízom a kormány összeállításával. Budapest 1944. október. 5.”⁵⁹⁴ Ennek értelmében Dálnoki Veress Lajos „homo regius”, azaz Horthy megbízása alapján a miniszterelnöki szék várományosa is lehetne akár.⁵⁹⁵ Innentől kezdve, a jogfolytonosság kellő túlhangsúlyozásával, nem nehéz hitelt érdemlően a Dálnoki vezetése alatt működő „Földalatti Fővezérséget” a Horthy-rendszer visszaállításán fáradozó köztársaság-ellenes reakciók gócpontjának kikiáltani, amellyel mindenféle kapcsolattartás a legközvetettebb kapcsolódások révén is a legsúlyosabb következményeket vonhatja maga után. Donáth, Szent-Miklós István és Kiss Károly személyén keresztül a Földalatti Fővezérség és a Közösség közé egyenlőségjel vonható. A közösségi tagok révén minden olyan intézmény, párt, frakció, ahol közösségek megfordultak, vagyis akár a

⁵⁹³ „Magyar Földalatti Fővezérség I. számú hadparancsa: Megalakult a Magyar Földalatti Fegyveres Erők Fővezérsége. A Fővezérséget átveszem. A földalatti fegyveres erők részei: A honvédség Nyugaton lévő alakulatai, a honvédség itthon lévő volt tagjai, a jelenlegi honvédség és rendőrség, a volt csendőrség és rendőrség tagjai. Az idegen megszálló haderők által megszakított jogfolytonosságot helyreállítom. A fegyelemre, rangsorolásra, a szolgálati szabályzatra és más szabályzatokra nézve az 1944. március 19.-i helyzet a mérvadó. Az azóta történt kinevezéseket felül fogom bírálni. A kinevezések jogát magamnak tartom fenn. A Fővezérség működése titkos. A titkosságért mindenki személyesen felelős. A mulasztásokat később meg fogom torolni. Gondatlanságból eredő lebukásért nem elnézés, hanem felelősségre vonás jár. A Fővezérség tagjai nekem, egyéb személyek előljáró parancsnokuk kezéhez teszik le az esküt.” ÁBTL K-1450/3, 22.

A hadparancsot Szent-Miklós István az első találkozó alkalmával ismertette, a résztvevők azonban nem csak a szöveg tartalmát, de magának a hadparancs megszövegezésének tényét is helytelenítették. Felszólították Szent-Miklóst, hogy semmisítse meg. Ő egy példányt azonban, mint történelmi értékű dokumentum megtartott.

Donáth György így beszél a hadparancsral kapcsolatban: „A hadparancs éppen olyan szerencsétlen elnevezés, mint maga a Földalatti Fővezérség. Itt tulajdonképpen egy honvédelmi csoportról van szó, amelynek működési irányelveit próbálta Szent-Miklós hadparancsba foglalni. [...] Lényegesnek igenis azt tartom, hogy nincs rajta aláírás. Amit nem írt valaki alá, mindaddig amíg alá nem írják, „tervezet” marad akkor is, ha nem semmisítik meg, de még inkább akkor, ha megsemmisítik.” DONÁTH, *i. m.*, 44.

⁵⁹⁴ ÁBTL V-2000, 198-199. Homo regius-i kinevezésről Ambróczy Gyula vallomása: ÁBTL V-2000/27. 76–78.

⁵⁹⁵ Donáth György Utolsó szó jogán elmondott beszédében Dálnoki homo régiussá való minősítéséről a következőket mondja: „Dálnoki Veress Lajos soha nem volt homo regius. Más egy feltételekhez kötött miniszterelnöki deignálás és más a homo regius-ság.” DONÁTH, *i. m.*, 65.

Parasztszövetség, akár a Kisgazdapárt, könnyen összefüggésbe hozhatók az összeesküvéssel, innen pedig annak vezetőihez, Kovács Bélához, Nagy Ferenchez, Varga Bélához, Tildy Zoltánhoz egyenesen vezet az út.

A Földalatti Fővezérség mindemellett olyan szempontból is fontos kiindulópontja volt a Magyar Testvéri Közösség perének, hogy összejöveteleinek lelepleződése a Közösség felgöngyölítésének közvetlen előzménye.

A Fővezérség lebukása Pütkösti László volt vezérkari százados tevékenységének köszönhető. Pütkösti 1945 telén vezérkari tiszti minőségében öt munkaszolgálatost lényegében minden indok nélkül agyonlővetett.⁵⁹⁶ 1945 végén Ausztriába vezényelték, ahonnan a háború végével nem tért vissza, hiszen megvolt a veszélye annak, hogy mint háborús bűnöst a magyar hatóságok felelőségre vonják. Így Grazban telepedet le és egy „vegyes nemzetiségű átvonuló táborban tolmácsként dolgozott,”⁵⁹⁷ hiszen franciául és törökül perfektül, németül, angolul, olaszul folyékonyan, szerbül és horvátul pedig alapszinten beszélt.⁵⁹⁸ Itt ismerkedett meg egy MacDonald nevű őrmesterrel, aki összehozta őt egy angol tiszttel. Az angol tiszt Pütköstit – vallomása alapján – az Intelligence Service titkos ügynökének beszervezte. Feladata, hogy Magyarországon a Vörös Hadseregről gyűjtsön információkat. Megbízásait az angol tiszttől, „Mr. Brown-tól” kapta,⁵⁹⁹ a hamis iratokról azonban magának kellett gondoskodnia. Némi ellenszolgáltatás ellenében Sébor Józseftől, egy soproni emigráns bányamérnöktől megszerezte annak papírjait. Így tehát Sébor József néven érkezett Magyarországra. Ügynöki tevékenysége közben többek között kapcsolatba került Héder Jánossal és Szent-Miklós Istvánnal. Utóbbi hajlandónak is mutatkozott az együttműködésre. Szent-Miklós a Földalatti Fővezérség összejövetelén elmondta kapcsolatát az angol ügynökkel, amit azonban Dálnoki felháborodottan vett tudomásul és azonnal kijelentette, hogy „nem lehet hivatásunk az oroszok elleni hírszerzés.”⁶⁰⁰ Szent-Miklóst felszólították, hogy azonnal szakítsa meg kapcsolatát Pütköstivel. Dálnoki Veress Lajos pedig megszakított minden kapcsolatot Szent-Miklóssal, barátjával nem volt hajlandó többet találkozni. Nem sokkal ezután, 1946. december 1-jén Pütköstit a szombathelyi vonaton letartóztatták. Ezzel a magyarországi ügynöki pályafutásának vége szakadt. A hatóságoknak azonban Pütköstitől nyert információk alapján nem csak szemet szűrt, de kompromittálónak is

⁵⁹⁶ ÁBTL V-55/574. 33–45.

⁵⁹⁷ BENCSIK ZSUZSA, *i.m.*, 191.

⁵⁹⁸ ÁBTL V-55/574. 13.

⁵⁹⁹ ÁBTL V-55/574. 115.

⁶⁰⁰ Idézi: BENCSIK ZSUZSA, *i. m.*, 205., BFL Nb. 1322/1947. 68.

vált Szent-Miklóssy tevékenysége. A volt vezérkari tisztek találkozóit Major Ákos, a legfőbb népbíró visszaemlékezésének tanúsága szerint fél esztendeje már figyelték „érdemleges nyomozati eredmény nélkül.”⁶⁰¹ A Szent-Miklóssy szomszédjának lakásából sztetoszkóppal lehallgatott információkat azonban csak azután tudták igazán terhelővé fabrikálni, miután a nyugatról hazatért titkos ügynök felvette Szent-Miklóssyval a kapcsolatot.⁶⁰² A Pütkösti letartóztatását követő pár napon belül kezdetét vette a közösségek letartóztatása is.

Pütkösti történetéhez azonban érdemes hozzáfűzni Bencsik Zsuzsa tanulmányának részleteit: „1. Nincs magyarázat arra, miért vállalta el Pütkösti »Mr. Brown« megbízatását. A honvagy – amire vallomásaiban hivatkozott – mint érv, önmagát leplezi le, hiszen hamis papírokkal Pütköstit nem az angolok látták el, hanem ezeket maga szerezte be. [...] 2. Pütkösti későbbi védekezése szerint »Mr. Brown« megzsarolta: ha nem vállalja el a feladatot, háborús bűntetteiért felelnie kell. A magyar hatóságok nem kérték ki mint háborús bűnöst, az angoloknak készített önéletrajzában nem említette tetteit. Így a zsarolás története is meglehetősen gyenge lábakon áll. Nehezen elképzelhető, hogy a joggal nagyhírű Intelligence Service Magyarországra küldendő titkos ügynököknek háborús bűnöst választ, akinek lebukását akár biztosra is lehet venni. [...] Egyetlen elfogadható magyarázat van a felsorolt értelmetlen, illogikus jelenségekre, nevezetesen az, hogy »Mr. Brown« nem lehetett más, mint a magyar államvédelem, egészen pontosan a katonai elhárítás embere.”⁶⁰³

Pütkösti Lászlót, mint a 6 perből álló „köztársaság elleni összeesküvés” persorozat egyik fővádlottját kötél általi halálra ítélték. Az ítéletet 1948. április 21-én hajtották végre. Az ítélet indoklásában nem a kémtevékenység szerepel, hanem a háborús bűntettek.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ Idézi: BENCSIK ZSUZSA, *i. m.*, 7.

Dr. MAJOR ÁKOS, *Népbíráskodás – Forradalmi törvényesség*, Bp., 1988. 327–328.

⁶⁰² Dr. MAJOR ÁKOS, *i. m.*, 327–328.

⁶⁰³ BENCSIK ZSUZSA, *i. m.*, 4.

⁶⁰⁴ ÁBTL V-55/574. 9. „Jelentés: Pütkösti ügy tárgyalása folyó hó 12-én kezdődik. A Népügyészség 821/7NÜ. 1947. számú vádirata Pütköstit az 1945:VII. t. c. által örvényerőre emelt NBR. XI§.5. 3. tétele „...aki általában akár belföldön, akár külföldön felbujtója, tetteise vagy részese vagy emberek törvénytelen kivégzésének, vagy megkínzásának...” valamint XIII.§7. pontjában „aki bármilyen formában olyan tevékenységet fejtett vagy fejt ki, illetőleg mozdított, vagy mozdít elő, amely a népek háború utáni békéjének, vagy együttműködésének megnehezítésére, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas” Pütköstire rótt cselekmények közül az első büntetése halál, vagy kényszermunka, Pütkösti esetében tekintve, hogy a XI. § -on kívül még a XIII. §.ba ütköző cselekmények vannak rovásán, halálos ítélet valószínű. Budapest 1947. május 7.”

WEISSHAUS ALADÁR MOZGALMA ÉS A MAGYAR KÖZÖSSÉG

A „Köztársaság elleni összeesküvés” persorozat egyik érdekessége Weisshaus Aladár személyének és a köré szerveződő mozgalomnak a beemelése a koncepcióba. Weisshaus Aladár ugyanis első pillanatra a persorozat kakukktója. Egy zsidó származású kommunista ember, a Tanácsköztársaság népbiztosa, a moszkvai Komintern ülésének a magyarországi delegáltja, az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának Központi Bizottsági tagja, az MSZMP alapítója, Rákosi Mátyás börtöntársa (Weisshaus Aladár a Horthy-rendszerben kommunista tevékenységért több mint nyolc évet töltött börtönben) hogyan lett vádlottja annak pernek, melyben antiszemita szervezetben tömörülő horthysta–fasiszta reakciók fölött ítéleznek? A kérdés megválaszolásához közelebből meg kell vizsgálni Weisshaus tevékenységét és a köré szerveződő weisshausista mozgalmat.

WEISSHAUS ALADÁR ÉS MOZGALMA

Weisshaus Aladár 1887. december 21-én született Budapesten. Édesapja lóvasúti kalauz, aki a déli vasútnál volt alkalmazásban. 1906-ban a budapesti műszaki egyetem gépészmérnöki karán kezdi meg a tanulmányait, amit azonban anyagi gondjai miatt egy év után félbehagy. Fontos állomása életének, hogy 1910-től a déli vasúthoz kerül díjnoki, majd a vasúti tisztképző tanfolyam elvégzése után hivatalnoki alkalmazásban. Munkásmozgalmi élete itt, a déli vasútnál kezdődik. 1910-ben lép be a *Magyarországi Szociáldemokrata Pártba*. „Ámbár a Kossuth Ferenc-féle rendelet szigorúan eltiltotta a vasutasokat ettől, hűségesen látogattam az I. kerületi pártszervezetet és a vasútnál magánál is nagy agitációt fejtettem ki”⁶⁰⁵ – emlékszik vissza Weisshaus 1951-ben írt életrajzában.⁶⁰⁶

„A forradalom alatt főként a Dunántúlt jártam a vasutas szövetség szervezése végett, majd Budapesten a vasutasokat sorozó bizottság elnöke lettem. A bukás után a vasúttól elbocsátottak, a bíróság pedig osztályelleni izgatás miatt másfél évi börtönre ítélte. Ezt le is töltöttem 1920-ban és 21-ben.”⁶⁰⁷ Szabadulása után Weisshaus újra a vasúthoz kerül, ahol a vasutas szakszervezetben folytatja tovább mozgalmi tevékenységét a Bethlen–Peyer-paktum megkötéséig, melynek következtében a szakszervezetek meggyengülnek, és Weisshausnak is

⁶⁰⁵ ÁBTL V-2000/21, 386.

⁶⁰⁶ Az életrajzot a Mistéth perben kiszabott három és fél év letöltése után írta, feltehetőleg az ÁVH utasítására, bár erre a dokumentumon nincs utalás.

⁶⁰⁷ ÁBTL V-2000/21, 386.

távoznia kell a vasúttól. Ekkor a Bécsben tartózkodó Landler Jenővel veszi fel a kapcsolatot. „Felutaztam hozzá s ott beszéltük meg az illegális kommunista párt szervezésének tervét. Ebből a megbeszélésből született meg az 1923-ban kezdődő szociáldemokrata ellenzéki mozgalom, ez pedig a Magyarországi Szocialista Munkáspárt megalakításához vezetett.”⁶⁰⁸ Weissshaus feladata, a Bécsből kapott információs anyagok alapján, az illegális vezetőség oktatása. Ezen túl a Peyer–Bethlen-paktum leleplezésével foglalkozik és annak részleteiről a munkásokat és nemzetközi munkásmozgalomi vezetőket tájékoztatja. Ennek a leleplező munkának is köszönhető, hogy a *Népszava* 1924. december 31-i száma egész terjedelmében közölte a paktum szövegét. A sikeres akció következményeképpen azonban a Szociáldemokrata Párt százával zárja ki az ellenzéki elemeket. „Ezzel megérett egy új legális munkáspárt alakításának kérdése”⁶⁰⁹ – fogalmaz Weissshaus. 1925. április közepén a Grads Kávéház különtermében történt meg az alakulás *Magyarországi Szocialista Munkáspárt* néven, ahol Weissshaust a párt vezetőségébe választották. A legális párt szervezésével egy időben a Kommunista Párt külföldi bizottsága Magyarországra küldi Rákosi Mátyást és Vas Zoltánt, mondván, „hogy a párt vezetése megfelelő kezekben legyen.”⁶¹⁰ „Ámbár az illegális munkában tényleg sok kívánni való volt, ettől a lépéstől nagyon féltettem úgy a legális, mint az illegális frontot, – a Kommunista Párt eddigi története nem sok jóval biztatott.”⁶¹¹ (Ezeket a sorokat Weissshaus 1951-ben fogalmazta) A párt szervezése még nagyon kezdetleges állapotban van, amikor júniusban Weissshaust és hat társát letartóztatják, amit később Rákosiék letartóztatása is követ. „Az illegális kommunista pár alig hogy első kongresszusát megtartotta Bécsben, már le is bukott. Ettől féltem én már eleve és ennek a lebukásnak súlyos következménye volt a legális frontra is.”⁶¹² Weissshaus egy év után szabadul és a párt legális frontjának titkára lesz. Helyzete azonban igen bizonytalan, ugyanis a moszkovita vonal bizalmatlan Weissshaussal szemben, és azt a hírt terjesztik róla, hogy a börtönben rendőrspiclinek szervezték be. A pártban a helyzete Weissshaus szavaival élve „tűrhetetlenné” válik, ezért lemond a titkárságról és a pártból is kilép. 1927-ben az MSZMP által kiadott röplap már rendőrspiclinek titulálja.⁶¹³ 1927 februárjában, nem sokkal Weissshaus távozása után, a párt illegális frontja ismételen lebukik, és ezzel az Magyarországi Szocialista Munkáspárt története gyakorlatilag befejeződik.

⁶⁰⁸ ÁBTL V-2000/21, 387.

⁶⁰⁹ ÁBTL V-2000/21, 388.

⁶¹⁰ ÁBTL V-2000/21, 389.

⁶¹¹ ÁBTL V-2000/21, 389.

⁶¹² ÁBTL V-2000/21, 389.

⁶¹³ GADANECZ BÉLA, GADANECZ ÉVA, *A Weissshaus Aladár vezette szocialista népmozgalom története (1927–1945)*, Múltunk, 1993. 2–3. sz. 68–115. 70.

Weissshaus a pártból való kilépése után kezdte meg minden szervezeti háttér nélkül a munkások köreiben a tanulókörök szervezését. A munkásmozgalom kudarcaiból arra a következtetésre jutott, hogy elengedhetetlen „a Marx tanait ismerő, önállóan gondolkodó aktív képzése”.⁶¹⁴ „Ekkor még más célom nem is volt – fogalmaz életrajzában Weissshaus –, csak az, hogy néhány arra való munkással komoly marxista tudást közöljek.”⁶¹⁵ E szeminárium jellegű tanulókörök tárgya elsősorban Marx *A tőke* című műve volt, de emellett Weissshaus történelem, földrajz, bel- és külpolitikai előadásokat is tartott.⁶¹⁶ „Egy szerteágazó, ’oktatási intézmény’ keletkezett szinte a semmiből.”⁶¹⁷ A tanulókörök néhány év alatt népmozgalommá fejlődtek. Megalakultak Kőbányán, Ferencvárosban, Óbudán, Pesterzsébeten, Csepelen, Angyalföldön, később pedig a vidék munkáskerületeiben, és az agrárproletariátus körökben is. A mozgalom térhódításáról Gadanez Béla tanulmánya a következőket mondja: „A budapesti rendőrfőkapitányság politikai nyomozó főcsoportjának 1935. április 4-i jelentése szerint »Weissshaus szervezetének körülbelül 4000 tagja van.«” Gadanez Béla adatai alapján a KMP-tagok száma ekkor a moszkvai nyilvántartás szerint 400–450 fő lehetett (25 éves története alatt a KMP taglétszámának maximuma), Demény Pál mozgalmához 250-en tartozhattak a harmincas évek derekán.⁶¹⁸ A 4000-res tagság azonban azoknak a számát öleli fel, akik Weissshaus szemináriumain részt vettek, a mozgalmával kapcsolatba kerültek, de a valóban aktív tagok, akik a mozgalom szervezésében is szerepet játszottak, nem lehettek többen mint pár száz ember.

Hogy a mozgalom ilyen nagy számban tudott híveket toborozni, az sokban köszönhető annak, hogy a weissshausista mozgalom szövetségre lépett a Dénes István-féle *Földműves- és Munkáspárttal*. Dénes István egy erdélyi származású ügyvéd, akinek jól jövedelmező ügyvédi irodája volt Budapesten. Mozgalmával Áchim András és Czizmadia Sándor nyomdokain haladva elsősorban a szegényparaszti rétegeknek kívánt politikai pártként működő érdekvédelmi szervezet teremteni. Mélik Endre és Dénes István erdélyi ismeretségeik révén kapcsolatban álltak egymással. Mélik Endre, Weissshaus tanítványa szervezte meg, hogy a két mozgalom együttműködjön. A weissshausisták számára egyfajta fedőszervet jelentett a Dénes-féle párt, ennél azonban fontosabb volt, hogy az együttműködésnek köszönhetően Weissshaus,

⁶¹⁴ GADANEZ, i. m., 72.

⁶¹⁵ ÁBTL V-2000/21, 391.

⁶¹⁶ Weissshaus a tananyagok nyomtatásáról és terjesztéséről: „Most tehát elhatároztuk, hogy az általam előadottakat sokszorosítás útján terjesztjük. A munkások pár pengőért szereztek egy egészen régi típusú, láthatatlan írású írógépet, stencilt, majd egy primitív sokszorosító készüléket is csináltam. Ezekkel kezdtem meg a tananyag első kiadását.” ÁBTL V-2000/21, 391.

⁶¹⁷ GADANEZ, i. m., 79.

⁶¹⁸ GADANEZ, i. m., 94.

akinek korábban csak budapesti munkás kapcsolatai voltak, megkezdhetette agitációs tevékenységét a földmunkások körében is, ami Magyarországon a néhány százezres munkás réteggel szemben milliós tömegeket jelentett. A weissshausisták és a Dénes-féle Munkáspárt együttműködésének 1937-ben szakadt vége, ugyanis 1937-ben a Belügyminisztérium betiltotta Dénes pártjának a működését, amiben a weissshausista kapcsolatoknak fontos része volt.

Weissshaus szemináriumait nemcsak a munkás és szegényparaszti rétegek látogatták, hanem az értelmiség később akár prominens személyiségei is, mint Nyers Rezső,⁶¹⁹ Göncz Árpád, Jónás Pál, Zimányi Tibor, Rajk László, Simándi Tamás. Mélik Endre a németellenes érzelmű katonatisztekkel szervezett csoportot Kéri Kálmán, Almay Béla, Czebe Jenő, Sólyom László részvételével. Weissshaus a hivatalos kommunista párti verzióval ellentétben fontos szerepet szánt a szocialista társadalomban az értelmiségnek. Életrajzában erről így beszél: „Az értelmiség megnyerése egy szocialista népmozgalom számára eldönti a szocializmus kérdését is, és ha ez az értelmiség a parasztság köréből való, lehetővé teszi a parasztság nagy tömegeinek megnyerését is. [...] A parasztság és az értelmiség nélkül a szocializmus kérdését befejezetlennek tartottam.”⁶²⁰

1934-től a weissshausisták *Új Szó* címen 2000 példányban megjelenő orgánum kiadásába kezdtek.⁶²¹ A szocialista munkásszemle fennállásának négy éve alatt 12 alkalommal tudott megjelenni, ebben a 12 számban hirdette meg Weissshaus a *magyar szocialista népmozgalom* programját. Az első szám programadó cikke így fogalmaz: „Az igazi népmozgalom nem csak a pártmozgalomnál, de magánál a munkásmozgalomnál is több. [...] Az Új Szó törekvése abban áll, hogy a szűkre szabott párt és frakció mozgalmakból egy hatalmas, a dolgozó magyar társadalom összes rétegeit felölelő népmozgalmat építsen ki.”⁶²² Weissshaus mozgalma Mélik Endre későbbi összegzése szerint „egy pártokon felülálló szocialista irány integrálódását előidéző mozgalom.”⁶²³ Weissshaus szocialistának, illetve kommunistának vallotta magát. A szocializmust úgy értelmezte, amely a nemzet minden osztályára egyetemesen érvényes, ezért azt nem erőszakkal vagy osztályharcra, hanem

⁶¹⁹ Mélik Endre információja: Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 82.

⁶²⁰ ÁBTL V-2000/21, 396.

⁶²¹ Az újság kiadásának indítékait Weissshaus a következőkkel magyarázza: „az értelmiségiek megnyerése vasutas koromban is nagy gondom volt, az Új Szó kiadásával is alapjában véve ezt a célt akartam elérni” ÁBTL V-2000/21, 396.

Egy 1935. április 30-án kelt csendőrségi jelentés megállapítja, hogy „az Új Szó 4000 példányban jelenik meg és néhány nap alatt eladják valamennyit.” GADANECZ, i. m., 94.

⁶²² Új Szó. Szocialista munkásszemle 1934. ápr.

⁶²³ ÁBTL V-2000/26, 75.

népmozgalommal és teljesen demokratikus úton kell megvalósítani.⁶²⁴ „Ide befogadunk mindenkit – fogalmaz Mélik Endre –, grófot is, ha vállalja a programot, a földosztást, hogy éljen a paraszt! Persze ilyen marhaságra nem gondoltunk, hogy kuláknak minősítjük a parasztság színe javát. Olvastuk Marxot és kiröhögtük a mindent államosítást.”⁶²⁵ A népmozgalom tehát egy diktatúramentes szocializmust hirdetett, osztályharc nélkül, magyar nemzeti alapon. 1919 tanúságai szerint a proletárdiktatúra eltaszítja magától a parasztságot és a középréteget, a munkástömegeket pedig elbizonytalanítja. Az osztályharc felesleges ott, ahol a parasztság, értelmiség, munkásság egy célért küzd.⁶²⁶ Weissshaus – Gadanez Bélát idézve – „mivel nem csak a munkásságot tekintette autentikus szocialista erőnek, hanem a társadalom valamennyi dolgozó rétegét, nem taktikai szövetségest látott a birtokos parasztban és a középrétegben.”⁶²⁷

A népmozgalom központi szerepet szánt a nemzeti gondolatnak, annak ellenére, hogy egy önmagát az internacionalista kommunista mozgalom részeként definiáló szervezetről van szó. Weissshaus ragaszkodott ahhoz az elgondolásához, hogy semmiképpen sem fogadható el egy más ország mintája, még a Szovjetunióé sem modellértékűnek, innen ered az 1927-es szembenállása a párton belüli moszkovita vonallal, amihez 1945 után is hű maradt. „Az öreg alapállása, hogy semmi szükség arra, hogy Szovjetunió nekünk tanácsokat adjon. Lenin, Marx satöbbi, ennek irodalmát ismerjük, ebből hasznosítjuk, amit applikálni lehet a magyar adottságokra, a magyar hagyományokra, a magyar ügynek az érzelmi világára”⁶²⁸ – foglalja össze Mélik Weissshaus álláspontját.

Ennek jegyében Weissshaus előadásainak és az *Új Szó* cikkeinek fő kérdése volt Magyarország Trianon utáni helyzete, hogy a trianoni békeszerződés után, az adott nagyhatalmi erőviszonyok között, hogyan garantálható a magyarság fennmaradása, milyen keretek között képzelhető el a lehető legvirágzóbb társadalmi és gazdasági fejlődés. Weissshaus a megoldást (Németh László és Szabó Dezső koncepciójához nagyon hasonlóan) egy szocialista közép-európai unióban látta. Olyan Közép-Európai Népi Szocialista Köztársaságot kell alapítani, ami semmilyen nagyhatalom befolyása alatt nem áll, de a nyugati demokráciáknak is megfelel, s melyben a magyarság történelmi és földrajzi

⁶²⁴ ÁBTL V-2000/10 Fitos Vilmos vallomása, Weissshaus Kovács Bélának így összegezte mozgalmát 1946-ban.

⁶²⁵ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 95.

⁶²⁶ ÁBTL V-2000/ 26 operatív, Jelentés 1946. november, 13.

⁶²⁷ GADANEZ, i. m., 83.

⁶²⁸ Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 52.

kulcspozíciójánál fogva úttörő szerepet játszana a szocializmusért vívott harcban.⁶²⁹ Weisshaus ezt így foglalja össze az *Új Szó* 1935. májusi számában: „A válság sújtotta Duna-völgyi népek nyomorognak, s már nemzeti létük is veszélyeztetett. Ez ellen csak az egyesülés óvhatná meg őket, amely a világpolitika tényezőivé emelhetné a külön-külön erőtlenné államokat. De kapitalista alapon és az imperialistáktól való függés alatt ez lehetetlen. Egyesülésüket csak a szocializmus hozhatja létre. Ez a népmozgalom aktualitása. A szocializmus Kelet-Közép-Európában nemcsak a munkásosztály ügye, hanem mint nemzeti ügy jelentkezik, amely egyformán érdeke a társadalom minden dolgozójának...”⁶³⁰

Mindennek azonban Weisshaus felfogása szerint fontos előfeltétele a szocializmus elméleti megalapozása, egy öntudatos, tanult munkás és paraszt réteg nevelése. „A parasztság, munkásság és értelmiség politikai iskolázatlansága miatt is népmozgalom, társadalmi tevékenység által kell a szocializmus igazságait bevinni a különböző néprétegekbe.”⁶³¹ Ezt a feladatot töltötték be a tanulókörök.

Ahogy erősödött a Népmozgalom, úgy kellett egyre szigorúbb retorziókkal szembenézni. Megszerveződött a weisshausisták rendőrségi megfigyelése, ami 1937-re egy koncepcióhoz vezetett. Weisshaus Aladárt 4 év 6 havi börtönre ítélték, és több weisshausista munkásra is súlyos büntetést mértek.⁶³²

Weisshaus 1942. február 19-én szabadult és hamarosan újabb tanulókörök indítására kérték fel.⁶³³ A weisshausisták hetenként tartottak találkozókat Drozdy Kálmán, Mélik Endre,⁶³⁴ Migray Emőd lakásán, de az adott történelmi helyzetben a mozgalom már nem válhatott országos méretűvé. E találkozások egyre inkább az antifasiszta ellenállás egyik gyülekezőhelyévé váltak, a legtöbb weisshausista vezető aktív szerepet vállalt a nemzeti ellenállásban. Weisshaus zsidó származása miatt csak korlátok között fejthetett ki szervező tevékenységet. A német megszállás után családjával a Tátra utcai zsidóházba költözött és romeltakarítást végzett. A nyilas puccs után hívei bujtatták Lupsa János és Németh József lakásán, majd annak édesanyjánál rejtőzködött a német megszállás végéig.⁶³⁵

Weisshaus Aladár a háború alatt egy összejegyzetben kifejtette: ha Anglia nyeri a háborút, a szocializmus megvalósítása elodázódik, erős harc vár akkor a szocialistákra. Ha

⁶²⁹ ÁBTL V-2000/26 operatív, Jelentés 1946. november, 13.

⁶³⁰ idézi: GADANECZ, *i. m.*, 84.

⁶³¹ ÁBTL V-2000/26, 111.

⁶³² GADANECZ, *i. m.*, 101–104.

⁶³³ GADANECZ, *i. m.*, 108.

⁶³⁴ ÁBTL V-2000/26, 29.

⁶³⁵ ÁBTL V-2000/16, 26.

azonban a Szovjetunió nyer, akkor hozza az emigránsokat és a hazai kis frakciókra nem lesz szükség.⁶³⁶ Weissshausnak e jóslata beigazolódott. 1944 novemberében a Szovjetunióból hazaérkeztek a kommunista vezetők, és hozzáálltak a legális kommunista párt megszervezéséhez.⁶³⁷

A weissshausisták – nagyrészt munkásemberek, hithű kommunisták, akiket a háború előtt és alatt kommunista voltukért mellőztek és üldöztek – csatlakoztak a *Magyar Kommunista Párthoz*. Weissshaus Aladár, akit személyi és politikai ellentétek elválasztottak a moszkvai emigrációból hazatért vezetőktől, nem lépett be az újjászerveződő pártba, de híveit a belépésre ösztönözte, míg ő megpróbálja tisztázni viszonyát a párttal.⁶³⁸

A párt azonban nem fogadta túl nagy örömmel a mozgalom képviselőit. Erről tanúskodik Mélik Endre 1947-ben tett vallomása is, miszerint a weissshausisták gyakran kaptak fenyegetéseket a központtól, mondván, hogy pártbontók.⁶³⁹ Németh József, Weissshaus régi híve, már 1945 februárjában levéllel fordult Rákosihoz, „hogy hallgasson meg minket weissshausistákat, mert nem fogadtak minket szívesen a pártban.”⁶⁴⁰ Weissshaus a mellőzöttség ellenére mindvégig remélte, hogy a pártnak szüksége lesz az általa kinevelt és megszervezett tömegre. Számított arra, hogy a párt rászánja magát egy reorganizálásra, vele és híveivel keresni fogja a kapcsolatot.⁶⁴¹ Munkásainak többször hangsúlyozta, hogy pártját senki ne hagyja el, és végezze el a vállalt pártmunkát. A pártot megbontani nem szabad, „nehogy vádرا okot adjanak, hogy ezért nem sikerült a programot végrehajtani, mert Weissshausék megbontották a munkásegységet. Ezért szó sincs és szó sem lehet új párt alakításáról, egy harmadik munkáspárt létesítéséről; hanem, ha erre kedvező lehetőségek mutatkoznak, a szocializmus társadalmi propagálásának szélesebb módozatait kell keresni” – fejtette ki álláspontját 1946 nyarán Weissshaus.⁶⁴²

⁶³⁶ ÁBTL V-2000/26, 111.

⁶³⁷ Weissshaus az 51-ben írt életrajzában beszámol arról (amit Mélik Endre visszaemlékezése is megerősít Mélik 122.), hogy Vas Zoltán Weissshaut felkérte, hogy az illegális munkásmozgalom történetét dolgozza fel a tanácsköztársaság és a felszabadulás közötti időszakban. „Megállapodtam vele abban, hogy az általam szervezett mozgalom történetét leírom és átadom neki, a Kommunista Párt pedig majd dönteni fog az ügyemben” ÁBTL V-2000/21, 400. Mélik Endre visszaemlékezése a találkozóról, melyen ő is részt vett: „Vass Zoltán hívatta Weissshaut a parlamentbe, Rákosi is ott volt. Akkor Rákosi kifejtette: az a tervünk, hogy Weissshaus elvtársat kinevezzük a marxista egyetemnek a rektorává, munkások képzésére. Erre Aladár: Ő még elég fiatalnak érzi magát, hogy aktívan részt vegyen a politikában. Weissshaus kritizálta a felülről szerveződő pártokat. [...] Kifejtette, semmilyen moszkvai fennhatóságot nem vagyok hajlandó elismerni. És tudja mi folyik a Szovjetunióban, ebben a politikában nem hajlandó együttműködni.” Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 190. sz., 168.

⁶³⁸ ÁBTL V-2000/16, 26.

⁶³⁹ ÁBTL 2000/26, 159.

⁶⁴⁰ ÁBTL V-2000/16, 27.

⁶⁴¹ ÁBTL V-2000/26, 160.

⁶⁴² ÁBTL V-2000/26, 117

Ennek ellenére azonban továbbra is szükségét érezte, hogy a mozgalom szervezését tovább folytassa. Már 1945 februárjában felvetette, hogy újra kéne indítani a marxista szemináriumokat. Németh József, az *Országos Textilhivatal* igazgatója, e célra felajánlotta Semmelweis utcai lakását és irodahelyiségét, ahol egyébként Weissshaus is alkalmazásban volt. A Semmelweis utca lett innentől a mozgalom kulcsembereinek találkozóhelye. Megfordult itt többek között Faust Imre, Benedekffy Sámuel, Fitos Vilmos, Mélik Endre, Búzás Márton, Magyar Sándor, Mistéth Endre, a kisgazdapárti Horváth János. Németh József vallomása szerint a szemináriumi jelleget nem sikerült megtartani, ezért Weissshaus bel- és külpolitikai beszámolókat tartott és a mozgalma megszervezéséről beszélt, amit *Szocialista Népi Mozgalomnak* nevezett.⁶⁴³ Az Országos Textilhivatal felosztatása után Weissshaus a Magyar utcai „Hő-Víz” Szövetkezetben helyezkedett el, és a munkája mellett itt tartotta a weissshausista összejöveteleket. De tartott előadást Csillaghegyen, Kőbányán⁶⁴⁴ és a Steyer Műveknél is⁶⁴⁵.

Az egyre hangsúlyosabb mellőzöttség a pártéletről és az MKP agresszív politikája a weissshausistákban egy körvonalazottabb mozgalmi élet igényét indította el.⁶⁴⁶ 1946 nyarán Losonczi Imre csillaghegyi lakásán gyűlt össze egy szűkebb weissshausista kör, hogy egy szervezett mozgalmi élet megindításról tárgyaljanak. Az összejövetelen határozat született arról, hogy a weissshausista mozgalom *Magyar Szocialista Népmozgalom* néven, szervezeti keretek között aktív tevékenységbe kezd.⁶⁴⁷ Ettől kezdve már nem Németh lakásán, hanem a Magyar utca 23-ban folyt rendszeres tevékenység. Megkezdődött a mozgalom programjának összeállítása.⁶⁴⁸ Felállt a vezetőség, a legszűkebb körhöz tartozott Vincze Lajos, Horváth János, Horváth Lajos, Rónaszéki Ferenc, Birtalan Árpád, Losonczi Imre, Nagy Dani Erzsébet.⁶⁴⁹ A vezetőségi emberek köré szűkebb, 20–25 fős csoportok szerveződtek. Ilyen csoportja volt például Vincze Lajosnak – Weissshaus legkedvesebb tanítványának – Kőbányán, Horváth Jánosnak Óbudán, Losonczi Imrének Csillaghegyen. Sikeresek voltak az egyes minisztériumi tisztviselők körében szervezett szemináriumok, így például az Újjáépítési Minisztérium tisztviselői a Magyar utcában hallgatták Weissshaut.⁶⁵⁰

⁶⁴³ ÁBTL V-2000/16, 30.

⁶⁴⁴ ÁBTL V-2000/16, 32.

⁶⁴⁵ ÁBTL V-2000/24, 223.

⁶⁴⁶ ÁBTL V-2000/26.

⁶⁴⁷ ÁBTL V-2000/10, ÁBTL V-2000/14, ÁBTL V-2000/21.

⁶⁴⁸ A jelentés a Magyar utcai találkozókról 46. augusztus 1-jén kelt. ÁBTL V-2000/26 operatív, 302.

⁶⁴⁹ ÁBTL V-2000/21, 366–373.

⁶⁵⁰ ÁBTL V-2000/26, 78.

Tervbe vették továbbá, hogy Weissshaus a parasztságnak is tart egy előadássorozatot *Paraszság és szocializmus* címen, melynek első állomása Heves megyében lett volna. Ennek a megszervezése megkezdődött, de a letartóztatások miatt már nem kerülhetett rá sor.⁶⁵¹

Weissshaus a szervezeti keretek beindítása ellenére sem egy új munkaspárként értelmezte mozgalmát. Arra a helyzetre készült elő, amikor a békekötés után a szovjet csapatok elhagyják Magyarországot, és ezzel a Magyar Kommunista Párt politikáját sem Moszkvából irányítják majd. Többször kifejtette, hogy addig nem lehet komoly kibontakozás Magyarországon, amíg az orosz hadsereg biztosítja a moszkovita vonal befolyását a párt és az ország életébe. A Magyar Kommunista Párt Weissshaus szerint azonban nem bírja a tömegek bizalmát és csak addig hatalom, amíg a katonai megszállás tart. A békekötés után az MKP-nek szüksége lesz azokra a kommunistákra, akik ismerik az ország alsóbb társadalmi rétegének problémáit. Weissshaus mozgalmával minél több emberét szerette volna előkészíteni, „akik egy olyan másod garnitúráját képeznék a szocialista harcnak, amely összeköttetéseivel, népibb kapcsolataival nagyobb lehetőséget biztosít a szocializmus számára.”⁶⁵²

Weissshaus tudatosan kereste azokat a politikai kapcsolatokat, amelyek egy kedvezőbb hatalmi helyzetben garanciát jelenthetnek a népmozgalom sikerére. Kérte híveit, hozzák össze olyan prominens személyiségekkel, akik megnyerhetők a mozgalom ügyének. Sőt – egy ÁVO-n tett vallomás szerint – Weissshaus 1946 októberében, Mélik Endre és Buzás Márton, a *Nemzeti Parasztpárt*ból kizárt képviselő társaságában, még lakást is keresett, ahol szemináriumot, megbeszéléseket tarthatnának és képviselőket, politikusokat is fogadhatnának.⁶⁵³

Fontos kapcsolatokat jelentett – elsősorban, de nem kizárólag a Független Kisgazdapárt felé – Fitos Vilmos személye.⁶⁵⁴ Fitos 34-től került kapcsolatba a weissshausistákkal, amikor tagja lett a Dénes István féle *Földműves- és Munkaspártnak*. Az ellenállásban együtt dolgozott több weissshausista munkással.⁶⁵⁵ 1945 után már rendszeres látogatója a Semmelweis utcai összejöveteleknek, Weissshaussal pedig napi kapcsolatba kerül, hiszen Fitos az Országos Textilhivatal felosztásáig az intézet osztályvezetője.

⁶⁵¹ Weissshaus úgy érezte, hogy a párt legkevésbé a parasztsággal találta meg a hangot. Kifejtette, „Főleg vidéken lőknék el paraszt százazreket haszontalan, a kommunista eszmékhez nem nőtt emberek.” ÁBTL V-2000/26, 159.

⁶⁵² ÁBTL V-2000/26, 123.

⁶⁵³ ÁBTL V-2000/11, 65.

⁶⁵⁴ Mélik Endre visszaemlékezésében megemlíti, hogy fogalma sincs hogyan, de Fitos kezébe jutott a Weissshaus és általa írt bizalmas jelentés, melyet Vas Zoltánnak készítettek. Mélik Endre – interjú. Készítette Koncz E. Katalin 1989-90-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 190. sz., 240.

⁶⁵⁵ ÁBTL V-2000/26, 138, ÁBTL V-2000/10, 231.

Fitos közvetítő szerepének köszönhető Weissshaus kapcsolata Jónás Pállal, a *MEFESZ* elnökségi tagjával,⁶⁵⁶ a Katona Politikai osztály főhadnagyával, Mistéth Endrével, Linder Bélával, Parragi Györggyel, Kovács Bélával, a Parasztszövetség vezetőivel, Gombos Gyulával és körével, valamint Zimányi Tiborral.⁶⁵⁷

Mistéth már államtitkár volt, amikor ellátogatott a weissshausisták összejövetelére. Az ÁVÓ-n így emlékezik vissza a találkozóra: „Fitos 45 decemberében összehozott Nagy Lajossal, Németh Józseffel és Herkai Ottóval. A textilügyről tárgyaltunk. Valaki megjegyezte, össze fog hozni egy »szent emberrel«, aki kommunistának vallja magát.”⁶⁵⁸ Weissshaus és Mistéth személyes találkozása meg is történt. Mistéth ezt követően még 3-4 alkalommal vett részt weissshausista összejöveteleken. 1945-46 fordulóján a Semmelweis utcában előadást is tartott a jóvátétel súlyos terheiről és az újjáépítésről.⁶⁵⁹

Weissshaus és Linder Béla, ugyancsak Fitos közvetítésével, 1946 tavaszán találkoztak. Fitos – elmondása szerint – egy társaságban került kapcsolatba Linder Bélával, aki kifejtette, hogy nincs megelégedve az MKP politikájával. Fitos ezen felbuzdulva hozta össze Weissshaussal. A találkozón Linder elmondta, hogy létre akarja hozni a *Kommunista Társasági Ligát*, ahol Weissshausra is számítana. Neveket sorolt fel, köztük Dénes Istvánt és Peyer Károlyt. Weissshaus azonban kifogásolt Peyer személyét.⁶⁶⁰

Parragi György, az *Igazság* című hetilap főszerkesztője, a Weissshaussal való találkozás után támogatást ígért a mozgalomnak. Weissshaus a lap hasábjain szerette volna tájékoztatni a közvéleményt a mozgalom célkitűzéseiről. Interjú formájában Mélik Endre el is készítette a megbeszélte cikket, az azonban nem jelenhetett meg.⁶⁶¹ A Kisgazdapárthoz közeli újság nem vállalhatta fel a nyílt kapcsolatot a „frakciós” kommunista csoporttal.

Az összes politikai kapcsolat közül a legjelentősebb és a későbbiekben a legkompromittáltabb a Kovács Bélával való találkozás. Kovács Bélával nem Weissshaus kezdeményezte a kapcsolatot. „Váratlanul ért, mikor irodámban felkeresett Fitos és közölte velem, hogy másnap reggel 8 órára Kovács Béla lakására kell mennünk, mert Kovács Béla beszélni akar velem.”⁶⁶² – vallja az ÁVO-n Weissshaus.

⁶⁵⁶ Jónás Pált Weissshaussal való kapcsolatai miatt kihallgatták az Andrássy út 60-ban. 3 nap múlva ugyan kiengedték, de lemondott a MEFESZ elnökségi tagságról, mondván megszűnt Magyarországon a demokrácia.

⁶⁵⁷ ÁBTL V-2000/16, 26.

⁶⁵⁸ ÁBTL V-2000/15, 155.

⁶⁵⁹ ÁBTL V-2000/21, 357.

⁶⁶⁰ ÁBTL V-2000/10a, 312.

⁶⁶¹ ÁBTL V-2000/16, 43.

⁶⁶² ÁBTL V-2000/21, 350.

A találkozó előzménye, hogy Fitos több beszélgetésben is felhívta Kovács Béla figyelmét Weissshausra. Kovács Béla politikai szempontból lehetőséget látott a weissshausisták mozgalmában, mint egy baloldali alternatívában és a köröttük kialakult munkás tömegbázisban. Kérte Fitost, szervezzon meg közte és a weissshausista munkások között egy találkozót. Erre a találkozóra 1946 augusztus-szeptember környékén került sor, melyen Nagy Lajos, Vincze Lajos, Birtalan Árpád és Kovács Béla vettek részt. A weissshausisták ismertették mozgalmukat és megállapodtak, hogy rendszeresen kapcsolatban maradnak az akkor belügyi államtitkár beosztásban lévő Kovács Bélával. Kovács Béla örömmel nyugtázta a weissshausista mozgalom létét, és Fitos Vilmost mind jobban sürgette, hogy hozzon össze Weissshaussal egy személyes találkozót. Így került sor 1946 szeptemberében a Kovács–Weissshaus megbeszélésre. Weissshaus visszaemlékezésében így emlékszik a találkozóra: „Beszélgetésem vele mintegy $\frac{3}{4}$ óráig tartott. Mint mindenki, vele is a szocialista népmozgalom gondolatát ismertettem, ő pedig bizonykodott, hogy a kigazda párt a parlamenti többségét minden támadás ellen meg tudja őrizni.”⁶⁶³ Miután Weissshaus ismertette mozgalmát, Kovács Béla válaszolt a nehéz belpolitikai helyzetet. A kommunistákkal való együttműködés ellehetetlenüléséről beszélt, az MKP-val való szakítást elkerülhetetlennek látta. Reméli ugyan, hogy ez csak a békekötés után lesz esedékes, de mindenképpen új koalícióra lesz szükség. Elmondta, hogy folynak a tárgyalások,⁶⁶⁴ és az új koalícióban számít a Nemzeti Parasztpárt Kovács Imre vezette vonalra, a szociáldemokraták Peyer–Valentiny szárnyára és Weissshaus mozgalmára. Tisztában van vele, hogy ha az MKP kisebbségbe kerül, a munkások köreiben sztrájkokra és egyéb szervezett akciókra lehet számítani, ezért szükség lenne azokra az erőkre, akik bírják a munkásság bizalmát. Majd hangsúlyozta, ő nem szocialista, hanem polgári demokráciát akar, de a Mindszenty-féle reakcióval szemben áll. Weissshaus kifejtette, hogy ő szocialistának, illetve kommunistának tartja magát, de azt nem erőszakkal, hanem demokratikus és alkotmányos úton akarja megvalósítani, s így el tudja képzelni a koalíciós együttműködést. Kovács Béla kérte Weissshaut, vegye fel a kapcsolatot Peyerrel, és tárgyaljanak egy esetleges együttműködésről. Weissshaus azonban mereven elzárkózott, és utalt a Peyer–Bethlen-paktum kapcsán köztük lévő feszültségre,⁶⁶⁵ ami Kovács Bélát láthatólag elszomorította. Végül Weissshaus segítséget kért lapjának, az *Új Szónak* a

⁶⁶³ ÁBTL V-2000/21, 401.

⁶⁶⁴ Ilyen irányú tárgyalásokról Arany Bálint is megemlékezett vallomásában: „Saláta Kálmán egy értekezleten beszámolt arról, hogy a tokaji bornapokról hazajövet tárgyalván Kovács Imrével, szó esett közöttük arról a lehetőségről, mely szerint Kovács Imre képviselői csoportja egyesülve a Kigazdapárt jobbszárnyával, ahová számítani lehetne még Peyer Károlyék csatlakozását is, úgy hogy ennek eredményeként az úgynevezett jobboldali blokk már az 1946. év novemberében megtartandó parasztpárti kongresszus után létrejöhet.” ÁBTL V-2000/58, idézi: CSICSERY-RÓNAY István, CSERENYEY Géza, *i. m.* 209.

⁶⁶⁵ Bethlen–Peyer-paktum kapcsán kialakult feszültség részleteit lásd: GADANEZ, *i. m.*, 68–69.

beindításához, és a Mélik interjú megjelenéséhez. Ezt Kovács Béla nem tartotta időszerűnek, sőt óvatosságra intette Weisshaust, nehogy az Andrássy út 60-ba kerüljön. Búcsúzáskor kéthetenkénti találkozásban állapodtak meg, de Kovács Béla kérte, maradjon titokban Weisshaussal folytatott tárgyalása. Újabb találkozásra nem került sor.⁶⁶⁶

Egy hónappal a Kovács Bélával való összejövetel után a *Parasztszövetség* és a weisshausisták vezetői között több alkalommal tanácskozásra került sor a Magyar utcai „Hő-Víz” helyiségében. Fitos a tanácskozás célját abban látta, hogy a weisshausista mozgalom kapcsolódjon be a Parasztszövetség munkájába, hiszen a munkásrétegekben és a paraszti rétegekben tevékenykedő két mozgalomnak igen sok mondanivalója lehet egymásnak.

A megbeszéléseken jelen voltak a Parasztszövetség vezetői közül: Kiss Sándor igazgató, Horváth János igazgatóhelyettes, Pándi Szekeres János Hajdú megyei igazgató, Bálint Sándor gazdasági osztályvezető, Kelemen Sándor, Oláh István, Tóth István és Fitos Vilmos (mind a Magyar Közösség tagjai).

Első alkalommal Weisshaus ismertette a „munkásideológiát”.⁶⁶⁷ Hangsúlyozta, hogy népi alapon be akarja vonni mozgalmába a parasztságot. A Parasztszövetségre, mely a parasztság érdekképviselője, a szocialista népi mozgalomban szükség van. Weisshaus előadására Kiss Sándor egy következő alkalommal válaszolt. Egy és félórás beszédében kifejtette, hogy a lakosság nagy része földműves, az ország agrár adottságú, ezt veszélyeztetné az egyoldalú munkás diktatúra. Kiss Sándor a legnagyobb fenyegetettséget azonban az idegen hatalmak befolyásában látta. Hangsúlyozta továbbá, hogy a marxista-materialista világnézetet történelmi és társadalmi vonatkozásban tarthatatlannak és meghaladottnak tarja. Weisshaus mozgalmában egy gondot lát, a történelmi materializmust, de egyébként elfogadják Weisshaus gondolatait.

A programok ismertetése után Weisshaus arra kérte a parasztszövetségi vezetőket, hogy ne szakadjon meg a kapcsolat, és jöjjenek össze újabb tanácskozásra, a kritikus pontok és a készülő weisshausista program megvitatására.⁶⁶⁸ Erre azonban a pár hónap múlva megkezdődő letartóztatások miatt már nem kerülhetett sor.

A Parasztszövetség és a weisshausista mozgalom együttműködésének részeként szervezte meg Fitos Vilmos a fiatal népi írók és a weisshausisták találkozóit, Nagy Lajos weisshausista, majd Gombos Gyula író lakásán. A megbeszéléseken jelen volt Gombos Gyula, Gombos Imre, Szij Gábor, Szíjjártó László, Árvay József, Szij Rezső, Hartyányi

⁶⁶⁶ ÁBTL V-2000/21, 350–353. ÁBTL V-2000/21, 361–362. ÁBTL V-2000/10, 217–220. ÁBTL V-2000/10a, 359.

⁶⁶⁷ ÁBTL V-2000/26, 133.

⁶⁶⁸ ÁBTL V-2000/21, 361. ÁBTL V-2000/16, 39. ÁBTL V-2000/26, 133. ÁBTL V-2000/10a 366–367.

István. A weisshausistákat Weisshaus, Nagy Lajos, Vincze Lajos és Németh József képviselte. A Gombos lakásán tartott összejeövetel volt az utolsó weisshausista találkozó, amin Fitos Vilmos részt vett, ugyanis nem sokkal e találkozó után letartóztatták.⁶⁶⁹

A fent említetteken kívül a vallomások tanúbizonysága szerint kapcsolatba került Weisshaus Barankovics Istvánnal, a *Demokrata Néppárt* főtitkárával,⁶⁷⁰ Magyar Sándoron keresztül Fauszt Imrével, aki előadást is tartott egy Semmelweis utcai összejeövetelen, a Nemzeti Parasztpártból Berndorf Sámuellel, Mélik Endrén keresztül Pártay Tivadarral.⁶⁷¹

KAPCSOLAT A MAGYAR KÖZÖSSÉGGEL

A Szovjetunióból irányított Kommunista Párt számára feltehetően nem volt kérdéses, hogy Weisshaus Aladár a sajátos szocializmusértelmezésével és mozgalmi hátterével nem fér bele a Magyarország politikai jövőképevel kapcsolatos elképzelésekbe. Világos volt, hogy Weisshaus a kommunista rendszerben nem tevékenykedhet sokáig szabadon, mint ahogy az ugyancsak frakciós kommunistának bélyegzett Demény Pál, a rendszer első letartóztatottja sem tehetette. (Deményt a Budapesti Főkapitányság Politikai-rendészeti Osztálya Budapest elfoglalásakor vette őrizetbe.) A fejtörést tehát csak az okozta, hogy milyen koncepcióba illik bele leginkább egy frakciós kommunista története.

Weisshaus és hívei letartóztatására a Magyar Közösség és a köztársaság-ellenes összeesküvés kapcsán került sor. A weisshausista frakció és a közösségek ügyének összekapcsolása azonban nem azok közé a koncepciók tervek közé tartozik, amelyek a valósággal még csak köszönő viszonyban sem állnak. Volt ugyanis kapcsolat a két szervezett között, és nem csak véletlen személyi kapcsolódások révén. Ideológiájuknak, még ha azok igen különböző háttérhelyzetből születtek is, számos közös pontja van. 1945 után pedig valóban történtek olyan szervezkedések, melyekben mindkét csoport tagjainak része volt.

A harmincas évektől a weisshausista mozgalom kapcsolatba került a *Bartha Miklós Társasággal*, dr. Dénes István *Földműves- és Munkáspártjával*, Bajcsy-Zsilinszky Endre *Nemzeti Radikális Pártjával*. Mindhárom szervezetben nagy számban vettek részt a Magyar Közösség tagjai. A közösségi tagok kapcsolatba kerültek weisshausistákkal, mint ahogy ez Fitos Vilmos esetében is történt, vagy weisshausistákat szerveztek be a Magyar Közösségbe.

⁶⁶⁹ ÁBTL V-2000/10a, 366.

⁶⁷⁰ ÁBTL V-2000/16, 38.

⁶⁷¹ ÁBTL V-2000/26, 95.

Példa erre a Bartha Miklós Társaságba járó Jancsó Ferenc, Mélik Endre jó barátja.⁶⁷² Az ellenállásban tovább szövődtek a szallak a két szervezett között. A Péter Ernő köré csoportosult „klikk” a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetségében folytatott munkája során került kapcsolatba a weisshausista mozgalommal, számosan vettek részt közülük Weisshaus szemináriumán 1945 után. Így nem meglepő, hogy több közös tagja is volt a két mozgalomnak.⁶⁷³

A Közösségben tovább növelte az érdeklődést a Weisshaus-féle mozgalom iránt, hogy olyan szervezetet láttak benne, mely egy szovjetellenes összefogásban fontos partner lehet, hiszen nemzeti alapon gondolkodtak és a fő veszélyt ők is az idegen orosz erőkben látták. Fáy Aladár vallomásában arról emlékezik, hogy Magyar Sándor, a Magyar Kommunista Párt tagja, akit még ő szervezett be a Magyar Közösségbe, 1946 nyarán Weisshaus mozgalmáról tartott beszámolót és hangoztatta, hogy az egyeztethető a Közösséggel. Azt kérte, minél többen csatlakozzanak Weissshaushoz közösségek.⁶⁷⁴

Fitos Vilmos személye és a fent említett politikai találkozások Mistéth Endrével, a Parasztszövetség vezetőivel, a fiatal népi írók képviselőivel – akiknek szoros kötődése volt a Magyar Közösséghez – tovább erősítette a kapcsolatokat.

Kiss Károly vallomásában elmondja – ezt Arany Bálint és Fitos Vilmos vallomása is alátámasztja –, hogy a Vezértanács megalakulása után elhatározták, hogy a weisshausista frakcióval szorosabbra fűzik a szálakat. Az elgondolás szerint a weisshausistákat közös sátorba vonnák. Donáth György mint a politikai munkaközösség vezetője, a weisshausista közösségi tagok révén kezdené meg a kapcsolatfelvételt.⁶⁷⁵ 1946 novemberében Donáth fel is kereste Fitos Vilmost, hogy bevonja a 12–16 fős politikai munkaközösség munkájába és kérte, hozza össze Weisshaussal. Találkozásukra azonban már nem került sor.⁶⁷⁶ A Közösség Péter Ernő-féle vonala is fontos partnert látott Weisshaus Aladárban. Ők a weisshausista Unoka Pált bízták meg, hogy vegye fel a kapcsolatot Weisshaus Aladárral egy esetleges együttműködés jegyében.

A Magyar Közösség titkos társaság, csak a felavatott tagság előtt ismert célokkal és szervezeti formával, Weisshaus Aladár mozgalma azonban a kényszerűség folytán illegális, nem jegyzett szervezet. Tagjait nem köti a titoktartás, programja, célkitűzései minden

⁶⁷² ÁBTL V-2000/26, 229.

⁶⁷³ Így például: Benedekffy Sámuel, Birtalan Árpád, Borbély Ervin, Csiba Lajos, Eszes István, Fitos Vilmos, Horváth János, Jancsó Ferenc, Magyar Sándor, Nagy Imre, Péter Ernő, Simándi Tamás, Tarr László, Unoka Pál, Pap László.

⁶⁷⁴ ÁBTL V-2000/10.

⁶⁷⁵ ÁBTL V-2000/15op, ÁBTL V-2000/27, ÁBTL V-2000/10.

⁶⁷⁶ ÁBTL V-2000/10a, 303.

érdeklődő számára megismerhetők. Aki kapcsolatba került weisshausistákkal, annak számára nyilvánvalóvá válhatott, hogy működik egy Weisshaus személye köré szerveződő mozgalom. A nem felavatott weisshausisták azonban úgy is „bevonódhattak” a Közösség munkájába, hogy maguk nem is tudtak a Közösség létezéséről. Ez történt Weisshaus Aladárral is, ezzel kapcsolatban vallomásaiban így fogalmaz: „45-ben összeköttetésbe kerültem Magyar Közösség tagokkal, akikről azonban nem tudtam meg, hogy azok.”⁶⁷⁷

Az Államvédelmi Osztályon két olyan szervezkedésre derült fény, amelyben mindkét szervezet tagjai képviseltették magukat. Az első a weisshausisták, a Demény-csoport és a Kisgazdapárt megbízásából Arany Bálint és Dudás József találkozója 1945 novemberében történt. A második különösen kompromittáló eset a Benke Miklós nevével fémjelzett szerveződés, melyben több olyan weisshausista munkás is részt vett, akik a Magyar Közösségnek is tagjai.

1945 őszén Arany Bálint azzal a kéréssel kereste fel Dudás Józsefet,⁶⁷⁸ hogy a Kisgazdapártban munkástagozat felállítását tervezik, ez ügyben tárgyalni szeretne a Weisshaus- és Demény-csoportokkal. Az ÁVO-n Dudás ezzel kapcsolatban így nyilatkozik: „Arany azzal az indokkal kért engem, hogy hozzam össze a frakciókkal, mivel ezek szervezési segítségével akarja a Kisgazdapárt munkástagozatát felállítani.”⁶⁷⁹ A találkozókra 1945 novemberében került sor két ízben, a Kisgazdapárt VI. kerületi helyiségében, illetve az MKP Rottenbiller utcai helyiségében.⁶⁸⁰ Itt semmi törvénybe ütköző nem történt. Mindhárom erő kritizálta az államosítás menetét, az MKP és az SZDP egyeduralmát a szakszervezetekben, és hangsúlyozták annak fontosságát, hogy a kommunista vezetők közül a magyar származásúak kerüljenek előtérbe, mint Rajk, Kállai, Szél Jenő, Kádár János, Kőből

⁶⁷⁷ ÁBTL V-2000/21, 360.

⁶⁷⁸ A háború után Magyar Kommunista Párt nem fogadja el Dudás jelentkezését a pártba. Magyar Ferencel kíséreltet tesz Szabadság Párt néven egy párt szervezésére, a pártot azonban nem engedélyezik. Ezután Tildy Zoltán kérésére és személyes sértettségtől is vezérelve bekapcsolódik a Kisgazdapárt munkájába, és a párt színeiben a Fővárosi Törvényhatósági Bizottság tagja lesz. Ezenkívül feladata – Kovács Béla felkérésére – a káderosztály megszervezése, a párt baloldali blokkjának összefogása és a párt utánpótlásának biztosítása.

Dudás így vall a pártba való jelentkezéséről: „Jelentkeztem a legális MKP-be, Vas Zoltántól azt a választ kaptam, hogy egyelőre várakozzak. A mai napig értesítést nem kaptam, tagja így nem is vagyok. [...] Rajk László MKP tagságom kapcsán telefonon való jelentkezésemre azt a választ adta, hogy nem ér rá a velem való foglalkozásra. Ez engem lelkileg megrázott.” ÁBTL V-2000/9, 211.

⁶⁷⁹ ÁBTL V-2000/9, 212.

⁶⁸⁰ Dudás József, Arany Bálint a Kisgazdapárt képviselőjében, Weisshaus, Vincze Lajos, Horváth Lajos és Horváth Vince a weisshausisták képviselőjében és Reinitz Egon, Gischitz Endre, Klement Károlyné, Weissinger Mihály a Demény-csoport vett részt a tárgyaláson.

József. Mindezek mellett az úgynevezett 12 pontot⁶⁸¹ is megvitatták, amelyet Dudás weisshausista és deményista munkásokkal együtt fogalmazott e találkozókát megelőzően.⁶⁸²

A 12 pont történetére Dudás így emlékszik vissza: 1945-ben „a Magyar Fogaskerékgyárba mentem vissza dolgozni. A gyárnak a politikában járatos része főleg deményista volt, Demény bűnösségét kétkedéssel fogadták és bizalmatlansággal viseltettek az MKP-val szemben. [...] Weissshaus körülbelül áprilisban keresett fel engem a gyárban, ha jól emlékszem Birtalan hozta hozzám. Mind a ketten egyöntetűen megállapodtunk abban, hogy az MKP politikai vonalvezetése jó, taktikája azonban helytelen. Ekkor mutattam meg neki az általam és deményisták által összeállított már meglévő hét vagy nyolc pontot, melyet azután Weissshaussal átbeszéltünk és kibővítettünk 12 pontba. Úgy határoztunk, hogy ezt a 12 pontot elküldjük az orosz kommunista párt külügyi szekciójának. [...] A 12 pontot legépelve terjesztettük a munkások között, akik aztán hozzászóltak a témához.”⁶⁸³ Természetesen az MKP központjába is eljuttattak a pontok. A párt rövidesen közölte, hogy nem ért egyet annak tartalmával, Dudásék hagyjanak fel annak terjesztésével.

Az Arany Bálinttal folytatott megbeszéléseket követően Dudás további két találkozót szervezett a deményisták és a weisshausisták között.⁶⁸⁴ Itt kizárólag Demény Pál sorsáról

⁶⁸¹ Dudás a következő pontokra tudott visszaemlékezni az ÁVO-n (Drucza Attila kutatása):

MKP-ban az önkritika hiánya és annak szigorú bevezetése

1. A pártban mutatkozó kispolgári szellem megszüntetése, a kalmártípusú párttagok eltávolítása
2. Kis és középkáder felfrissítése a nagyüzemek munkásai közül úgy, hogy a felső kádert is beleértve a százalékos arány 70% legyen az üzemek javára.
3. A két munkáspárt rendezőgárdájának a megszervezése.
4. Az üzembizottságok kongresszusának összehívása.
5. Az üzembizottsági rendelet módosítása úgy, hogy az üzemi munkásság az üzemek ellenőrzését gazdasági szempontból is gyakorolhassa.
6. A helyreállított üzemek vezetésében a munkásság delegáltjai képviselve legyenek.
7. Az 500 munkásnál többet foglalkoztató nagyüzemek állami ellenőrzése.

⁶⁸² ÁBTL V-2000/9, 205–226. ÁBTL V-2000/9a 227–270. ÁBTL V-2000/21, 360–365. ÁBTL V-2000/21, 330–333. ÁBTL V-2000/27a, 332.

⁶⁸³ ÁBTL V-2000/9, 211.

⁶⁸⁴ Weissshaus Aladár 51-ben életrajzában Deménnyel való kapcsolatáról: „A szegedi börtönben ismerkedtem meg Demény Pállal, aki akkor kétévi börtönbüntetését töltötte. Érintkezésünk tisztán baráti kapcsolat volt és sosem öltött más formát. Politikailag nem tudtunk megbarátkozni egymással, soha nem tudtam és ma se tudom Demény politikai elgondolását, ő az enyémet legfeljebb az Új Szókból ismerheti, mert tőlem soha még csak nem is érdeklődött felőle. Könyveket kaptam tőle olvasásra, ő maga rengeteget olvasott és tanult, de észrevételeit soha ne közölte velem. 1940. november 5.-én szabadult s az én szabadulásom /1942. február 19/ után másnap telefonon ajánlott fel állást Primakémia nevű üzletében. [...] Hogy Demény előzékenységét viszonozzam, elvállaltam leánya tanítását, aki akkor a gimnázium VII. osztályába járt, – Demény állandó tiltakozása ellenére ellenszolgáltatás nélkül.” ÁBTL V-2000/21, 395.

1945 után a rendelkezésére álló eszközökkel küzdött, hogy Demény Pált tisztázzák a vádak alól, és kiszabadítsák a börtönből. Dr. Simándi Tamással több alkalommal tárgyalt ez ügyben, deményista munkásokkal is megpróbáltak egy összehangolt tiltakozást megbeszélni. A Demény felett ítélező népbíróság tanácselnökének 1946. július 12.-én kelt levelében tiltakozásának ad hangot. E levélben így jellemzi Demény Pált, akitől – Gadanez Béla fogalmazása szerint – „programbeli, taktikai és szervezeti különbségek egyaránt elválasztották.” (GADANEZ, *i. m.*, 29.): „kiforrott kommunistának láttam, akinek ez az elve egész életét betöltötte [...] Soha nem láttam még embert, aki úgy telítve lett volna jóakarattal, mint ő. Mindenkinek készséggel állt rendelkezésére.

tanácskoztak, hogy milyen formában lehetne az ügyét tisztázni és a szabadon bocsátását kieszközölni.⁶⁸⁵

A weisshausistákat és közösségeket egyaránt kompromittáló másik eset, Benke Miklós nevéhez kötődik. Benke Miklós mozgalma⁶⁸⁶ 1946 tavaszán indult. A magát *Kommunista Magyarok Szövetségeként* deklaráló illegális szervezet fő célja a Kommunista Párt vezetőinek leváltása és a zsidóság kiiktatása a párt és az állam életéből. Benke Miklós vallomásában azzal indokolta szervezkedésüket, hogy a zsidó kommunista vezetők szerepe támadási felületet ad a „reakciónak”, ezért úgy gondolták, a kommunizmus és a magyar fajú munkások védelmében el kell határolódni a zsidó vezetőktől, és meg kell védeni a pártot a zsidó vádaktól.⁶⁸⁷

Benke Miklós Erdélyben végezte iskoláit, ahol iskolatársa volt Csomóss Miklós. A háború alatt Csomóss révén titkári állást kapott a Vilma királyné út 44. szám alatt működő *Wesselényi Lövész Egyesületben*,⁶⁸⁸ és aktív szerepet vállalt az ellenállásban. 1944. év végén németellenes lapot adott ki. 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, a hadseregben nevelőtiszti beosztást kap, majd a VI. kerületben MKP szemináriumi előadóként vesz részt a pártéletben. Civilben a *Kossuth Szemlénél* helyezkedett el mint újságíró.⁶⁸⁹ A weisshausistákkal már a Lövészegyletben való tevékenysége óta kapcsolatban volt, de nem tartozott a mozgalom belső köréhez. Mikor felmerült egy esetleges weisshausista szeminárium a *Kossuth Szemlénél*, Benke mereven elzárkózott, mondván, hogy nem volna kíváncsi az orosz vonal rendőrségét magunkra hozni.⁶⁹⁰ A weisshausistákon kívül kapcsolatban maradt Csomóss Miklóssal és körével, és feltehetőleg tagja volt a Magyar

Akár politikai, tudományos, akár magánérdekű felvilágosításról, élelemről, munkában való támogatásról volt szó, Demény elvtárhoz bizalommal fordulhatott mindenki [...] közszerepetnek örvendett s jelleménél fogva szinte arra született, hogy minden vitás kérdést biztos tapintattal oldjon meg. Bámultam ismereteinek terjedelmét, szorgalmát, munkabírást [...] ámulatba ejtett mélységes emberismerete [...] egyénisége, környezete, valamint sok évtizedes mozgalmi munkája önmagában cáfolja meg mindazt, amit terhére rónak [...] Minden kiemelkedő politikus ellen hozhatnak föl – és hoznak is – olyan vádakot, amelyeket legföljebb leráz magáról, de nem cáfol. Demény elvtársnak az a tragikus sors jutott. Hogy személyes szabadsága érdekében cáfolnia kell. Méltatlan sorsa egy olyan elvtársnak, akinek élete tisztán áll a munkásosztály előtt. Mert hangsúlyozom – nem a munkásosztály vádolja, még csak nem is egy töredéke. Az ellene irányult politikai hajsztát kezdettől fogva mélységesen elítélem, e nézetemet minden alkalommal nyíltan kifejezésre juttattam s hajlandó vagyok a népbíráson személyes tanúvallomással is megerősíteni” idézi: GADANECH, i. m., 29–30.

⁶⁸⁵ ÁBTL V-2000/9, 212.

⁶⁸⁶ ÁBTL V-2000/7, 304–325. ÁBTL V-2000/27. Jelentés 1946. augusztus 19. ÁBTL V-2000/27, 134. 146–148. ÁBTL V-2000/24, 211–213. ÁBTL V-2000/33a, 302–303. ÁBTL V-2000/11, 9–55. ÁBTL V-2000/11, 56–74.

⁶⁸⁷ ÁBTL V-2000/7 304–310.

⁶⁸⁸ ÁBTL V-2000/27 146–148. Jelentés 1946. december 29.

⁶⁸⁹ ÁBTL V-2000/27 146–148.

⁶⁹⁰ ÁBTL V-2000/26 operatív 308. Jelentés 1946. október 3.

Közösségnek is. (Bár vallomásaiban nem tesz említést a közösségi tagságáról, az ÁVO-n vezetett névsorban közösségi tagként van feltüntetve.)

Benke 1946 tavaszán felkereste Gáspár Györgyöt, a Vilma királyné út 44. szám alatti ház gondnokának fiát, hogy mozgalmat szeretne indítani a kommunista párt vezetőinek leváltására. Gáspár György felajánlotta lakását, így ott heti rendszerességgel megkezdődtek az összejövetelek. Benkén és Gáspár Györgyön kívül részt vettek Kiss János, Imre Lajos, Takács István, Katona Jenő, Eszes István, aki révén csatlakozott Magyar Sándor és Jancsó Ferenc, a Gázgyár, Danuvia, WM csepeli emberei közül páran, sőt e gyárak tisztviselői közül is néhányan. Benke mozgalma – bár megpróbáltak szervezkedni a munkásság köreiben, példa erre a néhány munkás a Danuviából, Gázgyárból, sőt Magyar Sándort az értelmiségi csoport megszervezésével is megbízták – elsősorban röpcédulák kiadására szorítkozott. Úgy gondolták, ez a leghatékonyabb módja a jelenlegi vezetés elleni agitációnak. Két különböző röpcédulát szerkesztettek, *Magyarok, Kommunisták, Elvtársak!*, illetve *Őszinte magyar szó a zsidósághoz* címen. Mindkettő szövegét Benke fogalmazta, és körülbelül 250–300 példányt nyomtattak belőlük. A röpcédulák a zsidóság túlzott térhódítása ellen szólnak, és arra kéri a zsidóságot, hogy a háborúban elszenvedett sérelmeikért ne a revánson törjék a fejüket, hanem számarányuknak megfelelően próbáljanak beilleszkedni a társadalomba. A röpcédulák az antiszemitizmus gyökerét a zsidóság viselkedésében látják, amin a zsidóságnak azért kell változtatni, mert az antiszemitizmus magában hordja a demokrácia elodázásának veszélyét is. A *Magyarok, Kommunisták, Elvtársak!* megszólítású röpcédulát készítették el először, melyben hangsúlyozzák, hogy az MKP vezetőségében a zsidó származásúak jelenléte aránytalanul magas. Gaál Elemér vallomása szerint a röpcédulákat még az MKP kongresszusa előtt akarták terjeszteni, ugyanis Rajk körül magyar érzelmű Rákosi ellenfelek tömörültek, és őket ezzel erősíteni kívánták.⁶⁹¹

A Benke-féle mozgalom résztvevői nagyrészt az ellenállásból ismerték egymást. Szinte kivétel nélkül tagjai voltak a Magyar Kommunista Pártnak és egyben a Magyar Közösségnek, ugyanakkor szoros kapcsolatban voltak weisshausistákkal is. Weisshaus Aladár és a közösségi vezetők is tudhattak Benkééről. (Ami persze nem azt jelenti, hogy ők álltak az események háttérében.) Egy augusztus 19-i jelentés például arról számol be, hogy Eszes István és Gáspár György kapcsolatban álltak Mélik Endrével, akin keresztül Weisshaus látogatást tett Benkénél.⁶⁹² Weisshaus, az ÁVO-n tett vallomása szerint is, tudott a röpcédulákról.

⁶⁹¹ ÁBTL V-2000/11, 14.

⁶⁹² ÁBTL V-2000/27.

Kiss Károlyt Benke mozgalmáról Magyar Sándor tájékoztatta, akivel a Fővárosi Gázműveknél munkatársak voltak. A röpcédulák sokszorosításában és terjesztésében nagy segítséget nyújtott Péter Ernő (a Magyar Közösségben az ő külön feladata volt a röpcédulák készítése), megszerezte a *Társadalmi Megbékélés Tanácsának* névsorát, és minden tagjának eljuttattak egy példányt az *Őszinte szó* kezdeti röplapból. Csomóss Miklós pénzzel és papírral támogatta a mozgalmat, sőt egy az ellenállásból megmaradt sokszorosítógépet is felajánlott, amit Magyary Ferenc pincéjéből kellett volna elszállítani, de szállítóeszköz hiányában ez nem sikerült. Csomóss a vallomások tanúbizonysága szerint arra is ígéretet tett Benkének, hogy Svájcban anyagi támogatást szerez a mozgalomnak.

Benke Miklós nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy mozgalma minél több politikai erővel összeköttetést találjon. Takács István vallomása szerint Benke, Magyar, Jancsó és Takács István a nyár folyamán a Parasztpárt Kecskemét utcai helyiségében húsz ember előtt ismertették mozgalmukat és a röpcédulákat.⁶⁹³ Szalay Sándor révén Benke kapcsolatba került a Sulyok Dezső vezette *Szabadság Párttal*. Egy 1946. december 29-én kelt jelentés a következőkben foglalja össze Benke és a Szabadság Párt kapcsolatát: „Gróf Pálffy József, a *Szabadság Párt* egyik vezetője is tud a röpcédulákról és helyesli. (1946) Október 8.-án tárgyalást folytatott Benkével, Gáspárral, Takács Istvánnal a zsidók MKP-ból való likvidálásának előmozdításáról. A gróf azt ajánlotta, közös nevezőre kéne hozni az ilyen megmozdulásokat egy polgárháborús megmozduláshoz.

November 19.-én fél hétkor Gáspár, Takács, Benke és Sulyok folytattak tárgyalást. Benke beszámolt arról, hogy egy nemzeti alapon álló szocialista pártot szeretne megszervezni. A kommunista párt vezetőségét akarja leváltani és új kádereket képezni. Azoknak a polgári rétegeknek a támogatására számít, amelyek a *Szabadság Pártban* helyezkednek el. Benke heti 1000ft támogatást kért, ezt Sulyok meg is ígérte, mert azt mondta, nemzeti alapon álló szociáldemokrata párt kell. Megállapodtak, hogy Szalay-n keresztül érintkeznek.”⁶⁹⁴ Ez a jelentés abból a szempontból is figyelmet érdemel, hogy 1946. december 29-én Benkéék társaságából még senki nem volt letartóztatásban.

Meg kell említeni, hogy Benke mozgalma körül nagyon sok az ellentmondásos pont, ilyen például a Szabadság Párttal való kapcsolat is. Gyanúra ad okot először is, hogy a megbeszélések nem szerepelnek Benke dokumentált tanúvallomásaiban, a mozgalom résztvevői közül is csupán Gáspár György tesz egy pár sornyi említést róluk. A bíróság elé tárt összegzésben pedig már szóba sem kerül e kis horderejűnek nem nevezhető epizód.

⁶⁹³ ÁBTL V-2000/24, 211–213.

⁶⁹⁴ ÁBTL V-2000/27, 146–148.

Benkéék történetéhez az is hozzátartozik, hogy a nyár folyamán Dudás József megtudta, hogy a rendőrség Benke Miklós mozgalmának ügyében nyomozásba kezdett, és a röpcédulák ügye felgöngyölítés előtt áll. ⁶⁹⁵ Aranyon és Csomósson keresztül értesítette Benkét, hogy a röplapok a rendőrségnek szemet szúrtak. (Dudás ellen később ez lesz az egyik terhelő adat, merthogy „ezért nem sikerült az ügyet felgöngyölíteni.”) ⁶⁹⁶ Augusztus közepén Magyar Sándor a figyelmeztetés ellenére Józan Péter földműves aláírással a *Magyarok! Kommunisták! Elvtársak!* című röpcédulákat terjesztette. Miskolc környékén elfogták, és öt napig fogva tartották. Egy 1946. augusztus 19-i jelentés tanúsága szerint Benkét is kihallgatták az ügyben. A kihallgatás alapján született jelentés pontosan beszámol a mozgalom jellegéről, a résztvevőkről, a megbeszélésekről, majd így jellemzi Benke Miklóst: „Őszinte embernek látszik, akinek zavaros azonban az ideológiája, de ha jó kezekben lesz, nem fog még egyszer politikai bűncselekményt elkövetni.” ⁶⁹⁷

A hatóságok tehát augusztusban már mindent tudnak a mozgalomról, és szabadlábra helyezik Benkét. Egy 1946. augusztus 29-én kelt jelentésből pedig egyértelműen kiderül, hogy Benkét beszervezték. ⁶⁹⁸ Benke mozgalmának szervezése augusztustól legalábbis mindenképpen a hatóságok által előírt formában zajlik. ⁶⁹⁹ Idézet Benke jelentésének szeptember 27-én kelt összefoglalójából: „Ma délben találkoztam Benkével. Beszámolt arról, hogy Pálfi gróffal megejtendő találkozójukat nem tudták lebonyolítani, mert a gróf vidéken van szüretelni. 2-3 nap múlva tér csak vissza a fővárosba. Szalay már ráállt, hogy közvetítse a találkozót. Gáspár már alig várja, hogy meginduljon valami mozgás szervezkedésükben főleg azért, mert nagyon rossz anyagi helyzetben van és a mozgalomtól várja anyagi megsegítését. Benke szerint Gáspár teljes erővel látna neki a szervezkedésnek, ha tudna neki adni száz forintot. [...] Benke véleménye szerint tehát – eltekintve a Pálfiékkal megejtendő

⁶⁹⁵ ÁBTL V-2000/9a, 230. ÁBTL V-2000/7, 320a.

⁶⁹⁶ ÁBTL V-2000/9a, 230.

⁶⁹⁷ ÁBTL V-2000/27, 130–132.

⁶⁹⁸ ÁBTL V-2000/26 operatív 310. Érdekes részlet a jelentésből: „Felkereste Benke Gáspárt is. Úgy vette rajta észre, hogy az első ijedségen túl van, azonban Mélikéktől többszöri figyelmeztetést kapott, hogy mindennel fel kell hagyni, mert a rendőrség figyeli őket és Gáspárakat is. Egyébként Gáspár egy egészen fantasztikus mesével állt elő: azt mondotta, hogy Mélikéknek megvan a Benke – féle röpcédula zöld papíron sokszorosítva. Ezt a röpcédulát Mélikék rendőrségi embere, aki egyébként az ügyről informálta őket, ezt a röpcédulát bevitte magához Rajkhoz. A belügyminiszter – Gáspár előadása szerint – azt mondta az illetőnek, hogy ne csináljanak röpcédulákat, hanem élőszóval csinálják az agitációt. Vigyázzanak azonban nagyon, mert őt magát /Rajkot/ is figyelik. Mélikék tehát leállítottak minden munkát. [...] Weisshaus vonalon is teljesen leálltak.

⁶⁹⁹ Benke személye mozgalmi társainak is ellentmondásosnak tűnt: Eszes István megemlékszik vallomásában arról, hogy Magyar Sándorral felmerült bennük, Benke esetleg „agent provocateur”. ÁBTL V-2000/9a, 312.

beszélgetésüktől – saját kebelükben a szervezkedést már el lehetne indítani teljes erővel, ha Gáspárnak tudna pénzt adni.”⁷⁰⁰

A VÁD

Az Államvédelmi Osztályon a nyomozás és a közösségi ügy feldolgozása négy fő vonalon folyt: minisztériumi és közhivatali, parasztszövetségi és gazdasági, katonai és frakciós vonalon. A frakciós vonalon az a Szűcs Ernő őrnagy vezette a munkát, aki később a Rajk-perben is fontos szerepet játszott.⁷⁰¹

Egy 1947. január 14-én kelt javaslat a következőkben vázolja a „Weissshaus-csoporttal” kapcsolatban a feladatokat: „Célunk kimutatni a Weissshaus mozgalom szervezett jellegét, azaz, hogy Weissshaus illegális mozgalmat szervezett, vezetőséggel, rendszeres konspiratív körülmények között tartott összejövetelekkel, amelyeknek célja volt a jelenlegi rendszer megdöntése és a hatalom átvétele más illegális szervezetekkel együtt.”⁷⁰²

A január 21-én kelt jelentés, melynek tárgya: „Az u. n. frakciók kapcsolata a Magyar Közösség által szervezett köztársaságellenes összeesküvéshez” már egy nagy ívű koncepcióról tanúskodik: „A Magyar Közösség által szervezett köztársaságellenes összeesküvésben jelentős szerepük volt az u. n. frakcióknak, melyek a munkásosztályon belül szolgálják az ellenforradalom ügyét. A frakciók részben régi, részben új tagjaikon keresztül nem csak ideológiailag, hanem személyileg és szervezetileg is összeforrtak a Magyar Közösséggel. A nyomozati adatból, jegyzőkönyvekből, kétségtelenül bebizonyosodott, hogy a frakciók célja azonos a Magyar Közösség által vezetett összeesküvés céljával, a magyar köztársaság megdöntése útján szovjetellenes, fasiszta rendszert létesíteni.”⁷⁰³ A jelentés öt frakciós csoportosulást nevez meg:

1. Weissshaus Aladár „Szocialista Népmozgalom” nevű illegális szervezet. A jelentés megállapítja, hogy illegális szervezeti működése 300–400 aktív mozgalmi taggal megindult, „amelyek köré 2000 főnyi szimpatizáns réteg csoportosult.” A kihallgatott vezetőségi tagok elismerik, hogy Weissshaus köztársaság-ellenes, szovjetellenes és antiszemita előadásokat tartott. Kapcsolatban állt a Közösség vezetőivel és a Közösséghez közelálló politikusokkal.

⁷⁰⁰ ÁBTL V-2000/26 operatív, 312.

⁷⁰¹ ÁBTL V-2000/33a, 291.

⁷⁰² ÁBTL V-2000/31, 116.

⁷⁰³ ÁBTL V-2000/31, 88–93, 88.

Konkrét törvényellenes cselekményként említi a Benke Miklós mozgalmával való együttműködést.

2. Demény mozgalma: „Demény mozgalmának emberei, mint a nyomozati jelentések alapján megállapítottuk, egységes terv szerint irányított politikai tevékenységet folytatnak. Tekintettel arra, hogy a jelenleg felgöngyölítés alatt álló összeesküvés ügyében közülük még senki nem került letartóztatásba, viszonylag kevés jkv. adat áll rendelkezésre. A legfontosabb ezirányban Arany Bálint, Dudás József és Weisshaus vallomásai, amelyben a fentiek elismerik, hogy 1945. őszén a Deményék képviselőivel névszerint Gischitz Endrével, Reinitz Egonnal, Klement Károlynéval megbeszélték, hogy hogyan gyakoroljanak befolyást a magyar belpolitikai életre. / Állást foglaltak a köztársaság ellen, az államosítás ellen és elhatározták, hogy meg fogják törni a munkáspártok »egyeduralmát« a szakszervezetekben.”⁷⁰⁴ A jelentés ezután tényként állapítja meg, hogy Deményék mozgalma kapcsolódik mind Weisshaus mozgalmához, mind pedig a Magyar Közösséghez.

3. Fauszt Imre, aki a „nyomozati adatok szerint külön frakcióval rendelkezik, melynek fedőszervéül létre akarja hozni az »Ellenállási Mozgalom Barátainak Szövetségét«.”⁷⁰⁵ A Jelentés szerint Fauszt Unoka Pálon és Magyar Sándoron keresztül (mindketten tagjai a Magyar Közösségnek és weisshausisták) tartotta a kapcsolatot Weisshausékkal és a Magyar Közösséggel.

4. Dr. Szabó László: „Számbelileg kisebb, de rendkívül aktív az a csoport, amely dr. Szabó László a Nemzeti Munkaközpontnak egyik volt vezetője körül tömörül.”⁷⁰⁶ Szabó László Neményi Vilmoson keresztül a Fauszt frakcióval, Mélik Endrén és Fitoson keresztül a Weisshaus-frakcióval áll kapcsolatban. Ezenkívül szoros összeköttetésben áll külföldi illegális magyar szervezetekkel is.

5. Simándi Tamás: „Simándi Tamás a »Paraszt származású Értelmiségiek Köre« elnevezésű, engedély nélkül működő szervezet vezetője, a NOT volt elnöke. Szervezetében szélsőségesen jobboldali beállítottságú antiszemita hangulat uralkodik.” Simándi tagja a Magyar Közösségnek és a weisshausista mozgalommal is kapcsolatban áll.

A Jelentés a következőkkel zárul: „Az u. n. frakciók mint a fentiekből látható egymással kapcsolatban állnak és már szilárd szervezeti formák között fejtik ki ellenforradalmi tevékenységüket. A jelenleg felgöngyölítés alatt álló illegális szervezkedés

⁷⁰⁴ ÁBTL V-2000/31, 90.

⁷⁰⁵ ÁBTL V-2000/31, 91. Az Ellenállási Mozgalom Barátainak Szövetségét a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége köré tömörült társaság alapította, Csomóss Miklós szervezésében.

⁷⁰⁶ ÁBTL V-2000/31, 91.

kedvező alkalom arra, hogy a frakciók, melyeknek ellenforradalmi lényege mint már mindenki előtt kétségtelen felszámolva legyenek.”⁷⁰⁷

A január 22-én kelt jelentés előírja a nyomozás előrehaladásához szükséges további feladatokat: a frakciók összehozása szabotázs cselekményekkel, megállapítani azok vidéki kapcsolatait, valamint „elismertetése annak, hogy tudatos kapcsolatban állt e a Magyar Közösséggel.”⁷⁰⁸

E jelentések arra engednek következtetni, hogy a Közösség kapcsán szerveződő perben egy nagyszabású, a kommunista frakciókat is felölelő koncepció lehetősége is benne rejtett. A koncepció kidolgozói azonban valami oknál fogva nem vállalták fel ezt a verziót. A február 8-án kelt jelentésben már megfogalmazódik, hogy módosítanak az eredeti terven: a jelentés így kezdődik, utalva a koncepció módosításának hátterére: „a további munka menetét természetesen elsősorban a politikai helyzet szabja meg”,⁷⁰⁹ majd egy oldallal később így fogalmaz: „külön vonalként kell megjelölni a Weisshaus és Demény-frakcióhoz tartozókat. Ennek a vonalnak a felgöngyölítése a mai helyzetben, mint a belügyminiszter úr is megállapította, a tegnapi megbeszélésen is említette, nem aktuális és mivel a nyomozás tovább folytatása igen nehéz lenne és sok munkás beidézését és kihallgatását tenné szükségessé, egyenlőre meg kell elégednünk az eddig lefogott weisshausista vezetők ügyészségnek való átadásával. Ettől függetlenül ajánlatosnak tartom Demény áthozatalát a Gyűjtőfogházból, valamint Deményné, Klement és Gischitz kihallgatását, akik a rendelkezésünkre álló adatok szerint Weisshausékkal szoros kapcsolatot tartottak. Az ő kihallgatásuktól függne a további eljárás menete, illetve az, hogy milyen irányba és milyen apparátussal folytassuk ez irányban a nyomozást.”⁷¹⁰

Egy február 25-i „frakciós ügy” fejléccel ellátott jelentés arra enged következtetni, hogy ekkora még nem született végleges döntés a deményisták és a weisshausisták ügyének összekapcsolásáról: „Horváth Lajos, Vincze Lajos és Németh József fogva tartását javaslom. Amíg a deményisták ügyében nincs döntés, a fenti 3 weisshausista szabadon bocsátása nem volna ajánlatos, mert csökkentené a deményisták félelmét. Horváth Lajos és Vincze Lajos voltak azok, akik Weisshaus-sal együtt tárgyaltak a deményistákkal és ily módon fogva tartásuk morális nyomást gyakorolna a tanúként beidézendő deményistákra.”⁷¹¹

⁷⁰⁷ ÁBTL V-2000/31, 92.

⁷⁰⁸ ÁBTL V-2000/31, 94.

⁷⁰⁹ ÁBTL V-2000/33a, 254.

⁷¹⁰ ÁBTL V-2000/33a, 255.

⁷¹¹ ÁBTL V-2000/33a, 350.

A perben végül nemcsak a nagy ívű frakciós leszámolás nem történik meg, de lényegében a weisshaus mozgalom ügyét sem vitték a bíróság elé. Weisshaus Aladárt⁷¹² harmadrendű vádlottként a Mistéth-perben ítélik el.⁷¹³ A vád ellene, hogy érintkezésben volt a 7-es Bizottság tagjaival és a Magyar Közösség prominens képviselőivel, hogy Kovács Bélával a demokratikus államrend és a köztársaság megdöntéséről tárgyalt, valamint hogy szovjetellenes kijelentéseivel a Szovjetunió ellen izgatott.⁷¹⁴ Weisshaus perében a mozgalmi szervezkedés és a Dudás-féle 12 pont nem került szóba. Weisshaus személyét a Benke-féle röplapokkal sem hozták összefüggésbe. Jogerősen három év hat hónap börtönre ítélték. Ítéletének letöltése után internálták, majd újabb koncepciós perben 9 évi börtönbüntetést szabtak ki rá. 1956 februárjában szabadult, 9 évi raboskodás után 1956-ban írott nyugdíkérélmében így fogalmaz: „Én több mint negyven év tiszta munkásmozgalmi múlt nyugodt lelkiismeretével vártam kálváriám végét, szellemileg és lelkileg nem törtem meg, csak testemet zúzta össze az azóta szelíden törvénytelenségnek nevezett hatalmi düh.”⁷¹⁵ A letartóztatott weisshausista munkások közül senki nem került be a 1947-es perekbe, többségüket per lefolytatása nélkül internálták.

Benke Miklós mozgalmának ügyét Péter Ernő és 74 társának pere alá sorolták. Benke kihallgatási jegyzőkönyveire ceruzával odafirkantott írás: „*frakciós?*”, tanúskodik a tanácstalanságról, hogy hova sorolják Benkét. A perben sem Weisshaus Aladárral sem Sulyok Dezsővel nem hozzák összefüggésbe a mozgalmat, sőt a Magyar Közösséggel való

⁷¹² Weisshaus Aladárt január 5.-én letartóztatták. Princz Gyula rendőrnagy erről következőképp számol be: „Jelentem, hogy utasítására folyó hó 5-én 23 órakor a fent nevezett egyént a X. kerület Pongrác út 17. szám alatti lakásáról előállítottuk. Weisshaus a fenti helyen mint albérlő lakik, egy szobát bérel. Lakásában nagy mennyiségű könyv van, mely leginkább közgazdasági és munkásmozgalmi kérdésekkel foglalkozik. Weisshaus el volt készülve az előállítására. Mert maga a lakás esetleges házkutatásra elő volt készítve. Feltűnő helyen volt elhelyezve a miniszterelnökség által kiadott ellenállási mozgalomban való részvételi okmány. Feltűnő helyen voltak elhelyezve az ő általa írt könyvek és jegyzetek, úgyszintén szegényesen berendezett szobája asztalán már el volt készítve törülköző, fogkefe, fogkrém, vagyis azok a dolgok, amelyek őrizetbe vétel esetén egy gyanúsítottaknak szükségesek.”

⁷¹³ GADANECZ, i. m., 56–57.

1950-ben, miután Weisshaus letöltötte a kiszabott büntetését, azzal az indokkal, hogy a felszabadulás után demokrácia ellenes tevékenységet fejtett ki, 1950 október 7-i dátummal internálták. 1956. február 4-én szabadult.

⁷¹⁴ A Weisshausról vallókat elsősorban szovjetellenes kijelentésekről faggatták és ebben az irányban kényszerítették őket vallomásra. Magyar Sándor ugyan megemlékezik arról, hogy Weisshaus egy összejöveten dicsérte Sztálint és a Szovjetuniót és Sztálinnal való találkozásáról beszélt, de a többi jegyzőkönyv kísértetiesen hasonló mondatokban idézi Weisshaus szovjetellenes kijelentéseit. Weisshaus jegyzőkönyvében e vádakra így válaszol:

„Előadásaim során azt állítottam, hogy a megszállás idején Magyarország belpolitikai élete nem fejlődhet szabadon, és nem nyilvánulhat meg a magyar nép akarata. Elismerem, hogy ez alkalmas volt arra, hogy hallgatóim szovjetellenes következtetésekre jutottak, de természetesen ez nem vonatkozott mindegyikre. Elismerem, hogy a fenti állításaimból hallgatóimnak arra hajlamos része olyan következtetésekre jutott, hogy a köztársaság fennállása jogosulatlan s egy ellene irányuló akció megengedett.” ÁBTL V-2000/21, 349.

⁷¹⁵ Idézi: GADANECZ BÉLA, GADANECZ ÉVA, *A Weisshausi társaság tevékenysége és üldöztetése 1945 után*, Múltunk, 3(1995), 3–72. 69.

kapcsolatot is „egyes személyek azonosságán keresztül tervszerűtlen érintkezésnek” tüntetik fel.⁷¹⁶ Benkét és társait az illegálisan sokszorosított és terjesztett antiszemita és demokráciaellenes röpcédulák miatt ítélték el, izgatás vádjával. Benkét elsőfokon 10 év börtönre ítélték, amit másodfokon 7 év fegyházra enyhítettek.

⁷¹⁶ ÁBTL V-2000/58, 109.

UTÓSZÓ

A Magyar Testvéri Közösség egy nemzetvédelmi összefogás, melynek célja az érdekvédelem. Az összefogásnak nem a közös genetikai állomány az alapja, hanem a nemzeti sorsközösség nyújtotta lehetőségek és nehézségek vállalása. A Közösség értékrendje szerint a hangsúlyok eltérhetnek, az értékrendi prioritások különbözhetnek, a politikai beállítódás lehet eltérő, de ha az irány a nemzet felemelkedése, fenn áll a lehetőség a közös munkára. Ebből adódóan a Közösség alkatilag nem egy rendszerdöntő, fegyveres felkelések és terrorcselekmények lehetőségeivel kacérkodó szervezet. A Horthy-korszakban és az 1945-től 1947-ig tartó időszakban is az adott rendszer nyújtotta lehetőségekhez igazodva próbálta érvényesíteni a célkitűzéseit. Elvi alapon nem állt szemben semmiféle államformával vagy társadalmi berendezkedéssel. Egy 1968-ban kelt ügynökjelentés szerint még az akkori szocialista társadalmat is elfogadhatónak tartották volna, amennyiben a „nemzeti önállóság” biztosítva lenne.⁷¹⁷

Arany Bálint 1967-ben megfogalmazott véleménye szerint, „ha a Magyar Közösséggel nem lehetett volna a kisgazdákat szétverni, senkinek nem jutott volna eszébe az egyébként jóakarátú Magyar Közösséget bíróság elé állítani.”⁷¹⁸ Megítélésem szerint Arany Bálint ezen a ponton téved. A Közösség valóban jó ürügyül szolgált a Kisgazdapártnak és vezetőinek a politikai közéletből való likvidálásához, azonban e szervezet nem csupán eszköz volt a koalíciós ellenzékkel való leszámoláshoz, hanem célpont is egyben, mely gyűjtőhelye az olyan embereknek és próbálkozásoknak, melyek semmiféleképpen nem illenek bele egy Szovjetunióból vezérelt diktatúra elképzeléseibe. Az összeesküvés per tehát nem csak eszközt jelentett a politikai rendszer megváltoztatásához. Fontos célja volt ezen túlmenően, hogy feltérképezze és elhallgattassa a társadalom azon tagjait, akik tevékenységükkel már bizonyították, hogy akár cselekvően is fel mernek lépni a magyar nemzeti érdekek védelmében és azokat, akik a kommunista diktatúra ellenzékét elvi alapon jelenthetik majd. Egy olyan szervezet, amely hivatásának a „cselekvő magyar emberek” összegyűjtését és nevelését tartja, akármilyen jóindulatú is a fennálló rendszerrel szemben, nem maradhat sértetlen egy szovjet típusú diktatúrában. A Rákosi-korszak a rendszer eszközeinek

⁷¹⁷ ÁBTL M-33.167, 60–65.

⁷¹⁸ 1967-ben született ügynökjelentés Arany Bálinttal történt baráti jellegű beszélgetésről: ÁBTL M-29.328, 11–13.

megfelelően börtönbe zárta, internálta vagy kitelepítette a per kapcsán letartóztatott 550 közösségi tag többségét; a Kádár-rendszer megfigyelte és megbélyegzettként kezelte, annak minden következményével együtt mindazokat, akik a Közösséggel kapcsolatban a nyilvántartásába kerültek.

Egy példa arra vonatkozóan, hogy a közösségi tagság milyen következményekkel járt 11 évvel a Közösség kapcsán megindult letartóztatások után: „Örizetbevételi javaslat: Kovács Sándor letartóztatására. 1958. március 26.: Adataink szerint még a felszabadulás előtt tagja lett a Magyar Közösségnek. A felszabadulás után 1946-ban újra bekapcsolódott az MK tagok megszervezésébe. Mint olyan személyt, aki aktívan szervezte az MK tagjait 1947-ben eljárást indítottak ellene. Ítéletének letöltése után tovább tartotta a kapcsolatot a volt MK tagokkal. Az ellenforradalom alatti tevékenységéről nincs tudomásunk, de beállítottságából kiindulva feltételezhető, hogy kapcsolatokat épített ki az ellenforradalom vezetőivel és tagjaival. Mint aktív volt MK tagot javasolom őrizetbe venni, és az ellenforradalom alatti magatartására kihallgatni. Amennyiben kihallgatása során őszinteséget tapasztalhatunk nála, javaslatot teszek beszerzésére, amennyiben ellenséges magatartást tanúsít, javaslatot teszek internálására. Sárközi őrnagy, Szabó János, Farkas Béla. Jóváhagyja: Tihany Sándor.”⁷¹⁹

A BM Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszékének 1960-ban megjelent (szigorúan titkos) tanulmánya, mely a Horthy-korszak titkos szervezeteivel foglalkozik, ugyancsak egy érdekes adalék arra vonatkozóan, hogy a kommunista diktatúra számára a Közösség kiemelten veszélyes kategóriába tartozott, még szervezeti keretek nélkül is. A 102 oldalas tanulmány majdnem fele kizárólag a Közösséggel foglalkozik, ebben a következőket olvashatjuk: „A Magyar Közösség felszámolása 1946-ban történt meg, korántsem teljes eredménnyel. [...] A nagyarányú őrizetbe vételek után az várható, hogy ezen tanulságain okulva a Magyar Közösség szabadon maradt tagjai elállnak a további ellenséges cselekmények végrehajtásától. Az eddigi tapasztalat ennek ellenkezőjét bizonyítja. A per lefolytatása, majd az ítéletek kihirdetése és végrehajtásának megkezdése után a Magyar Közösség tagsága nem tagadta meg elveit. 1947-től 50-ig terjedő időszakban magatartásuk legfőbb jellemzője az, hogy a szabadon maradtak, illetve az internálásból vagy kisebb büntetésekből kikerültek hozzáfogtak egymás felkereséséhez. Kapcsolatot létesítve egymással, több olyan csoportosulás alakult, melynek főleg a kapcsolattartás, egymás számbavétele, de legfőképpen a bebörtönzöttek családjainak szervezett anyagi segítsége volt a célja. Ugyanakkor a jövőre is gondolva, tanulmányozták rabtársaikat a szabadulás utáni

⁷¹⁹ ÁBTL V-2000/3, 33–36.

beszervezés érdekében. Körülbelül 1950–52-re tehető az az időpont, amikor a Magyar Közösség ismételt, most már sokkal óvatosabb formában való aktivizálódásáról beszélhetünk. Ez egybeesik a kisebb büntetést kapottak kiszabadulásával, tehát a szabadlábbon maradt tagság felszaporodásával. A kiszabadultak elsősorban is tájékoztatták a tagságot arról, hogy ki nem viselkedett Magyar Közösségi taghoz méltón a vizsgálat, illetve a börtönbüntetés alatt.

Illés Lajos, aki már a felszabadulás előtt is tagja volt a Magyar Közösségnek, az 50-es években nagyarányú Magyar Közösségi segélyezési akciót indított meg, mellyel a börtönben lévő Magyar Közösségi tagok családtagjainak helyzetén szándékozott könnyíteni. Aktívan bekapcsolódott a segélyezési akcióba Ambrus Sándor, a Belvárosi Női Divatszalon tulajdonosa, aki a bebörtönzött tagok feleségeinek ruhákat csinált.

Arany Bálint a börtönben is szervező tevékenységet végzett, mely a börtön falain is túlnőtt. Levelezésben állt szabadlábbon lévő Magyar Közösségi tagokkal, azokat kitartásra buzdította, utasításokat küldött egymás számontartására. Még jóval szabadulása előtt minden Magyar Közösségi tagnak megtiltotta, hogy szabadulása után lakásán felkeresse.

Dr. Donáth György kivégzése napján minden évben megtartott requiemen igen nagy számban jelentek meg a volt Magyar Közösségi tagok. Néma tüntetés jellege volt. [...]

A Magyar Közösség ellen folytatott elhárító munkában igen lényeges, hogy a szokásaikat, jellegzetességeiket, módszereiket ne dogmatikusan vegyük alapul, hogy alapvető jellegzetességük: szívósságuk és fanatizmusuk. Ez főleg hálózatépítésnél jár igen nagy hátránnyal, mivel ezen beállítottságuk következtében igen nehéz a szervezés. Az eddig szervezett hálózat legnagyobb része azért lett kizárva, mert kereken kijelentették, hogy nem hajlandók velünk dolgozni, más részük dekonspirált a Magyar Közösség tagság előtt és óva intette sajátmagától ezeket, – ismét mások teljesen leépítették a Magyar Közösségi kapcsolataikat, vagy kijelentették, hogy egyáltalán nem hajlandók dolgozni, még ha kivégezzük őket, akkor sem. Ezért a szervezéseknél igen nagy figyelmet kell szentelni arra, hogy olyan jellemű egyén legyen az ügynökjelölt, aki jelleménél fogva át tudja hágni fanatizmusát és körülményei érdekében hajlandó elfogadni feltételeinket. Okvetlenül figyelmet kell esetenként szentelni a kiválasztás olyan formájára, melynél a jelölt bizonyítható adatok alapján a Magyar Közösség tagok széles rétege előtt is kompromittálta magát az esetleges ellenük elkövetett cselekményekkel. Operatív fel kell használnunk azokat az egyes eseteket, amikor a Magyar Közösségi tagok pártfunkcionáriusok megkörményezését és céljainak való megnyerését tűzik ki célul.”⁷²⁰

⁷²⁰ A-720/57–96.

Még a Kádár-rendszer konszolidációs időszakában sem veszítették szem elől az egyre öregedő tagokat. A közösségek folyamatosan megfigyelés alatt álltak, találkozóikról, baráti beszélgetéseikről jelentések sokasága olvasható.⁷²¹ A beszervezett volt közösségi tagokkal vagy a közösségi körökben járatos személyekkel rendszeresen írták a tanulmányokat a közösség aktuális állapotáról. Idézet egy ilyen, 1968-ban írt tanulmányból: „A közösség tagjai kihullottak a minisztériumokból, a hadsereg tiszti karából, a művészeti élet középpozícióiból is, az egyetemi tanárok közül is. Az államapparátusban elvesztett helyeket, a hadseregben, egyetemeken, főiskolákon, sajtóban megszervezett hadiállásokat fel kellett adniuk. [...] Tagjainak egy része meghalt. Több az országos vezetők közül is. Mások egészen deklasszáldtak, leginkább a jogászok, s így a segéd munkások, éjjeliőrök kenyerét eszik. Az orvos, mérnök képesítéssel rendelkezők jobban jártak. /Mistéth Endre, Arany Bálint stb./ Ez a differenciálódás azonban – feltétlenül – megbontotta, helyesebben tovább rombolta soraikat. Ma Mistéth Endre, aki jól kereső mérnök, nem áll már egy szinten dr. Borbély Ervinnel /egykori miniszteri tanácsosával/ aki segéd munkás. [...] Dr. Józan Imre, akinek mindhárom gyermeke egyetemre került, nem a 10-12 évvel ezelőtti harcias ellenzéki, hanem csak egy megkeseredett ember, aki meddően bírálhatja azt, ha valamilyen népidemokráciabeli balsikerről ad hírt az újság és szélesen mosolyog, ha a Surveyor holdszonda képeket továbbít a földre. – Hiába, Hruscsov megmondta, hogy technikában még előttünk jár az USA. [...] Ma – tudomásom szerint – közösségi maradványok a református egyház kereteiben fészkelődnek.

⁷²¹ Példa: „Keleti” fedőnevű ügynök jelentése 1968-ban: „A Magyar Testvéri Közösség prominens tagjai közül az alábbiak rendszeresen találkoznak. Mistéth, Arany, Balogh Lajos, dr. Borbély Ervin. Borbély tartja az eszmei és politikai beszámolókat. Ő az úgynevezett ideológusuk. Találkozójuk nem rendszeres, 2-3 hónaponként valamelyik lakásán tartják. [...] Oláh Istvánnal találkozáva megtudtam, hogy dr. Borbély Ervin a »közösség jelenlegi legműveltebb embere« Oláh szerint valami jellegtelen állása van a MÉH-nél, állítólag. Rendszeresen hallgatja a Szabad Európa Rádiót és ilyen találkozások alkalmával ő szokott tartani beszámolókat a nemzetközi helyzetről, politikai, gazdasági és kulturális vonatkozásban. A lényeg az, hogy a nagyon elfoglalt Mistéth, Arany, Balogh Lajos ily módon tájékozódnak.

Ennek a társaságnak a megfigyelése nem lenne érdektelen. Jó lenne beszívódnia társaságba. Pillanatnyilag nem látok bővebb lehetőséget. Egyenlőre a tény az, hogy a fentiek rendszeresen összejárnak és a beszélgetésnek Magyar Közösségi jellege van.

[A tartótiszt által írt] Megjegyzés: Keleti jelentése igen értékes. Adataink szerint a jelentésben szereplő személyek képviselik a volt MK jelenlegi prominenciáját. Eddig a jelentésben szereplő személyekről konkrét formában – hogy mind a négyen összejárnak – nem volt tudomásunk. Intézkedés: Keleti munkahelyi problémájának megoldása esetén minden nehézség nélkül a beszélgetések, összejövetelek résztvevője, tagja lehet. Utasítás: További találkozókat a 3/e »labda« rendszabállyal rögzítjük.” ÁBTL M-33.167, 55–58.

(Joó Sándor pasaréti lelkész igehirdetéseire vasárnap de. összegyűlnek, vagy Kovács Bálint–Dobos Károly féle agitáció a „lélek” építésére.) Hol van ez a Szent-Iványi–gróf Teleki Géza jelentőségű küldetéstől, vagy akár a saját sajtóval rendelkező közösség közvéleményre ható, megújuló rohamaitól? Szervezetileg, társadalmilag, anyagilag lehanyaglott emberek, nagy többségükben a mindennapi kenyérért küzdve. Ez a reális kép.”⁷²²

Miért látja a rendszer azt a Közösséget veszélyesnek, amelynek szervezeti keretei megszűntek, ezzel együtt a tagok utánpótlásának a lehetősége is, tagjai már nemcsak, hogy egyre idősebbek, de mint a társadalom megbélyegzett szereplői, messze nincsenek befolyásos szerepkörben? Erre a kérdésre egy másik közösségi körökben járatos ügynök tanulmánya a következő választ adja: „Tagjai kétségkívül jól képzett emberek, akik elevenen érdeklődnek minden probléma iránt. A közösségi tagok személyes ráhatásának lehetőségei sokoldalúak, mert az élet minden területén vannak közösségi emberek. Példa: külügyminiszter Péter János, Aunghy Csaba állatkerti főigazgató, Veres Péter. Itt jegyzem meg, Arany, aki ma a legtajékoztabb közösségi vezető illetve volt vezető, alkalomadtán említette, hogy szociáldemokrata, kommunista párti „berkekben” vannak közösségi emberek. Sokan élnek az emigrációban. Németországban Bede István, a Szabad Európa Rádió vezetője, Spanyolországban Ónodi Zoltán. Ha szervezetileg meg is szűnt, de tagjain keresztül ható tényező. Veszélyes, mert jól képzett emberekről⁷²³ van szó, akik a maguk környezetében fenntartják ideológiájuk folytonosságát és annak újabb híveket is tudnak szerezni.”⁷²⁴

Egy volt közösségi tagból lett ügynök is a Közösséggel szembeni elővigyázatosság fokozására szólít: „Véleményem szerint tehát a volt ellenforradalmi, nacionalista szervezetek jelenlétét komolyan kell venni, azokkal szemben a megfelelő intézkedéseket, politikai munkát, ideológiai harcot szívósan és folyamatosan folytatni kell. Ez nem tisztán belügyi kérdés. Ez olyan kérdés, melyben a belügyi szervekkel a pártnak, a KISZ-nek, az államapparátusnak, az oktató nevelő intézményeknek stb. össze kell működniük. A csehszlovák eseményekből is látszik, hogy az ellenség mennyire ki tudja használni az adott lehetőségeket.”⁷²⁵

A Közösség története a fent idézett jelentések és tanulmányok tanúbizonysága szerint sem zárult le az 1948-ban lezajlott persorozattal. Továbbra is úgy érezhették a tagok, hogy a nemzeti érdekek figyelembevétele – amire avatásukkor felesküdték – nem a magyar politikai

⁷²² „Harmath András” fedőnevű ügynök tanulmánya a Közösségről 1968-ban, M-30242/2 92–99.

⁷²³ „Erdélyi” fedőnevű ügynök jelentése 1960. szeptember 28-án: „Ifjabb Antall József egyszer lakásomon tett egy olyan kijelentést, hogy az értelmiség legképzettebb tagjai a közösséghez tartoznak a polgári vonalon s hogy őt is felkeresték, hogy lépjen be.” M-22 879, 111.

⁷²⁴ „Keleti” fedőnevű ügynök 1968-as tanulmánya: M-33. 167. 60–65.

⁷²⁵ „Futó” fedőnevű ügynök jelentése M-29328. 25–30.

élet fő mozgatórugója, és hogy egymás segítésére, különösen a társadalom üldözött tagjaiként, szükségük van. Az előbbi közös politikai platformot teremtett, az utóbbi az összefogásukat és az egymással való kapcsolattartást erősítette. Ez az alapállás jelentette lényegében a Közösség 1945 utáni tevékenységét, mely elég volt ahhoz, hogy a diktatúra elhárítása igen nagy apparátussal vesse rá magát az esetleges találkozókra, baráti beszélgetéseikre.

IRODALOMJEGYZÉK

Monográfiák:

- Arany Bálint, *Koronatanú, Emlékirat 1945-57*, Budapest 1990.
- Balogh Sándor, Földesi Margit, *A magyar jóvátétel és ami mögötte van..., Válogatott dokumentumok, 1944-49*, Budapest 1998.
- Bassa Endre, Gazsi József, *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom, Kislexikon*, Budapest 1987.
- Bokor Péter, *Végtájak a Duna mentén, Interjúk egy filmsorozathoz*, Budapest 1982.
- Csicsery-Rónay István, Cserenyey Géza, *Koncepció per a Független Kisgazdapárt szétzúzására*, Budapest 1998.
- Csicsery-Rónay István, *A modern demokrácia alapja 1945-47*, Budapest 2000.
- Demény Pál, „*A párt foglya voltam*”, Budapest 1988.
- Demény Pál, *Rabságaim I-II*, Budapest 1989.
- Donáth György, *Donáth György utolsó szó jogán mondott beszéde*, Washington d. C. 1988.
- Fehérváry István, *Börtönvilág Magyarországon*, Washington 1978.
- Figder Éva-Palasik Mária, *Brit jelentés a magyar politikai rendőrségről 1946-ban*, Budapest 1997
- Földesi Margit, Szerencsés Károly, *A megbélyegzés hatalma, Pfeiffer Zoltán 1900-1981*, Budapest 2003.
- Gadanez Béla, *A vasutasmozgalom története*, Budapest 1985.
- Gombos Gyula, *Szabó Dezső*, Budapest 1990.
- Gombos Gyula, *A harmadik út*, Budapest 1990.
- Gosztonyi Péter, *Politikusok, Katonák, események*, München
- Gosztonyi Péter, *A magyar honvédség a második világháborúban*, Róma 1986.
- Izsák Lajos, *A koalíciós évek Magyarországon, 1944-48*, Budapest 1986.
- Izsák Lajos, Kun Miklós (szerk.), *Moszkvának jelentjük..., Titkos dokumentumok, 1944-48*, Budapest 1994.
- Izsák Lajos, *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon, 1944-1949*, Budapest 1983.

- Izsák Lajos, *Polgári pártok és programjaik Magyarországon*, Pécs 1994.
- Izsák Lajos, *Az 1944-46-os évek alternatívái Magyarországon*, Budapest 1995.
- Kiss András, *A Magyar Közösségtől a Földalatti fővezérségig*, Budapest 1969.
- Kiss Sándor, *A magyar demokráciáért*, New Brunswick 1983.
- Hamza D. Ákos, *Harcunk a szabadságért*, Budapest 1947..
- Havas Gábor – Kulfay Albert, *A Soli Deo Glória története*, Budapest 1992.
- Kornis Pál, *Tanúként jelentkezem*, Budapest 1988.
- Kósa László (szerk.), *Reformátusok Budapesten I-II.*, Budapest 2006.
- Kovács Imre, *Magyarország megszállása*, Toronto 1979.
- Kővágó József, *Emlékezés a náci-ellenes Magyar Katonai Ellenállásra*, Budapest 1994.
- Dr. Major Ákos, *Népbíráskodás, forradalmi törvényesség*, Budapest 1988
- M. Kiss Sándor, Vitányi Iván, *A Magyar Diákok Szabadságfrontja*, Budapest – Dabas 1983.
- M. Kiss Sándor, *A szárszói beszéd és a népi mozgalom néhány összefüggése*, Budapest 1987.
- M. Kiss Sándor (szerk.), *Magyarország 1944, Fejezetek az ellenállás történetéből*, Budapest
- Nagy Ferenc, *Küzdelem a vasfüggöny mögött I-II*, Budapest 1990.
- Palasik Mária, *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944-49*, Budapest 2000.
- Padányi Gulyás Béla, *A magyar parlamentarizmus végnapjai*, München 1985.
- Palasik Mária, *Kovács Béla, 1908 – 1959*, Budapest 2002.
- Rákosi Mátyás, *Visszaemlékezések, 1940-1956. I-II.*, Budapest
- Salamon Konrád, *A harmadik út küzdelme*, Budapest 1989.
- Salamon Konrád, *A harmadik út kísérlete, népi mozgalom*, Budapest 2002.
- Saláta Kálmán, *Fejezetek a FKGP 1945-ös küzdelmeiből*, Washington D.C. 1989.
- Sári Katalin, *Mikó Zoltán emlékezete, 1910-1945*, Budapest 1996.
- Soos Géza – Hadnagy Domokos, *A Magyar Függetlenségi Mozgalom története*, Budapest
- Soos Gézáné, Tüdös Ilona, *Mint a Jézus Krisztus jó vitéze*, Budapest 1989.
- Soos Gézáné, Tüdös Ilona, *Evangéliumot Magyarországnak, Soos Géza emlékkönyv 1912-1953*, Budapest 1999.
- Simonffy András, *Kompország katonái*, Budapest 1981.

- Ständeisky Éva (szerk.), *A fordulat évei 1947-49*, Budapest 1998.
- Sulyok Dezső, *A magyar tragédia*, New York 1954.
- Svéd László (szerk.), *Megforgatott világmegforgatók, A magyar népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai*, Budapest 2007.
- Szakács Sándor-Zinner Tibor, *A háború megváltozott természete*, Budapest 1997.
- Szenes Sándor, *Befejezetlen múlt*, Budapest 1986.
- Szita Szabolcs (szerk.), *Magyarország 1944, Üldöztetés – embermentés*, Budapest
- Tomba László, *A magyar parlament 1944-49, A mentelmi jog és alkalmazása*, Budapest 1991.
- Vargyai Gyula – Almási János (szerk.), *Magyarország 1944, Német megszállás*, Budapest
- Vas Zoltán, *Akkori önmagunkról, Önéletírás, I-II.*, Budapest 1982.
- Veress Gábor, *Emlékbeszéd – Orbán Balázs emlékezete*, Budapest 1940.
- Vida István – Vörös Vince, *A Független Kisgazdapárt képviselői, 1944-1949*, Budapest 1991.
- Vida István, *A Független Kisgazdapárt politikája 1944-47*, Budapest 1976.
- Vida István, *Koalíció és pártharcok, 1944-48*, Budapest 1986.
- Vigh Károly (szerk.), *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*, Budapest 1984.
- Vörös Vince, *Politikai utam*, Pécs 1995.
- Zinner Tibor, *Adalékok a magyarországi koncepciós perekhez*, Székesfehérvár 1988.
- Zinner Tibor, *XX. századi politikai perek: a magyarországi eljárások vázlata*, Budapest 1999.

Tanulmányok:

- Bárdi Nándor, *A közép-európai „tejtésztvérség”, Németh László víziója a dunai népek összefogásáról*, Európai Utas, 2(2001), 38-43.
- Bencsik Zsuzsanna, *Egy koncepciós per előkészítése*, Budapesti Negyed, 4(1994), 191-207.
- Bibó István, *Bibó István publikálatlan levele*, Magyar Nemzet, 55. 1992. 251. 6
- Bokor Péter, *Meghiúsult küldetés*, Élet és Irodalom, 1981. szeptember 19. 5-6.
- Borbándi Gyula, *Németh László és a népi mozgalom*, Hitel, 8(2001), 92-96.
- Boros Lajos, *A Bolyai Kollégium*, Új Látóhatár, 1983. okt. 314-329.
- Boros Lajos, *Beszélgetés Boros Lajossal*, Alföld 1984. április, 47.

- Csicsery-Rónay István, *A Magyar Függetlenségi Mozgalom története*, Magyar Szemle, 8(1999), 11-12., 91-109.
- Fitos Vilmos, *A Magyar Közösség végnapjai*, Hunnia Füzetek, 7(1990), 5-20.
- Földesi Ferenc, *Mélypont, Németh László 1947. január 19-én írt naplójegyzései elé*, Tiszatáj, 1997. november, 49-54.
- Gergely Ferenc, *A házigazda*, Confessio, 1(1983), 22-28.
- Gadanez Béla, Gadanez Éva, *A Weisshaus Aladár vezette szocialista népmozgalom története 1927-45*, Múltunk, 2-3(1993), 69-115.
- Gadanez Béla, Gadanez Éva, *Weisshausisták tevékenysége és üldözése 1945 után*, Múltunk, 3(1995), 3-72.
- Gadanez Béla, *A Rákosi-kultusz első kommunista áldozata, Weisshaus Aladár*, História, 1-2(1989), 44-46.
- Gombos Gyula, *Magyar Út*, Magyar Nemzet, 57. 1994. 239. 12
- Gulyás Magdolna, *Interjú Fitos Vilmossal*, Népi Krónika, 1(2000), 75-83.
- Hám Tibor, *Összeesküvés kirakatper, 1947*, = Jelenkori magyar történelmi dokumentumok, Washington 1986. 5-104.
- Hám Tibor, *Varga Béla magyarországi életpályája*, = Jelenkori magyar történelmi dokumentumok, Washington 1988.
- Horváth János, *Egy résztvevő beszámolója az 1944-es magyar függetlenségi diákmozgalomról*, Történelmi Szemle, 3-4(1986), 437-450.
- Izsák Lajos, *Polgári pártok felszámolása és az egypártrendszer létrehozása*, Történelmi Szemle, 1-2(1992)
- Koncz Lajos, *Zsidómentés és nemzeti ellenállás*, Beszélő 9(2001)
- Kovács Béla, *Nélkülünk nincs demokrácia* = Jelenkori magyar dokumentumok II., Washington, 1986.
- Kovács Zoltán, *Szabó Dezső és Németh László*, Honismeret, 4(1992), 43-47.
- Kozák Gyula, *Interjú Kende Péterrel*, Mozgó Világ, 9(1989), 61-84.
- Kristó Nagy István, *50 évvel a szárszói találkozó után*, Somogy, 5(1993), 21-25.
- Kristó Nagy István, *Németh László értékelése*, Népi Krónika, 1(2001), 35-37.
- Kubinyi Ferenc, *A szalámi legnagyobb szelete*, Kapu, 1988. december 4-9.
- Kulcsár-Szabó Zoltán, *Protestantizmus értelmezések, Szabó Dezső, Ady Endre, Móricz Zsigmond vitájának összefüggései*, Protestáns Szemle, 1(1994), 33-41.
- M. Kiss Sándor, *„Ó, jöjj el mielőbb, ratifikáció”*, Jegyzetek a diktatúra természetrajzából, Magyar Szemle, 1-2(1999)

- M. Kiss Sándor, *Búcsú Fitos Vilmostól*, Népi Krónika, 1(2001), 60-62.
- Marczinka Csaba, *Németh László „kontrái”*, Polisz, 6-7(2001), 30-32.
- Nagy Ferenc, *Szerep és felelősség 1947-ben*, Új Látóhatár, 4(1947)
- Oltványi Imre, *Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása*, Újhold-Évkönyv, 2(1990)
- Palasik Mária, *A szalámitaktika első szakasza*, Társadalmi Szemle, 8-9(1995), 144-152.
- Palasik Mária, *A jogállamiság csapdái Magyarországon 1947 első felében*, Századok, 6(1995), 1305-1330.
- Palasik Mária, *A Magyar Közvélemény-kutató Szolgálat jelentése 1947 áprilisából*, Magyar Tudomány, 4(1997), 487-492.
- Palasik Mária, *A szőlásszabadság deklarálása és korlátai, 1946-1949*, 3(1998)
- Palasik Mária, *„Üstökön ragadni a reakciót”*, Beszélő, 11(1999)
- Péterfy Gábor, *Kelet-Európai konföderáció mint a revízió alternatívája*, Szabó Dezső válasza Trianonra, Európai Utas, 1(2001), 60-62.
- Petővári Ágnes, Fitos Vilmos, *Egy koncepció per présében*, Kapu, 1(1989), 42-45.
- Romsics Ignác, *Demokratikus örökségünk*, Mozgó Világ, 4(2002), 47-51.
- Sztáray Zoltán, *Mester Miklós, 1906-1989*, Új Látóhatár, 3(1989), 391-410.
- Tóth Pál Péter, *A népi mozgalom mint a magyar társadalom megkésett fejlődésének eredménye*, Múltunk, 2-3(1993), 3-33.
- Tóth Pál Péter, *A népi mozgalom történelmi háttere*, Politika Tudományi Szemle, 4(1993), 84-95.
- Török Bálint, *Ember az embertelenségben*, Mester Miklós, Magyar Nemzet, 57. 1994. 243. 6.
- Török Bálint, *A ratifikáció és Nagy Ferencék politikája*, Magyar Szemle, 5-6(1999), 92-112.
- Török István, *A protestáns Németh László*, Confessio, 3(1993), 32-41.
- Vida István, *A Magyar Közösség és a Kisgazdapárt*, Történelmi Szemle, 1(1970), 111-124.
- Vida István, *Vihar egy pohár vízben*, Magyar Nemzet, 1989. április 15, 22.
- Vida István, *A zsaroláshoz ürügy kell*, Magyar Nemzet, 1989. április 22.